

Marts 2002
189. årgang

Tidsskrift for Landøkonomi

1 / 2002

Tema

Hvem skal eje dansk landbrug?
– *ejerformer i fremtidens landbrug*

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab

Ny fleksibilitet?

Vi hjælper dig med en finansiering, der tilpasser sig renten

Et Nykredit Tilpasningslån giver flere muligheder. Lånet fås ikke kun i danske kroner, men kan også tages som et eurolån. På den måde kan du udnytte den lavere rente, der har været gældende, siden euroen blev indført - og spare renteudgifter. Et Tilpasningslån giver også fleksibilitet med hensyn til løbetid og afdragsprofil.

Tilpasningslån skal refinansieres undervejs i låneforløbet, og derfor er renten kun kendt for en periode ad gangen.

Du kan optage et Tilpasningslån i alle ejendomstyper, og du bestemmer selv, om du vil bruge lånet til nybyggeri, ombygning, ejerskifte, nye maskiner eller noget helt andet. Kontakt dit lokale Nykredit landbrugscenter og hør mere.

Lån i euro - et godt valg

Nykredit

www.nykredit.dk/landbrug

Haderslev	Horsens	København	Nykøbing F.	Odense	Randers	Ringkøbing	Roskilde	Slagelse	Thisted	Vejle	Viborg	Aalborg	Århus
73 22 57 20	76 25 48 70	33 77 24 44	54 84 03 84	63 12 30 40	87 10 08 30	99 75 42 40	46 38 02 50	58 58 08 01	96 17 07 80	76 40 58 60	87 25 65 70	96 30 40 80	87 31 60 20

1/2002

189. årgang
Februar 2002

Redaktion:
Ansvarshavende redaktør:
Direktor Hans P. Dam
Sekretær: Inge Lerche Karlsson

Årsabonnement:
4 numre årligt kr. 325,- ekskl. moms
Løssalg:
kr. 95,- ekskl. moms og forsendelse
Abonnementsbestilling: tlf. 4341 1769

NB! Medlemmer af Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab modtager
gratis Tidsskrift for Landøkonomi

Annoncepriser:
Bagside inkl. (højde×bredde)
grøn farve 190×142: kr. 5.200
1/1 side sort/hvid 210×142: kr. 3.900
1/2 side sort/hvid 101×142: kr. 2.400
2. omslagsside 210×142: kr. 4.250
3. omslagsside 210×142: kr. 4.050
Farvetillæg efter nærmere aftale.

Redaktion, ekspedition og udgiver:
Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, Tune, 2670 Greve
Tlf. 4341 1769 – Fax 4341 0210
e-mail: LHS@1769.dk
homepage: www.1769.dk

Grafisk produktion:
Knud Gr@phic Consult, Odense
e-mail: knud.graphic@mail.dk

ISSN 0040-7119

Redaktionen afsluttet 31.01.2002

Tidsskrift for LAND ØKONOMI

Indhold

Fra redaktionen 2

Østudvidelsens betydning for dansk og europæisk mælkeproduktion

Preben Mikkelsen: Udvidelsen – en historisk
udfordring 4

Tema / Seminarindlæg:

Bodil Ekner: Landbrugsloven – begrænsninger
og beskyttelse 11

Henning Kjeldsen: Medejere – glidende
overdragelse ved forskellige selskabsformer
som f.eks. A/S 15

Bo Degnbol Nielsen: Landmandssamarbejde 19

Christian Coff: Københavnerne egen økologiske
gård 22

Johannes Nebel: Forslaget om en jordbrugerfond –
et alternativ til selvejete 24

Jørgen Møllegaard: Ejerformer og landbrugslov i
andre lande 29

Lars Hansen: Hvad siger landboungdommen? ... 33

At erindre fremtiden:

Flemming Just: Prognoser og virkelighed i
landbrugets udvikling 35

Landdistriktsudvikling:

Monika Støye: Regionale produkter som en
udviklingsmulighed for erhvervslivet i
landdistrikterne? 40

Fagligt indlæg:

Karsten Kyed og Henrik Zobbe: Landbrugets
produktivitet som begreb – historisk belyst 48

Debatindlæg:

Erik Hovgaard Jakobsen: Dansk EU skepsis 58

Indbydelse til seminar 61

Fra redaktionen

ved direktør *Hans P. Dam*

Mandag den 10. december 2001 afholdt Det Kgl. Danske Landhusholdnings-selskabs Akademiråd Vinterseminar med temaet »**Hvem skal eje dansk landbrug? – ejerformer i fremtidens landbrug**« i auditoriet på Danmarks JordbrugsForskning, Forskningscenter Foulum.

Skal fremtidens landmænd være direktører på store produktionslandbrug med eksterne investorer eller være forpagtere på ejendomme, der er ejet af en jordbrugerfond, ja det var blot nogle af de forskellige ejerformer, der blev belyst og diskuteret.

Dagens indledere var henholdsvis professor Flemming Just, kontorchef Bodil Ekner, statsautoriseret revisor Henning Kjeldsen, formand for Landbrugslauget Christian Coff, gårdejer Johannes Nebel, formand for Landboudommen Lars Hansen og gårdejer Kent Skaanning, der indledte sit indlæg med at besvare seminarets tema »Hvem skal eje dansk landbrug?« med ordene – det skal de, der har råd og lyst til det. Kent Skaanning sagde blandt andet videre, at han selv som ejer af et større produktionslandbrug føler et ansvar for, at bedriften kan overdrages til andre i form af selskabskonstruktion.

Vi lagde i indbydelsen op til en åben og fordomsfri diskussion om fremtidens ejerformer i dansk landbrug – og den udeblev ikke. De forskellige indlæg og de mange spørgsmål fra de ca. 170 deltagere afstedkom en livlig debat, der ikke mindst tog fart under den afsluttende paneldebat med politikerne Kristen Touborg (SF) og Else Theil Sørensen (KF) samt henholdsvis Formand for Dansk

Familielandbrug Peder Thomsen og viceformand i landboforeningerne Gert Kar-kov. Debatten er i øvrigt fortsat på vores hjemmeside www.1769.dk debatforum Vinterseminar.

Hovedparten af de forskellige indlæg fra Vinterseminaret kan læses i denne udgave af Tidsskrift for Landøkonomi.

Faglige indlæg

Udvidelsen – en historisk udfordring

Indlægget er skrevet af direktør Preben Mikkelsen, Dansk Kvæg, og omhandler de strukturelle problemer og den markeds-mæssige effekt inden for mælkeproduktionen ved EUs østudvidelse.

Landdistriktsudvikling

Regionale produkter som en udviklingsmulighed for erhvervslivet i landdistrikterne?

Forsknings- og udviklingsmedarbejder Monica Stoye, Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter beskriver på baggrund af en undersøgelse udviklingen i regionale produkter herhjemme og interessen herfor sammenlignet med udviklingen i andre EU lande.

Landbrugets produktivitet som begreb – historisk belyst

I artiklen præsenteres og diskuteres forskellige produktivitsbegreber; endvidere analyseres produktivitsudviklin-

gen i dansk landbrug i sidste halvdel af det 20. århundrede. Artiklen er skrevet af Karsten Kyed og Henrik Zobbe fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Institut for Økonomi, Skov og Landskab.

Debatindlæg: Dansk EU skepsis

Tidligere afdelingschef i Landbrugsraadet Erik Hovgaard Jakobsen har i forbindelse med det kommende danske formandskab været tilbage i historien for at forsøge at finde svaret på danskerens skepsis over for EU, der som bekendt er kommet til udtryk ved flere EU afstemninger.

Indlæg udgår

Vi har tidligere annonceret, at vi i denne udgave af Tidskrift for Landøkonomi ville bringe et indlæg om Afghanistan. Desværre må indlægget udgå, men vi håber at kunne bringe det på et senere tidspunkt.

Østudvidelsens betydning for dansk og europæisk mælkeproduktion: Udvidelsen – en historisk udfordring

Af direktør Preben Mikkelsen, Dansk Kvæg

Indledning

De næste år kommer til at stå i udvidelsens tegn i EU med optagelsen af helt op til 13 lande. Optagelsen af de ti central- og østeuropæiske lande (CØEL) – Polen, Ungarn, Tjekkiet, Slovakiet, Slovenien, Estland, Letland, Litauen, Bulgarien og Rumænien – i EU er den største udvidelse i EU's historie. Selvom udvidelsen også vil omfatte Malta og Cypern, og senere formentlig også Tyrkiet, så er det de ti østlande, der spiller den største rolle politisk såvel som økonomisk i udvidelsen. Derfor er det også disse ti lande, der er i fokus i denne artikel.

Udvidelsen kommer til at foregå i flere bølger, otte af de central- og østeuropæiske lande samt Cypern og Malta optages højst sandsynligt i første bølge, mens Rumænien og Bulgarien må vente, jf. figur 1. Tyrkiet har også status af ansøgerland, men optagelse i EU ligger noget længere ude i fremtiden.

Det store spørgsmål er, hvilke effekter udvidelsen med de ti østlande vil have

for det indre marked, og hvilke udfordringer den vil byde EU's landbrugspolitik. Dette er nogle af de elementer, der belyses i artiklen.

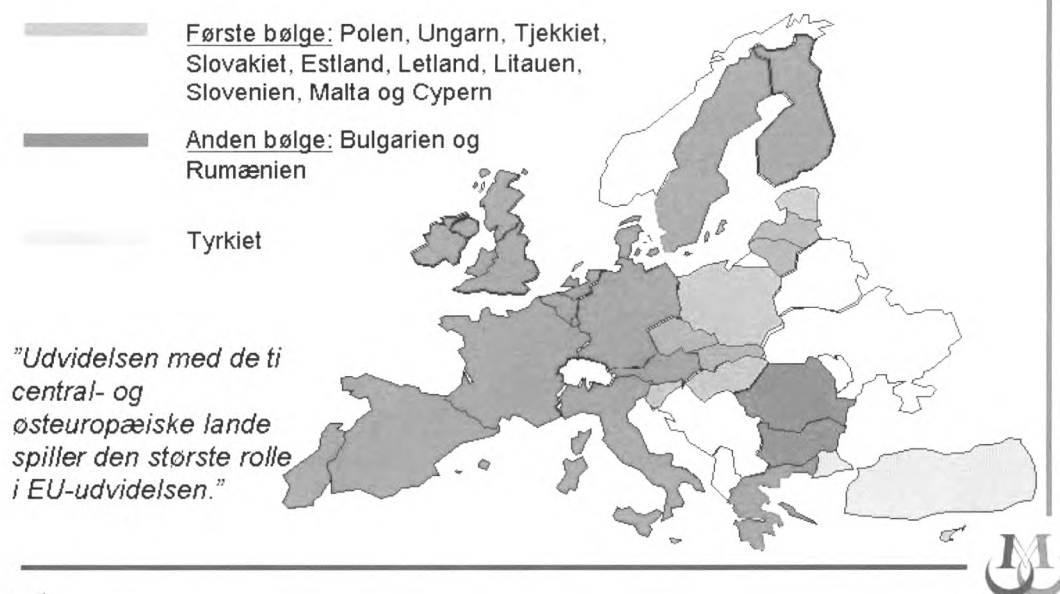
Strukturproblemer

Optagelsen af de ti central- og østeuropæiske lande vil få en betydelig indflydelse på EU's landbrugsstruktur. Alene i mejeribruget vil optagelsen udvide EU's mælkeproduktion med 23%, og antallet af malkekøer vil øges med 37%, hvilket afspejler en mindre effektiv mælkeproduktion i ansøgerlandene. Dertil kommer, at det kun er 61% af mælkeproduktionen i CØEL, der indvejes til et mejeri til videreforarbejdning, hvorimod 94% af mælken i det nuværende EU indvejes.

Alene disse forhold må tages som udtryk for, at de central- og østeuropæiske lande er et stykke bagefter EU-landene med hensyn til effektivitet og strukturer. Det betyder også, at der er et meget stort behov for yderligere udvikling alene på grund af et stort gab mellem på den ene side mange meget små bedrifter – eksempelvis 62% af de polske mælkeproducenter har færre end fem køer – og på den anden side et stort antal store men umoderne og nedslidte bedrifter.

Strukturproblemerne ligger også bag et af de mest iøjnefaldende problemer for mejeribruget forud for landenes optagelse i EU: En dårlig mælkekvalitet forårsaget af problemer med at holde kølekæden fra producent til mejeri indebærer mælk med et dårligt bakteriologisk

EU-udvidelsen vil ske i flere trin

Figur 1.

niveau. Ligeledes indebærer forældet malkeudstyr og dårlig hygiejne, at mælken kommer til at indeholde mange bakterier. Den kontaminerede mælk ender derefter i mejeriprodukter, der ligger under EU-standarder. Det betyder at mange eksportører af mælk og mejeriprodukter fra de central- og østeuropæiske lande ikke har tilladelse til at eksportere til EU-landene.

Ansøgerlandene skal tilpasse sine veterinær- og hygiejnebestemmelser forud for indtrædelsen i EU. Dette er også blandt grundene til, at der gøres en del for at få producenter og mejeriselskaber til at leve op til EU-standarder. Det er generelt tilfældet, at mælkeproducenterne ikke føler samme loyalitet over for deres mejeri, som det er tilfældet blandt eksempelvis de nordeuropæiske andels-havere. Det betyder, at indførelse af nye hygiejnekrav på et mejeri vil få flere leverandører til at flytte til et mejeri, hvor kravene ikke er så strikse. Et andet element af tilpasningen til EU's veterinær-

og hygiejneniveau kunne være et økonomisk incitament til at leve op til højere standarder. Fælles for ovenstående forhold er, at tilpasningen til bedre mælkekvalitet udfordrer de nuværende bedriftsstrukturer og sætter pres på yderligere strukturudvikling mod større brug såvel som bedrifter, der har den fornødne teknologi til at sikre en ordentlig mælkekvalitet.

Ovenstående forholds pres på strukturudviklingen sætter sit tydelige præg på udviklingen i mælkeproduktionen i en række af ansøgerlandene, jf. figur 2. I modsætning til sidste halvdel af 1990-erne så daler mælkeproduktionen nu stort set i samtlige ti ansøgerlande. En væsentlig faktor er, at en stigende mælkeydelse ikke kan opveje det kraftige fald i antallet af malkekøer. Ligeledes suppleres den faldende mælkeproduktion med, at den del af mælken, der indvejes på et mejeri stiger. Det må tages som tegn på, at strukturudviklingen netop rydder ud i den del af mælkeproducenterne, der

Mælkeproduktionen i CØEL

(1.000 t)	1991	1993	1996	1998	2000*	00/98,%
Bulgarien	1.709	1.301	1.163	1.287	1.368	6,3
Estland	1.093	808	675	733	629	-14,2
Letland	1.741	1.157	921	948	823	-13,2
Litauen	2.916	2.067	1.832	1.930	1.560	-19,2
Polen	14.443	12.618	11.696	12.596	11.300	-10,3
Rumænien	4.100	4.486	4.686	4.441	4.500	1,3
Slovakiet	1.573	1.251	1.125	1.142	1.099	-3,8
Slovenien	643	550	593	627	649	3,5
Tjekkiet	4.248	3.450	3.134	2.716	2.708	-0,3
Ungarn	2.418	2.304	1.976	2.045	2.080	1,7
I alt	34.884	29.992	27.800	28.465	26.716	-6,1

* foreløbige tal

Kilde: ZMP

Figur 2.

har de mindste besætninger, og sandsynligvis også den gruppe, der indvejer mindst mælk. Tilbage står de mere effektive, der er mere tilbøjelige til at sende sin mælk på mejeriet til videreforarbejdning, ligesom det også må forventes, at disse producenter er mere villige til at arbejde for en bedre mælke kvalitet.

Der vil dog fortsat være et stort behov for investeringer i landbruget. Dette gør sig også gældende for mejeriindustrien. Mejerierne har imidlertid haft fordel af, at en del udenlandske selskaber har investeret i lokale mejerier, hvilket har været med til at bringe nye investeringer til landet, samtidig med at selskaberne typisk vil presse på for at højne mælkekvaliteten. Udenlandske selskabers investeringer betyder, at f.eks. ungarsk mejeribrug i dag reelt er mere eller mindre på udenlandske hænder. Dette kan virke mærkeligt, men der er en generel opfattelse af, at østlandene sand-

synligvis ikke alene vil kunne omstrukturere mejeribranchen med den forhåndenværende kapital.

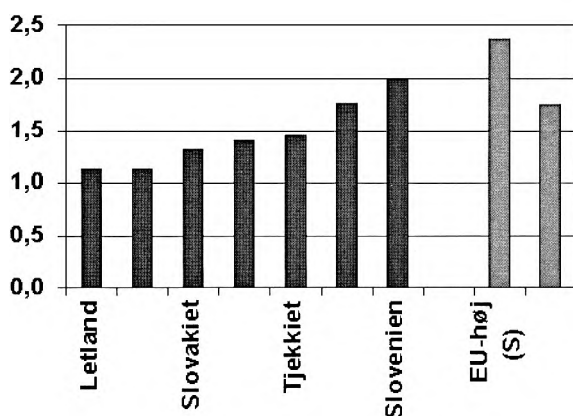
Mælkeprisen stiger med kvaliteten

Mælkeprisen nævnes ofte som et parameter for de kommende EU-landes konkurrenceevne i forhold til producenterne i det nuværende EU. Flere af ansøgerlandene producerer mælk til en lav mælkepris sammenlignet med mælkepriserne i EU. Dette fremgår også af figur 3 hvor det netop ses, at flere af landenes mælkepriser ligger markant under blandt andet danske og svenske mælkepriser. Det er især de baltiske lande og Polen og Slovakiet der skiller sig ud med priser, der ligger på det halve af danske og svenske mælkepriser.

Samtidig falder det imidlertid i øjnene, at både de ungarske og slovenske mæl-

Mælkeprisen i EU og CØEL (2000)

DKK/kg (3,7 % fedt og 3,4% protein)

- Mælkeprisen i flere af landene ligger under EU-priserne
- Lille afstand mellem højeste priser i CØEL og laveste i EU. Slovenien og Ungarns priser ligger over UK
- Priserne er gennemsnitpriser. Leverandører af mælk med høj kvalitet får noget højere mælkepris
- Priserne er generelt stigende i CØEL (opgjort i nominelle priser)

Kilde: ZMP

Figur 3.

kepriser ligger over de laveste mælkepriser i det nuværende EU – d.v.s. Storbritannien. De tilgængelige mælkepriser er imidlertid gennemsnitpriser, hvilket betyder at priserne omfatter afregningen af al den mælk der indvejes i landene. Eftersom en ikke ubetydelig del af den indvejede mælk ikke er af en kvalitet, der vil kunne handles på EU's marked, bør man i højere grad se på den mælk, der vel at mærke er af en kvalitet som kan godkendes til afsætning på EU-markedet. Mælk af høj kvalitet afregnes til en markant højere pris, og til en pris der i mange tilfælde vil nå op på de laveste mælkepriser i EU. Dette alene er et godt tegn på, at gabet mellem råvareprisen i de central- og østeuropæiske lande og EU ikke er så dramatisk, som tallene umiddelbart kunne antyde. Dertil kommer, at priserne i østlandene generelt er stigende, samtidig med at prissænkningerne i EU's land-brugsreform – Agenda

2000 – vil sætte et nedadgående pres på EU's mælkepriser.

Begrænset markedsmæssig effekt

Siden tanken med at optage de ti central- og østeuropæiske lande i EU blev introduceret, har de markedsmæssige effekter af udvidelsen været diskuteret. Der har været mange bud på virkningerne. Disse har varieret fra meget negative til meget positive markedseffekter. Senest ser der imidlertid ud til at være generel enighed om, at der vil være få negative markedsmæssige effekter af udvidelsen. Dette er også konklusionen af en analyse af udvidelsens konsekvenser, som Mejeriforeningen har lavet i fællesskab med Svensk Mjölks i Sverige.

Først og fremmest viser prognoser, at mælkebalancen i et udvidet EU kun forøges med, hvad der svarer til 0,7% af

mælkeproduktionen på det tidspunkt. Selvom alle ansøgerlandene har bedt om mælkekvoter, der ligger noget over det nuværende produktionsniveau, så er det mest sandsynlige udfald, at landene ender med mælkekvoter, som ligger tæt på den nuværende mælkeproduktion. Dette bekræftes imidlertid også af Kommissionens seneste oplæg til fordelingen af mælkekvoter. Det er fælles for landene, at den foreslåede mælkekvote ligger lavere end den nuværende mælkeproduktion, hvilket alene vil være med til at lægge bånd på landenes udvidelsesmuligheder, og dermed også begrænse risikoen for, at de nye ansøgerlande oversvømmer EU-markedet med »billig mælk«. Dette var netop tidligere et væsentligt argument imod EU-udvidelsen.

Selvom landene øger mælkeproduktionen, og dermed øger mulighederne for, at afsætte varer på EU-markedet kræves imidlertid, at de lever op til EU-standarderne, hvilket som bekendt ikke altid er tilfældet endnu.

I forhold til landenes konkurrenceevne på produkterne, ligger deres priser på eksempelvis smør noget lavere end i EU, mens priserne på skummetmælkspulver ligger på cirka samme niveau som i EU.

I forhold til samhandlen er det primært EU, som har fordelene. EU har overskud på samhandlen med ansøgerlandene, ligesom EU's eksport til de central- og østeuropæiske lande er vokset hurtigere end importen fra de samme lande. Selvom EU er i færd med at forhandle yderligere præferenceaftaler – de såkaldte 0-0 aftaler – er der ikke noget tegn på, at samhandlen vil ændre karakter i de kommende år.

Et andet forhold, der spiller ind på de positive markedsudsigter, er forbedringen af ansøgerlandenes økonomier. Stigende købekraft må forventes at blive fulgt af stigende efterspørgsel efter en række af forædlede fødevarer fra f.eks. EU. Det vil betyde en stor mulighed for

EU's eksportører af fødevarer, med direkte adgang til 105 millioner nye forbrugere i de nye medlemslande i Central- og Østeuropa, der har en stigende interesse i og evne til at købe fødevarer fra EU.

Politiske udfordringer forude

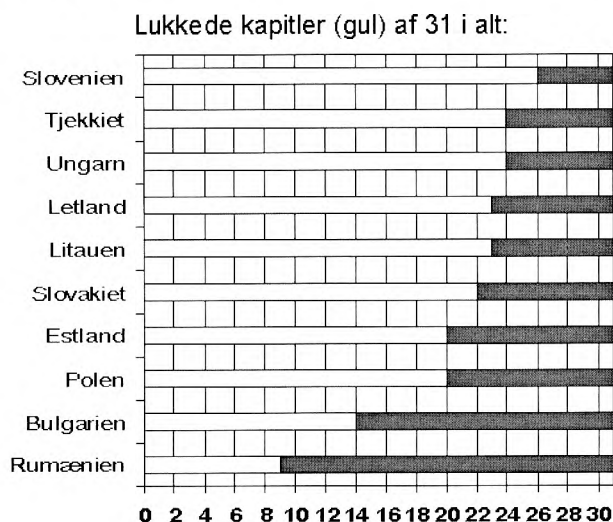
Mens udvidelsen med de ti central- og østeuropæiske lande ser ud til at få begrænset negativ effekt for det nuværende EU, vil det i højere grad være på det politiske plan, at effekten af udvidelsen vil bemærkes.

Alene udvidelsen fra 15 medlemslande til 27 lande vil komplicere den politiske og administrative proces yderligere. Et udvidet EU med så mange medlemmer vil besværliggøre fremtidige reformer af EU's landbrugspolitik.

Strukturproblemerne i de central- og østeuropæiske lande blev omtalt ovenfor. Problemerne med strukturen i landbruget betyder, at det bliver svært at introducere EU's landbrugspolitik. Indførelsen af kvoter kompliceres af det forhold, at mange producenter end ikke leverer mælk til et mejeri – i Polen drejer det sig om halvdelen af producenterne. Det gør kvoteadministrationen svær, især i forhold til at det forsat er Kommissionens oplæg, at landenes kvoter skal beregnes på producent som det også sker i EU i dag. Polen har imidlertid bedt om overgangsordninger, både med hensyn til at fravige beregningen af mælkekvote pr. producent, men også med hensyn til at landet ikke skal kunne pålægges en eventuel superafgift i de første to år af Polens medlemskab af EU.

Den sene iværksættelse af Agenda 2000 på mælkeområdet, hvor reformpakken først implementeres fra 2005 betyder, at landene optages allerede inden mælke-reformen er iværksat. På plante- og oksekødsområdet er der ikke problemer,

Status på optagelsesforhandlingerne

Figur 4.

fordi reformpakkerne er fuldt indfaset allerede i henholdsvis 2002 og 2003. Kommissionen har senest lagt op til, at landene skal integreres i EU's landbrugs-politik via overgangsordninger, så landene kun kan få 25% af EU-støtteniveauet i 2004 stigende til 100% i 2013. Overgangsordningerne ændrer imidlertid ikke på problemerne med at få landbrugspolitikken indført i landene, hvor det fortsat er uklart, hvordan landenes kvoteadministration vil komme til at fungere.

Endelig vil optagelsen formentlig kræve en udvidelse af EU-budgettet. Den nuværende budget-guideline, der strækker sig til 2006, omfatter udgifter til de seks lande i den såkaldte Luxembourg-gruppe, og ikke alle de ti lande der nu skal optages i 2004. Budgettet kan derfor godt komme under pres, med krav om udvidelse af budgettet eller besparelser på andre områder.

EU udvidelsen – en dynamisk proces

Udvidelsen af EU er højaktuel lige nu, fordi de konkrete optagelsesforhandlinger er i fuld gang, og fordi der reelt ikke er mange år til, de første lande træder ind i EU. Går forhandlingerne som planlagt, skal optagelsesforhandlingerne afsluttes under det danske formandskab i anden halvdel af 2002.

Selve udvidelsesprocessen har imidlertid været i gang i over ti år, og den slutter heller ikke, når landene helt konkret optages. Optagelsesprocessen startede allerede da Ungarn, Polen, Tjekkiet og Slovakiet som de første underskrev samhandelsaftaler med EU – de såkaldte Europa Aftaler. Processen fortsætter imidlertid også efter indtrædelsen i EU, fordi tilpasningen til EU-niveauet vil fortsætte i en årrække. Det er meget sandsynligt, at landene skal bruge en del år på tilpasning, før man er nået et niveau,

der svarer til niveauet i det nuværende EU.

Tilpasningen mod EU-medlemskab og forhandlingerne omkring hele EU's lovkompleks – *acquis communautaire* – skridter planmæssigt frem. EU-lovgivningen består af 31 kapitler, der dækker alle elementerne i lovgivningen. Hvert kapitel forhandles mellem EU og ansøgerlandene. Antallet af afsluttede kapitler er en god indikator for, hvor langt det enkelte land er i forhandlingerne. Antallet af lukkede kapitler fremgår af figur 4.

Det er Slovenien, der på nuværende tidspunkt har lukket flest kapitler, efterfulgt af Tjekkiet og Ungarn. Ingen af landene har afsluttet forhandlinger på landbrugsområdet. Slovenien har dog afsluttet forhandlingerne omkring veterinærdelen af landbrugskapitlet. Dette er meget interessant, fordi aftalen med Slovenien formentlig vil danne skole for veterinæraftalerne med de andre, og fordi Slovenien dermed er ved at nærme sig afslutningen af sine forhandlinger med EU.

To væsentlige knaster i forhandlingerne bliver uden tvivl landenes adgang til fuld direkte støtte fra EU og størrelsen af landenes kvoter. Reaktionen på Kommissionens oplæg om gradvis indfasning af landbrugsstøtten tyder på, at 2002 vil blive præget af lange og svære forhandlinger om at få landbrugsaftalerne på plads. Det bedste bud er, at disse knaster ikke luges ud før i elvte time, men at alt stadig tyder på, at de første lande bliver klar til at indtræde i EU den 1. januar 2004 – altså om blot to år. Der kan dog godt komme grus i maskineriet, der forsinke startskuddet for udvidelsen: Polen har endnu kun afsluttet 20 af 31 kapitler – nogle af de sværeste er stadig tilbage – hvilket godt kunne risikere at forsinke optagelsen, hvis Polen ikke kommer langt i sine forhandlinger i 2002. Det er nemlig ikke særligt sandsynligt, at EU-

udvidelsen iværksættes, uden at Polen er med blandt de første.

Konklusion

Udvidelsen af EU har allerede været på EU's dagsorden i en årrække, og den stopper ikke med landenes indtræden i EU. Processen med at få integreret central- og østeuropæiske lande i EU er dynamisk – fortløbende – og vil fortsætte i en lang årrække. Politisk vil det betyde en række udfordringer, men markeds-mæssigt vil effekten være positiv for EU-markedet med adgang til et stort nyt marked med forbrugere, der i stigende grad vil efterspørge produkter fra det nuværende EU.

Seminarindlæg: Landbrugsloven – begrænsninger og beskyttelse

Af kontorchef *Bodil Ekner*, Direktoratet for FødevareErhverv

Det åbne land er i fokus, ja vi kan endog sige, at der er kamp om arealerne i det åbne land.

På den ene side er der den egentlige jordbrugsmæssige anvendelse, hvor der mange steder af størrelsesøkonomiske årsager er pres på for at købe arealer til planteproduktion, men der er også et pres forårsaget af det voksende svinehold og skærper i harmonikravene med deraf følgende behov for arealer til udbringning af husdyrgødningen.

På den anden side har vi samtidig et pres for at anvende arealerne til andre formål som f.eks. byggeri, infrastruktur, udnyttelse af forekomster i jorden, rekreative formål m.v.

Dertil kommer, at der også er behov for arealer til skovrejsning, etablering af vådområder, naturgenopretning, bevarelse af landskaber, drikkevandsbeskyttelse og meget mere, formål som i en vis udstrækning kan tilgodeses samtidig med en jordbrugsmæssig anvendelse af arealerne, omend denne i mange tilfælde kun kan være af ekstensiv karakter.

Siden de store landboreformer i 1700-

tallet har Danmark haft en landbrugslovgivning med et hovedsigte om at opretholde landbrugsejendommene som selvstændige brug og at bevare selvejet og familiebruget.

I nyere tid er landbrugslovens sigte blevet bredere, således at der også er plads til hensyntagen til andet end erhvervsmæssigt landbrug. Ud over formålene om ejerformer, strukturudvikling og jordbrugerhvervenes udviklingsmuligheder, har loven nu også formål af bredere samfundsmæssig karakter bl.a. om at

- tilgodesee natur og miljø
- tilgodesee befolkningsudviklingen i landdistrikterne.

Landbrugsloven har også et formål om, at den skal anvendes til at tilgodesee, at landbrugsjord er en begrænset naturressource, således at forbruget af landbrugsjord til ikke jordbrugsmæssige formål ikke bliver større end nødvendigt og således at de bedst egnede landbrugsjorder sikres.

Hertil kommer, at det åbne land efter planlovens bestemmelser som udgangspunkt er forbeholdt de primære erhverv, landbrug, skovbrug og fiskeri. Det betyder f.eks., at det ikke kræver tilladelse at opføre det byggeri, som er erhvervsmæssigt nødvendigt for driften af en landbrugsejendom, bortset fra bygninger til dyrehold, der kan udgøre en væsentlig fare for tilstanden i de omkringliggende arealer m.v.

Der er således i både landbrugsloven og planloven en væsentlig beskyttelse af landbruget.

Erhvervsregler

Blandt de mange reguleringer landbruget er berørt af, indeholder landbrugsloven bestemmelser for, hvem der må erhverve landbrugsejendom. Udgangspunktet er her, at personer og § 20- selskaber, der opfylder lovens betingelser, kan erhverve ved afgivelse af erklæring om, at de opfylder lovens bestemmelser, medens de der ikke opfylder betingelserne og selskaber i øvrigt må søge dispensation.

Af boks 1 nederst på siden fremgår, hvilke betingelser en person, der erhverver en landbrugsejendom, skal opfylde.

Uddannelseskravet er med til at forbeholde de større ejendomme til de, der har en landbrugsuddannelse. Medens bopælskravet, som kun få erhvervslandmænd opfatter som en begrænsning, beskytter landbrugsejendommene mod fjerneje ligesom afstandskravet på 10 km. Det forhold, at der er erhvervsbetingelser, er med til at begrænse køberskaren, hvilket alt andet lige vil have en afdæmpende effekt på ejendomspriserne; men med den efterspørgsel, der for tiden efter landbrugsjord, er det dog van-

skeligt at finde spor af den effekt i prisdannelsen.

Selvom mange betragter begrænsningen i antal ejendomme som en alvorlig begrænsning, er denne regel en beskyttelse for det store flertal af landbrugere, da reglen hindrer, at en eller ganske få landmænd køber op, så andre ikke kan få lov til at erhverve landbrug. Reglerne om fortrinsstilling har i øvrigt samme betydning. 8-års reglen ved arv og familiehandel er indført for at hindre tilside-sættelse af f.eks. reglerne om fortrinsstilling.

Når personer sammen erhverver landbrugsejendom, er reglerne udbyggede, jf. boks 2, 3 og 4 på næste side.

Mens reglerne i § 18a, stk. 1 (Boks 2) forekommer logiske og sammenhængende med reglerne i §§ 16, 17 og 17a, er der mange, der undrer sig over de mange begrænsninger, der ligger i § 18a, stk. 2 og 3.

Det betragtes ikke som fjerneje, at familien sammen har interesser i en landbrugsejendom, f.eks. at moder og søskende til en ung landmand beholder deres arveandel i ejendommen, selvom de er bosiddende i København og be-

BOKS 1: Erhvervelse (lovens §§ 16,17 og 17a)

	§ 16 E. n r. 1	§ 16 E. nr. 2, 3.	§ 17 Arv	§ 17 a Familie
Alder	18 år	18 år	–	18 år
EU-borger	ja	ja	ja	ja
Bopæl	6 måneder	6 måneder	2 år	2 år
Uddannelse + Egen drift	hvis >30 ha	hvis kommer til at eje over 30 ha	–	–
Max antal ejendomme	–	3, højest en uden bygninger	–	3
Max afstand	–	10 km	–	–
Max areal	–	70 ha	–	–
Sælger skal have ejt E.	–	–	mindst 8 år	mindst 8 år

BOKS 2: Anpartserhvervelse – 1
(lovens 18 a, stk. 1)

Gælder ved:

- arv eller familiehandel
- hvis medejere er ægtefælle, søskende eller beslægtede i op- eller nedstigende linie

Mindst en anpartshaver («ankerman-
den») skal være:

- ejer af en anpart på 20% eller der-
over, og
- opfylde betingelserne i §§ 16, 17 eller
17 a

Den aktuelle erhverver må ikke:

- blive ejer/medejer af mere end 3 land-
brugsejendomme, dog ikke ved arv

BOKS 3: Anpartserhvervelse – 2
(lovens § 18 a, stk. 2 og 3)

- Gælder for de anpartserhvervelser, der
ikke er omfattet af stk. 1
- Alle anpartsejere skal opfylde § 16:
– 1. ejendom: Kun denne ejendom,
alder og statsborgerskab
- Mindst en anpartshaver »Ankerman-
den« skal være
– ejer af en anpart på 20% eller der-
over
– have fast bopæl og lovlig adkomst på
ejendommen eller opfylde betingel-
serne for at erhverve ejendommen

BOKS 4: Anpartserhvervelse – 3
(lovens § 18 a, stk. 2 og 3)

- Alle øvrige anpartshavere skal
– tage bopæl på ejendommen inden 6
måneder eller deltage i den daglige
drift og have fast bopæl højst 10 km
fra ejendommen
- Kredsen af anpartshavere kan erhverve
yderligere op til 2 ejendomme, hvis
»ankermanen« opfylder betingel-
serne for personlig erhvervelse af disse

skæftiget udenfor landbruget, blot land-
manden (ankermanen) passer ejendom-
men og opfylder lovens betingelser.

Derimod har der tidligere været en del
eksempler på, at en ikke-landmand har
erhvervet sig en ejendom til ferieophold

ved brug af en landmand i området som
ankerman. Derfor er reglerne i dag så-
ledes, at de reelt hindrer, at fjerneje etab-
leres ved en ankermand. At reglerne så
også er til hinder for, at to landmænd,
der ejer hver sin ejendom, kan købe en
ejendom i fællesskab er en anden sag.

Selskabserhvervelse

Da loven har et formål, om at bevare selv-
ejet, har det længe været sådan, at sel-
skabseje ikke var generelt accepteret som
ejerform for ejendomme, der skulle an-
vendes til almindeligt landbrug. Der har
dog siden slutningen af 70'erne været
pres på, for at også selskabseje kunne ac-
cepteres inden for landbruget, og der er
siden dengang blevet lempet lidt på mu-
lighederne. Især er der sket lempelser for
gartneriet og til lettelse af generations-
skiftet. Men det har normalt været et
krav, at aktier o.l. i de selskaber, der fik
lov til at eje landbrug, var ejet direkte af
personer og ikke af selskaber.

Den store ændring kom med 1989-lo-
ven, hvor det blev tilladt, at de såkaldte
§ 20-selskaber kunne erhverve land-
brugsejendomme. Det blev blot krævet,
at en person (aktionær/anpartshaver)
skulle opfylde lovens erhvervelses-
betingelser og have stemmeflertallet i
ejerselskabet. Efter landbrugsloven be-
tragtedes ejendommen som tilhørende
landmanden i selskabet.

Det blev snart klart, at reglerne kunne
bruges til at omgå de almindelige erhver-
velsesregler, idet nogle kapitalstærke per-
soner dannede selskaber med forskellige
landmænd (traktorselskaber) og på den-
ne måde kom i besiddelse af mange ejen-
domme, samtidig med at de gennem di-
verse aftaler tiltog sig magten i selska-
berne.

Det blev derfor med den nugældende lov bestemt, at:

Boks 5, Selskaberhvervelse – 1 (lovens § 20)

- Et A/S eller et ApS kan erhverve en landbrugsejendom, hvis aktier eller andele, der repræsenterer flertallet af stemmerne i selskabet og mindst 10% af selskabskapitalen ejes af en deltager («Landmanden i selskabet»):
 - der indtil selskabets erhvervelse har haft lovlig adkomst på ejendommen, eller
 - opfylder betingelserne i §§ 16, 17 eller 17 a, eller har fået dispensation fra jordbrugskommissionen til at være landmand i selskabet
- Øvrige investorer skal være
 - landmandens ægtefælle, eller
 - landmandens søskende, eller
 - beslægtede med landmanden i op- eller nedstigende linie, eller pensionskasser og livsforsikringselskaber

Det er vort indtryk, at politikerne med disse ændringer har opnået, det de ville; men de nye regler rammer ikke de selskaber, der ejede landbrug før den ny lov, så der er stadigvæk mulighed for at overtage disse selskaber og de til selskaberne hørende ejendomme, uden at de nye regler opfyldes. For øvrigt er der for tiden stort pres på for at få lov til at eje landbrug i en holdingkonstruktion.

Øvrige regler

Lovens regler om ophævelse af landbrugspligten på en landbrugsejendom er indrettet således, at ophævelse stort set kun kan ske,

- hvis arealerne enten skal tages i brug til en godkendt (ofte bestemt via den offentlige planlægning) ikke-landbrugs-mæssig anvendelse, der hindrer, at arealerne igen kan inddrages til landbrugsformål (lovens § 4).
- eller på en restejendom på max 2 ha., hvis ejendommens arealer sammen-

lægges med en anden landbrugsejendom eller frastykkes efter lovens § 4.

Dette er en beskyttelse af landbrugs-erhvervets udøvere, fordi bestemmelserne hindrer, at der ikke uden at planlægningsproceduren med offentlighedsfase m.v. har fundet sted, sker større inddragelser af landbrugsjord til andre formål – andre formål, som måske kunne medvirke til at lukke landbrug på grund af f.eks. miljøkonflikter.

At så reglerne om sammenlægning er noget stramme er en anden sag, men atter her ligger der også fordelingspolitik m.v. bag, se Boks 6 sidst.

I forbindelse med lokalplanlægning er vort direktorat i gang med at vurdere, om de jordbrugsmæssige interesser bliver varetaget i tilstrækkelig omfang.

Afslutning

Som det er fremgået af mit indlæg, er landbrugsloven ikke alene restriktioner. Lovens regler yder på mange måder også beskyttelse for landbrugets erhvervsudøvere. Det er dog nok sådan, at de allerstørste landbrugere opfatter reguleringerne som meget stramme, medens mange er enige i, at der skal være en fordelingspolitik for en så begrænset naturressource som landbrugsjord.

Boks 6. Sammenlægning – 2 (lovens § 13)
max 70 ha / 125 ha (uden fradragsarealer)

- Hensigtsmæssig beliggenhed
 - vejafstand under ... – 2 km – 5 km – 10 km
 - ikke kørsel på stærkt trafikerede veje
 - ikke kørsel gennem bymæssig bebyggelse
- Uheldig opdeling
- Hensigtsmæssig ejendomsfordeling
 - erhvervsbetingelserne opfyldt
 - ikke samlet ejer/medejer af mere end 375 ha

Seminarindlæg: Medejer – glidende overdragelse ved forskellige selskabsformer som f.eks. A/S

Af statsautoriseret revisor, cand.agro. *Henning Kjeldsen*, Deloitte & Touche, Aalborg

Kritik af den nuværende lovgivning

Strukturudviklingen i landbruget foregår med stor hast som følge af lav tilgang af kommende driftsledere til erhvervet, teknologisk udvikling samt skærpet international konkurrence. Dette nødvendiggør udnyttelse af de størrelsesøkonomiske fordele for at give en tilfredsstillende driftsøkonomi i landbruget.

Strukturudviklingen kan efter min opfattelse ikke bremses af lovgivningen, som blot kan genere udviklingen.

Derfor halter landbrugslovgivningen efter udviklingen, hvilket også understreges af, at landbrugsloven ændres hvert 4. – 5. år.

Ved kommende ændringer af landbrugsloven, er der behov for at liberalisere lovgivningen med hensyn til arealstørrelse og evt. antal ejendomme, som må ejes.

De nuværende begrænsninger til medinvestorer i landbrugsselskaber, som alene giver familiemedlemmer, pensionskasser og livsforsikringsselskab lov til at

være medejere i landbrugsselskaber, er for snævre.

Vi vil næppe se medejerskab fra pensionskasser og livsforsikringsselskaber af nogen betydning. De har hidtil ikke haft særlig succes med investeringer i skovbrug og golfbaner, og senest har et par pensionskasser afhændet deres aktier i DPL-Invest A/S ved dette selskabs salg til KFK.

Landbrugsloven tillader ikke, at aktier/anpartar i landbrugsselskaber (A/S/ApS) ejes af holdingselskaber, hvilket er tilfældet for andre erhverv.

Der er herved tale om skattemæssig diskrimination af aktionærer i landbrugsselskaber.

De skattemæssige successionsmuligheder ved overdragelse af virksomheder er alene forbeholdt den nærmeste familie og kan ikke benyttes umiddelbart ved overdragelse til medarbejder eller fremmed køber.

Når det samtidig er en kendsgerning, at Danmark har verdens hårdeste avancebeskatning ved virksomhedsoverdragelser, medfører overdragelser ved generationsskifte en voldsom kapitaldræning af erhvervet, og i visse tilfælde opstår der en indlåsnings effekt ved at sælgerne ikke vil sælge, fordi der skal afleveres store skattebeløb her og nu, som der måske ikke er midler til.

Ved overdragelser med skattemæssig succession skal den skattebyrde erhververen (køber) overtager ved successionen selvfølgelig fuldt ud komme erhververen (køberen) til gode i form af gave eller som en del af berigtigelse af overdragelsessummen.

Medejerskab

Som følge af de store kapitalkrav ved overdragelse af større landbrug og den hårde beskatning vil det i mange tilfælde være nødvendigt/hensigtsmæssigt med en glidende ejerovergang med deraf følgende medejerskab i en periode.

Medejerskab kræver samarbejdsevne og god kemi mellem partnerne.

Ved medejerskab skal kontraktforholdene mellem parterne være på plads. Det vil sige, at foregår medejerskabet i et interessentskab, skal der oprettes en interessentskabskontrakt, og sker medejerskabet i et anpartsselskab (ApS) eller aktieselskab (A/S), skal der udarbejdes en anpartshaver/aktionæroverenskomst.

Interessentskabskontraktens hhv. anpartshaver-/aktionæroverenskomstens formål er at regulere forholdet mellem parterne under medejerskabets beståen samt fastlægge regler om medejerskabets ophør.

Hæftelsesforholdene ved medejerskab skal man være opmærksom på.

I interessentskabet hæfter interessenterne solidarisk og direkte for interessentskabets gæld.

I ApS og A/S er hæftelsen begrænset til den indskudte kapital i selskabet. Yderligere hæftelse forekommer kun, hvis man påtager sig en sådan ved kaution o.lign.

Ved medejerskab er det væsentligt, at man er enige om ledelsesforholdene (hvem der bestemmer hvad).

I et medejerskab vil der oftest være synergier, som fører til et bedre økonomisk resultat, end hvis parterne drev virksomhed hver for sig, ligesom man ikke er alene om risikoen.

Under den nugældende landbrugslov er K/S ikke umiddelbart tilladt, så medejerskabets form er enten interessentskab eller ApS/A/S.

Glidende overdragelse

Overdragelse (f.eks. i forbindelse med generationsskifte) af virksomheden udløser kapitalkrav til sælgers pensionering og skat af avancer.

Køberne har normalt kun begrænsede egne midler, idet opsparing af lønindkomst kun er beskeden som følge af den hårde beskatning her i landet.

Finansieringen må overvejende ske med lånte midler. I visse tilfælde vil det være nødvendigt med sælgerfinansiering. Sælger skal her gøre sig klart, at personlig sælgerfinansiering ikke giver skattemæssigt fradrag ved tab uanset, at sælger har betalt skat af avancen ved salget. Derfor kan og bør sælger ikke deltage fuldt ud i finansieringen af ejerskiftet i større omfang.

Det vil være en ønskelig væsentlig lettelse af finansieringen af ejerskiftet, såfremt adgangen til skattemæssig succession bliver udvidet.

Overdrages en personligt ejet bedrift på én gang, udløses alle skatter ved overdragelsen på én gang med deraf følgende likviditetsdræn og behov for fremmed finansiering.

For at begrænse likviditetskravet her og nu ved ejerskiftet kan det være nødvendigt at foretage overdragelsen glidende.

Det vil sige, at sælger afhænder en del af bedriften ad gangen til køberen (f.eks. 25%, 50% etc.).

På denne måde indtræder avancebeskatningen kun på den del af aktiverne, som overdrages. Skattebetalingen bliver på den måde fordelt ad flere gange og over længere tid.

Overdragelse til selskab

Forinden overdragelse til fremmede kan bedriften overdrages til et selskab. Overdragelsen sker til handelsværdi enten

som en fuldt beskattet overdragelse (udløser samme skatter, som ved salg til fremmede), eller overdragelsen kan ske efter loven om skattefri virksomheds-overdragelse. Dette bevirker, at selskabet succederer fuldt ud i stifterens skattemæssige stilling, og den skattebyrde selskabet herved overtager af stifteren (sælger) afsættes som gæld (udskudt skat beregnet med selskabsskatteprocenten p.t. 30), og er et udtryk for den skat selskabet skal betale ved salg af bedriften til de i status anførte værdier af bedriften.

Endvidere skal den skattemæssige for tjeneste, som beregnes (men ikke betales her og nu) fratrækkes i aktiernes/anparternes anskaffelsessum. Konsekvensen heraf er, at der skal betales aktieavance-skat ved likvidation af selskabet eller salg af anparterne/aktierne til sin tid.

Når bedriften ved skattefri virksomhedsomdannelse er overført til selskabet, kan den udskudte skat medvirke til at finansiere ejerskiftet ved anvendelse af følgende model.

Efter omdannelsen udvides anparts-/aktiekapitalen i selskabet ved, at en derved opstået medejер tegner ny kapital i selskabet, som anvendes til udvidelse af anparts-/aktiekapitalen.

Når der er forløbet 3 år, kan stifteren (den oprindelige ejer) sælge sine aktier/anparter tilbage til selskabet, når selskabet har tjent penge hertil, og der foretages ved tilbagesalget en kapitalnedsættelse i selskabet. Sælger skal betale aktieavanceskat herved. (Ved salg under 3 år beskattes avancen som kapitalindkomst).

På denne måde har man opnået, at selskabet selv har finansieret ejerskiftet i væsentlig grad, samt at selskabet succederer fuldt ud skattemæssigt med den likviditetsfordel dette medfører.

Aktierne kunne alternativt løbende sælges til en medejер. Dette er på grund af den lave skattemæssige fradragsværdi af renteudgifter (inkl. renter af gæld til køb af aktier) ikke attraktivt (der skal udbe-

tales ca. 1,85 kr. i løn til aktionæren/anpartshaveren for, at han kan betale 1 kr. i rente).

Der er dog indført en kapitalafkastordning for den slags aktieinvesteringer. Den er imidlertid begrænset til en periode på 10 år og derfor helt utilstrækkelig.

I andre erhverv sker en overdragelse som foran skitseret typisk på følgende måde:

Virksomheden overdrages efter lov om skattefri virksomhedsomdannelse. De herved opnåede aktier indskydes ved en skattefri aktieombytning i et holdingselskab, som herefter ejer selskabet med bedriften som datterselskab.

3 år efter aktieombytningen sælges aktierne skattefrit til den nye ejers holdingselskab. Købers holdingselskab finansierer købet ved lån, som afvikles i takt med, at datterselskabet kan udlodde udbytte til den nye ejers holdingselskab.

Det er desværre ikke tilladt at anvende holdingselskaber i landbruget.

Der vil utvivlsomt i de kommende år blive oprettet en del driftsselskaber med fremmede medejere, f.eks. inden for svineproduktionen. Driftsselskabet vil forestå svineproduktionen og eje besætning, beholdninger, inventar og helt eller delvist bygningerne, som så opføres på lejet grund i overensstemmelse med landbrugslovens bestemmelser herom.

Et sådant driftsselskab kan være ejet af et eller flere holdingselskaber og er altså ikke begrænset af landbrugslovens bestemmelser om, hvem aktionærene kan være.

Afslutning

Det er min opfattelse, at strukturudviklingen vil nødvendiggøre en lempelse af landbrugslovens regler om arealgrænser, antal ejendomme samt selskabseje.

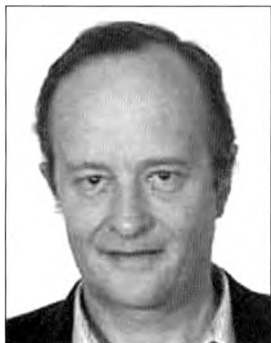
Landbrug bør i lighed med andre er-

hverv kunne drives i et selskab, som er ejet af et holdingselskab, og medinvestorer i landbrugsselskaber bør kunne eje aktier i landbrugsselskaber via et af investor ejet selskab. Der bør ske en udvidelse af den personkreds, som kan investere i et landbrugsselskab.

Endelig er der behov for udvidet adgang til skattemæssig succession ved overdragelser af virksomheder/aktier i virksomhedsselskaber til medarbejdere og fremmede vel at mærke mod, at den derved udskudte skat kommer køberne fuldt ud til gode. Dette vil være med til at sikre en sundere kapitalstruktur i erhvervet.

Seminarindlæg: Landmandssamarbejde

Af landskonsulent *Bo Degnbøl Nielsen*, Landskontoret for Driftsøkonomi, Landbrugets Rådgivningscenter

Landbrugslovens åbning i 1989 for etablering af driftsfællesskaber gav nye muligheder. Det har nogle landmænd benyttet sig af siden da, og langt flere vil med fordel kunne gøre brug af reglerne.

Der findes næppe noget land, der har haft et så udbredt og landmandsdrevet andelssamarbejde som i Danmark. Det har imidlertid helt overvejende været koncentreret om landbrugsprodukternes forarbejdning og leverancer til landbruget. En landmand har engang forklaret mig, at landmænd altid har været villige til at etablere samarbejdsrelationer på områder, hvor man har kunnet ansætte en ansvarlig leder. Derimod har landmænd været mere tilbageholdende med at lave fællesskaber, hvor deres egen arbejdskraft er involveret. Trods dette var maskinfællesskaber forholdsvis almindelige, da traktorer og nye markmaskiner blev indført i 50'erne og 60'erne. I samme tid blev der eksperimenteret med fælles ko- og sostalde. Kun en enkelt sostald ved Herning overlevede i flere årtier.

Lovændringen i 1989 var blandt andet en konsekvens af en forudgående debat,

hvor ikke mindst forsøgsleder Vagn Østergaard og chefkonsulent Norup Studstrup fremhævede de positive erfaringer, som franske landmænd og det franske samfund havde gjort med driftsfællesskaber.

Frankrig

Den første lovgivning om driftsfællesskaber, GAEC, skete i 1962. Et sådant driftsfællesskab kan have fra to til ti deltagere. Det skal have en kollektiv ledelse, men parterne kan selvfølgelig fordele og uddelegere ansvarsområder. Der kan kun være landmænd som deltagere, og normalt vil de deltagende landmænd også være heltidslandmænd. Juridisk er der mange fælles træk mellem et GAEC og et dansk interessentskab. Der er dog også forskelle. For eksempel må et fransk GAEC ikke arbejde med negativ egenkapital. En ganske væsentlig forskel er, at deltagerne ikke hæfter solidarisk men pro rata. Det giver en væsentlig beskyttelse for de mest velstående partnere i fællesskabet.

Udover GAEC konstruktionen arbejder man med to mere selskabslignende konstruktioner EARL og SCEA. Her er der mere fleksible regler for deltagernes tilknytning og ikke samme krav til hovedbeskæftigelse i landbruget.

De tidligere nævnte organisationsformer har generelt ikke lov til at købe landbrugsjord. Det skal ske personligt eller i et GFA. Sidstnævnte er en særlig juridisk konstruktion for fælleseje af jord. Et GFA

Tabel 1. Antal GAEC i Frankrig og fordelingen mellem typer

	1992	2000
Antal	48.347	47.044
Far og en søn	38,7%	31,4%
Far og to sønner	26,6%	20,9%
Brødre	24,7%	31,8%
Andre	9,9%	15,9%

kan udleje jorden eller selv drive den på driftsfællesskabslignende vilkår.

Hvor mange driftsfællesskaber?

Antallet af driftsfællesskaber voksede i Frankrig gennem 70'erne og 80'erne. I 90'erne er antallet faldet ganske svagt, men dog således, at den relative andel vokser.

Det fremgår af tabel 1, at en relativt stor del af de franske driftsfællesskaber er generationsskifte mellem far og søn, men andelen er faldet fra 39 til 31% gennem 90'erne. Samarbejdet uden for den nære familie er vokset fra 10 til 16% af alle etablerede driftsfællesskaber.

De landmænd, der i 2000 indgik i et driftsfællesskab, havde i gennemsnit 48 ha pr. person og et gennemsnitligt GAEC var på 113 ha. Det lyder måske ikke overvældende stort, men mange af dem er formentlig relativt intensivt drevne landbrug med husdyrhold og også en del med vindyrkning.

Danmark

Det har været tilladt at drive et landbrug i fællesskab, og gennem 70'erne og 80'erne har glidende generationsskifte i I/S-form været forholdsvis populært.

Den nyskabelse, der skete med lovændringen i 1989, var, at deltagerne i et driftsfællesskab fik samme ret til at er-

hverve ejendom og samdrive arealer som summen af det, de ville have haft som enkeltpersoner. Den fælles drift er dog i dag begrænset til maks. 750 ha.

I begyndelsen af 90'erne deltog jeg i en arbejdsgruppe, hvor vi rådgav landmænd, som ønskede at etablere et samarbejde. Målet var også at opsamle erfaring blandt andet til at lave standardkontrakter. Vores dengang forsigtige analyser viste generelt, at arbejdsafløningen pr. mand kunne øges med omkring 100.000 kr., når man indgik i et fællesskab, hvor man etablerede en bedre kapacitets- og synergiudnyttelse.

De allerfleste driftsfællesskaber er organiserede som interessentskaber. Det giver ofte den laveste beskatning – især i etableringsfasen. Et af problemerne med interessentskabsformen er den solidariske hæftelse. Det er især et problem, hvis parterne ikke er økonomisk lige stærke, fordi det så i realiteten er den velhavende landmand, der bærer tabsrisikoen. Man kan i et vist omfang gardere sig mod dette, ved at stille krav om en mindste egenkapital i fællesskabet. Det stiller den økonomisk stærke landmand i en ny forhandlingsposition, hvis der skal indskydes nye penge.

Vi antager, at der i dag er 600–800 landmandssamarbejder af relativt forpligtigende karakter. Det har indtil nu nok især været maskinsamarbejde, fælles kostalde og fælles grovfoderforsyning. Et forpligtigende samarbejde i svineproduktion, hvor man udnytter multisite-effekten synes også at være oplagt.

Fremtidens landbrug vil ikke stille mindre krav til udøverne, end vi hidtil har kendt. Gode samarbejdsmodeller kan være en måde, hvormed man kan udnytte stordriftsfordele og sikre arbejdsengagement og stor driftsledelsesmæssig ekspertise. Det skulle dermed kunne give en god landmandstilværelse også for de, der ikke har mange millioner i startkapital.

Landmandssamarbejde bør være et naturligt og dynamisk element i dansk landbrug, ligesom det har været i det franske landbrug.

Kilder:

Samarbejde betaler sig, Landbrugets Rådgivningscenter, 1996

Production groupings in Europe, Obernai, France, juni 1993

Specifikke oplysninger fra organisationen GAEC & SOCIETES, Paris

Seminarindlæg: Københavnernes egen økologiske gård

Af projektleder i Landbrugslauget *Christian Coff*

Landmænd og forbrugere kan ikke sammen. De mødes kun på markedsvilkår og prøver derfor hele tiden at snyde hinanden. I Landbrugslauget bringes landmænd og forbrugere sammen i et »Community Supported Agriculture« for at genopbygge tilliden og solidariteten mellem land og by.

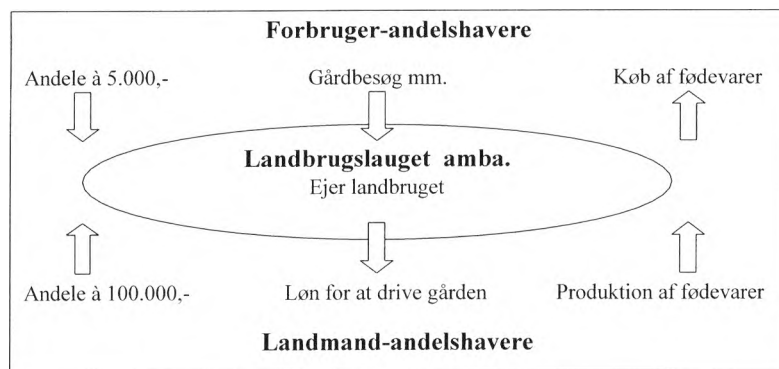
I stedet for at se forbrugere og landmænd som konkurrenter på markedet fokuserer Landbrugslauget på fælles interesser. Idéen er at skabe et fællesejet landbrug. Det er ikke nogen ny idé, idet der er flere

af den slags i bl.a. Tyskland og USA. Vi kalder det for »Landbrugslauget« fordi ideen er organiseret omkring andels-tanken. Landbrugslauget er et andelsselskab, der ejer en andelsgård med både forbrugere og landmænd som andelshavere.

Landbrugslauget

Landbrugslauget er et forsøg på at realisere ovennævnte tanker. Vi har ladet os inspirere af andelsbevægelsen til at skabe en alliance mellem landmænd og forbrugere. For at få ordentlige fødevarer må forbrugere og landmænd se hinanden som samarbejdspartnere.

I Landbrugslauget indskyder forbrugere og landmænd kapital i form af andele. Landbrugslauget køber efter sin etablering gården Brinkholm (65 ha), som ligger ca. 60 km syd for København. Der skal senest den 1. december 2001 være solgt 400 andele før gården overtages. Den 10. november var der solgt

En del af startkapitalen kommer fra andelshaverne, dvs. fra både forbrugere og landmænd (resten af kapitalen fremkommer ved låntagning). Landbrugslauget »giver« brugsretten over gården til landmændene, der til gengæld producerer fødevarer til forbrugerne.

350 andele. De første fødevarer vil være klar til foråret 2002. Det første år produceres der grønsager, korn, frisk mel fra egen mølle, brød, æg, kyllinger og grise-kød.

Landmændenes og forbrugernes fælles interesser

Landbrugslauget bringer forbrugere og landmænd tættere sammen, og der fokuseres på de fælles interesser, som landmænd og forbrugere har: Hensynet til dyrevelfærden, miljøet og fødevarernes kvalitet. Landmænd og forbrugere knyttes til hinanden, og det skaber forbindelse mellem land og by. Lokal produktion og forbrug af fødevarer styrkes. I sidste ende er der også hensynet til både landmændenes og forbrugernes trivsel.

Ved at inddrage forbrugerne som andelshavere får de indsigt i gårdens drift og ser hvordan driften påvirker omgivelserne. Såvel landmænd som forbrugere får ansvar for, at gården drives bedst muligt efter fælles interesser.

Gården kan bruges til friluft aktiviteter, som en slags »besøgslandbrug« mm., når man vil en tur på landet, enten for at slappe af eller for at deltage i aktiviteterne og/eller arbejdet på gården.

Gennemskuelighed

Gennemskuelighed er et nøgleord for Landbrugslaugets fødevareproduktion. Men hvordan skaber man gennemskuelighed om landbruget, når mærkningsordninger og høstmarkeder ikke er nok?

Landbruget er blevet en socialt løsrivet aktivitet, som varetages af en forsvindende lille del af befolkningen og som pga. af de mange mellemhandlere har en meget lille kontaktflade til samfundets øvrige borgere. Oplysning gør det ikke, der skal mere til at skabe den gennem-

skuelighed, der kan få forbrugerne til at betale den pris, det koster at producere efter visse etiske hensyn og at fremstille kvalitetsfødevarer.

Større gennemsikuelighed fås ved at rykke landbruget tættere på køkkenet – eller omvendt. Afstanden fra jord til bord skal mindskes, forbrugeren skal vide noget om det enkelte landbrug, hvor fødevarerne kommer fra. På dansk har vi ordet *madlavning*. Forbrugeren skal vide at madlavning ikke starter i køkkenet eller supermarkedet, men på marken. Det kan ske ved, at forbrugerne knyttes mere direkte til landbruget. I forhold til mærkningsordninger har det den fordel, at den ikke blot er en ren intellektuel aktivitet (noget man skal læse sig til på en etiket), men har et sanseligt og praktisk indhold. Man kan se det med egne øjne. Man kan lugte det og mærke det. Det er en kropslig og fysisk erfaring. Sanseindtrykket øger troværdigheden betydeligt.

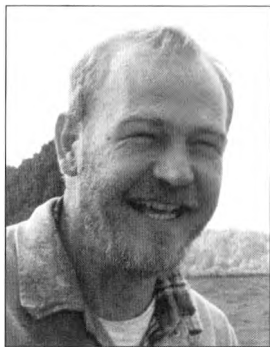
Sanseligheden og den praktiske erfaring kan blive det grundlag, som alliancen og tilliden mellem landmænd og forbrugere bygges på. Det er en pudsig egenskab ved tillid, at den netop forudsætter, at man ikke ved alt (men dog ved noget). Ved man alt, har man ikke brug for tillid, den er ganske enkelt overflødig. Men ved man ikke alt, men kun en del, er der rum for tillid. Forbrugeren skal ikke vide alt om landbrug, men det er nødvendigt, at han/hun ved noget for at kunne have tillid.

Læs mere om Landbrugslauget og se billeder af gården på

www.landbrugslauget.dk

Seminarindlæg: Forslaget om en Jordbrugerfond – et alternativ til selvejet

Af Johannes Nebel, formand for Arbejdsgruppen vedr. etablering af en jordbrugerfond

Som en del af finanslovsforliget for 2001 blev der i januar 2001 nedsat en bredt sammensat arbejdsgruppe, som fik til opgave at analysere mulighederne for etablering af en jordbrugerfond.

Arbejdsgruppen har taget udgangspunkt i de nuværende etableringsmuligheder i landbruget for – som angivet i kommissoriet – at søge at forbedre mulighederne for landmænds etablering m.v.

Strukturudviklingen i retning mod stadig større bedrifter stiller stigende krav til finansiering ved ejerskifte. Nogle landmænd, der ønsker at etablere sig, har ikke tilstrækkelig kapital til køb af en landbrugsejendom, og kun et meget begrænset antal landmænd etablerer sig ved forpagtning af en landbrugsejendom (gårdforpagtning).

Arbejdsgruppen har indledningsvis analyseret tidligere forslag fra Socialistisk Folkeparti (SF) om etablering af en Jordbrugerfond, erfaringer om forpagtning m.v. i Danmark og andre lande samt de nuværende etableringsmuligheder i landbruget.

Arbejdsgruppens overvejelser og forslag

På baggrund heraf har arbejdsgruppen overvejet, hvordan der kan etableres en Jordbrugerfond, der kan forbedre mulighederne for landmænds etablering ved gårdforpagtning.

Arbejdsgruppen har lagt vægt på, at Jordbrugerfondens formål først og fremmest skal tage sigte på at sikre et så stort antal bæredygtige landbrug (heltidsbrug og deltidsbrug) som muligt og at forbedre mulighederne for landmænds etablering. Arbejdsgruppen har også lagt vægt på, at Jordbrugerfonden skal kunne tilgodese bredere samfundsmæssige hensyn, herunder natur og miljø m.v.

Formålet skal opfyldes ved, at fonden erhverver landbrugsejendomme, der bortforpagtes til landmænd, der således etablerer sig i landbruget ved gårdforpagtning. Der vil normalt være tale om køb af brug, der kan drives som enmands- eller tomandsbedrifter, og hvor handelsprisen efter det nuværende prisniveau (2001) kan være på indtil ca. 12 millioner kr. (inklusive bygninger, besætning og maskiner m.v.).

Forpagteren skal som udgangspunkt opfylde landbrugslovens betingelser for erhvervelse af en landbrugsejendom (bopælspligt, uddannelseskra v m.v.). Forpagtningen skal være uopsigelig fra fonden, så længe landmanden opfylder de økonomiske forpligtelser, og den skal kunne »gå i arv« til livsarvinger.

Arbejdsgruppen har overvejet flere løsningsmuligheder med hensyn til organi-

sationen af en Jordbrugerfond. Det er arbejdsgruppens opfattelse, at det vil være mest hensigtsmæssigt at oprette Jordbrugerfonden ved lov, og at loven i videst muligt omfang bør følge principperne i lov om erhvervsdrivende fonde og i de fondsretlige grundsætninger for fonde med offentlige interesser.

Arbejdsgruppen har i forbindelse med rapporten udarbejdet et lovforslag til lov om Jordbrugerfonden.

Arbejdsgruppen har også overvejet muligheden for forsøgsprojekter. Et forsøgsprojekt, der omfatter et mindre antal landbrug i en kort årrække, vil imidlertid ikke kunne give et realistisk billede af, hvordan fonden vil klare sig over en længere årrække, hvor et større antal landbrug indgår i fonden. Arbejdsgruppen finder derfor, at Jordbrugerfonden bør etableres ved lov, idet der herved vil være mulighed for en helhedsvurdering af forslaget, f.eks. ved at der foretages en evaluering 5 år efter, at Jordbrugerfonden har begyndt sit virke.

Arbejdsgruppen har overvejet flere løsningsmuligheder til finansiering af Jordbrugerfonden. I forbindelse hermed har arbejdsgruppen belyst økonomien i fonden, såvel set fra fondens synsvinkel som fra landmandens synsvinkel.

Jordbrugerfonden skal ved etableringen have den nødvendige kapital til, at fonden i opstartsfasen kan erhverve ca. 20–30 landbrugsejendomme årligt, afhængig af antallet af jordbrugere, der ønsker at etablere sig ved forpagtning.

Fonden skal derfor ved etableringen have 100 millioner kr. fra staten, der skal anvendessom fondens grundkapital, samt et lån på 900 millioner kr. til fondens virksomhed. Alternativt kan lånet erstattes af en statsgaranti på 900 millioner kr.

Statslånet på 900 millioner kr. forudsættes forrentet med 5,5 pct. årligt, og beløbet forudsættes tilbagebetalt til statskassen i 3 rater efter henholdsvis 20, 30 og 40 år.

Statsgarantien forudsættes ligeledes afviklet i 3 etaper efter henholdsvis 20, 30 og 40 år.

Beløbet på 100 millioner kr., der skal anvendes som fondens grundkapital, forudsættes ikke forrentet. I tilfælde af, at Jordbrugerfonden ophører, skal beløbet tilbagebetales til staten.

Regneeksemplerne viser også, at en forpagter i fonden vil have en lettelse i finansieringen på 10–15 pct. sammenlignet med køb i fri handel, ligesom etablering som forpagter kræver en mindre egenkapital end ved køb af en landbrugsejendom.

Jordbrugerfonden kan således give mulighed for, at landmænd der ikke kan etablere sig ved køb af en landbrugsejendom, kan etablere sig ved forpagtning fra fonden. Landmænd, der kan finansiere køb af en landbrugsejendom, kan også vælge forpagtning i stedet for selveje.

I situationer, hvor en landmand kan vælge mellem at etablere sig som ejer eller som forpagter, må det dog indgå i vurderingen, at han som ejer vil få en (eventuel) værdistigning på sin ejendom, hvorimod han som forpagter ikke vil få del i værdistigningen på den forpagtede ejendom. Landmænd, der kan finansiere køb af en landbrugsejendom, evt. med yngre jordbrugerstøtte, må derfor antages normalt at foretrække selveje, men der kan dog ved tilgangen af unge til landbruget ventes en ændret holdning, så flere foretrækker forpagtning frem for selveje.

Tilgangen af unge til landmandsuddannelsen, der tidligere hovedsagelig kom fra landbohjem, kommer i dag fra alle samfundslag. Der er derfor flere unge landmænd end hidtil, der ikke kan etablere sig ved familiehandel, og for hvem Jordbrugerfonden giver en realistisk mulighed for etablering i landbruget. Arbejdsgruppen har udarbejdet udkast til en standardforpagtningsaftale, der regulerer forholdet mellem Jordbrugerfon-

den og forpagteren. Arbejdsgruppen har lagt vægt på, at landmanden (forpagteren) har en dispositionsret over det forpagtede, der begrænses mindst muligt.

I rapporten har arbejdsgruppen redegjort for forholdet til eksisterende lovgivning, herunder EU-retten, og for konsekvenserne af en Jordbrugerfond.

I forbindelse hermed har arbejdsgruppen fremhævet, at Jordbrugerfonden kan medvirke til at inddrage natur- og miljøhensyn i driften af landbrugsjorder. Fonden kan således erhverve landbrug og gennem forpagtningsvilkår sikre, at forpagterne driver ejendommene og (eventuelle tilforpagtede arealer uden for fonden) på en måde, der tilgodeser natur og miljø.

Jordbrugerfonden kan også på længere sigt fremstå med en organisation, der kan tilbyde offentlige myndigheder at varetage forvaltningen af arealer, der drives jordbrugsmæssigt. Det må dog bero på de respektive myndigheder, om de vil indgå aftale om at anvende Jordbrugerfonden til sådanne opgaver.

Arbejdsgruppen har peget på, at det bør overvejes at ændre reglerne i landdistriktsstøtteleven, således at der kan ydes tilskud til en jordbruger, der etablerer sig første gang som selvstændig jordbruger ved forpagtning af en landbrugsejendom, der ejes af Jordbrugerfonden. Arbejdsgruppen peger på, at der bør kunne ydes et tilskud svarende til, hvad landmanden ville få, hvis han erhvervede ejendommen med tilskud efter yngre jordbrugerordningen.

Arbejdsgruppen har endvidere anbefalet, at der – hvis Jordbrugerfonden gennemføres – søges gennemført en ændring af toldningsreglerne for mælkekvoter, der er fastsat i bekendtgørelse om tillægsafgift for mælk og mejeriprodukter.

Forslag til lov om Jordbrugerfonden

Arbejdsgruppen har – som ovenfor omtalt – udarbejdet lovforslag til lov om Jordbrugerfonden.

I forbindelse hermed foreslås konsekvensændringer i landbrugsloven, således at Jordbrugerfonden skal kunne erhverve landbrugsejendomme uden tilladelse fra Jordbrugskommissionen (lovens § 21), og at bortforpagtning skal kunne ske uden tidsbegrænsning (30 årsreglen i lovens § 11.).

Lovforslaget vil efter arbejdsgruppens opfattelse lette etableringsmulighederne i landbruget og medvirke til at bevare en alsidig og holdbar landbrugsstruktur i Danmark.

Arbejdsgruppens konklusion

Arbejdsgruppen har i overensstemmelse med kommissoriet for arbejdsgruppen vurderet mulighederne for en konkret etablering af en Jordbrugerfond. Arbejdsgruppen har taget udgangspunkt i SF's model for en Jordbrugerfond, men har på en række væsentlige punkter foretaget betydelige ændringer i forhold til SF's model.

Arbejdsgruppen har udarbejdet et forslag til etablering af en Jordbrugerfond. Dette forslag er detaljeret beskrevet i rapporten, der derudover indeholder bilag med forslag til en lov om Jordbrugerfonden samt forslag til fondens vedtægter og til en forpagtningskontrakt.

Arbejdsgruppens forslag har set i forhold til SF's forslag to hovedformål, nemlig at forbedre mulighederne for en alsidig landbrugsstruktur og at forbedre mulighederne for en mere miljøvenlig drift i landbruget.

Arbejdsgruppen finder, at den foreslåede model for en Jordbrugerfond vil give forbedrede muligheder for, at unge landmænd kan etablere sig som selvstændige

landmænd. Da der er et stigende antal unge udenfor landbruget, der går ind i landbrugserhvervet, er der stadig færre, som kan overtage en ejendom ved familiehandel. I lyset af den kraftige strukturudvikling i landbruget kan det allerede i dag konstateres, at det er blevet meget vanskeligt at købe egen gård for de unge landmænd, idet der til en ejendom til en værdi af 12 millioner kr. skal præsteres en opsparring på 1.275.000 kr. for at få YJ-lån. Antallet af unge landmænd, der etablerer sig som selvstændige landmænd, er da også halveret i løbet af få år. Dette vil i sig selv betyde en kraftig acceleration af strukturudviklingen i landbruget.

I dag er typiske landbrugsejendomme af en så stor størrelse, at det kan konstateres, at interesserede købere ofte har vanskeligt ved at finansiere disse ejendomme. Der er derfor opstået en stigende interesse for at anvende forskellige selskabsformer, herunder aktie- og anpartsselskaber, som ejere af landbrugs-ejendomme. Det traditionelle selveje i landbruget er således i dag truet af et fjærneje, hvor dispositionsfriheden for landmanden vil være begrænset. Set i dette lys vil oprettelsen af en Jordbrugerfond være et alternativ for unge landmænd, der herved kan begrænse risikoen i forhold til selveje og samtidig bevare dispositionsfriheden.

Efter arbejdsgruppens opfattelse vil det være rimeligt at stille krav om en mere miljøvenlig drift af landbrugene i Jordbrugerfonden end generelt i landbruget. Dette begrundes med, at der ydes statslige lån eller lånegarantier til Jordbrugerfonden. Det er ikke i rapporten eksakt defineret, hvilke miljømæssige krav, der skal opfyldes, idet dette anses for at være et spørgsmål, som dels skal sættes i relation til de øjeblikkelige miljøkrav, dels også skal defineres i en dialog mellem interessenterne. Der bør dog ikke stilles krav om økologisk drift til alle ejen-

domme i fonden, idet dette på nuværende tidspunkt vil begrænse mulighederne for fondens udbredelse. Det kunne dog f.eks. være naturligt både at prioritere naturhensyn, dyrevelfærd og begrænset pesticidforbrug på fondens ejendomme.

Jordbrugerfonden foreslås også at kunne administrere driften af arealer, hvorpå der skal tages særlige miljømæssige hensyn. Det må forudses, at der fremover vil blive betydeligt større arealer med så kraftige miljømæssige begrænsninger, at en normal landbrugs-mæssig anvendelse ikke er mulig. I øjeblikket administreres sådanne arealer både af kommuner, amter, staten, private vandværker og andre. Dette medfører i nogle tilfælde en både dyr, ukoordineret og måske ikke altid fagligt hensigtsmæssig administration og drift af disse arealer. Rapporten peger på, at der kan være fordele ved, at Jordbrugerfonden kan tilbyde at varetage forvaltningen af f.eks. en mere samlet bortforpagtning af sådanne arealer på vegne af de forskellige ejere og interessenter.

Arbejdsgruppen har også vurderet de økonomiske forhold i forbindelse med oprettelsen og driften af den foreslåede Jordbrugerfond. For forpagterne i Jordbrugerfonden vil der være en årlig besparelse på 10–15 pct. af finansieringsomkostningerne i forhold til selveje. Da forpagterne ikke får en eventuel værdistigning på ejendommene, skal der af denne besparelse kunne hensættes til pensionsopsparing.

Vedrørende fondens økonomi viser de foretagne beregninger, at der med en forsigtigt ansat gennemsnitlig værdistigning på 3 pct. p.a. inklusive inflation vil kunne ske en tilstrækkelig opsparring i fonden til, at der kan opkøbes 15–25 ejendomme til en gennemsnitlig pris af 10 millioner kr. pr. år. Dette gælder under forudsætning af et statsligt indskud på 100 millioner kr. og et rentebærende statsligt lån/

lånegaranti på 900 millioner kr. ved fondens opstart.

Beløbet på 100 millioner kr. skal anvendes som fondens grundkapital. Statslånet/lånegarantien på 900 millioner kr. skal afvikles i 13 rater efter henholdsvis 20, 30 og 40 år. Arbejdsgruppen er opmærksom på, at fonden vil oparbejde en formue som muliggør almenyttig udlodning af en størrelsesorden, som formentlig vil overstige indskudskapitalen på 100 millioner kr.

Der er endvidere indlagt en række krav til fondens soliditet m. v. af hensyn til en minimering af fondens økonomiske risiko i forhold til konjunktursvingninger m.v.

Arbejdsgruppen har i sit arbejde taget udgangspunkt i de aktuelle markedsvilkår for så vidt angår prissætning, økonomisk udvikling, herunder renteniveau, og efterspørgsel efter landbrug. Arbejdsgruppen er opmærksom på, at ændringer af disse forhold kan nødvendiggøre justeringer, hvilket lovforslaget giver mulighed for.

Det er arbejdsgruppens opfattelse, at staten samlet set på sigt vil opnå finansielle fordele ved etableringen af en Jordbrugerfond.

Der er selvfølgelig en risiko for, at markedsvilkårene kan ændres. Arbejdsgruppen mener dog, at risikoen for større tab må anses som minimal, bl.a. fordi Jordbrugerfondens bestyrelse vil søge at begrænse eventuelle tab, og fordi de kriser, der i de senere år har været i jordbruget, alene har medført finanssektoren meget begrænsede tab.

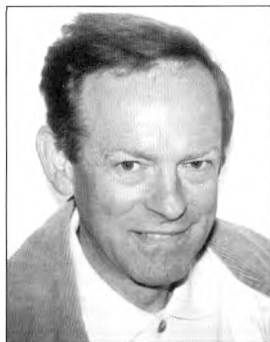
Sammenfattende konkluderer arbejdsgruppen, at den foreslåede Jordbrugerfond kan være et velegnet supplement til selvejet i landbruget, og at en Jordbrugerfond kan give en række miljøpolitiske og landbrugsstruktur-mæssige fordele, der kan begrunde fondens oprettelse.

Arbejdsgruppen konkluderer også, at andre forhold end de rent økonomiske

kan medvirke til, at en landmand foretrækker at etablere sig som forpagter hos Jordbrugerfonden i stedet for som selvejer. Der tænkes herved på usikkerheden på fremtiden indenfor jordbruget, herunder EU's markedsordninger, strukturudviklingen og risikoen ved forskellige sygdomme i dyreholdet.

Seminarindlæg: Ejerformer og landbrugslov i andre lande

Af kontorchef *Jørgen Møllegaard*, Danmarks Eksportråd

Lovgivningen i det danske landbrugs-system har gennem de sidste 200 år haft det mål, at produktionen skulle forestås af selvejere, og i dag drives 91% af de danske gårde af selvejere. Situationen er i store træk den samme i hele den vestlige verden, men den store forskel er, at landmændene i Danmark ikke alene ejer deres gårde, men også i dominerende omfang deres mejerier, slagterier etc. samt markedsføringsdelen. Det er en unik situation, som landmændene må være meget interesseret i at bevare. I de fleste lande får landmændene en mindre del af merværdien fra produktionsprocesserne end i Danmark.

Fra jord til bord konceptet i Danmark er ret så unikt. I de fleste andre lande er landmændene i noget større grad i lommen på diverse aftagere. I USA f.eks. minder landmændenes situation mere og mere om lønmodtagernes.

Som nævnt er selvejerformen den dominerende i den frie verden. Procent-satserne for selveje synes helt uafhængig af lovene omkring ejerformer, og selv i lande, hvor der er frit slag eller rettere

ingen lovgivning som f.eks. i USA, dækker selvejerformen over 90% af landbruget. Med årene er der rullet mange skræmmebilleder op omkring aktieselskaber etc., men de har tilsyneladende ikke haft så megen bund i virkeligheden. Jordeje og det at være selvstændig landmand er noget nær helligt verden over, hvad der åbenbart vanskeliggør andre selskabsformers indtrængen.

Japan

I Japan er selvejerlandbruget altdominerende. Landbrugene er meget små, helt nede på en gennemsnitsstørrelse på under 2 ha, og man skal ikke så mange år tilbage for at se en gennemsnitsstørrelse på under 1 ha. Produktionsstøtten og de lukkede grænser i Japan er tilpasset således, at en familie med et jordstykke på 2 ha lever fint. Det er den japanske forbruger, der med en pris på f.eks. ris, der er seks gange verdensmarkedsprisen, sikrer den japanske landmand. Landbruget er selvfølgelig utroligt intensivt, og landmændene er nærmest helt nede på knæ med en broderesaks. Landbruget er en kulturel-social sektor. Man har valgt at betale for at holde en befolkning på landet bl.a. til pasning af de mange terrasselandbrug og undgåelse af en omfattende erosion. Det er selvfølgelig en torn i øjet på verdenssamfundet, at man ikke kan få fri adgang til det lukrative japanske fødevarermarked, men hidtil er det stort set lykkedes Japan at holde skansen, og heller ikke ved de seneste

WTO møder gav Japan sig. Som japanerne sagde under Uruguay Runden, så ville frie grænser for ris medføre, at 1.200 store amerikanske risbønder kunne ødelægge livet på landet i Japan.

Italien

I Italien ser man ligeledes et landbrug domineret af selveje, men en større spredning af landbrugen størrelse, end man ser i Japan og Danmark. Indtil 1954 var der i Italien nærmest tale om et kirke- og godsejervælde, men ved en omfattende lovgivning dengang startedes en ændring om end langsommelig mod selveje.

Den italienske skattelov behandler landmændene langt mere lempeligt, men det er ret så uigennemskueligt hvor langt (det er i øvrigt vigtigt at studere skattebegunstigelser for landmændene eller mangel på sådanne, når man sammenligner situationen i de forskellige lande).

Holland

I juli måned i 2001 erklærede den hollandske landbrugsminister, Brinkhorst, at der skal gøres op med 50 års subsidiepolitik. Landbrugsproduktionen skal gøres endnu mere konkurrencedygtig. Han talte om en forvandling efter tre modeller:

1. til større, effektive landbrug som står for størstedelen af landbrugsproduktionen
2. lokale, mere specialiserede brug (f.eks. økologi)
3. omlægning til rekreative områder.

600 hollandske landmænd er rejst til Danmark, da kvælstofproblematikken er ved at kvæle dem i Holland. I Danmark kan de købe tre gange så meget jord for deres penge. De har integreret sig godt.

Tyskland

Der eksisterer ikke én landbrugslov for hele Tyskland. Det er op til de enkelte delstater at fastsætte regler omkring reguleringen af landbrugsjorden m.v.

Også i Tyskland er enkeltmandsbedrifter og familielandbrug den mest fremherskende ejerform. Den udgjorde i år 2000 95% af alle brug, men disse dyrker dog kun 70% af arealet. Denne lave procentsats skyldes, at landbrug drevet som selskaber har stor betydning i det gamle Østtyskland, hvor den gennemsnitlige landbrugsstørrelse er på 203 ha mod 29 ha i Vesttyskland.

Familiebedriften betragtes fortsat som idealformen i tysk landbrug og er hovedmålgruppen for de landbrugspolitiske støtteforanstaltninger. Familiebedrifterne nyder visse skattemæssige fordele, specielt i relation til momsopgørelsen og –betalingen.

Til sikring af familiebedriftens beståen har man i en række af de tyske stater, især i Nordtyskland og i de store industristater i midten en lov omkring gårdarv (Hoferbe). Ifølge denne fastsættes der en afkastningspris på et landbrug. Denne pris er baseret på, hvad vedkommende, der skal overtage gården, skal give for at komme til at få et ordentligt liv, rent økonomisk.

Er der tale om en gård til f.eks. 10 mill. kr., og der er i alt fire arvinger, ja så skulle vedkommende, der fik gården principielt give 7,5 mill. kr. til de tre andre, hvilket kunne umuliggøre overtagelsen. Lovens faddere henviste til, at det kunne virke uretfærdigt, om den person, der var udpeget til at blive på gården og måske ikke fik en uddannelse som de andre til at klare sig uden for landbruget, ikke skulle sikres økonomisk.

Amerikansk landbrug 1999

	Små landbrug (ej hoved- indtægt)	Små landbrug	Mindre landbrug	Store landbrug	Helt store landbrug	Ikke familie- landbrug	I alt
% af landbr.	61,7	20,4	8,3	4,5	3,0	2,0	100,0
Omsætn. %	8,6	7,8	16,9	16,6	36,5	13,5	100,0
1 ejer	94,5	92,4	85,4	68,7	59,1	31,0	90,4
Partnerskab	4,6	5,2	8,2	11,9	23,9	2,5	5,3
<i>Koop. medlerneskab:</i>							
Markeds- føring	8,5	15,8	28,6	32,0	28,3	22,3	13,4
Forsyning	24,0	34,8	55,4	60,1	45,4	31,1	30,9

	Små landbrug (ej hoved- indtægt)	Små landbrug	Mindre landbrug	Store landbrug	Helt store landbrug	Ikke familie- landbrug	I alt
Omsætn. under USD 100.000	Omsætn. under USD 100.000		USD 100- 250.000	USD 250- 500.000	USD 500.000		
Antal (1.000)	1.275	422	171	92	61	42	2.064
Ford.pr. Landbr. Ha	38	113	292	437	493	418	113
Heraf ejet af landmænd	26	78	133	165	219	334	66
Ejerforhold %							
100% ejet	62,9	54,5	17,7	11,1	28,4	64,4	56,2
Delvis ejet	28,7	40,0	67,5	68,3	55,3	20,9	33,8
100% forpagtet	8,5	5,5	14,7	20,3	16,3	14,7	10,4

Kilde: USDAL

USA

Den amerikanske landbrugslov har ret så afgørende betydning for hele verdens landbrug. Med den seneste lovs vedtagelse i 1995 (Freedom-to-Farm) blev der givet et kraftigt signal om, at landbrugsstøtten skulle nedskæres og afkobles fra produktionens aktuelle størrelse. Der blev givet ret så generøse faste årlige

overførsler. Indledningsvis, i et par år med høje markedspriser, virkede loven udmærket, men fra 1998 og til i dag, en periode med meget lave afregningspriser er det gået galt, og amerikansk landbrug er nu virkeligt kommet på støtten gennem:

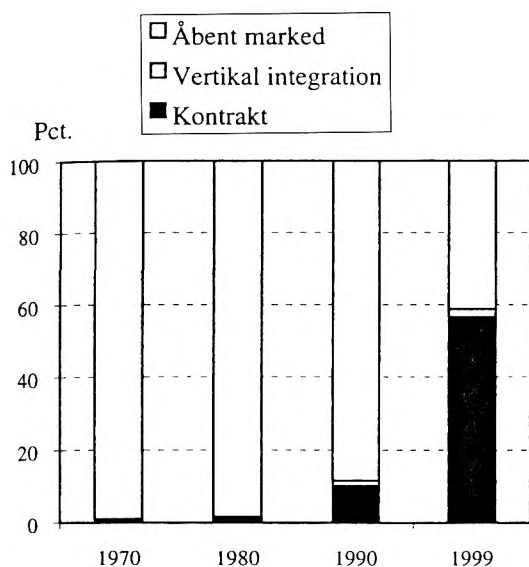
- De faste årlige overførsler, der endda er blevet udvidet
- Loan rate arrangementet, der er blevet meget kraftigt udvidet
- Katastrofebetalinger til landmænd ramt af vejproblemer
- Markedstabsbetalinger, når priserne er lave.

Ifølge loven skulle landmændene lære at tænke i udbud og efterspørgselsbaner, men landmændene har nu indset, at det gælder om at producere løs, thi staten kommer med den nødvendige støtte ved lave priser eller naturkatastrofer. Generelt får de amerikanske landmænd meget lave priser for deres produkter, og med den nuværende struktur er de ikke i stand til beskytte sig selv. USA får utvivlsomt problemer med at overholde WTO aftalen for så vidt angår støtten til landbruget.

De amerikanske landmænd er i en ikke ubetydelig udstrækning i lommen på de store agroindustrier, forarbejdningsindustrierne og restaurationskæderne. Det spiller her kraftigt ind, at over 50% af pengene, forbrugerne anvender til fødevarer går til udespisning, og at dette tal vil være steget til 70% inden for en overskuelig årrække ifølge USDA (Det Amerikanske Landbrugsministerium (red.)). McDonald er USA's største indkøber af oksekød, svinekød og kartofler, samt den næststørste af fjerkrækød. McDonald er verdens største ejer af »retail property«, og deres største indtægt kommer fra husleje.

De store restaurationskæders efterspørgsel efter standardiserede produkter har givet en håndfuld koncerner en helt uhørt magt over landets fødevarerforsyning.

De brugte tabeller viser udviklingen inden for amerikansk landbrugs størrelse etc. Der findes ikke i USA egentlige lov-mæssige begrænsninger for landbrugenes størrelse, hvad der meget godt illu-

Kontratproduktion vedr. slagtesvin i USA.

Kilde: Martinez, Steve W. (1999).

streres af et besøg, jeg aflagde for et par år siden på et stort mejeribrug i det sydlige Californien. En hollænder var blevet træt af i Holland hver dag at kæmpe med malkning af 70 køer. Han besluttede for 15 år side at flytte til USA med sin familie, kone og tre døtre. Han har nu 5.000 malkekøer, og det er hans målsætning, at han inden han går på pension kan forære hver af sine døtre en farm med 3.000 malkekøer. Han ønsker nemlig, at det hele skal fortsætte som familielandbrug.

Seminarindlæg: Hvad siger landbougdommen?

Af *Lars Hansen*, formand for Danmarks Landbougdom

Strukturudviklingen går på nuværende tidspunkt meget stærkt. Det ses blandt andet på ejendomsværdierne, der er stigende. Det betyder, at ejendommene ikke kan handles lige så hurtigt som hidtil.

Der er for mig ingen tvivl om, hvem Dansk Landbrug skal ejes af. Det skal også i fremtiden være landmændene. Strukturudviklingen vil medføre, at flere og flere bedrifter vil eje de tilladte tre ejendomme og de 250 DE. Når først denne størrelse på en ejendom er nået, vil vi opleve et tættere samarbejde landmænd imellem. Driftsfællesskaber for landbrugsmaskiner og staldprojekter vil især være meget naturlige, og vil blive endnu mere udbredt i jagten på at forbedre stordriftsfordele. Jeg er selv tilhænger af tanken. Det er også med til at styrke det kollegiale forhold, man kan have med sin samarbejdspartner i det daglige arbejde.

Jeg er ikke fortalende for en afskaffelse af landbrugsloven – den kan vi ikke være foruden, men den skal hele tiden tilrettes, så den passer til strukturudvik-

lingen og de præmisser, man skal agere under som landmand.

Det grundlæggende i, at man kan eje tre ejendomme, er positivt, da det er til gavn for et eventuelt generationsskifte. Det giver en mulighed for at sælge en del af bedriften til en kommende generation, hvad enten det er familie eller en medarbejder. Afstandsgrænsen mellem de tre ejendomme skal gøres mere fleksibel, og en forøgelse af antal hektar pr. ejendom bør også indgå i en revidering af landbrugsloven.

Unge landmænd kan godt finansiere en ejendom i dag. De store udfordringer ligger i Miljølovgivningen og VVM screening, der skaber usikkerhed om udvikelse og tilpasning af den nyindkøbte ejendom. Jeg tror ikke værdistigningen på landbrug har toppet endnu, så egentlig er det jer, der om få år har et problem. Hvem vil eller kan overtage en ejendom til 30 millioner kroner, hvis sønnen ikke vil?

Jordbrugerfonden, der fortsat ligger som et forslag til Finansloven i 2002, ser jeg ikke som et alternativ for unge landmænd til at blive selvstændige. Den er politisk styret, hvilket vi ikke kan bakke op omkring. Den beskedne mindskelse i kapacitetsudgifterne redder ingenting, når konjunkturgevinsten tabes. Det er helt i orden at være forpagter, men ikke som beskrevet i jordbrugerfonden. Formålet med Jordbrugerfonden er ikke at skaffe unge mennesker en billigere måde at etablere sig på. Det er simpelthen et ønske om at hæmme og styre strukturudviklingen og dermed styre driften og

produktionsformerne i landbruget.

Tiltaget med en jordbrugerfond sidestiller jeg med DPL/KFK kontraktproduktion, hvor landmanden mere eller mindre lægger sin frihed over i andres hænder. Dette er jeg under ingen omstændigheder fortaler for. Det skal ikke være kendetegnende for dansk landbrug. Vi skal bevare og styrke vores andelselskaber for at undgå tilstande som i USA, hvor kontraktproduktion har en skræmmende størrelsesorden.

Glidende generationsskifte uden for familie kan være en mulighed, hvis hverken søn eller datter ønsker at fortsætte med landbruget. At danne aktieselskaber er en anden mulighed, men det kræver ret velkonsoliderede ejendomme, hvilket ikke præger hovedparten af danske landbrug. Andre ejerformer bør udvikles. Interessentselskabsformen er god men skrøbelig, da en solidarisk hæftelse kan kvæle initiativ og udvikling.

Mange landmænd står i en alder omkring 50 år i et dilemma. Skal de holde op med at udvide og forbedre bedriften med 500.000 tusinde kroner pr. år, eller skal de lade ejendommen slides ned? Det sidste vil koste erhvervet alt for mange penge, hvorfor det selvfølgelig vil være en fordel, hvis også ældre landmænd bevarer en høj standard. Det ville være godt, hvis endnu flere landmænd tidlige tager en ung med i bedriften, så der er udsigt til, at investeringerne vil blive videreført.

Til slut vil jeg gerne opfordre til, at vi alle hjælper til med at rekruttere unge mennesker til landbrugserhvervet. Landbruget mangler kvalificerede ledere. Det er ikke så underligt, når over halvdelen af en ungdomsårgang tager en gymnasial uddannelse, og det primære landbrug stort set ikke rekrutterer nogen af dem. Hele landbruget bør være med til at finansiere markedsføringen af erhvervet. Et erhverv uden tilgang af unge bliver et døende erhverv.

Værdien ved at være i landbruget er glæden ved at se et godt resultat, selvrealiseringen ved at føle succes og ved at lære at håndtere de dårlige beslutninger. Livet for mig er en bedrift, hvor der er fremgang, liv og unge ansatte.

»At erindre fremtiden«

Prognoser og virkelighed i landbrugets udvikling

Af professor, dr.phil. Flemming Just, Syddansk Universitet

Da hovedparten af professor Fl. Just's indlæg på Vinterseminaret tidligere er publiceret i Tidsskrift for Landøkonomi nr. 3/1998 og senest i en rapport fra Naturrådet om landbrug og miljø, har vi i stedet valgt at bringe et indlæg fra Fl. Just, der omhandler prognoser og virkelighed i landbrugets udvikling.

»Om prognoseresultaternes træfsikkerhed kan der naturligvis intet siges på nuværende tidspunkt. Fremtiden er nemlig alle prognosers værste fjende; thi som det engang er blevet formuleret: »Det er altid svært helt præcist at erindre fremtiden«.«

Således sluttede Frede Andersen m.fl. deres bog fra 1974, som var en prognose over landbrugsproduktionens størrelse, regionale fordeling og struktur frem til 1985.¹ Det er historikeres og samfundsforskeres privilegium at sidde i bagklogskabens klare lys og se, hvorledes det så faktisk gik. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt i hvor få tilfælde sådanne 'virkelighedstests' bliver foretaget. I betragtning af hvor mange analyseenheder og forskere, der publicerer resultater i rapporter og videnskabelige værker, og hvor mange såkaldte eksperter der udtaler sig om fremtiden, er det påfaldende hvor få gange udsagnene og prognoserne bliver holdt op imod hvordan det så faktisk gik.

Et godt eksempel på et fejlskud fra en sådan ekspert er en udtalelse i 1950 fra

gårdejer Jørgen Gram. Han var formand for Hesteeksportudvalget, medlem af Landboforeningernes bestyrelse og af Landbrugsraadets præsidium og dermed en af de landbrugsledere, der måtte forventes at have fingeren mest på pulsen. Han mente, at heste ville der altid være brug for i dansk landbrug. Kun på de allerstørste landbrug kunne man forestille sig, at traktorer ville blive anvendt. Ti år senere i 1960 var hestene stort set forsvundet som arbejdsdyr. I stedet var der over 110.000 traktorer på de mange landbrugsejendomme.²

Selv eksperter – eller måske netop eksperter – kan således have vanskeligt ved at abstrahere fra det nutidige og de kendte linjer og vil nok ofte have en tendens til blot at fremskrive det allerede kendte. Forudsigelser, der ikke bunder i en kendt udvikling, vil blive betragtet som luftige og rent gætværk, og er de fremsat af en såkaldt ekspert, bliver vedkommende ikke ved med i lang tid at blive taget seriøst.

Men hvordan forholder det sig med prognoser? I det seneste kvarte århundrede

er der som følge af strukturudviklingen i landbruget blevet udarbejdet mange prognoser over, hvorvidt og hvor hurtigt udviklingen ville fortsætte. I det følgende vil resultater herfra blive præsenteret.

Prognoserne

I 1970 gik Landbrugsraadets og De samvirkende danske Landboforeningers fælles økonomisk-statistiske afdeling sammen med to forskere fra Landbohøjskolen om at lave et stort prognosearbejde dækkende perioden frem til 1985. Prognosen handlede først og fremmest om landbrugsproduktionens størrelse, idet baggrunden for hele arbejdet var at skabe et bedre grundlag for investeringsbeslutninger i forsynings- og forædlingsvirksomhederne. Oprindeligt skulle prognosen have opereret med to markedsforudsætninger: i) Danmark opnår medlemskab af EF og ii) Danmark bliver ikke medlem af EF. Med ja'et i oktober 1972 bortfaldt den alternative markedsmulighed, og i stedet blev det af endnu større interesse for både virksomheder og landbrugsbedrifter at få en vurdering

af EF's betydning for produktionsudviklingen. Der blev dog også lavet modelberegninger af strukturudviklingen frem til 1985, og det er dem der har interesse her. Derimod vil prognoseforudsætninger og metode ikke blive behandlet. Dog skal det understreges, at det er overordentlig kompliceret at lave videnskabeligt baserede prognoser. Sluttallene kan synes enkle, men de hviler på et stort sæt af bestemte forudsætninger omkring prisudviklingen generelt i samfundet og specifikt for de enkelte landbrugsprodukter, landbrugsarealet, lønudvikling, inflation, produktivitet, arbejdskraftindsats, investeringer, produktionssammensætning, høstudbytter, foderforbrug, årsproduktion pr. ko og pr. so osv. Usikkerhedsmomenter er der nok af, og de følgende gennemgange skal derfor ikke illustrere, at prognosemagerne ikke har gjort deres arbejde godt nok, men mere at der er dukket ændringer op i forudsætningerne. En mulig konsekvens heraf vil afslutningsvis blive diskuteret. Et minus ved 'Forskel i %' betyder, at prognosen har regnet med færre bedrifter, end det der faktisk blev resultatet. Et plus at strukturudviklingen kom til at gå stærkere end beregnet.

Tabel 1. Frede Andersen m.fl. Prognose for bedriftsstrukturen 1975–1985

Prognose 1980/81- 1982/83	Faktisk 1981	Forskel i %	Prognose 1983/84- 1985/86	Faktisk 1985	Forskel i %
96.000	98.900	-3,0	89.100	88.400	+0,8

Kilde: Frede Andersen m.fl. 1974, s. 155; Landbrugsstatistik, 1996, tabel 1.2.

Note: På grund af forskelle i arealgrænserne i de statistiske opgørelser er der ikke her og i tabel 2 angivet tal for udviklingen i de enkelte størrelsesgrupper.

Tabel 2. Frede Andersen m.fl. Prognose for bedriftsstrukturen 1978-1990.

Prognose 1985	Faktisk 1985	Forskel i %	Prognose 1990	Faktisk 1990	Forskel i %
102.300	88.400	+ 13,6	88.000	76.300	+15,3

Kilde: Frede Andersen m.fl., 1979, s. 46.

Prognosemodellen i 1985-prognosen var en såkaldt interregional rekursiv lineær programmeringsmodel (RLP). Som det ses, viste den en enestående træfsikkerhed ti år frem. Til gengæld ramte modellen meget ved siden af på det korte sigt mht. til den regionale landbrugsudvikling. Det fik i slutningen af 1970-erne tre KVL-forskere til at foretage et nyt modelarbejde med en modificeret RLP-model omfattende tiden frem til 1990.³ Det er skæbnens ironi at den skulle vise sig at være langt mere upræcis. Se tabel 1 og 2.

Prognosemagerne kunne ikke vide, at kort tid efter offentliggørelsen af deres rapport satte en ganske alvorlig landbrugskrise sig igennem. Godt nok steg nettorenteudgifterne i forhold til bruttooverskuddet faretruende fra 36% i 1977 til 75% i 1980. Dette kunne til dels være indregnet, men det var umuligt at tage højde for en ny oliekrise, stigende dollarkurs, ekstremt høj rente og prisfald for heltidsbrug på op til 30%. Resultatet blev, at der procentuelt var flere tvangsauktioner under landbrugskrisen 1979–82, end der var i 1930'erne (1,4% mod 1,0%).⁴ Den manglende forudsætning om en kommende landbrugskrise var imidlertid et vilkår, der gjaldt begge undersøgelser. 'Prisen' for at skruer på nogle af forudsætningerne for at få dele af de regionale data til bedre at passe med den historiske udvikling var imidlertid, at 1979-modellen på aggregeret niveau kom til at skyde ganske meget ved siden af. Næsten 9.000 flere bedrifter troede man på, der ville være i 1990, og så var der endda ikke taget højde for indførelsen af mælkekvoter i 1984, som virkede

bevarende på antallet af bedrifter med malkekøer. I modsat retning talte at produktiviteten i svinebruget steg noget mere end beregnet pga. indkrydsningen af nye racer, hvilket skubbede i retning af en stærkere strukturudvikling blandt svinebrugene.

Den næste prognose (tabel 3), der skal omtales, blev gennemført af De Danske Landboforeninger.⁵ Den blev iværksat i 1992 bl.a. som grundlag for udarbejdelsen af den ny landmandsstrategi som De Danske Landboforeninger ville præsentere i forbindelse med 100-års jubilæet i 1993. Hovedvægten i den nye undersøgelse lå på en beskrivelse af udviklingen i bedrifts- og besætningsstørrelserne samt på den forventede regionale udvikling.

De væsentligste resultater fra analyser var, at malkekøerne og svinene ville fortsætte med at vandre mod Syd- og Vestjylland, og at strukturudviklingen ville fortsætte med uformindsket styrke. Prognosen blev lavet under indtryk af indførelsen af EF's landbrugsreform og en stor usikkerhed omkring udfaldet af de kommende GATT-forhandlinger, udformningen af den fælles landbrugspolitik samt mælkekvoternes fremtid. Alligevel var træfsikkerheden ganske stor.

Den sidste prognose der skal omtales, er betænkningen fra 1998 om landbrugsstrukturendvikling.⁶ Hovedparten af betænkningens fremskrivninger handler om de samfundsøkonomiske og beskæftigelsesmæssige konsekvenser af forskellige scenarier og er foretaget af Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut på basis af en generel ligevægtsmodel

Tabel 3. De danske Landboforeningers 1993-prognose for strukturudviklingen

Prognose 1995	Faktisk 1995	Forskel i %	Prognose 2000	Faktisk 2000	Forskel i %
65.800	66.150	-0,5	56.500	52.700	+6,7

Kilde: De danske Landboforeninger, 1993, tabel 6; Landøkonomisk Oversigt, 2001, s. 10.

Tabel 4. 1998-betænkningen om strukturudviklingen

Prognose 2000	Faktisk 2000	Forskel i %
55.600	52.700	+ 5,2

Kilde: Betænkning 1351, 1998, s. 178.

udviklet af samme institut. Der blev dog også foretaget en egentlig fremskrivning af bedriftsstrukturen frem til 2008. Den stod Svend Rasmussen fra Landbohøjskolen for. Godt nok er der anvendt en såkaldt Markovkæde model, men i hovedsagen er der tale om en mekanisk fremskrivning baseret på det procentvise årlige fald i perioden 1987–1995 for kvægbrug og svinebrug. Der gøres udtrykkeligt opmærksom på, at udviklingen nemt kunne komme til at løbe hurtigere, fordi den mekaniske fremskrivning ikke kunne tage højde for indførelsen af f.eks. en kvotebørs på malkekvægsområdet eller konsekvenserne for strukturen af harmonikravet. Som det ses af tabel 4, kom denne betænkning til at holde stik. Allerede et par år efter prognosearbejdet må det konstateres at der er forsvundet næsten 3.000 flere brug i år 2000 end forudsagt.

Sammenfatning

Hvem ramte så bedst plet? Med ovenstående gennemgang er der ingen tvivl om, at analysen foretaget af Frede Andersen m.fl. i 1974 havde en usædvanlig stor træfsikkerhed. Det skal imidlertid understreges, at der her kun er fokuseret på ét enkelt mål, nemlig antallet af bedrifter på landsplan. For de fleste af prognoserne har dette tal ikke været hovedformålet at frembringe. For både 1974- og 1979-undersøgelsen var det egentlige mål at belyse produktionsudviklingen i de forskellige produktgrupper og også

se på den regionale fordeling heraf. Det sidste var også i centrum for Landboforeningernes analyse fra 1993, medens betænkning 1351 primært søgte at belyse de samfundsøkonomiske konsekvenser af bestemte udviklingstræk. For 1974-undersøgelsen gælder derfor, at nok var den meget præcis for så vidt angår det totale tal, men ret usikker på regionalt og produktniveau.

1979-undersøgelsen er et eksempel på, at ønsker man blot at finde et 'landstal', er det mindst lige så sikkert blot at lave en mekanisk fremskrivning af historiske tal, måske tilsat visse modifikationer. Det er kun et spørgsmål om, hvor høj en procentsats man 'tør' vælge. I Betænkning 1351 blev det samlede antal bedrifter således fremskrevet med et fald på omkring 3,8% om året, hvor det i den foregående periode 1988–1996 var faldet 3,4% om året (s. 177).

Som akademisk øvelse er det stadig interessant at udvikle og forfine modelerne, og vi har alle en nysgerrighed efter at forudsige og beherske fremtiden. Som ovenstående gennemgang illustrerer, kan uforudsigelige begivenheder – det er de stort set altid – hurtigt slå benene væk under selv det bedste prognosearbejde og gøre det til et tvivlsomt redskab for investerings- og produktionsvalg. På det område er egne fornemmelser og pejlinger af udviklingstrends stadig et lige så sikkert udgangspunkt for beslutninger.

Fremtiden

Med disse for fremtidsforskningen lidt skeptiske holdninger kan det synes harsarderet her afslutningsvis at vove sig ud i et bud på den fremtidige strukturudvikling. De to senest nævnte prognoser, Landboforeningernes fra 1993 og Betænkningen 1351 fra 1998 har imidlertid et bud på fremtiden (tabel 5).

Tabel 5. Betænkning 1351 og Landboforeningernes bud på den fremtidige strukturudvikling frem til hhv. 2008 og 2010

	Betænkning (1998)		Landboforeningerne (1993)	
	2004	2008	2005	2010
Kvægbrug	12.900	10.800	9.400	6.900
Svinebrug	8.000	6.900	6.800	5.300
Samlet	47.800	41.100	48.400	41.600
Heltidsbedrifter	i.o.	17.500	14.200	10.000

Der er ikke den store forskel i vurderingen af hvor mange bedrifter der vil være tilbage hverken i midten eller slutningen af dette årti. Den helt store og afgørende forskel ligger i vurderingen af heltidsbrugenes udvikling og herunder ikke mindst den animalske produktion. Hvor betænkningen regner med, at 43% af brugene stadig vel være heltidsbedrifter i 2008, er Landboforeningernes regnedrenge betydeligt mere pessimistiske. De anslår at kun 24% af bedrifterne vil være heltidsbrug i 2010. Til gengæld vurderer de, at i 2010 vil næsten 2/3 af bedrifterne, nemlig 27.100, være deltidsbedrifter med planteavl.

Det er en vanskelig kunst at erindre fremtiden, men set i lyset af den hidtidige udvikling i de seneste fem år og under indtryk af globalisering, EU-udvidelse, den fælles landbrugspolitik, teknisk udvikling og mangel på kvalificeret arbejdskraft i landbruget tyder alt på, at Landboforeningernes næsten ti år gamle prognose vil ramme ganske tæt på virkeligheden i 2010.

Noter

¹ Frede Andersen, Hans P. Hansen, Poul Pilgaard og Poul Erik Stryg (1974), *Dansk landbrug i 1985? Prognose over den danske landbrugsproduktions størrelse, regionale fordeling og struktur frem til 1985*. Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Økonomisk Institut, s. 184.

² Flemming Just (1999), Landbrugets fremtid, *Bol og By. Landbohistorisk Tidsskrift*, 2, s. 130–145.

³ Frede Andersen, Svend Rasmussen og Poul Erik Stryg (1979), *Dansk landbrugs regionale udvikling frem til 1990*. KVL, Økonomisk Institut, Landbrugsøkonomiske Studier, nr. 12.

⁴ Flemming Just (1994), LR 80 og Landbrugets Græsrodde, *Bol og By. Landbohistorisk tidsskrift*, 2, s. 78–100.

⁵ Frede Andersen og Poul Erik Stryg gennemførte i begyndelsen af 80'erne yderligere tre prognosearbejder, denne gang for landbrugsmaskinbranchen for at give et bedre beslutningsgrundlag, se bl.a. Landbrugsmaskin-Branchens Fællesråd (1986), *En prognose for landbrugets indtjening og investeringer frem til 1989*.

⁶ Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (1998), *Landbrugets strukturudvikling. Betænkning fra Udvalget vedrørende landbrugets strukturudvikling. Betænkning nr. 1351*.

Landdistriktsudvikling: Regionale produkter som en udviklingsmulighed for erhvervslivet i landdistrikterne ?

Af Monica Stoye, forsknings- og udviklingsmedarbejder,
Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter

For efterhånden mange år siden stillede de Gaulle sit retoriske spørgsmål: »Hvordan kan nogen regere et land, som har 246 forskellige slags oste?«. I dagens Frankrig er der over 400¹...

I ostelandet Danmark har vi ét dominerende mejeriselskab, som har sat sig tungt på danskernes smagsløg. Ja, det vil sige, vi har jo faktisk også en række mindre ostemejerier derude, der laver nogle udmærkede (ja, måske endda bedre?) oste end Arla Foods gør. Men smagsvariationer af den art skal opsøges aktivt, da de danske forbrugere kun i meget begrænset omfang møder dem i supermarkedernes kølediske. For samtidig med at mejerisektoren er blevet effektiviseret, er der også blevet taget hårdt fat i dagligvaresektoren, hvor vi nu er nede på to gigantkæder. Disse kæder ønsker at kunne tilbyde deres kunder i hele landet det samme vareudbud. Om man besøger Føtex i Frederikshavn eller i Glostrup kan således gå lige op. Der ligger de samme varer på hylderne. Dermed udelukkes de leverandører, der ikke er oppe i så store volumenstørrelser, at de

kan dække hele landets behov. Og så er vi tilbage ved det ene mejeriselskab.

Origin Labelled Products

I landene omkring os er der en voksende interesse for de såkaldte 'origin labelled products'. Det er produkter, hvor der via en mærkningsordning eller i produktnavnet forekommer præcise oplysninger om, hvor produktet kommer fra; altså en oprindelsesmærkning. Forbrugernes interesse for det, som vi herhjemme nok ville kalde regionale eller lokale produkter, har affødt en livlig aktivitet både regulerings- og forskningsmæssigt på europæisk niveau.

Fra EUs side har man lanceret en række reguleringstiltag, der har til hensigt at fremme de regionale produkter. Disse tiltag er udformet som politiske reguleringer og som støtte- og tilskudsordninger. Politisk har man søgt at sikre de typisk noget mindre producenter af regionale produkter. Det har man f.eks. gjort ved at udarbejde forordninger omhandlende geografiske betegnelser og oprindelsesbetegnelser for landbrugsprodukter og levnedsmidler².

I forbindelse med omlægningen af den fælles landbrugspolitik bør der tilskyndes til diversificering af landbrugsproduktionen for at opnå en bedre ligevægt mellem udbud og efterspørgsel på markedet. Fremme af salget af produkter med visse kendetegn kan få væsentlig betydning for landdistrikterne, især de ugunstigt stillede eller afsides liggende områder, i

og med at landbrugernes indkomst forøges og landbefolkningen kan forblive i disse områder.

Det er i øvrigt blevet konstateret i de seneste år, at forbrugerne har tendens til at foretrække kvalitet frem for kvantitet i deres ernæring. Dette ønske om specifikke produkter giver sig bl.a. udslag i større og større efterspørgsel efter landbrugsprodukter og levnedsmidler af en bestemt geografisk oprindelse.

Således altså udtalt af EU-kommissionen for 10 år siden.

Siden har producenterne kunnet ansøge om muligheden for at benytte EU's såkaldte beskyttelsessystemer for landbrugsprodukter og fødevarer. Ovennævnte forordninger resulterede nemlig i to mærkningsordninger, der giver forrang til produkter, hvor kvaliteten er koblet til den geografiske oprindelse.³

Beskyttet Oprindelsesbetegnelse (BOB)

Fremstilling, tilvirkning og tilberedning af produktet skal finde sted i et afgrænset geografisk område efter faste, vedvarende lokale metoder.

Beskyttet Geografisk Betegnelse (BGB)

Forbindelsen til området skal forekomme i mindst et af fremstillings-, tilvirknings- eller tilberedningsstadierne. Desuden kan produktet drage nytte af et godt omdømme.

Disse mærker har i lande som Frankrig og Italien fundet stor udbredelse med over 100 mærkede produkter i hvert land. Herfra ses mærkerne som en mulighed for at sikre sig mod, at værdifulde og respekterede regionale produkter eftergøres i billigere kopier af producenter i andre EU-lande. Mærkningsordningen udgør således både en beskyttelse og profileringsmulighed for producenten samt virker som rettesnor for forbrugerne, der via disse mærker sikres mod vildledende markedsføring af kopiprodukter. Herhjemme er der kun blevet søgt om anvendelse af disse mærker til tre produkter: Danablu, Esrom og Lammebjergsgulerødder.

Sideløbende med denne lovgivningsmæssige indsats har EU via LEADER+ programmet⁴ og artikel 33-foranstaltning⁵ iværksat konkrete aktiviteter ved at give økonomisk tilskud til udviklingsinitiativer, der letter vilkårene for producenter af regionale produkter. I ordningerne omtales indsatsområdet omkring de regionale produkter som kvalitetsprodukter fra landbruget eller som egns- eller artsspecifik turisme eller håndværk. Det er også her påfaldende, at de danske tilskudsordninger inden for området først de allerseneste år er kommet på omgangshøjde med EU's. Før oprettelsen af Landdistriktpuljen i 1997 og vedtagelsen af Innovationsloven i 2001 fandtes der kun mindre ordninger, som f.eks. Ø-støtteloven fra 1987, der stod som modvægt til dansk industris ellers ensidige satsning på en stor veltrimmet eksportindustri.

Forskning

Der foregår en del forskning på europæisk plan, her især i Sydeuropa, på feltet 'origin labelled products'⁶. Denne forskning har ofte sit afsæt i et landbrugsfagligt miljø, men indeholder trods dette

en stor tværfaglighed, når den bevæger sig omkring temaer som systemer for produktion og afsætning (f.eks. kvalitetsoptimering), erhvervsudvikling i landdistrikterne, effekten af politisk regulering (lovindgreb, tilskudsmidler osv.), forbrugeropfattelser og -forventninger til produkterne og disses oprindelse etc. Alt sammen temaer som udover at være bundet sammen af de regionale produkter også har klare forbindelser til spørgsmål, der relaterer sig til landdistriktudvikling. Kombinationen af en række interessante internationale forskningsresultater og EU's interesse for de regionale produkter inspirerede os i Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter til, allerede fra før centeret blev officielt åbnet (i august 2001), at gå i gang med en pilotundersøgelse for at undersøge tingenes tilstand i Danmark samt få klarlagt, om områdets regionale produkter også fortsat skulle være en del af centerets forsknings- og udviklingsprofil.

I efteråret 2000 gennemførte vi derfor en pilotundersøgelse som, udover at give os svar på de ovennævnte mere strategiske overvejelser for centerets fremtidige virke, især skulle afdække forekomsten af regionale produkter i Danmark.⁷ Undervejs ønskede vi også at få indkredset de karakteristika, der knytter sig til produktionen af regionale produkter i Danmark. For at have et sted at starte, opstillede vi fire retningslinier for arbejdet, som vi så kunne benytte undersøgelsen til at få be- eller afkræftet. Retningslinierne blev især anvendt i søge- og selektionsprocessen mellem de mange virksomheder og projekter, som eksisterer i Danmark, samt når begrebet regionale produkter skulle introduceres for undersøgelsens informanter.

Fire retningslinier

a) produktets stednavn/mærke udgør

en oprindelsesidentifikation for produktet, som er enkel og overskuelig for forbrugerne at forholde sig til

- b) produktet er produceret på den egn, som dets regionale kendetegn (stednavn eller mærkningsordning) henviser til
- c) en særlig kvalitet (enten en generelt høj kvalitet eller blot en kvalitet, der er forbundet med den pågældende egn/den pågældende virksomhed)
- d) særlige produktionskriterier (som f.eks. forbindes med den særskilte egn, hvor produktet kommer fra)

Vi fik herudover ret hurtigt afgrænset de regionale produkter, som vi eftersøgte, til kun at være fysiske produkter. Altså produkter der, i modsætning til et regionalt produkt som f.eks. Vesterhavet, kan købes og tages med hjem.

For at opspore de såkaldte regionale produktionskoncepter – altså de producenter der har valgt at producere produkter, som markedsføres som regionale produkter – blev der foretaget søgninger på Internettet, gennemført en lang række telefoninterviews og eftersøgt produkter med stednavne 'ude i virkeligheden'. Interviewene var eksplorative, det vil sige at informanterne udover at beskrive deres egen produktion (herunder også redegøre for, om de vil definere den som værende regional), blev bedt om at pege på andre regionale produktionskoncepter. I bekræftende fald blev disse andre efterfølgende kontakttet for at gennemføre et tilsvarende interview.

Pilotundersøgelsens resultater

I en lang periode medførte den valgte metode, at der bare dukkede flere og flere producenter op – det syntes aldrig at have ende. Efterhånden sluttedes cirklen dog og der kom gengangere på ba-

nen; producenter som andre allerede havde nævnt. Mange af de eksempler, som folk havde kunnet komme i tanker om, viste sig dog ikke at kunne opfylde de opstillede retningslinier. Da undersøgelsen havde begrænsede tidsmæssige ressourcer, var der også spor, der ikke blev fulgt til deres slutpunkt. Det gælder f.eks. de sikkert hundredvis af gård-butikker, hvoraf et større antal uden tvivl benytter et stednavn som bomærke. Vi valgte at trække en streg i sandet, da vi nåede 99 regionale produktionskoncepter.

Disse 99 produktionskoncepter fordeles sig over en række brancher, hvor fødevaresektoren dog er klart dominerende med 87 hits. Fordelingen ses i nedenstående skema.

Mejeriprodukter	15
Øvrige animalske produkter	18
Brød, grøntsager og frugt	22
Luksusprodukter (sødt, kager eller alkohol)	12
Non Food produkter	9
Tværgående aktivitet ¹	23
I alt	99

At begrebet regionale produkter typisk forbindes med fødevaresektoren, bekræftes ved et blik på det forsknings- og reguleringsmæssige arbejde med regionale produkter i udlandet. Som en illustration af dette kan EU's ovenfor beskrevne beskyttelsessystem for landbrugsprodukter og fødevarer nævnes. Imellem de i alt 558 registrerede produkter forekommer der således kun 9 non food produkter, hvoriblandt EU-kommissionen af uranselige årsager også har placeret to safrantyper og to eddiketyper.⁹

De 99 regionale produktionskoncepter er spredt ud over hele Danmark. Der er færrest producenter i Jyllands sydvestlige hjørne, mens der er forholdsvis mange på de mellemstore øer (størrel-

sen fra Læsø til Bornholm), men ellers er fordelingen meget jævn. Der kan i enkelte områder af landet anes en vis (svag) sammenhæng af virksomheder inden for samme branche, men generelt synes der ikke at være en branchelighed mellem virksomheder i de samme områder. Det er derimod en gennemgående tendens, at de anvendte stednavne henviser til områder udenfor store byer. 95 af de 99 producenter benytter således stednavne, der henviser til:

- mindre provinsbyer (såsom Nakskov Brødgrossist og Thisted Bryghus)
- landsbyer (såsom Hatting Bageri og Brenderup Trailere)
- den enkelte bedrift (såsom Gyldensteen Gods og Øllingegård)
- landdistrikter (såsom Fejø (Fejø Frugt) og Sønderjylland (Sønderjysk Kål))

Producenterne af de regionale produkter i Danmark ser det altså tilsyneladende som et potentiale at kunne markedsføre deres produkter med stednavne, der relaterer sig til landligt beliggende egne. Ovenstående sammenstilling bekræfter dermed vores formodning om, at emnet regionale produkter ville ramme lige ned i et af Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikters kernefelter nemlig erhvervsudvikling i landdistrikterne.

Hvad angår anvendeligheden af de fire retningslinier, som blev opstillet som ramme for pilotundersøgelsen, er resultaterne noget svingende, idet der hurtigt tegnede sig et billede af, at de to første retningslinier var langt mere anvendelige end de to sidste. At det udviklede sig således skyldtes primært, at vi ønskede at holde så mange indgange som muligt åbne ind til emnet regionale produkter. Tanken var, at en bredt orienteret undersøgelse ville give os et godt grundlag til at beslutte, om, og i givet fald hvorledes, en fremtidig forskningsindsats skulle foregå. Det vil sige, at der

under arbejdet med pilotundersøgelsen viste sig i højere grad at være brug for de retningslinier, der – uden at tabe bredden – kunne virke afgrænsende i forhold til det overvældende udbud af produkttyper som dansk erhvervsliv byder på. De retningslinier, der omhandlede produkternes særlige kvalitet og/eller særlige produktionskriterier, ville have krævet tættere studier af de enkelte virksomheders og netværks historie, produktionsmetoder samt kvalitetsmål, og de blev følgelig brugt mindre.

Kort fortalt betød denne prioritering af de opstillede retningslinier, at anvendelsen af stednavnet fik en helt afgørende betydning for, hvorvidt en virksomhed eller et netværk blev medtaget i materialet eller ej. Dette fokus havde som sin logiske konsekvens, at en lang række lokalt baserede virksomheder, der ikke benytter en stednavnsbetegnelse på deres produkter eller i deres virksomhedsnavn blev udelukket. Dette skete på trods af, at det er virksomheder, hvor oprindelse og det lokale islæt har en afgørende betydning både i forhold til produktionsgangen på virksomheden, men måske især i markedsføringen af produkterne. Der er en række eksempler på virksomheder, der er udsprunget af lokale iværksætteres initiativ og engagement, og som efter etableringen har fokuseret på at opbygge en tillidsrelation til forbrugerne omhandlende produkternes oprindelse og særlige kvaliteter. Det gælder f.eks. for Mejeriet Økomælk i Vejen, slagteriet Hanegal ved Silkeborg og Bageriet Aurion ved Hjørring.

Hvis vi skeler til EU-mærkningsordningen, hvor der i de indledende bemærkninger henvises til, at man ønsker at beskytte særlige produkter for herved at opnå en diversificering af landbrugsproduktionen, samt fremme salget af produkter, der har en betydning for landdistrikterne, må undersøgelsens to første retningslinier siges kun at være delvist

brugbare, idet der optræder en lang række producenter af standardprodukter¹⁰ blandt undersøgelsens 99 regionale produktionskoncepter. Cirka halvdelen af produktionskoncepterne indeholder karakteristika, der umiddelbart gør dem interessante at undersøge yderligere ved hjælp af de to sidste retningslinier. Hvis det i pilotundersøgelsen havde været muligt også at gennemføre dette trin, ville det utvivlsomt have resulteret i fund af et antal produkter, der også i en international sammenhæng ville blive opfattet som regionale produkter ('Origin Labelled Products').

På trods af pilotundersøgelsens overordnede tilgang til materialet kunne der dog med sikkerhed påvises danske eksponenter for den internationale trend omkring oprindelsesmærkning. Det handler om en lille gruppe danske regionale produktionskoncepter, der umiddelbart opfylder alle fire retningslinier. Denne gruppe omfatter de traditionelle egnsbundne produkter såsom de bornholmske røgerier, honningkagebagerierne omkring Christiansfeld og enkelte mindre bryggerier. Også råvareproduktioner såsom Lammefjordsgulerødder og Vildmosekartofler kan tælles med i denne sammenhæng.

Bortset fra denne gruppe af produkter tyder den geografiske spredning af de fundne regionale produktionskoncepter i øvrigt ikke på, at der sker en branchemæssig knopskydning eller vækst af regionale produktionskoncepter indenfor det samme område. Denne iagttagelse bliver interessant når den forholdsvis til Koert van Ittersum nyligt udkomne afhandling, om forbrugernes opfattelse af regionale produkter¹¹. Van Ittersum gør her opmærksom på, at forbrugerne har forskellige forventninger til det regionale produkt, alt efter om det er et forarbejdet produkt eller om det er en råvare. Overfor de forarbejdede produkter bliver der lagt stor vægt på menneskelige

egenskaber og kompetencer, mens der i forhold til råvarer udelukkende nævnes forhold, som relaterer sig til de naturlige omgivelser. Denne opdeling i en menneskelig og en naturmæssig dimension kan måske give et fingerpeg om årsagerne til, at der kan iagttages en anelse flere mindre mejerier i Midt- og Nordjylland samtidigt med, at der omkring Storstrøms Amt kan konstateres en tendens til flere vegetabiliske produktionskoncepter. For køerne befinder sig jo nu til dags i Jylland. Ses der på den store spredning (geografisk og branchemæssigt) af alle de øvrige produktionsenheder, spiller den menneskelige dimension måske en større rolle, for her lader det til at tilstedeværelsen af en entrepreneur/iværksætter med de rette kompetencer, et blik for udnyttelsen af de lokale ressourcer og en ide om hvor (og hvordan) produktet kan sælges, er afgørende for, hvor der etableres og drives regionale produktionskoncepter.

Påfaldende mange af de entreprenører og iværksættere, der blev interviewet til pilotundersøgelsen, havde ikke en produktion, der var i gang endnu/for øjeblikket. Som allerede antydnet i denne artikels indledende bemærkninger er konkurrencen benhård. Betingelserne for at drive virksomhed er ikke lettere for de små, end det er for de store (måske endda snarere tværtimod). Det medfører, at de mindre producenter befinder sig i en usikker virkelighed, hvor afstanden mellem succes og fiasko ikke er ret stor. Det kan tolkes som et potentiale, fordi det kræver, at aktørerne skal være dynamiske, fleksible og vågne overfor muligheder og forandringer. Men forandringsvilligheden og dynamikken medfører tilsyneladende også, at der til stadighed er en stor del af produktionsenhederne, som ikke er i drift, men i stedet henligger i en udviklings-, planlægnings- og/eller vente-position. Samlet set efterlader det et indtryk af, at der forefindes mængder af

udviklingsmuligheder hos entreprenører og iværksættere i landdistrikterne inden for området regionale produkter, men at disse kun i beskedent omfang realiseres, fordi omverdensbetingelserne er for vanskelige. Det er dette konfliktfelt, som Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter i sit fremtidige arbejde med de regionale produkter ønsker at sætte yderligere fokus på.

Fremtidig forskning

Ud af de mange forskellige udviklingslinier, der aftegner sig i det ovenfor skitserede konfliktfelt, har vi valgt at fokusere vores fremtidige indsats på de producenter, der har fundet sammen i netværk. Det skyldes, at vi via pilotundersøgelsen mener at kunne spore nogle spændende udviklingselementer i netværkene. Det er udviklingselementer, der ikke blot handler om muligheden for at skaffe sig markedsadgang, men også viser at netværkene indeholder muligheder for f.eks. at generere ideer, at opbygge tillid, at udvikle kompetencer, at skaffe kapital, at agere fleksibelt etc. og vel at mærke, at de gør alt dette i et mere eller mindre forpligtende fællesskab.

Som allerede nævnt er udviklingen af erhvervslivet i landdistrikterne et væsentligt omdrejningspunkt for arbejdet i Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter. Set i forhold til dette løfter netværkstilgangen perspektivet op på et niveau, hvor der kan være tale om at igangsætte en udvikling for et større område, fremfor på en enkelt virksomhed. Et helt gennemgående og karakteristisk træk ved de netværk, der er omtalt i pilotundersøgelsen, er dog at de er bygget op omkring én eller ganske få helt centrale aktører, som på forskellig vis er afgørende for netværkets overlevelse. Det vil sige, at vi med et netværksperspektiv både kommer til at berøre ud-

viklingsmulighederne for enkelte (nøgle) virksomheder og for netværk som helhed.

En ganske nærliggende og såre fristende tilgang ville i denne sammenhæng være at sammenligne forskellige netværk og på den baggrund fastlægge, hvilke faktorer der skaber succes. Et hurtigt overblik udover den danske og internationale forskning inden for virksomhedsledelse og produktudvikling viser dog, at der for længst er blevet gjort godt og grundigt rede for faktorerne for succes. Samtidigt viser det sig også, at de mange stort set enslydende forskningsresultater på dette område kun har haft en meget begrænset gennemslagskraft; for producenterne fortsætter med at lave de samme fejl som de altid har gjort.¹²

I formålserklæringen for Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter står der, at det er centerets opgave at medvirke til, at udført forskning anvendes. Centeret skal således virke som en faglig platform, der kan danne bro, virke som katalysator og fremme udveksling af viden og samarbejde samt sikre konkret aktivitet mellem forskningen og brugerne. Når der som her forefindes velgennemprøvet viden, som ikke anvendes i praksis, vil det derfor være et temafelt som det er oplagt, at centeret arbejder videre med.

Vi forestiller os i den forbindelse at tage udgangspunkt i en case, der indeholder de ovenfor skitserede netværksperspektiver, men hvor tingene er gået skævt og netværket følgelig er opløst. Herigennem håber vi at få lejlighed til at belyse nogle af årsagerne til, at for længst anerkendte succesfaktorer ikke anvendes i praksis. Den case, vi ønsker at tage udgangspunkt i, er den nu nedlagte Økoterminal i Tinglev i Sønderjylland. Her var konceptet allerede fra før etableringen meget lokal, idet man arbejdede ud fra devisen 'Sønderjyske varer til Sønderjylland'. Etableringen af Økoterminalen i

Sønderjylland var ud fra van Ittersumske termer konsistent, for andelen af økologiske landbrug i Sønderjylland er højere end i resten af Danmark. Den særlige force, der lå i at være mange og have et stærkt produktionsapparat, søgte man derfor logisk nok at udnytte ved at samarbejde om at etablere et eget grossistled. Men noget gik galt...

Noter

- ¹ <http://www.franceway.com/cheese/>. Januar 2001.
- ² Citatet stammer fra Rådets forordning (EØF) nr. 2081/92 af 14. juli 1992 om beskyttelse af geografiske betegnelser og oprindelsesbetegnelser for landbrugsprodukter og levnedsmidler. Der dertil hørende mærkningsordning er fastsat i den efterfølgende forordning: Rådets forordning (EØF) nr. 2082/92 af 14. juli 1992 om specifitetsattestering af landbrugsprodukter og levnedsmidler.
- ³ Afbildninger af mærkerne og billedteksten er hentet på http://europa.eu.int/comm/agriculture/qual/da/aoig_da.htm Januar 2002.
- ⁴ Det Danske Program for Fællesskabsinitiativet LEADER+. Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, 9. februar 2001.
- ⁵ Det Danske Program for støtte til udvikling af landdistrikterne i henhold til Rådets Forordning (EF) nr. 1257/1999.
- ⁶ Se f.eks. <http://www.origin-food.org/>
- ⁷ Pilotundersøgelsen ligger tilgængelig som en publikation på Center for Forskning og Udvikling i landdistrikters hjemmeside: <http://www.cfu-land.dk>
- ⁸ Gruppen med tværgående aktivitet indeholder både enkelte virksomheder og samarbejdskonstruktioner mellem flere virksomheder. Men det som er gruppens særlige kendetegn er, at det stednavn eller den mærkningsordning som benyttes dækker over en forskelligartet produktion, som dels kan indeholde produkter fra flere forskellige brancher (f.eks. kød, uld og grøntsager) eller hvor det regionale produkt kombineres med et oplevelsesprodukt (f.eks.

landboturisme). Tre af de tværgående aktiviteter beskæftiger sig ikke med fødevarerproduktion og tæller dermed med i de 12 produktionsenheder udenfor fødevarersektoren.

⁹ http://europa.eu.int/comm/agriculture/qual/da/pgi_12da.htm Januar 2002

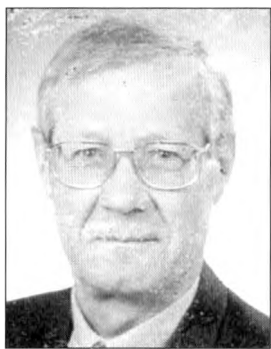
¹⁰ Standardprodukter kan i denne sammenhæng defineres som værende produkter, der sælges i hele landet, hvor der konkurreres på pris og hvor stednavnsbetegnelsen ikke forpligter i forhold til at fortælle historien om virksomheden/om produktets oprindelse.

¹¹ Koert van Ittersum: The Role of Region of Origin in Consumer Decision-Making and Choice. PhD-thesis, Wageningen University. Dec. 2001

¹² Jensen, Bjarne & Hanne Harmsen: „Implementation of success factors in new product development – the missing link“ i European Journal of Innovation Management vol.4 no.1, 2001. pp. 37–52

Fagligt indlæg: Landbrugets produktivitet som begreb – historisk belyst

Af Karsten Kyed og Henrik Zobbe, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Institut for Økonomi, Skov og Landskab

Karsten Kyed

Henrik Zobbe

1. Indledning

Begrebet produktivitet har indtaget en fremtrædende position i den økonomiske diskussion i Europa i de sidste 50 år. Det er dog ingenlunde nyt, idet produktivitsbegrebet oprindeligt er udviklet blandt fysiokraterne og de klassiske nationaløkonomer sidst i det 18. århundrede som et enkelt teknisk begreb. Anvendeligheden heraf var imidlertid stærkt begrænset og langsom (idet fremgang i produktivitet skulle ske ved tilfældige iagttagelser og erfaring), og først den nyere tids udvikling inden for de

økonomiske og statistiske videnskaber har gjort det muligt i større omfang at foretage måling ved indsamling af data og beregning af produktiviteter, hvorved disse kan angives i sammenlignelige tal.

Som årsag til den fornyede interesse omkring produktiviteten lige efter Anden Verdenskrig må, foruden at det data- og beregningsmæssige grundlag var til stede, nævnes forholdene omkring Marshall-hjælpen til Europa. Fra amerikansk side var der til den økonomiske støtte knyttet betingelser om en produktivitsforøgelse i modtagerlandene. Som eksempel på senere anvendelse af resultater fra produktivitsundersøgelsen kan nævnes, at man i forbindelse med fastsættelsen af landbrugets hjemmemarkedspriser i 1960'erne foretog beregninger af udviklingen i enhedsomkostningerne ud fra de ændringer, der havde fundet sted i produktiviteten og faktorpriserne. Tilsvarende gøres der fradrag for den gennemsnitlige produktivitsfremgang ved reguleringen af de institutionelle priser inden for EU's landbrugspolitik.

Formålet med denne artikel er for det første at præsentere og diskutere forskellige produktivitsbegreber og for det andet at analysere produktivitsudviklingen i dansk landbrug i sidste halvdel af det 20. århundrede. Afsnit 2 definerer produktivitet. Afsnit 3 viser forskellige produktivitsformler. Afsnit 4 diskuterer produktivitsmåling og produktivitsanalyser. Afsnit 5 beskæftiger sig med sammenhængen mellem produktivitet og

indkomst. Afsnit 6 og 7 præsenterer produktivitsudviklingen i dansk landbrug på henholdsvis sektor- og bedriftsniveau. Afsnit 8 indeholder en kort konklusion.

2. Produktivitet og produktivitsmåling

I økonomisk terminologi defineres produktivitet generelt som forholdet mellem produktmængden og indsatsmængden. Ved produktmængden forstås der i denne forbindelse et mængdemæssigt udtryk for resultatet af en produktion, og ved indsatsmængden forstås der et mængdemæssigt udtryk for samtlige eller for en del af de faktorydelser, der medgår til at frembringe det pågældende resultat. Produktiviteten er altså et udtryk for produktionens tekniske ydeevne, og den er dermed et rent teknisk begreb.

Selv om man holder sig til ovennævnte definition af produktivitet som forholdet mellem produktmængden og indsatsmængden, er begrebet produktivitet ikke mere afgrænset, end at der findes flere forskellige produktivitsmål. Dette skyldes, at såvel produktmængden som indsatsmængden kan afgrænses på forskellige måder. Der opstår dog en del problemer i forbindelse med afgrænsningen af produktmængden og/eller indsatsmængden, som vanskeliggør beregningen af sådanne særlige produktivitsmål. De produktivitsmål, der i praksis har haft størst interesse, er helproduktivitsmålene (brutto- og nettoproduktivitet) samt delproduktivitsmålene (arbejdskraft-, areal- og kapitalproduktivitet). Helproduktivitsmålene omtales også som totalproduktiviteter og delproduktivitsmålene som partielle eller faktorproduktiviteter. Hertil kommer produktivitetstal (udbyttetal), som benyttes meget til at belyse udviklingen inden for de enkelte produktionsgrene,

f.eks. hkg korn/ha, kg mælk/ko og antal grise/årsso.

Det skal anføres, at begrebet også eksisterer som økonomisk begreb (Melgaard, 1982; Hansen, 1990). Man taler om økonomisk eller værdimæssig produktivitet. Herved nærmer man sig økonomiske resultatmål. Der er dog stadigvæk den forskel, at produktivitet som økonomisk begreb angives som en kvotient, medens økonomiske resultatmål normalt angives som en differens. Her er forrentningsprocenten dog en undtagelse. Dette økonomiske resultatmål er altså i virkeligheden at betragte som et partielt mål for kapitalens produktivitet.

Produktivitet kan anvendes på såvel mikro- som makroplan. Produktivitsmålinger kan således finde anvendelse på 1) en enkelt produktionsproces i en bedrift, 2) en produktionsgren i en bedrift, 3) en hel bedrift, 4) et enkelt erhverv og 5) hele samfundet. Inden for landbrugspolitikken vil man normalt være interesseret i produktiviteten i erhvervet, medens man inden for driftsøkonomien vil lægge størst vægt på produktiviteten i bedriften og den enkelte produktionsgren. Den erhvervsmæssige interesse i produktiviteten er først og fremmest koncentreret om dens tidsmæssige udvikling, d.v.s. forandringer og udviklingstakt i produktiviteten.

Selve målingen af produktiviteten kan ske på to måder, idet man kan 1) over et givet tidsrum måle det gennemsnitlige produktionsresultat af faktorindsatsen, hvilket forudsætter en lineær produktionsfunktion, og man kan 2) måle det marginale produktionsresultat for en yderlig, uendelig lille faktorindsats. Da produktionsfunktioner i landbruget i stor udstrækning er ikke-lineære (hvilket landbrugserhvervets totale eller aggregerede produktionsfunktion således også er) skulle marginalmålinger teoretisk være at foretrække. For produktivitsmålinger i praksis og specielt til det for-

mål, som her er aktuelt, begrænser man sig dog til gennemsnitsberegninger.

Produktivitetmålinger medfører ingen problemer, hvis det drejer sig om produktion af en enkelt ensartet vare ved hjælp af en enkelt ensartet produktionsfaktor. Men det er uhyre sjældent, at forholdene er så simple. Produktionen omfatter næsten altid flere, undertiden mange forskellige varer, og produktionsindsatsen ydes som regel af en række forskellige produktionsfaktorer. Hvorledes skal man i et sådant tilfælde – som jo er det almindeligste inden for landbruget – opgøre den samlede produktionsmængde og mængden af den samlede faktorindsats. Alle de forsøg, der i tidens løb har været gjort på at finde eller konstruere en fælles målelig fysisk egenskab ved tingene, har ikke ført til acceptable resultater (f.eks. næringsværdi udtrykt i kcal, kg stivelsesværdi o.lign.).

Den fælles egenskab, man er blevet stående ved som et egnet grundlag for måling, er produktets og indsatsens værdi udtrykt i penge. Det har ganske vist – ud fra den tekniske produktivitets synspunkt – ikke stor betydning for, på et enkelt givet tidspunkt at få slået fast, hvor meget produktionens værdi har udgjort i forhold til værdien af produktionsindsatsen, men produktivitetsforskudninger fra et tidspunkt til et andet kan belyses på denne måde, når man på de to tidspunkter, man sammenligner, regner med de samme priser, således at prisbevægelser ikke får indflydelse på tallene. Produktivitetmålinger baseres derfor normalt på en beregning af produktværdi og indsatsværdi i faste priser. Herved opnår man, at såvel bruttoproduktet som faktorindsatsen bliver udtryk for mængder. Et udtryk for den tekniske produktivitet fås da på denne måde som forholdet mellem et produkt- og faktorindeks i faste priser.

Når produktivitetsserier er beregnet, skal de anvendes til at udtrykke produk-

tivitetsændringer. Disse ændringer udtrykkes ofte ved hjælp af seriens første og sidste led i en nærmere bestemt periode. I reglen angives da den procentiske ændring i produktivetsniveauet for den pågældende periode. I kortere serier divideres den procentiske ændring med antal år i perioden for at finde den årlige ændring. Ved længere serier angives produktivetsændringen som en årlig procentisk ændring beregnet efter rentes rente-princippet. Fælles for de ovennævnte metoder til vurdering af produktivetsændringer er, at de i høj grad afhænger af periodevalget.

En anden metode til beregning af produktivetsændringer er en regressionsberegning af produktivetsudviklingen på grundlag af indekstallene for den konstaterede produktivitet. Hermed formindskes virkningerne af et dårligt periodevalg, men det løser ikke problemet.

3. Produktivetsformler

Den totale bruttoproduktivitet (eller bare totalproduktiviteten) beregnes normalt på følgende måde (Larsen, 1968; Melgaard, 1982 og Hansen, 1990):

$$\text{Bruttoproduktivitet} = \frac{B}{A+K+M} \quad (3.1)$$

hvor B = det totale bruttoprodukt, A = ydelser fra samlet arbejdskraft, K = ydelser fra kapitalapparatet (jord + varige kapitalgoder) og M = indsats af driftsmidler m.m. (intermediære produkter).

Udover den totale bruttoproduktivitet ser man ofte anført partielle produktivetsmål, som f.eks.

$$\text{Bruttoarbejdsproduktivitet} = \frac{B}{A} \quad (3.2)$$

Der er dog flere teoretiske problemer ved denne simple form for beregning af

produktiviteten. For det første er der ikke taget hensyn til produktionsfunktionens form. Og for det andet lader det sig ikke gøre at beregne den enkelte produktionsfaktors produktivitet, idet man ikke kan udskille den enkelte faktors andel af den samlede produktion – kun ved en grænsebetragtning. Det sidste gælder specielt for partielle produktiviteter og produktivitetstal.

Bag begrebet den totale nettoproduktivitet ligger den tankegang, at man ønsker at finde det mængdemæssige bidrag, landbruget har ydet til samfundets produktionsresultat i forhold til indsatsmængden af de til landbruget hørende produktionsfaktorer. Nettoproduktiviteten er således velegnet til produktivitetssammenligninger mellem sektorer. Den enkle fremgangsmåde ved beregning af nettoproduktiviteten er:

$$\text{Nettoproduktivitet} = \frac{B-M}{A+K} \quad (3.3)$$

hvor $B-M$ = nettoprodukt (bruttoprodukt ÷ intermediære produkter)

Udover den totale nettoproduktivitet ses ofte anført partielle produktivetsmål, som f.eks.

$$\text{Nettoarbejdsproduktivitet} = \frac{B-M}{A} \quad (3.4)$$

Er der teoretiske problemer ved beregning af bruttoproduktiviteter, så er dette ikke at sammenligne med beregning af nettoproduktiviteter. For det første eksisterer de tidligere nævnte problemer fortsat. Og hertil kommer, at beregningen af nettoproduktet som en simpel differens mellem B og M næppe svarer til virkelighedens verden. De beregnede nettoproduktiviteter må derfor, ligesom for bruttoproduktiviteternes vedkommende, betragtes som forenklede beregninger af produktivitetens størrelse.

4. Årsager til produktivetsudvikling

Der er i den tidligere omtale gjort rede for produktiviteten som begreb, og måden hvorpå man beregner den. Men der er ikke gjort rede for, hvilke årsager der ligger bagved ændringer i produktiviteten. Dette problem giver produktivetsberegninger i sig selv ikke noget svar på. Produktivetsberegninger går ud på at konstatere en virkning af et årsagssæt, som derefter må blive det egentlige mål at efterforske. Et egentlig praktisk indhold får disse beregninger derfor således først, når man har fundet årsagerne til udviklingen og stillet dem over for de virkninger, som udviklingen viser.

De ændringer, der er sket i produktiviteten, kan henføres til følgende hovedfaktorer (Hansen, 1973).

For det første påvirkes produktiviteten af ændringer i produktionsteknikken. 1) Ændringer i kvaliteten af de anvendte produktionsfaktorer og overgang til anvendelse af nye produktionsfaktorer. Det drejer sig om forbedring og udvikling af nye typer af landbrugsbygninger og landbrugsmaskiner, om fremkomsten af nye rå- og hjælpestoffer som f.eks. gødningsstoffer og kemikalier samt om udvikling inden for veterinærmedicin. Hertil kommer udvikling af nye plantesorter ved planteforædling samt forbedring af de avlsmæssige egenskaber hos husdyr ved avlsarbejde. 2) Ændringer i den interne organisation af produktionen. Herved tænkes på den tendens til reduktion i antallet af driftsgrene i det enkelte landbrug (forenkling eller specialisering), der har gjort sig gældende i en lang række år.

For det andet påvirkes produktiviteten af faktorsubstitution, d.v.s. ændringer i det indbyrdes forhold mellem mængden af de enkelte faktorydelser. I landbruget drejer dette sig først og fremmest om erstatning af arbejdskraft med kapital i form af bygninger og maskiner, samt

variable indsatsfaktorer. Mekaniseringen i landbruget er et eksempel på denne substitution. Stadige ændringer i faktorerpriser og produktionsteknik vil medføre, at den optimale faktorkombination ændres, og en substitution i retning af den optimale kombination medfører en forøgelse af produktiviteten. Hvor meget den ændres vil i høj grad afhænge af, hvilke priser der regnes i.

For det tredje påvirkes produktiviteten af ændringer i produktionsstruktur, d.v.s. forskydninger i anvendelsen af produktionsfaktorer mellem de enkelte produktionsgrene. Såfremt den marginale produktivitet på et givet tidspunkt varierer fra produktionsgren til produktionsgren, vil en forskydning af produktionsfaktorer fra en produktionsgren med en mindre marginal produktivitet til en produktionsgren med en større marginal produktivitet resultere i en forøgelse af den samlede produktion og dermed også af produktiviteten.

For det fjerde kan udviklingen i brugsstørrelsen medføre ændringer i produktiviteten, såfremt produktiviteten varierer med brugsstørrelsen. Hvis produktiviteten tiltager med stigende brugsstørrelse, indebærer en forøgelse af brugsstørrelsen således en forøgelse af produktiviteten. Især i de sidste par årtier har brugsstørrelsen haft en selvstændig og betydelig indflydelse på produktivitetsstørrelse.

For det femte påvirkes produktiviteten i landbrugsproduktionen af vejrforholdenes skiften fra år til år. Vejrforholdene øver i væsentlig grad indflydelse på størrelsen af høstudbyttet, dels ved direkte at påvirke afgrødernes vækstvilkår og dels ved at påvirke udbredelsen af skadelige organismer. Og høstudbyttets størrelse påvirker såvel mængden af animalske og vegetabiliske salgsprodukter som mængden af indkøbte fodermidler. Vejrforholdenes skiften medfører, at udviklingen i produktiviteten i

landbruget ikke forløber jævnt, men at produktiviteten tværtimod varierer betydeligt fra år til år bestemt af vejrforholdene i de enkelte år.

Ændringer i produktionsteknik og -struktur, samt organisation af produktionen sker ikke uden landmandens hjælp. Når det således nu er muligt at opnå en langt større produktion end for 50 år siden med samme fysiske produktionsindsats og dermed en betydelig produktivitsfremgang, skyldes det også samtidig den selvstændige landmands større tekniske og faglige dygtighed, hans øgede vilje og energi samt større evne til at lægge driften tilrette. Den bedre driftsledelse har således været en forudsætning for den stigende produktivitet.

5. Produktivitet og landbrugets økonomi

Det er ikke uden betydning i en sektorøkonomisk sammenhæng, hvorledes en produktionsteknisk fremgang sker. Dette skyldes, at produktionens størrelse (og dermed udbudets størrelse) påvirker prisen, når hele sektoren betragtes under et, medens dette ikke er tilfældet set i en driftsøkonomisk sammenhæng, hvor prisen udefra er givet og ikke påvirkes af den enkelte bedrifts produktionsomfang. Det har derfor i denne sammenhæng ingen betydning for den enkelte bedrift, hvorledes en produktionsteknisk fremgang er sket.

En produktionsteknisk fremgang kan ske ved mange forskellige kombinationer af produktændringer og indsatsændringer. De to rene ydertilfælde er dels produktfremgang med samme indsatsmængde, dels samme produktmængde med indsats tilbagegang. De to ydertilfælde kan anskueliggøres på følgende måde, hvor pilene angiver retningen af produktion og indsats:

Produktmængde ↗

Indsatsmængde →

(5.1)

Produktmængde →

Indsatsmængde ↘

(5.2)

Mellem de to ydertilfælde er der et ubegrænset antal tilfælde. Og hvor stor en procentdel af en given produktivitetsfremgang over en bestemt periode, der skyldes den første type produktivitetsfremgang, og hvor stor en del der skyldes den anden, er det vanskeligt at afgøre ved alene at betragte produktivitets størrelse. Men ved at betragte udviklingen i produktmængde og indsatsmængde hver for sig over tid er det muligt at få et indtryk af pilenes retning og dermed af, hvorledes den produkti-onstekniske fremgang er sket.

Som det fremgår af tabel 1 og 2 har der for anden halvdel af det 20. århundrede været tale om en stærk stigning i produktmængden og et mindre fald i indsatsmængden. Denne udvikling i indsatsmængden dækker selvfølgelig over

Tabel 1. Mængdeindeks for den samlede landbrugsproduktion 1950–2000 (1950–54=100)

Gennemsnit pr. år	Plante-produktion	Husdyr-produktion	Samlet land-brugs-produktion
1950–54	100	100	100
1955–59	96	114	113
1960–64	109	132	129
1965–69	111	137	133
1970–74	116	133	132
1975–79	137	142	145
1980–84	173	162	169
1985–89	228	174	194
1990–94	257	184	209
1995–99	251	196	217

Kilde: (Kyed, 1999)

delperioder med indsatsfremgang og delperioder med indsats tilbagegang. Og ligeså dækker udviklingen i indsatsmængden over en stærk substitution af arbejdskraft med kapital. Arbejdskraftindsatsen er gået stærkt tilbage, medens indsatsen af kapitalgoder og især de kortvarige kapitalgoder er gået stærkt frem. Men under ét er den produktionstekni-

Tabel 2. Mængdeindeks for den samlede faktorindsats 1950–2000 (1950–54=100)

	Rå- og hjælpestoffer	Bygninger og maskiner	Arbejdskraft	Jord	Samlet faktorindsats*
1950–54	100	100	100	100	100
1955–59	133	84	86	100	103
1960–64	182	127	66	99	113
1965–69	192	123	49	96	104
1970–74	202	145	39	94	101
1975–79	241	207	35	93	109
1980–84	269	122	32	91	102
1985–89	273	133	27	89	98
1990–94	275	110	24	87	92
1995–99	276	129	20	85	89**

* Som vægte i perioden er anvendt i tabellens rækkefølge: 35 pct, 15 pct, 30 pct og 20 pct, hvilket ca. svarer til de genm. faktorandele.

** Regneeksempel: $2,76^{0,35} \times 1,29^{0,15} \times 0,20^{0,30} \times 0,85^{0,20} = 0,885$
Kilde: (Kyed, 1999)

Produktmængde ↗	Produktmængde →
-----	-----
Indsatsmængde →	Indsatsmængde ↘
Stærk forøget mængde varer at sælge	Samme mængde varer at sælge
Større fald i bytteforholdet	Ingen fald i bytteforholdet
Ingen ændring i salgsindtjening og ingen ændring i faktoromkostninger	Ingen ændring i salgsindtjening og stærk nedgang i faktoromkostninger

ske fremgang i sidste halvdel af det 20. århundrede således primært sket som en fremgang i produktmængden.

En produktionsmæssig fremgang i landbruget er som ovenfor anført først og fremmest fremkommet som en fremgang i produktmængden, medens indsatsmængden kun har været svagt faldende. Dette svarer til det første af de to ydertilfælde for produktionsteknisk fremgang. Virkningen af de to typer af tekniske fremskridt for produktion, bytteforhold og økonomi er gennemgået i boks 1. Med bytteforhold menes forholdet mellem produktpriser og indsatspriser.

Resultatet af ovennævnte er den velkendte, at produktivitet og bytteforhold i princippet opvejer hinanden m.h.t. salgsindtjening – men i sidstnævnte tilfælde er der et fald i faktoromkostningerne og dermed en forbedring af økonomien. Det er således ikke ligegyldigt, om en givet stigning i produktiviteten skyldes det ene eller det andet forhold. Ved uforandret produktion vil en forbedring af forholdet mellem produktmængden og indsatsmængden som følge af en faldende indsatsmængde og bedre virkningsgrad af de enkelte produktionsmidler altid give et bedre økonomisk resultat.

Det er derfor ikke så underligt, at man inden for landbrugspolitikken har ønsket at skelne mellem de to typer af produktionstekniske fremskridt. Og det er ikke

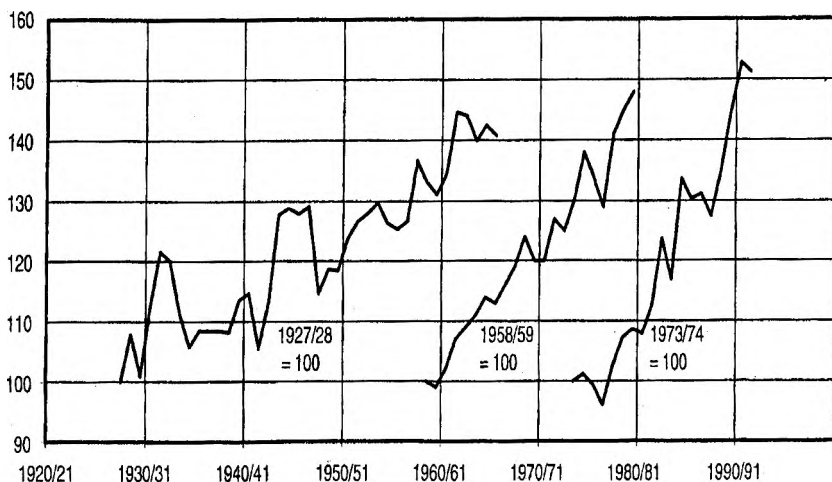
ligegyldigt, hvilken vægt der i fremtiden inden for forskning og forsøg lægges på produktfremgang og indsats tilbagegang, og hvordan dette implementeres i den primære produktion.

6. Produktivitetsudviklingen i det 20. århundrede

I Statistik Nyt fra De danske Landboforeninger fra 1993 er der omtalt en række undersøgelser fra det 20. århundrede til belystningen af produktivitetsudviklingen. I figur 1 er vist bruttoproduktivitetsudviklingen fra tre undersøgelser.

Bruttoproduktiviteten angiver som tidligere nævnt den samlede produktion sat i forhold til den totale faktorindsats. I den første undersøgelse, der dækker perioden 1927/28–1965/66, var den årlige produktivitetsstigning i gennemsnit på 0,8 pct. Med andre ord vil det sige, at med den samme faktorindsats ville landmanden år for år producere 0,8 pct. mere. De to øvrige undersøgelser omhandler perioderne 1958/59–1979/80 og 1973/74–1991/92. I disse to undersøgelser lå den årlige produktivitetsstigning på henholdsvis 1,8 pct. og 2,6 pct. Der har således været godt og vel en tredobling af produktivitetsstigningen i det 20. århundrede i disse undersøgelser.

Det er kun i den sidste af disse tre undersøgelser, at der gøres et forsøg på at kvantificere årsagerne til væksten i total-

Figur 1.
Produktivitets-
udvikling i det 20.
århundrede.
Kilde: (De danske
Landboforeninger,
1993)

produktiviteten. Denne skyldes først og fremmest teknologiske fremskridt, som atter for størstedelens vedkommende kan føres tilbage til de mange nye produktionsmidler, som landmanden har taget i anvendelse, samt til ændringer i kvaliteten af allerede anvendte produktionsmidler. Udviklingen henimod større landbrug har dog også bidraget til væksten i totalproduktiviteten.

7. Produktivitetsudviklingen pr. bedrift

I Landøkonomisk oversigt 2001 fra Landboforeningerne omtales de mængdemæssige ændringer i produktmængde og indsatsmængde pr. bedrift helt tilbage til 1973. De mængdemæssige ændringer i produktionsudviklingen og faktorforbruget pr. bedrift er betydeligt større end de totale ændringer for erhvervet som helhed. I tabel 3 er de gennemsnitlige mængdemæssige ændringer pr. bedrift fra perioden 1973–2000 i procent pr. år vist.

Årsagen til de større tal pr. bedrift er, at fra 1973/74 til 1999/2000 steg bedriftsarealet i gennemsnit med godt 2 pct. pr. år fra 24,5 hektar til 45,0 hektar. Samtidig faldt antallet af selvstændige bedrif-

Tabel 3. Gennemsnitlig mængdemæssig ændring pr. bedrift fra 1973/74 til 1999/2000, pct. pr. år.

Produktmængde/ indsatsmængde	Pct.
Bruttoudbytte i alt	4,9
heraf planteproduktion	5,7
kvægproduktion	2,0
svineproduktion	7,1
Faktorforbrug	2,0
heraf driftsmidler	3,6
arbejdsindsats	-1,1
kapitalindsats	2,9
Bruttoproduktivitet	2,8

Kilde: (Landboforeningerne, 2001)

ter med 2½ pct. årligt fra 117.900 bedrifter til 57.300 bedrifter.

Stigningen i produktmængden er således produceret og ændringen i faktorindsatsen er anvendt eller investeret på ca. 60.000 færre bedrifter og på bedrifter med 20 hektar større areal. Derfor må tallene for bruttoudbytte og faktorforbrug være betydeligt større pr. bedrift. Medens både bruttoproduktiviteten og evt. beregnede faktorproduktiviteter svarer til tallene for den totale sektor.

Stigningen i produktion pr. anvendt enhed af produktionsfaktorer eller bruttoproduktiviteten i ovenstående tabel steg med 2,8 pct. pr. år i perioden. Dette

kan beregnes som $4,9 - 2,0 = 2,9$ pct. pr. år, eller mere rigtigt som $1,049 : 1,020 = 1,0284$, altså 2,8 pct. pr. år.

Stigningen i produktion pr. anvendt enhed af arbejdskraften eller bruttoarbejdskraftproduktiviteten steg med $4,9 - (-1,1) = 6,0$ pct. pr. år i perioden. Eller mere rigtigt som $1,049 \times 1,011 = 1,0605$, altså 6,1 pct. pr. år.

Som årsag til den generelle produktivetsforbedring anføres i Landøkonomisk Oversigt en lang række forhold. Fremskridt i landbrugsforskningen og forsøgsarbejdet er en væsentlig baggrund, som for eksempel har muliggjort højere ydelser pr. dyr og pr. hektar, bedre foderudnyttelse og andre biologiske/tekniske forbedringer. Arbejdsbesparende mekanisering og rationalisering generelt er også af væsentlig betydning. Det samme gælder strukturtilpasning i bred betydning. Specialisering og forøgelse af produktionsenhedernes størrelse har muliggjort en mere effektiv udnyttelse af produktionsfaktorerne. Endelig skal nævnes betydningen af den stadige forbedring af landmandens driftsledelse, som er en afgørende forudsætning for udnyttelsen af ovennævnte fremskridt og en tilrettelæggelse af produktionen og anvendelsen af forskellige produktionsfaktorer så nær det optimale som muligt. Det sidste forhold understreger også vigtigheden af et effektivt uddannelses- og rådgivningssystem i landbruget.

Konklusion

Overordnet set kan produktivitet generelt defineres som forholdet mellem produktmængden og indsatsmængden. Dansk landbrug har i den sidste halvdel af det 20. århundrede oplevet store produktivetsstigninger. I perioden 1958/59 – 1979/80 lå den gennemsnitlige stigningstakst på 1,8 pct. og i perioden 1973/74 – 1991/92 var den på 2,6 pct. De

vigtigste årsager til væksten i produktiviteten er diverse teknologiske fremskridt samt ændringer i kvaliteten af allerede anvendte produktionsmidler. For landbrugets økonomi er det ikke ligegyldigt hvordan en produktionsteknisk fremgang sker. Der findes to rene ydertilfælde. For det første produktfremgang med samme indsatsmængde og for det andet samme produktmængde med indsatstilbagegang. Da en øget mængde (større udbud) på sektorniveau presser prisen nedad på sigt er det sidste ydertilfælde at foretrække. Det må dog konkluderes, at overordnet er den produktionstekniske fremgang i sidste halvdel af det 20. århundrede hovedsageligt foregået som en fremgang i produktmængden, selv om det har været en mindre nedgang i anvendelsen af produktionsfaktorer.

Litteratur

- Andersen, F. (1969): Produktivitsanalyse i landbruget, Ugeskrift for agronomer, 114: 315–324.
- De danske Landboforeninger (1993). Statistiknyt.
- Døssing, P. (1953): Produktivitet og produktivitsberegninger i landbruget, Tidsskrift for Landøkonomi, 140: 422–442.
- Hansen, J. (1973): Produktivitsudviklingen ved produktion af forskellige landbrugsprodukter, Det landøkonomiske Driftsbureau, Memorandum nr. 5.
- Hansen, J. (1990): Udviklingen i produktivitet og bytteforhold i landbruget 1973/74–1987/88. Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, Rapport nr. 56.
- Jepsen, G. Thorlund (1969): Produktivitsproblemer i landbruget, Tolvmandsbladet nr. 11: 603–613.
- Kyed, K. (1999): Jordbrugspolitik i det 20. århundrede – den produktionstekniske udvikling.
- Landboforeningerne (2001). Landøkonomisk Oversigt.
- Larsen, A. (1968): Produktiviteten i landbru-

- get 1927–1966, Det landøkonomiske Driftsbureau, Memorandum nr. 2.
- Melgaard, P. (1982): Produktiviteten i landbruget 1958/59–1979/80, Jordbrugsøkonomisk Institut, Rapport nr. 7.
- Monopoltilsynet (1966): Effektivitetsudviklingen i landbrugsproduktionen, Statens Trykningskontor.
- Nørgård, P (1966): Effektivitetsudviklingen i landbrugsproduktionen, Tidsskrift for Landøkonomi 153: 280–286.
- OECD (1995): Technological Change and Structural Adjustment in OECD Agriculture, Paris.
- Skovgaard, K. (1953): Produktivetsproblemer i landbruget, Tidsskrift for Landøkonomi, 140: 101–116.

Debatindlæg: Dansk EU skepsis

Af Erik Hovgaard Jakobsen, tidl. afdelingschef i Landbrugsraadet og medlem af EU's Økonomiske og Sociale Udvalg, 1978–94

Hvorfor? Historien fortæller

Henved halvdelen af den danske befolkning er enten skeptisk overfor EU eller direkte imod. Det kom senest til udtryk ved folkeafstemningen om Euroen for nu godt et år siden.

For at finde svaret på denne modstand eller tøven overfor det europæiske må vi søge tilbage i vor historie. Nutidige økonomiske og politiske betragtninger alene gør det ikke. Meget af det danskeren tænker og tror om EU har et, måske ubevidst, udspring i vort lands historie.

Efter afviklingen af det gamle danske, langt fra betydningsløse nordatlantiske rige sidst med afståelse af Slesvig Holsten i 1864, stod vi tilbage som en lille nationalstat i Europas udkant, dog stadig som en af Europas ældste nationer, der kunne se tilbage på 1000 års selvstændighed. Men nu var bunden nået. Der var ikke mere at afstå af, hverken geografisk, økonomisk eller politisk hvis selvstændigheden for det Danmark, der var tilbage, skulle fastholdes.

Frygt for det fremmede

Forbeholdenhed og usikkerhed overfor det fremmede kom til at præge mange danskeres tankeverden. De eneste »ordentlige« udlændinge var vore nordiske naboer, til nød Englænderne, der købte vort lurmærkede smør og bacon. Med få men væsentlige undtagelser som ØK og Store Nordiske vendte vi blikket indad mod os selv, til dels mod nord i søgen efter kulturelt fællesskab med det øvrige Norden. Kun få af vor kulturs daværende personligheder vendte også blikket mod syd. Nævnes kan forfatterne Georg Brandes og Holger Drachmann og maleren P.S. Krøyer.

Det danske mirakel

Mod forventning blev årene efter 1864 præget af stærk folkelig og økonomisk udvikling. Afgørende og særpræget dansk var landdistrikternes og landbrugsgets fremgang, bygget på andelsbevægelse og folkehøjskole.

Trods tab og tilbageslag udadtil viste vi styrke og vilje til at klare og hævde os selv. Det eneste vi i det væsentlige havde brug for udefra var nogen til at købe vore varer. Det sikrede den stærke økonomiske udvikling, som også fandt sted ude i Europa.

Der er dog næppe tvivl om, at dette økonomiske mirakel, der var tale om, af mange danskere med rette blev betragtet som selvgjort og velgjort. Selvtilstrækkelighed og en vis beskeden selv-

hævdelse blev derfor en del af billedet af Danmark, særlig i perioden 1864–1940.

Fællesskab på Europas ruiner

Den tyske besættelse 1940–45 blev en brat opvågning, der på mange måder understregede vore værdier, men på den anden side også satte spørgsmålstejn ved en del af vor tidligere begrebsverden, det gjaldt ikke mindst selvtilstrækkeligheden.

Begyndelsen til det nye blev bygget på Europas ruiner efter anden verdenskrig, senere Berlinmurens fald i 1989 og Østblokkens opløsning i årene efter.

I 1946 holdt den netop afgåede britiske premierminister sir Winston Churchill, en af de stærkeste personligheder bag den allierede sejr i anden verdenskrig, sin berømte tale i Zürich med overskriften »Europa vågn op« – en appel om, at Europas eneste vej frem var sammenhold og samarbejde også mellem krigens tidligere fjender. Han opfordrede til dannelse af et »Europas Forenede Stater«. Den gamle statsmand vidste at den nazisme, der nu var besejret med så store ofre, havde sit udspring i den snæversynede hævnfred efter første verdenskrig. Den fejltagelse måtte ikke gentages.

NATO og Marshallplan i Europa splittet i øst og vest

I 1948 lagde den amerikanske Marshallplan grunden til det europæiske samarbejde, på længere sigt det EU vi kender i dag. Fordeling og forvaltning af dollarstrømmen til Europa i form af tilskud og lån i perioden frem til 1952 krævede øget samarbejde mellem de europæiske lande. Landene øst for det jerntæppe, der havde delt Europa kom ikke med, selvom amerikanerne tilbød det.

Den kolde krig bragte os ind i NATO,

ganske vidst efter svære danske overvejelser. For første gang i mere end hundrede år måtte vi forlade den neutralitetspolitik, der havde været dansk udenrigspolitik grundlag siden 1814. Men med Europas deling mellem øst og vest stod vi overfor en ny europæisk situation, vi måtte vælge side, selvom frykten for at binde sig udadtil stadig var levende i danskernes bevidsthed. Tidligere tiders deltagelse i europæiske alliancer og forbund havde oftest kostet os dyrt. Et forsøg på en nordisk løsning, som dengang nok var mere antagelig for store dele af befolkningen, lod sig imidlertid ikke gennemføre.

EF og Romtraktat

Den voldsomme – til tider følelsesladede debat forud for folkeafstemningen om dansk indtræden i EF i 1972 havde givetvis også den beskrevne historiske baggrund. Et nordisk alternativ måtte også her afprøves, men uden muligheder udover hvad vi i forvejen havde indenfor det Europæiske Frihandelsområde, EFTA. Senere tider skulle også vise, at EFTA i de fleste tilfælde kun blev ventosal for indmeldelse i EF/EU.

Danmarks indtræden i EF fra nytår 1973 havde først og fremmest økonomisk og handelspolitisk baggrund. Det handlede om korn, kød og mælk og den fælles landbrugspolitik, vi ville få svært ved at stå udenfor.

Hertil skal dog føjes at danske landbrugsledere var forbeholdne da planerne først kom på bordet i begyndelsen af 1950'erne. Planøkonomien stemte dårligt med deres liberale tankeverden.

Efter en del overvejelser blev resultatet dog fuld opbakning til Den Fælles Landbrugspolitik forud for afstemningen i oktober 1972, der gav solidt flertal for ja.

Efterhånden som samarbejdet indenfor

EF udviklede sig i stadig mere politisk retning og senest blev til EU, er de danske vælgere blevet spurgt gentagne gange. I to tilfælde svarede vælgerne nej. Det har medført fire forbehold og et nej til den fælles mønt i september 2000, dog med fuld deltagelse i det europæiske valutasamarbejde og den danske kronens binding til euroen. Danskernes til dels historisk betonedede betænkeligheder gjorde sig gældende.

Forbeholdene – dansk formandsskab

Som tiden går udgør forbeholdene en stigende hindring for aktiv dansk medvirken på væsentlige EU områder: 1) den fælles mønt euroen, der netop er blevet hverdag for ca. 300 millioner europæere som en af de mest skelsættende begivenheder i vor verdensdels nyere historie og som vi her til lands endnu har til gode. Euroen er allerede godt på vej til Danmark – foreløbig ad bagdøren. 2) det militære samarbejde, som får stigende aktualitet i nutidens EU. 3) det retslige samarbejde med øget sammenhæng med de påtrængende flygtningespørgsmål, som EU nødvendigvis må håndtere i fællesskab. 4) endelig de fælles europæiske borgerrettigheder.

Med forbeholdene i rygsækken kan det forestående formandsskab med så afgørende spørgsmål som østudvidelsen på dagsordenen blive en ret så vanskelig øvelse for vor nye regering. Vi må forudse tilfælde, hvor det kan indskrænke os til at lægge mødesale til vigtige møder. Forbeholdene må ud af dansk EU politik snarest muligt, da de på længere sigt vil afskære os fra reel indflydelse på afgørende områder af Europas fremtid på vej mod det samlede Europa, som bliver et resultat af en kommende østudvidelse. De fire forbehold beskytter ikke vor selvstændighed, fremmer kun vor afmagt. Meget tyder da også på,

at stemningen i befolkningen for afskaffelse af forbeholdene er stigende.

Danmark, ikke længere i Europas udkant

Danmark står i dag med muligheder som ingen tidligere generation har haft. Det Europa, som vore olde- og bedsteforældre frygtede, eksisterer ikke mere. Det ville derfor være et historisk fejlgreb, om danskerne fortsat valgte sidelinien i det kommende EU udfra en tradition med et tankegods, der ikke længere har bud til vor nutid og fremtid.

I den dialog, vore politikere skal have med befolkningen og befolkningen skal have indbyrdes forud for en dansk folkeafstemning om forbeholdene, helst alle fire på én gang, tror jeg at det er af betydning at tage vor historiske arv i betragtning. Her kan meget af forklaringen på den udbredte danske EU skepsis, – fodslæb om man vil – findes, belyses og forhåbentlig afkræftes i nutidens lys.

Kilder

- Div. referater af Landbrugsraadets møder. Henrik Detlefsen og Erik Helmer Pedersen: Landboforeningerne og Fællesskabet. De Danske Landboforeninger 1993.
- Europa under vejs, kronologi om Det europæiske Fællesskab. 1979. De Europæiske Fællesskabers off. publikationer. Luxembourg 1980.
- A.Thornvig Sørensen. Et spørgsmål om suverænitet. Landbohist. Selskab 1998.
- Edmund Gosse. To besøg i Danmark 1872 og 1874. Gyldendal 2001.
- Danmark i Europa, Hvidbog. Udenrigsministeriet 2001.

Indbyder til
VINTERMØDE

»EUs østudvidelse – betydningen for dansk jordbrug«

Indlæg ved:

Europaminister *Bertel Haarder (V)*

Forskningschef *Søren E. Frandsen*

Direktør *Tom Axelgaard*

Landbrugsraadets præsident *Peter Gæmelke*

Landstingssalen, Folketinget, Christiansborg

Mandag den 18. marts 2002, 9.30–13.00

Program: *Vintermødet 2002*

09.30 Velkomst

v/ Selskabets præsident, godsejer *Jon Krabbe*

09.40 Danmark og EUs østudvidelse

v/ Europaminister *Bertel Haarder*

10.10 Spørgsmål

10.20 Kaffepause

10.40 Østudvidelsens konsekvenser for handel og produktion

v/ Forskningschef *Søren E. Frandsen*, Fødevareøkonomisk Institut

11.10 Østeuropæisk landbrug set indefra

v/ Direktør *Tom Axelgaard*, Poldanor Polen

11.40 Dansk landbrug og østudvidelsen

v/ Landbrugsraadets Præsident *Peter Gæmelke*

12.10 Afsluttende debat

Ordstyrer *Jon Krabbe*

12.30 Uddeling af »Driftslederprisen«

13.00 Frokost

Efter frokosten tilbydes der rundvisning på Christiansborg – dog begrænset deltagerantal.

Som opfølgning på Vintermødet vil der blive oprettet en debat/diskussionsgruppe på Internettet for deltagerne. Her vil du få mulighed for, hurtigt og effektivt at dele viden og erfaringer med andre deltagere på Vintermødet og samtidig være med til at præge debatten om EUs østudvidelse – betydningen for dansk jordbrug.

Husk derfor at oplyse os om din e-mail adresse på vedlagte tilmeldingstalon.

EUs østudvidelse **– *betydningen for dansk jordbrug***

Europas økonomiske struktur ændrer sig i disse år. Det Europa, vi kendte fra 2. Verdenskrigs afslutning til 1989, er i hastig forandring. Indtil 1989 havde man to fasttømrede blokke, der kun i begrænset omfang arbejdede sammen.

Sådan er situationen som bekendt ikke længere. Alle de gamle østeuropæiske lande søger nu optagelse i EU. Det betyder, at disse lande skal finde deres plads i arbejdsdelingen på det europæiske marked, og det kan få store konsekvenser for os alle – nye markeder opstår derovre, og der er brug for driftige investorer.

Men med deres store landbrugsarealer og billige arbejdskraft er de også potentielle konkurrenter, der kan erstatte nogle af vore produktioner.

Hele ideen med et fælles marked er jo, at vi hver for sig finder ud af, hvad vi er bedst til, og så holder os til det. Men en hensigtsmæssig arbejdsdeling kræver også hensigtsmæssige strukturelle rammer, og det er langt fra sikkert, at EUs nuværende landbrugs- og strukturpolitik er egnede rammer for et storeuropæisk fælles marked.

Landbrugspolitikken bliver dyr, hvis den skal omfatte de nye medlemmer. Og hvis der kommer så mange nye relativt svagt udviklede regioner til, er EUs nuværende struktur- og regionalpolitik måske ikke et egnet instrument til at sikre en afbalanceret udvikling. Dertil kommer så alle de

politiske spørgsmål om, hvordan EUs ledelsesorganer kan tilpasses til en situation med næsten dobbelt så mange medlemslande.

Der er nok at diskutere, og det er lykkedes at få en række af de førende aktører til at indlede diskussionen på Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Vintermøde den 18. marts 2002 i Landstingssalen.

Lidt om Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab:

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab er en politisk uafhængig organisation inden for jordbrugserhvervet.

Landhusholdningsselskabets formål er gennem inspiration og formidling at skabe en fremsynet debat i dansk jordbrug.

Landhusholdningsselskabets målgruppe er personer, som har lyst til at bidrage til debatten i jordbruget som for eksempel landmænd, rådgivere, personer tilknyttet jordbrugserhvervets uddannelses- og forskningsinstitutioner samt personer med interesse for jordbruget.

Medlemmerne er det bærende element i Landhusholdningsselskabets mangeartede aktiviteter. Et medlemskab heraf indebærer en række fordele som blandt andet:

- At du kan deltage i og blive en del af det **værdiskabende dynamiske netværk**, hvor man mødes fysisk ved arrangementer og på Internettet,
- At du/I som forening, organisation eller studerende kan få Jeres eget lukkede debatforum.
- At du kan deltage i **Akademirådets seminarer** om aktuelle emner til særlig **favorabel medlemspris**. Der afholdes 3 – 4 seminarer årligt,
- At du kan købe **Landbrugsårbogen til produktionspris (ca. 100,- kr.)** »nøglen til dansk landbrug«. Du har i øvrigt gratis adgang til Landbrugsårbogen på internettet www.landbrugsaarbogen.dk (ved firmamedlemskab modtager man to eksemplarer af Landbrugsårbogen gratis)
- At du modtager **Tidsskrift for Landøkonomi gratis**. Tidsskriftet kommer fire gange årligt,

- At du får **20% rabat** på alle udgivelser fra Jordbrugsforlaget. Derudover modtager du særlige **bogtilbud** et par gange om året,
 - At du modtager det internationale landbrugsmagasin **Agrifuture gratis**. Magasinet udkommer fire gange årligt,
 - At du har **gratis adgang til Agritechnica** i Hannover, som er den største europæiske landbrugsmesse for landbrugsmaskiner, traktorer m.v.,
 - At du har **gratis adgang til Euro Tier** i Hannover, som er den største europæiske messe for staldinventar m.v.,
 - At du kan deltage i Landhusholdningsselskabets **faglige og kulturelle ekskursioner**,
 - At du kan **deltage i arrangementer**, der arrangeres i samarbejde med **European Agricultural Societies Partnership (EASP)**,
 - At du kan **deltage i arrangementer**, der arrangeres i samarbejde med **de svenske og tyske landhusholdningsselskaber**,
 - At du får del i **rabataftalen mellem Landhusholdningsselskabet og DFDS**
-

Som du ser, indebærer et medlemskab både kontante fordele – og muligheder for at blive en del af et spændende dynamisk netværk.

Et personligt medlemskab koster kun 525,- kr. og et firmamedlemskab 1.400,- kr. Et firmamedlemskab indebærer, at to personer vil kunne deltage i arrangementerne til favorabel medlemspris, hvor dette er oplyst, ligesom man vil modtage to eksemplarer af Landbrugsårbogen og to eksemplarer af Tidsskrift for Landøkonomi.

Som studerende kan du for kun 200,- kr. årligt blive medlem af Landhusholdningsselskabet og opnå ovenstående fordele.

***Få yderligere information hos Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab
T. 43 41 17 69***

EUs østudvidelse **- betydningen for dansk jordbrug**

Tilmelding til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Vintermøde i Landstingssalen i Folketinget på Christiansborg, **mandag den 18. marts 2002 fra kl. 9.30–13.00.**

Efter Vintermødet tilbydes der rundvisning for interesserede på Christiansborg. Varighed ca. 45 minutter – dog begrænset deltagerantal.

Svarkortet bedes venligst indsendt af alle, der ønsker at deltage, uanset om man er medlem af Landhusholdningsselskabet eller ej. Svarkortet skal være sekretariatet i hænde senest **tirsdag den 12. marts 2002.**

Pris for deltagelse i Vintermødet 2002 er 475,- kr. Prisen inkluderer en skriftlig rapport, der vil blive tilsendt. Ønsker man at deltage i frokosten, koster det yderligere 120,- kr., altså i alt 595,- kr.

For medlemmer af Landhusholdningsselskabet er prisen for deltagelse i Vintermødet 175,- kr. Prisen inkluderer også her en skriftlig rapport. Ønsker man at deltage i frokosten, koster det yderligere 120,- kr., altså i alt 295,- kr.

Undertegnede deltager i Vintermødet 2002:

Navn: _____

Firma: _____

Adresse: _____

Postnr./by: _____

E-mail: _____

	Ja	Nej
Medlem af Landhusholdningsselskabet	☐	☐
Deltager i frokosten fra kl. 13.00–14.00	☐	☐

Dato og underskrift: _____

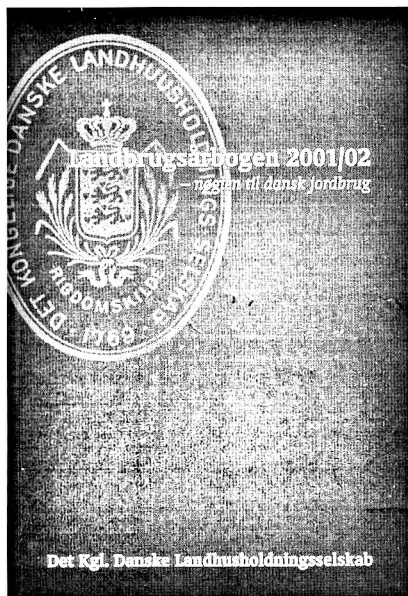
Blanketten sendes til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, Grevevej 20, 2670 Greve eller **faxes på 4341-0210.**

Du kan også benytte vores homepage www.1769.dk – nyheder Vintermøde
Returneres senest tirsdag den 12. marts 2002

Landbrugsårbogen 2001/02

»Nøglen til dansk jordbrug«
er den uundværlige
håndbog for alle, der
har brug for oplysninger
om landbrugets organi-
sationer, virksomheder,
myndigheder, institutio-
ner m.v. samt personer
med tilknytning til
landbrugserhvervet.

102. årgang er
gennemgående
redesignet.

400 sider. 292,- kroner excl. moms og porto

Landhusholdningsselskabet

Grevevej 20 · 2670 Greve

Tlf. 4341 1769 · Fax 4341 0210

e-mail: LHS@1769.DK

www.1769.dk

Muligheder

Mulighederne i landbruget er mange
– de rigtige skal erkendes og udnyttes.

Også ved valg af finansiering

- rentetilpasningslån eller lån
med fast rente
- lån i euro eller kroner

Kontakt DLRs lokale repræsentant el-
ler DLR for at få belyst mulighederne i
finansieringen af din bedrift.

DLR Kredit A/s

Nyropsgade 21
1780 København V
Tlf. 70 10 00 90
Fax 33 93 95 00
www.dlr.dk
dlr@dlr.dk

Juni 2002
189. årgang

Tidsskrift for Landøkonomi

2 / 2002

Tema

EU's østudvidelse

– betydningen for dansk landbrug

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab

Ny fleksibilitet?

Vi hjælper dig med en finansiering, der tilpasser sig renten

Et Nykredit Tilpasningslån giver flere muligheder. Lånet fås ikke kun i danske kroner, men kan også tages som et eurolån. På den måde kan du udnytte den lavere rente, der har været gældende, siden euroen blev indført - og spare renteudgifter. Et Tilpasningslån giver også fleksibilitet med hensyn til løbetid og afdragsprofil.

Tilpasningslån skal refinansieres undervejs i låneforløbet, og derfor er renten kun kendt for en periode ad gangen.

Lån i euro - et godt valg

Du kan optage et Tilpasningslån i alle ejendomstyper, og du bestemmer selv, om du vil bruge lånet til nybyggeri, ombygning, ejerskifte, nye maskiner eller noget helt andet. Kontakt dit lokale Nykredit landbrugscenter og hør mere.

Nykredit

www.nykredit.dk/landbrug

Haderslev	Horsens	København	Nykøbing F	Odense	Randers	Ringkøbing	Roskilde	Slagelse	Thisted	Vejle	Viborg	Aalborg	Århus
73 22 57 20	76 25 48 70	33 77 24 44	54 84 03 84	63 12 30 40	87 10 08 30	99 75 42 40	46 38 02 50	58 58 08 01	96 17 07 80	76 40 58 60	87 25 65 70	96 30 40 80	87 31 60 20

2/2002

189. årgang
Juni 2002

Redaktion:

Ansvarshavende redaktør:
Direktør Hans P. Dam
Redaktør, cand.agro., Ph.D.
Mogens Stendal
Sekretær: Inge Lerche Karlsson

Årsabonnement:

4 numre årligt kr. 325,- ekskl. moms
Løssalg:
kr. 95,- ekskl. moms og forsendelse
Abonnementsbestilling: tlf. 4341 1769

NB! Medlemmer af Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab modtager
gratis Tidsskrift for Landøkonomi

Annoncepriser:

Bagside inkl.	(højde×bredde)
grøn farve	190×142: kr. 5.200
1/1 side sort/hvid	210×142: kr. 3.900
1/2 side sort/hvid	101×142: kr. 2.400
2. omslagsside	210×142: kr. 4.250
3. omslagsside	210×142: kr. 4.050

Farvetillæg efter nærmere aftale.

Redaktion, ekspedition og udgiver:

Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, Tune, 2670 Greve
Tlf. 4341 1769 – Fax 4341 0210
e-mail: LHS@1769.dk
homepage: www.1769.dk

Grafisk produktion:

Knud Grøphic Consult, Odense
e-mail: kgc@mail.dk

ISSN 0040-7119

Redaktionen afsluttet 20.05.2002

Tidsskrift for LAND ØKONOMI

Indhold

Fra redaktionen	70
Kommende seminar	72

Vintermødet:

Danmark og EU's østudvidelse

Bertel Haarder: Danmark og EU's østudvidelse	74
---	----

Søren E. Frandsen: Økonomiske konsekvenser af udvidelsen mod øst	76
---	----

Mogens Stendal: Interview med direktør Tom Axelgaard: »Rentabelt landbrug i Polen« ..	86
--	----

Peter Gæmelke: Dansk landbrug og østudvidelsen	88
---	----

Driftslederprisen 2001/2002

Motiveringer samt indlæg fra vinderen Jakob Jakobsen	94
---	----

Kommentar til seminarindlæggene

Aage Walter-Jørgensen: Indkomststøtte til landbruget giver problemer i et udvidet EU	100
--	-----

Faglige indlæg

Poul Melgaard: En afviklingsstrategi for EU's direkte støtte – Muligheder og begrænsninger	106
--	-----

Jacob Studsgaard: Landbrugsreformer i New Zealand	114
--	-----

Nina Kirstine Brandt: Godsejere og biodynamik. Dengang det biologisk-dynamiske jordbrug kom til Danmark	132
---	-----

Fra redaktionen

ved direktør *Hans P. Dam*

Mandag den 18. marts afholdt Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab dets traditionsrige vintermøde i Landstings-salen på Christiansborg med temaet »EU's østudvidelse – betydningen for dansk jordbrug«.

Med 198 deltagere blev vintermødet lidt af et tilløbsstykke med en god og konstruktiv debat, som efterfølgende er fortsat på vores hjemmeside www.1769.dk debatforum vintermøde.

De fire indledere på vintermødet, som var europaminister Bertel Haarder (V), forskningschef Søren Frandsen, Fødevarer-

økonomisk Institut, direktør Tom Axelgaard, Poldanor og landbrugsraadets præsident, Peter Gæmelke, gjorde hver deres til, at mødet blev en succes.

De central- og østeuropæiske lande søger optagelse i EU. Det betyder, at disse lande skal finde deres plads i arbejdsdelingen på det europæiske marked, og det kan få store konsekvenser for os alle – nye markeder opstår derovre, og der er brug for driftige investorer.

Men med deres store landbrugsarealer og billige arbejdskraft er de også potentielle konkurrenter, der kan erstatte nogle

Landbrugsraadets præsident, Peter Gæmelke forklarer landbrugets synspunkt ved EU's østudvidelse for de mange deltagere. Foto P.H. Seifert

af vore produkter. De forskellige indledere belyste på fremragende vis ud fra hver deres eget fagområde EU's østudvidelse – konsekvenserne for dansk jordbrug.

Vi bringer i denne udgave af Tidsskrift for Landøkonomi de forskellige indlæg fra vintermødet.

Faglige indlæg

Først bringer vi en kommentar til vintermødets tema »EU's østudvidelse – betydningen for dansk jordbrug«

De næste to indlæg omhandler også EU's østudvidelse og herunder landbrugsstøtten. Det første indlæg beskriver en afviklingsstrategi for EU's direkte støtte – muligheder og begrænsninger, medens det næste omhandler landbrugsreformerne i New Zealand.

Endelig er der et historisk indlæg, der beskriver det biodynamiske landbrugs entré i Danmark.

Kommende seminar

»Fremtidens landbrug – teknologi, miljø og velfærd«

Dansk landbrug ændrer sig hastigt i disse år. På bare 20 år, fra 1981 til 2001, er antallet af heltidsbedrifter blevet reduceret fra ca. 53.000 til ca. 19.000. I samme periode er bedrifternes gennemsnitsstørrelse blevet mere end fordoblet. Erhvervets arbejdsstyrke har desuden været permanent faldende, og de der er tilbage stiller stigende krav til udvikling i jobbet.

Samtidig vil der med EU's østudvidelse opstå en øget konkurrence fra de gamle østeuropæiske lande med deres store landbrugsarealer og billige arbejdskraft.

Denne udvikling stiller store krav til danske landmænd om en øget effektivitet. Inddragelse af ny teknologi og ikke mindst krav til management og ledelse er derfor helt afgørende for fremtidens landmænd.

Seminaret forsøger at sætte fokus på, hvor langt vi kan nå med teknologien, herunder med blandt andet: Hvad har teknologien betydet for udviklingen frem til det landbrug vi har i dag? Hvad har omkostningerne været for landmænd, husdyr og miljø? Og hvad er mulighederne i fremtiden, for eksempel med hensyn til kommunikation, styring og nye dyrkningsformer?

Politikere, forskere og praktikere vil fra hver deres synspunkt give bud på den nye teknologis betydning for landbruget. Muligheder og konsekvenser vil blive diskuteret, og der lægges op til en overordnet generel værdidebat om emnet.

Ja, hvordan er samspillet mellem teknologi, miljø og velfærd?

Indvielse af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Stuer på Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup

Lige siden grundlæggelsen i 1769 har Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab spillet en vigtig rolle i transformationen af det danske landbrug fra et overvejende selvforsyningslandbrug til det moderne landbrug. Man kan følge selskabets rolle igennem årene.

Det startede som et diskussionsforum, som udskrev teoretiske opgaver, hvis besvarelser blev publiceret i »Danmark og Norges Økonomiske magasin« og senere i egne publikationer, hvor det mest livskraftige har været »Tidsskrift for Landøkonomi«. Men selv om de teoretiske prisopgaver kom til at fylde meget i de første halvtreds år, så var der fra starten en stor opmærksomhed også på de mere praktiske forhold i landbruget, idet selskabet allerede i 1770 arrangerede den første sammenlignende redskabsprøvning i Danmark. Plovprøven på Rygård var den første offentlige præsentation af svingplove i Danmark.

Denne aktive rolle fortsatte i Prinsens Palæ, hvor selskabet havde en Modelsamling, der ikke kun var til beskuelse, men også til udlån, så redskaberne kunne kopieres.

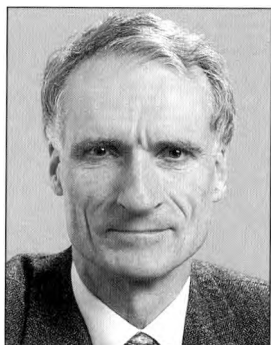
I stuerne på Dansk Landbrugsmuseum kan der ses et udvalg af selskabets effekter, møbler, medaljer, modeller og bogudgivelser. Genstande som afspejler den meget forskellige virksomhed, som selskabet har haft igennem de mange år siden 1769.

Program: Forårsseminar: »Fremtidens landbrug – Teknologi, miljø og velfærd«

- 09.30 Velkomst
v/ Hmd. cand.agro *Thorkild Ljørring Pedersen*
- 09.40 Danmark blandt verdens mest højteknologiske og velstående lande – også i fremtiden v/ folketingsmedlem, medlem af Forskningsudvalget *Tina Nedergaard (V)*
- 10.05 Spørgsmål
- 10.15 Kaffepause
- 10.30 Hvad har drevet udviklingen i dansk landbrug de sidste 150 år?
v/ professor, fhv. overvismand *Niels Kærgård*, Institut for Økonomi, Skov og Landskab, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole
- 10.55 Teknologi, miljø og velfærd
v/ lektor, civil ing. *Erling Jelsøe*, Roskilde Universitetscenter
- 11.20 Opklarende spørgsmål
- 11.30 Hvor langt kan vi nå med teknologien i stald og mark – hvad er på vej?
v/ seniorforsker *Svend Christensen*, Danmarks JordbrugsForskning, Forskningscenter Bygholm
- 12.00 Frokost
- 13.00 Nye teknologier – nye dyrkningsformer
v/ direktør *Per Kremmer*, Fieldstar, Dronningborg Industries A/S
- 13.30 Spørgsmål
- 13.40 Reduceret jordbehandling – ny og effektiv teknologi
v/ inspektør *Lars Rasmussen*, Frijsenborg og Wedellsborg Godser
- 14.10 Kommunikation, management og ledelse
v/ godsejer *Niels Langkilde*, Bramstrup Videntcenter
- 14.45 Afsluttende paneldebat
- 15.00 Afslutning
v/ Selskabet præsident, godsejer *Jon Krabbe*
- 15.15 Indvielse af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabets Stuer på Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup
v/ formand for Komitten for Dansk Landbrugsmuseum, GL. Estrup, godsejer *Oluf von Lowzow*

Danmark og EU's østudvidelse

Af europaminister *Bertel Haarder*

Perspektivet om et fredeligt, samarbejdende Europa er den grundlæggende årsag til regeringens aktive politik for at fremme EU's udvidelse. Den kommende udvidelse vil være et afgørende bidrag til den proces, der begyndte med kommunismens sammenbrud og Berlinmurens fald – en fredelig samling af Europa. Udvidelsesprocessen blev indledt under dansk EU-formandskab i 1993 med vedtagelsen af de såkaldte Københavnskriterier. Kandidatlandene har siden gjort en imponerende indsats for at leve op til kriterierne. Omfattende reformer inden for alle sektorer er blevet gennemført, og de første kandidatlande er nu tæt på at være klar til medlemskab. Det er den danske regerings målsætning at afslutte tiltrædelsesforhandlinger med de første lande under det danske formandskab for EU i anden halvdel af 2002. Dette vil være en fin symbolik: Udvidelsesprocessen indledtes i København i 1993 og afsluttes med de første lande i København i 2002.

Opfyldelsen af den danske målsætning bliver vanskelig. I tiltrædelsesforhandlingerne udestår forhandlinger om de virke-

ligt vanskelige budgettunge kapitler, landbrug, regionalpolitik og budget. Landbrugsområdet er vanskeligt, fordi der er store nationale politiske og økonomiske interesser på spil for kandidatlande såvel som EU-lande.

Polen har særligt vanskelige forhold på dette punkt. Årsagen hertil er historisk betinget. Sovjetunionens forsøg på tvangskolonisering af polsk landbrug efter 2. verdenskrig medvirkede til, at der blev skabt en uformel ejerskabsstruktur domineret af mange små landbrugsenheder. Dele af den polske landbefolkning er i dag bange for at miste deres ejendom til udenlandske opkøbere og for konkurrencen fra vestlige landbrug.

EU-Kommissionen har nyligt præsenteret et udspil, der vil ligge til grund for de kommende forhandlinger om kandidatlandenes deltagelse i EU's landbrugspolitik. Fra dansk side findes Kommissionens linje konstruktiv. Udspillet udgør en god balance mellem EU's krav om, at udvidelsen ikke bliver for dyr og kandidatlandenes ønske om at blive behandlet på lige fod. Det er nødvendigt, at kandidatlandene bliver indfaset i de samme regler, der gælder for EU's nuværende landmænd. Kandidatlandene ønsker ligebehandling. De vil ikke diskrimineres. Det forstår EU godt, men samtidigt er der kun et vist beløb til rådighed for de nye lande. Derfor har Kommissionen foreslået en indfasning af den direkte landbrugsstøtte, så der vil være fuld ligebehandling efter 10 år. Netop dette spørgsmål vil nok blive det vanskeligste.

I tilknytning til udvidelsesprocessen

fremføres fra flere sider, at EU bør reformere landbrugspolitikken, før udvidelsen finder sted. Der kan ikke være tvivl om, at den fælles landbrugspolitik må og skal reformeres, men dette skal holdes adskilt fra udvidelsesprocessen. Ellers risikeres en forsinkelse af udvidelsen.

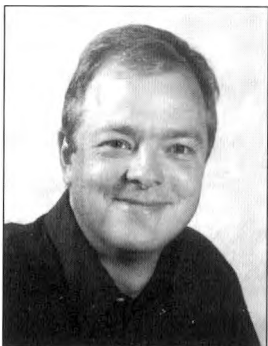
Som aftalt i Agenda 2000 fremlægger Kommissionen i juni måned en midtvejs-evaluering af den fælles landbrugspolitik. Regeringen arbejder for yderligere markedsorientering af den fælles landbrugspolitik. Det europæiske landbrug skal bringes tættere på de normale markedsvilkår, d.v.s. en fortsat tilpasning af EU-priserne til verdensmarkedspriser og en gradvis afvikling af den direkte støtte. De klassiske støtteordninger bør gradvist afvikles. I fremtidens landbrugspolitik skal landdistrikternes eksistens og udvikling sikres gennem produktion, der kan afsættes internt såvel som eksternt. Derfor er det vigtigt at satse på kvalitet og fødevarer-sikkerhed. Som eksportland er vi helt afhængige af også at kunne drage fordel af den dynamiske udvikling på verdensmarkedet. Regeringen vil fortsat arbejde målrettet for en yderligere markedsorientering af EU's landbrugspolitik.

Der skal ikke herske tvivl om, at Danmark står over for en vanskelig opgave under det danske EU-formandskab. I den afsluttende fase af tiltrædelsesforhandlingerne vil der være formidable udfordringer. Danmark vil arbejde helhjertet og målrettet for at nå målet om afslutning af forhandlinger med de første kandidatlande. Udvidelsen er en politisk og moralsk forpligtigelse.

Vintermødet: Økonomiske konsekvenser af udvidelsen mod øst

Behov for reformer af den fælles landbrugspolitik

Af Forskningschef Søren Elkjær Frandsen, Fødevareøkonomisk Institut (FØI), Afdeling for Jordbrugspolitik

I denne artikel belyses de sektor- og samfundsøkonomiske konsekvenser af udvidelsen afhængig af i hvilket omfang, de direkte betalinger gives til landbruget i de nye medlemslande. I artiklen stilles der ikke spørgsmål ved det i økonomisk henseende hensigtsmæssige i at udvide samhandlen og samarbejdet i Europa – den grundlæggende tanke om et udvidet europæisk samarbejde er også i økonomisk henseende fornuftig.

Budskabet er derimod, at det er særdeles vigtigt nøje at overveje under hvilke vilkår, udvidelsen skal finde sted – og at de budgetmæssige og sektor- og samfundsøkonomiske konsekvenser naturligvis afhænger af, i hvilken udstrækning bl.a. de direkte betalinger gives til landmændene i de nye medlemslande.

Den fælles landbrugspolitik indtager en vigtig placering i debatten om EU's udvikling. Den er således et alvorligt stridspunkt mellem de nye og gamle medlemslande. Der er også en stigende uvilje i de nuværende medlemslande til fortsat at finansiere udgifterne – en diskussion som i høj grad aktualiseres af en betydelig

uenighed om, hvem der skal betale for udvidelsen mod øst.

En langsigtet og grundlæggende reform af landbrugspolitikken ville derfor være et endda meget konstruktivt bidrag til at løse nogle af problemerne i forbindelse med udvidelsen. Samtidig vil det være et bidrag til at forbedre den økonomiske udvikling generelt og til at løse en række andre internationale stridspunkter – fx. WTO og hensynet til udviklingslandene.

EU-Kommissionens udspil

Senest har EU også givet sit bud på vilkårene for udvidelsen – et udspil, der primært er motiveret i hensynet til budgettet, og hvor der reelt ikke tages stilling til fremtiden for den fælles landbrugspolitik. Ganske enkelt et udspil uden visioner, hvor positionerne er udtryk for »status quo«, og hvor der ikke er tegn på en vilighed til at påbegynde en seriøs reform af den fælles landbrugspolitik. Helt konkret har EU tilbudt ansøgerlandene fuld adgang til markedsordninger fra 2004, og hvor de direkte støtteordninger gradvis fases ind i perioden 2004 til 2013 stigende fra 25% af de nuværende hektar- og dyrepræmier i 2004 til fuld adgang til præmierne i 2013. Hektarstøtten gives imidlertid på kort sigt uafhængigt af landmandens afgrødevalg. Ansøgerlandene bliver naturligvis også underlagt kvoter og braklægningskrav.

EU's udspil afspejler således primært det kortsigtede ønske om at begrænse udgifterne, og der er ingen klare signaler

om landbrugspolitikken på længere sigt. Der er ikke tvivl om, at det er uheldigt at give de nye medlemslande den høje landbrugsstøtte og direkte tilskud. Selvom de direkte tilskud indføres gradvist, fører de til store prisstigninger på jord alene til fordel for de nuværende jordejere. Samtidig bevirker støtten, at man fastholder arbejdskraft og investeringer i ikke rentable landbrug, og dermed bliver østeuropæiske landbrug væsentligt større, end det priserne på verdensmarkedet kan understøtte. En udvikling, der er særdeles uheldig, når der er et stigende ønske om at bruge EU-midlerne på andre formål, et generelt ønske om besparelser, og når forhandlingerne i WTO på lidt længere sigt nødvendiggør ændringer i landbrugspolitikken.

Hertil kommer naturligvis, at hvis østeuropæerne kommer med i EU og får støtten – ja så bliver det meget sværere i fremtiden at opnå enighed om reformer af landbrugspolitikken. Dermed er det også oplagt, at den kommende midtvejs-evaluering af politikken bør bruges til at få fastlagt en køreplan for afviklingen af støtten, og EU-Kommissionens udspil muliggør da også en sådan beslutning.

Konsekvenser af udvidelsen

En udvidelse af EU indebærer principielt, at de nye medlemslande og EU eliminerer de gensidige toldsatter, andre handelsbarrierer og brugen af eksportstøtte, samtidig med at de nye lande etablerer en fælles ekstern beskyttelse over for 3. lande, svarende til den nuværende handelspolitik i EU. Den interne europæiske handel i et udvidet EU vil dermed være karakteriseret ved, at forbrugerne har adgang til de europæiske producenter, der billigst kan fremstille og levere de ønskede varer og tjenester. På produktionssiden kan landene specialisere sig i produktionen af givne varer for at udnytte forskelle i

faktorudrustning¹ eller teknologi og dermed medvirke til at forøge regionens samlede produktion. Med elimineringen af handelsbarrierer vil landene i højere grad kunne drage fordel af disse muligheder på såvel forbruger- som produktionssiden med effektivitetsgevinster til følge.

Integreres de central- og østeuropæiske lande i den nuværende landbrugspolitik, vil det i princippet indebære, at landmænd i disse lande på længere sigt vil blive behandlet på linie med de nuværende medlemslandes landmænd, således at de også er berettiget til at modtage areal- og dyrepræmier og underlægges krav om braklægning og kvotebegrænsninger mv. Hertil kommer – da der er tale om en fælles finansiering af den fælles landbrugspolitik – at udgifterne til landbrugsstøtten i Central- og Østeuropa skal finansieres af de nuværende medlemslande. De nye medlemslande skal dog også bidrage til finansiering af de øgede landbrugsudgifter. Finansieringen vil som i dag ske i form af fælles satser udmålt som BNI bidrag tillagt den opkrævede told på importen af afgiftsbelagte landbrugsvarer fra lande udenfor EU.

Scenarier

Denne artikel besvarer følgende centrale spørgsmål, nemlig 1) hvad betyder det, at de nye medlemslande får en grænsebeskyttelse svarende til den aktuelle landbrugspolitik i EU-15 og 2) hvad er effekten af forskellige niveauer for den direkte støtte?

Konkret opbygges analysen omkring følgende scenarier:

- Scenario 1. Udvidelse uden direkte betalinger i de nye medlemslande
- Scenario 2. Udvidelse med direkte betalinger i de nye medlemslande (EU niveau)
- Scenario 3. Udvidelse med 2/3 af den

direkte støtte i både de nye og gamle EU lande.

For de tre scenarier gælder det, at udvidelsen forudsættes at være fuldt gennemført i 2010 (hvilket er lidt tidligere end i Kommissionens nuværende udspil). Alle medlemslandene får den samme grænsebeskyttelse svarende til en fuldt implementeret Agenda 2000 reform; produktionen af mælk og sukker begrænses i de nye medlemslande af en produktionskvote, svarende til den produktion de måtte have forud for udvidelsen samt en fælles finansiering af den fælles landbrugspolitik (ens bidragssatser i alle medlemslande). Det forudsættes i øvrigt, at der i tilrettelæggelsen af den europæiske landbrugspolitik er taget højde for EU-15's forpligtelser overfor WTO forud for udvidelsen.

Med hensyn til de direkte støtteordninger i de nye lande forudsættes det i scena-

rio 2 og 3, at det maksimale budgetbeløb, der afsættes til landmændene i de nye medlemslande, fastsættes som den aktuelle præmie pr. hektar eller dyr i EU-15 og et defineret basisareal eller antal dyr, der er berettiget til en sådan præmie. Basisarealet i CEEC² er i analysen fastsat til knap 27 millioner hektar med et gennemsnitligt udbytte pr. hektar på 4,77 tons svarende til gennemsnittet i EU. Der er også krav om braklægning i de nye medlemslande.

Analysens metodiske udgangspunkt er beregninger med en global økonomisk model og database (en såkaldt global generel ligevægtsmodel, der udvikles og vedligeholdes på FØI). Den omfatter ikke alene EU og de central- og østeuropæiske lande, men også en række lande udenfor Europa. I analysen er der desuden lagt særlig vægt på udformningen af den fælles landbrugspolitik i EU (Agenda 2000 og

Tabel 1. Grænsebeskyttelsen i CEEC, udvalgte varer.

	1995 (niveau)	2010 (niveau)	Udvidelsen (ændring)
Hvede	-17,9	12,3	0,0
Andet korn	-15,3	-0,6	45,1
Grøntsager, frugt og nødder	11,1	11,0	-5,8
Oliefrø	3,8	7,0	-7,0
Sukkerrør og -roer	29,1	61,0	15,5
Andre afgrøder	8,9	9,9	-3,4
Kvæg og får	2,3	-4,0	79,7
Svin og fjerkræ	8,8	9,1	-8,6
Mælk af producent	-	-	-
Uld	0,0	0,0	0,0
Fisk	7,3	4,6	1,2
Udvinding af naturressourcer	1,3	1,2	-1,2
Okse-, kalve- og fårekød	2,3	-4,0	79,5
Svine- og fjerkrækød	33,8	9,1	9,5
Vegetabiliske olier og fedt	3,8	3,8	-3,8
Mejeriprodukter	20,5	50,3	65,6
Sukker	29,1	61,0	15,5
Andre forarbejdede fødevarer	14,2	14,5	-4,9
Drikke- og tobaksvarer	36,6	35,0	-11,7

Kilde: Frandsen og Jensen (2000).

Note: Søjler (niveau) indikerer importtolden i CEEC før udvidelsen og søjler (ændring) er ændringer i toldsatsen i procent point i forbindelse med udvidelsen.

et fuldt implementeret resultat fra Uruguay Runden) og det fælles landbrugsbudget. Konkret gennemføres analysen som en udvidelse af EU med 7 af de 10 central- og østeuropæiske lande; de 3 baltiske lande er ikke omfattet på grund af manglende data for disse lande.

Tabel 1 illustrerer importbeskyttelsen i de central- og østeuropæiske lande forud for udvidelsen (i 1995 og 2010) og de ændringer, som finder sted i det øjeblik, de indtræder i den fælles landbrugspolitik med en fælles grænsebeskyttelse over for lande udenfor Europa.

Således er det forventningen, at i perioden 1995 til 2010 forøges importbeskyttelsen for fx. 'andet korn' i CEEC-7 fra en subsidiering af importen på 15,3% af importprisen i 1995 til en stort set fri import af 'andet korn' i år 2010 baseret på de seneste skøn fra OECD. I forbindelse med udvidelsen forøges importbeskyttelsen således fra -0,6% til godt 45% – altså en mærkbar forøgelse af beskyttelsen af korn i de nye medlemslande. Tilsvarende forøges beskyttelsen mærkbart for sukker, oksekød og mejeriprodukter. Derimod reduceres grænsebeskyttelsen af 'frugt og grønt', 'oliefrø' samt 'de resterende afgrøder'.

Resultater

I det følgende belyses de økonomiske konsekvenser af etableringen af et udvidet fælles marked og udstrækningen af den fælles landbrugspolitik til de nye medlemslande. De gennemførte beregninger illustrerer med tydelighed, at ikke alene påvirkes landmændenes beslutninger mærkbart af niveauet for EU's grænsebeskyttelse på optagelsestidspunktet (scenario 1), men også omfanget af de direkte betalinger påvirker de østeuropæiske landmænds produktionsbeslutninger (scenario 2 og 3), jf. tabel 2.

Landbrugsproduktionen

Således falder eksempelvis produktionen af hvede i de nye medlemslande med knap 7 pct. i scenario 1, hvor der ikke gives nogen form for direkte arealstøtte, mens produktionen af andet korn stiger med knap 30 pct. Denne forskel skyldes, at optagelsen i den fælles landbrugspolitik ikke ændrer grænsebeskyttelsen for hvede, hvorimod importbeskyttelsen af andet korn stiger betragteligt. Dette resultat afhænger naturligvis af det præcise niveau for beskyttelsen i de to regioner på optagelsestidspunktet og dermed de ændringer, der evt. vil finde sted i politikken i de to regioner forud for udvidelsen.

Produktionen af okse- og kalvekød ab slagteri i de nye medlemslande bliver mere end fordoblet som følge af den meget høje grænsebeskyttelse i EU, og selv produktionen af mejeriprodukter forøges mærkbart på trods af, at mælkeproduktionen ab landmand begrænses af en mælkekvote, der svarer til produktionen umiddelbart forud for optagelsen (2010). Det skyldes, at der i beregningerne er taget højde for, at forbrugsmønstret ændres mærkbart i de nye medlemslande, idet forbruget/salget af mælk ab landmand reduceres betydeligt, og leverancen til mejerierne stiger tilsvarende. Dermed bliver det muligt at forøge produktionen af mejeriprodukter på trods af en kvotebelagt primær mælkeproduktion.

I scenario 2, hvor præmierne udstrækkes til også at gælde landmændene i de nye medlemslande, stiger produktionen af både hvede og andet korn mærkbart, med henholdsvis 12 og godt 60 procent. For de øvrige produkter ændres produktionen nogenlunde som i scenario 1, dog med undtagelse af 'frugt og grønt' og 'andre afgrøder', da disse afgrøders relative konkurrenceevne reduceres betydeligt. Disse afgrøder modtager enten en meget begrænset eller slet ingen direkte støtte.

I scenario 3 er de strukturelle produk-

Tabel 2. Udvidelsen: Produktionsændring, udvalgte produkter, procent.

	Scenario 1			Scenario 2			Scenario 3		
	CEEC -7	EU15	DK	CEEC -7	EU15	DK	CEEC -7	EU15	DK
Hvede	-6,6	-0,4	1,1	12,3	-1,9	-0,1	7,0	-2,2	-2,1
Andet korn	28,9	-3,7	-6,2	63,2	-7,2	-11,0	55,3	-7,6	-13,2
Grøntsager, frugt, nødder	-4,4	0,9	0,5	-13,9	2,8	1,2	-11,7	3,6	3,0
Oliefrø	-12,5	0,4	1,5	-0,4	-0,3	0,9	-4,3	-1,6	-0,9
Sukkerrør og -rør	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre afgrøder	-13,4	1,0	0,6	-30,9	1,4	1,2	-29,9	3,6	6,7
Kvæg og får	93,9	-4,3	-11,3	85,1	-3,9	-10,5	91,1	-7,4	-16,7
Svin og fjerkræ	-0,9	-0,4	0,1	-4,3	-0,1	1,2	-3,4	0,1	2,7
Mælk af producent	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Okse-, kalve- og fårekød	142,7	-6,9	-13,8	129,2	-6,3	-12,6	138,9	-9,4	-19,8
Svine- og fjerkrækød	-0,6	0,0	0,2	-5,6	0,4	1,6	-4,3	0,4	3,5
Vegetab. olier og fedt	-7,9	0,0	0,2	-3,4	0,0	0,6	-4,8	-0,1	0,3
Mejeriprodukter	32,2	0,2	0,0	30,4	0,1	0,0	30,8	0,3	0,0
Sukker	5,0	-0,3	-0,3	4,8	-0,3	-0,3	4,8	-0,3	-0,3
Andre forarbejdede fødevarer	0,1	0,1	-0,4	-1,4	0,2	-0,1	-1,0	0,2	-0,4
Drikke- og tobaksvarer	-59,2	5,0	1,8	-60,3	5,2	1,9	-60,0	5,2	1,7

Kilde: Frandsen og Jensen (2000)

tionsændringer mere moderate som følge af den forudsatte mindre direkte støtte til de såkaldte reformafgrøder. Det fremgår således, at også de afgrøder, som ikke modtager direkte støtte, indirekte påvirkes af, i hvilket omfang arealstøtten udstrækkes til landmændene i de nye medlemslande.

De afledte konsekvenser i de nuværende medlemslande og Danmark fremgår også af tabellen – kun i enkelte tilfælde påvirkes landbrugsproduktionen i EU-15 mærkbart (fx falder produktionen i EU-15 af 'andet korn' og 'okse- og kalvekød' med 5–10% afhængigt af, hvilket scenario der betragtes). For den danske landbrugsproduktion er der også tale om forholdsvis begrænsede fald, idet det er indres, at de forholdsvis store procentvise ændringer i produktionen af oksekød mv. forklares af en relativ begrænset dansk produktion.

Samhandlen

Omfanget af EU's import fra CEEC opgøres forud for udvidelsen til i størrelsesordenen 1–3% af det samlede vesteuropæiske forbrug af langt de fleste landbrugsprodukter – altså en forholdsvis begrænset import fra disse lande i Østeuropa. For udvalgte varer er det forventningen, at importandelene vil stige i de kommende år – om end importen fortsat vil være relativt begrænset.

Til illustration af konsekvenserne for samhandlen mellem de to regioner afhængigt af i hvilket omfang, der gives hektar- og dyrepræmier til landmændene i de nye medlemslande, er i tabel 3 vist ændringer i de central- og østeuropæiske landes markedsandel i EU-15 (opgjort som EU-15's import fra de nye medlemslande i procent af det samlede forbrug i de gamle medlemslande) og tilsvarende for EU's markedsandele i de nye medlemslande. Det fremgår således, at en større andel af EU-15's forbrug nu tilfredsstilles af import fra de nye medlemslande – om end omfan-

get generelt fortsat er relativt begrænset. Eksempelvis øges importen af 'andet korn' fra de central- og østeuropæiske lande mærkbart, svarende til en vækst i markedsandelen på henholdsvis 4, 8 og 7 procent point i de tre scenarier. Tilsvarende forøges importen af okse- og kalvekød fra de nye medlemslande også mærkbart, således at de østeuropæiske lande efter udvidelsen tilfredsstiller omkring 8–9% af det vesteuropæiske forbrug af okse- og kalvekød.

Selvom EU-15 således ikke vil blive oversvømmet med billige landbrugsprodukter fra de nye medlemslande, illustrerer beregningerne ikke desto mindre et betydeligt potentiale for en øget samhandel mellem de nye og de gamle medlemslande med gunstige økonomiske virkninger til følge. Hertil kommer, at analysen illustrerer, at niveauet for de direkte støtteordninger, der udbetales pr. ha eller pr. dyr, påvirker produktion og international handel.

EU-budgettet

Et af de centrale temaer i debatten om EU-udvidelsen er, hvorvidt der er behov for en radikal ændring af enten det nuværende system til finansiering af den fælles landbrugspolitik (hvem skal betale for udvidelsen?) eller de ordninger, som gælder for den direkte støtte, såfremt denne støtte også skal gælde landmændene i de nye medlemslande.

Tabel 4 illustrerer virkningerne for EU budgettet af udvidelsen med de central- og østeuropæiske lande under de 3 sæt af forudsætninger vedrørende de direkte betalinger. Budgettallene viser, at de budgetudgifter, der knytter sig til den fælles landbrugspolitik, i 1995 udgjorde ca. 42 mia. euro – et beløb der ventes at stige til ca. 48 mia. euro (løbende priser) i år 2010 givet de nuværende politiske beslutninger vedrørende den fælles landbrugspolitik og de i nærværende analyse benyttede forudsætninger i øvrigt. Denne stigning svarer til en samlet vækst på 14% fordelt over de betragtede 15 år – en vækst

Tabel 3. Ændringer i regionale markedsandele, procent point

	Scenario 1		Scenario 2		Scenario 3	
	CEEC andel af EU	EU andel af CEEC marked	CEEC andel af EU	EU andel af CEEC marked	CEEC andel af EU	EU andel af CEEC marked
Hvede	1,0	0,0	2,0	0,0	1,7	0,0
Andet korn	4,2	0,0	7,9	-0,1	7,2	-0,1
Grøntsager, frugt, nødder	0,1	2,7	-0,3	6,9	-0,2	6,0
Oliefrø	-0,5	1,2	0,2	0,2	-0,1	0,4
Sukkerrør og -roer	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
Andre afgrøder	0,0	14,8	-0,1	18,0	-0,1	18,7
Kvæg og får	-0,7	0,1	-0,7	0,1	-0,8	0,2
Svin og fjerkræ	0,0	0,2	0,0	-0,1	0,0	-0,1
Mælk af producent	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Okse-, kalve- og fårekød	8,2	-0,8	7,5	-0,8	8,2	-0,8
Svine- og fjerkrækød	0,1	0,2	-0,1	2,0	0,0	1,5
Vegetab. olier og fedt	0,0	1,6	0,0	0,7	0,0	1,0
Mejeriprodukter	1,7	0,5	1,6	0,5	1,6	0,5
Sukker	1,1	2,3	1,1	2,2	1,1	2,2
Andre forarbejdede fødevarer	0,4	2,6	0,3	3,0	0,3	2,9
Drikke- og tobaksvarer	0,2	48,6	0,1	50,1	0,1	49,6

Kilde: Frandsen og Jensen (2000)

Tabel 4. Konsekvenser for EU's landbrugsbudget, mio. € i løbende priser.

	1995	2010	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Samlede landbrugsudgifter	43152	49372	54726	65505	53166
Heraf					
Hektarpræmier	15992	15994	15983	24448	16299
Dyrepræmier	4150	10266	10266	12487	8324
Produktionsstøtte	17306	18503	22317	22425	22400
Eksport støtte	5705	4610	6160	6145	6143
Afgifter	-940	-1125	-1032	-1039	-1058
Netto omkostninger af den fælles landbrugspolitik, CAP:	42213	48248	53694	64466	52108
– som % af BNP	0,67	0,47	0,50	0,61	0,49

Kilde: Frandsen og Jensen (2000)

der falder indenfor de nuværende retningslinier for EU budgettet i perioden 2000–2005. Udgiften svarer til, at den fælles bidragssats falder fra at udgøre 0,67 i 1995 til 0,47 i 2010, idet EU's BNP ventes at vokse med ca. 44% i den betragtede periode eller ca. 2,5% pr. år.

Belastningen af landbrugsbudgettet som følge af udvidelsen af EU afhænger naturligvis af i hvilket omfang, den direkte støtte også vil blive tildelt landmændene i CEEC. I scenario 1 stiger EU's budget med 11% som følge af øgede udgifter til eksportstøtte og produktionsstøtte, mens budgettet skønnes at stige med ca. 34%, hvis de nuværende hektar- og dyrepræmier også vil blive tildelt landmændene i de nye medlemslande (scenario 2). En så-

dan vækst overstiger klart de aktuelle budgetgrænser i EU's langsigtede budgetdispositioner. Nedsættes hektar- og dyrepræmierne forud for udvidelsen med 1/3 (scenario 3), reduceres væksten ved udvidelsen til ca. 8%, idet de lavere direkte betalinger til landmændene i de nuværende EU lande reduceres og dermed i realiteten finansierer de højere udgifter ved at udstrække den fælles landbrugspolitik til de central- og østeuropæiske lande. Dermed kan udvidelsen gennemføres uden en udvidelse af retningslinierne for udviklingen i EU budgettet de kommende år.

I tabel 5 er vist, hvorledes udvidelsen påvirker de enkelte medlemslandes bidrag til finansiering af den fælles land-

Tabel 5. Netto-bidrag til det fælles landbrugsbudget, mio. € i løbende priser.

	1995	2010	Ændring i nettobidrag i 2010		
			Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3
Danmark	-446	-564	68	293	347
Finland	-101	-210	50	208	164
Tyskland	5530	6991	918	4006	2103
Sverige	516	425	94	372	263
England	2224	1963	427	1743	1360
Resten af EU-landene	-7722	-8605	1944	7251	6572
Central- og østeuropæiske lande	0	0	-3500	-13873	-10808
Total	0	0	0	0	0

Kilde: Frandsen og Jensen (2000).

Tabel 6. Velfærdsøkonomiske konsekvenser, mia. € eller %.

	DK	Finland	Tyskland	Sverige	England	Rest EU	EU15	CEEC
Scenario 1								
1 procent	-0,09	-0,03	-0,05	-0,03	-0,01	-0,02	-0,03	1,21
1995-mio. euro	-126	-34	-1034	-56	-57	-832	-2139	3331
Scenario 2								
1 procent	-0,22	-0,16	-0,18	-0,16	-0,12	-0,14	-0,15	3,44
1995-mio. euro	-323	-159	-3590	-300	-1070	-4907	-10350	9499
Scenario 3								
1 procent	-0,25	-0,11	-0,09	-0,10	-0,07	-0,11	-0,10	2,82
1995-mio. euro	-361	-112	-1794	-181	-593	-3712	-6753	7782

Kilde: Frandsen og Jensen (2000)

brugspolitik. Kort fortalt finansieres udvidelsen af skatteborgerne i de oprindelige 15 medlemslande, idet CEEC netto får overført et beløb svarende til henholdsvis 3,5, 13,8 og 10,8 mia. euro pr. år i de tre scenarier. Som det fremgår af tabellen, er Danmark, Finland og resten af EU (der dækker over betydelige forskelle landene imellem i dette aggregat³) nettomodtagere af beløb fra det fælles landbrugsbudget, mens Tyskland, Sverige og England er nettobidragsgivere forud for udvidelsen. Det fremgår endvidere, at udvidelsen fører til, at Tysklands bidrag til det fælles landbrugsbudget forøges med 13, 57 og 30% i de tre scenarier, svarende til henholdsvis 0,9, 4,0 og 2,1 mia. euro.

Samfundsøkonomiske konsekvenser

Selvom de budgetmæssige virkninger typisk indtager en central plads i den politiske diskussion og i medieomtalen, er det ud fra en samfundsøkonomisk betragtning væsentligt mere interessant at diskutere de samlede velfærdsøkonomiske konsekvenser af en sådan udvidelse. Sådanne samlede økonomiske virkninger omfatter foruden de mere finansielle virkninger også de økonomiske konsekvenser i form af en bedre udnyttelse af økonomiernes ressourcer (gevinster der opnås som følge af afviklingen af beskyttelsen mellem

medlemslandene og en øget samhandel) og de såkaldte bytteforholdseffekter (ændringer i forholdet mellem eksport- og importpriserne).

Tages der også højde for disse virkninger, udgør de beregnede samlede økonomiske virkninger i CEEC landene henholdsvis ca. 3, 10 og 8 mia. euro i de tre scenarier, jf. tabel 6, svarende til en permanent forøgelse af landenes velfærd med godt 1, 3,4 og 2,8%.

Som det også fremgår af tabellen, er de samlede velfærdsøkonomiske virkninger for EU-15 meget begrænsede, svarende til et tab på godt 0, 0,15 og 0,1% i de tre scenarier. Disse tab forklares primært af behovet for øgede bidrag til finansieringen af de øgede landbrugsudgifter i de nye medlemslande. Om end der er forskelle mellem de enkelte EU-15 medlemslande, er de samfundsøkonomiske konsekvenser for alle medlemslande meget begrænsede, når den budgetmæssige belastning sættes i forhold til landenes økonomiske formåen i øvrigt.

Det bemærkes afslutningsvis, at denne analyse alene har fokuseret på de økonomiske konsekvenser på landbrugsområdet af en udvidelse af EU med de syv central- og østeuropæiske lande med vægt på betydningen af den fælles landbrugspolitik og den direkte indkomststøtte. Dermed er forhold omkring strukturfondene, den

potentielle betydning af øgede udenlandske investeringer i form af øgede investeringer og optimisme og en mulig højere produktivitetsvækst samt mulige dynamiske effekter af en liberalisering af handlen med landbrugsvarer ikke inddraget i disse velfærdsøkonomiske beregninger.

Konklusion

De central- og østeuropæiske lande har et betydeligt potentiale for at øge produktionen af en række landbrugsprodukter, såfremt den fælles landbrugspolitik i dens nuværende udformning udstrækkes til også at være gældende i de nye medlemslande.

En udvidelse under disse vilkår har naturligvis konsekvenser for det fælles EUbudget, der vurderes at ville stige med op imod 1/3, med mindre den fælles landbrugspolitik ændres mærkbart forud for udvidelsen. Dermed er der også behov for væsentligt større finansielle overførsler fra de nuværende medlemslandes statskasser til det fælles landbrugsbudget. Udvidelsen af EU med den nuværende fælles landbrugspolitik fører således til en stigende landbrugsproduktion i Østeuropa, en lidt mindre landbrugsproduktion for nogle få landbrugsprodukter i det nuværende EU, en øget samhandel i Europa, men også en mærkbar overførsel af midler fra vesteuropæiske skatteborgere til landmændene i de central- og østeuropæiske lande. Gevinsten for de central- og østeuropæiske økonomier er betragtelig og opgøres til knap 3,5% af landenes bruttonationalprodukt.

Den økonomiske analyse demonstrerer imidlertid også, at den finansielle byrde for de vesteuropæiske økonomier er overskuelig. På trods af en mærkbar budgetudvidelse opgøres de samfundsøkonomiske omkostninger i alt alene til ca. 0,1% af de nuværende medlemslandes bruttonationalprodukt – altså et forholdsvis be-

grænset tab i lyset af den store politiske betydning udvidelsen er blevet tillagt i såvel Vest- som Østeuropa. Hertil kommer, at nærværende analyse formentlig undervurderer de økonomiske fordele, udvidelsen fører med sig – fordele der formentlig overskygger de negative påvirkninger af EU's landbrugsbudget.

De aktuelle regler og rammer for de direkte betalinger i form af areal- og dyrepræmier til de vest- og østeuropæiske landmænd indebærer, at de har en meget direkte betydning for landmændenes produktionsbeslutning og dermed udbyttet af landbrugsvarer. Analysen understøtter formodningerne om, at såfremt arealpræmierne gives til landmændene i de nye medlemslande, vil arealet med de såkaldte reformafgrøder (de afgrøder, hvortil der ydes arealstøtte) udvides ganske betragteligt i de central- og østeuropæiske lande – op imod en 50% forøgelse af arealet med de støtteberettigede afgrøder. De nuværende regler synes således ikke at forhindre de europæiske landmænd i at øge arealet med disse afgrøder.

Det er måske også netop denne indsigt, der har ført til, at EU Kommissionens udspil hænger sådan sammen, at hektarpræmierne gives til landmændene i de nye medlemslande uanset afgrødevalg – en administration, som indebærer, at landmændene i hvert fald på kort sigt ikke behøver at tænke i de såkaldte reformafgrøder versus andre afgrøder. Samtidig kunne dette også være et vigtigt signal om, i hvilken retning administrationen af hektarpræmierne i fremtiden kunne gives på en mere produktionsneutral måde også i de nuværende medlemslande.

Analysen indikerer også, at såfremt de direkte støtteordninger forud for udvidelsen reduceres med ca. 1/3, vil dette være tilstrækkeligt til at finansiere udvidelsen med de 7 central- og østeuropæiske lande. Dermed vil det være muligt at udvide EU indenfor de aktuelt budgetmæssige rammer. En sådan reduktion af den di-

rette støtte i de nuværende medlemslande vil imidlertid have mærkbare konsekvenser for jordprisen og værdien af de vest-europæiske landbrugsejendomme – konsekvenser, som formentlig indebærer, at en sådan reduktion skal gennemføres gradvist over en længere årrække.

På trods af sådanne tilpasningsproblemer er der med udgangspunkt i økonomiske betragtninger flere gode grunde til at påbegynde en seriøs reform af den fælles landbrugspolitik i EU. Ikke alene af hensyn til en i økonomisk henseende fornuftig udvidelse med de central- og øst-europæiske lande, men også af hensyn til de internationale handelsforhandlinger i WTO og udviklingslandene. En række af udviklingslandene rammes således i dag hårdt af den europæiske protektionisme på landbrugsområdet i form af lavere verdensmarkedspriser for en række landbrugsprodukter og en forholdsvis begrænset markedsadgang til de vesteuropæiske markeder. En gradvis liberalisering af den fælles landbrugspolitik letter således udvidelsen og medvirker til at opfylde Europas internationale forpligtelser.

Vanzetti (2000), Expanding 'Fortress Europe': Agricultural Trade and Welfare Implications of European Enlargement for Non-member Regions, *The World Economy*, Vol. 23, no. 3, March 2000, p. 309–329.

Noter

1. Faktorudrustning refererer til arbejdskraft, kapital og landbrugsjord.
2. CEEC – Central and Eastern European Countries.
3. Belgien, Grækenland, Frankrig, Irland, Italien, Holland, Luxembourg, Portugal, Spanien og Østrig,

Kilder

Bach, Christian F., Søren E. Frandsen and Hans G. Jensen (2000), Agricultural and Economy-Wide Effects of European Enlargement: Modelling the Common Agricultural Policy, *Journal of Agricultural Economics – Volume 51, Number 2 – May 2000*, p. 162–180.

Commission of the European Communities (2002), Enlargement and Agriculture: Successfully integrating the new Member States into the CAP. *Issues Paper*.

Frandsen, Søren E. and Hans G. Jensen (2000), Economic Impacts of the Enlargement of the European Union, Analysing the importance of direct payments, *Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, Working Paper no. 15/2000* (kan hentes på www.sjfi.dk)

Frandsen, Søren E., Hans G. Jensen og David

Vintermødet: Rentabelt landbrug i Polen

Af redaktør Mogens Stendal.

På vintermødet gav adm. direktør Tom Axelgaard, Poldanor et indlæg med titlen 'Østeuropæisk landbrug set indefra'. I den anledning har Tidsskrift for Landøkonomi interviewet Tom Axelgaard om mulighederne for at drive rentabelt landbrug i Polen.

– I de senere år har flere danske landmænd investeret i storlandbrug i de central- og østeuropæiske lande, samtidig med at de fortsat driver landbrug i Danmark. Kan danske landmænd gøre en god forretning ved at investere i polsk landbrug?

– Det kommer an på, hvad man kalder en god forretning. Men det er min erfaring, at investeringer i polsk landbrug på længere sigt vil være en rentabel forretning. Danske landmænds investeringer uden for landets grænser er et nyt tiltag, der jo efterhånden er prøvet af således, at der nu ligger et erfaringsmateriale, man kan drage nytte af, hvis man går og sysler med den slags planer. I Polen er der gode muligheder for at videreføre de tidligere

statsfarme, men det kræver stor kapital at starte op, og derfor er det nødvendigt at etablere et selskab med mange investorer. Poldanor er et aktieselskab, der er etableret af 56 danske landmænd, og vi er ét af de første selskaber, der har prøvet systemet af.

– Er jeres erfaringer så gode, at du kan anbefale andre danske landmænd at prøve?

– Ja, men det skal naturligvis forberedes ordentligt. Indledningsvis skal man gøre sig klart, hvor mange kræfter og penge man vil lægge i det. Hvis man forventer, at det er et weekendprojekt, som man tager ned og ser til nogle gange om året, skal man lade være. Det er der faktisk flere, der har prøvet, og det går slet ikke. Vi taler om store bedrifter på flere tusinde hektar, og i begyndelsen er det nødvendigt at have dygtige danske driftsledere i den daglige drift. Hvad angår driftsformen skal det være en bedrift med såvel planteavl som husdyr, medmindre det er muligt at afsætte specialafgrøder i stor skala.

– Hvordan er økonomien i svineproduktionen i Poldanor i forhold til produktionsøkonomien i Danmark?

– Den er omtrent som i Danmark. Vores foderomkostninger er højere end i Danmark, fordi vi må importere en stor del af foderadditiverne, men vores arbejdsomkostninger er tilsvarende lavere.

– Hvordan er samarbejdet med de polske medarbejdere?

– Det er godt, og vi har nu samme produktionseffektivitet som i Danmark, men det har taget os otte år at oplære de polske medarbejdere; så nu har vi polske driftsledere på de fleste steder. Samarbejdet er godt, og da de lokale medarbejdere

Bygningerne på de tidligere statskooperativer er velholdte, og der er bygget nye stalde i takt med produktionens udvidelse.

Fakta om Poldanor

- * Aktieselskab med udelukkende dansk kapital repræsenteret ved Polen Invest A/S, der er et dansk selskab bestående af 56 danske landmænd. Tom Axelgaard er formand for selskabets direktion.
- * Selskabet er oprettet i 1994 i det nordvestlige Polen med hovedvægt på plante-produktion og svineproduktion. Ejendommene er forpagtet for en periode på 30 år og omfatter 20 tidligere statskooperativer med i alt ca. 14000 ha.
- * Selskabets mål er at blive ledende landbrugsvirksomhed i Polen samt at medvirke til at udvikle infrastrukturen i lokalområdet og fremme handelsmæssig og kulturel integration mellem Polen og Danmark.
- * Endvidere vil selskabet medvirke til sikring af et rent miljø i lokalområdet ved blandt andet at introducere nye metoder og ny teknologi på landbrugsmiljøområdet.
- * I markbruget er hovedvægten lagt på korn herunder korn til konsum samt raps, ærter, lupiner og majs til modenhed.
- * Produktionsgrundlaget i svineproduktionen omfatter 13000 søer. Produktionen er opdelt i tre faser – sofarme med søer og smågrise på indtil 7 kg, fravænningsfarme med grise på 7–25 kg, og slagtesvinefarme med grise over 25 kg; en betydelig del af produktionen sælges som avlsdyr til flere central- og østeuropæiske lande. Denne produktionsstruktur er underbygget med stramme sanitære regler, der forebygger sygdomme i besætningen, hvilket giver sig klare udslag i produktionseffektiviteten – eksempelvis har vi ca. 25.5 fravænnede grise/årsso. Endvidere er farmene spredt over et stort område, hvorved miljøbelastningen bliver langt mindre end ved konventionel produktion; herudover kræver vores nuværende produktionsgrundlag kun ca. 10.000 ha.

helst vil bo på hjemegnen, har det været en god investering at uddanne dem.

– *Er der forskel på de danske og polske miljøbestemmelser?*

– Ja, på visse områder er miljøbestemmelserne mere restriktive end i Danmark, fordi svinegylle hidtil har været betragtet som miljøfarligt spildevand. Vi har nu fået tilladelse til at udbringe gyllen på agerjorden efter nogenlunde samme principper som i EU.

– *Det forventes, at Polen kommer med i EU i løbet af 2004. Hvordan vil det påvirke jeres produktion og indtjening?*

– Polen har længe søgt at tilpasse sig markedsbetingelserne i EU, så det vil ikke påvirke vores virksomhed i væsentlig grad.

– *Hvordan er Poldanors omdømme i lokalområdet?*

– Det er godt. Vi har skabt arbejde og aktivitet i området, og de forfaldne ejendomme, vi har overtaget, bliver nu drevet som mønsterbrug – som eksempler til efterfølgelse. Dog betragter de lokale land-

mænd os som konkurrenter, fordi de kan se, at vi kan få en fornuftig forretning af virksomheden under de givne betingelser. Som det er nu, har de fleste polske landmænd ikke teknik og viden til at gennemføre en rentabel produktion, og de har heller ikke det genetiske materiale der skal til; men det kommer jo efterhånden. Enkelte steder har polske landmænd sluttet sig sammen og driver en virksomhed, der ligner vores, bortset fra, at de har kunnet købe de store statskooperativer fremfor at forpagte dem.

– *Kan du anbefale flere danske landmænd at gå ind i tilsvarende projekter?*

– Ja, helt bestemt; men kun hvis de pågældende går ind i projektet med fuld styrke. Som jeg sagde indledningsvis, er det ikke et weekendprojekt! Herudover skal man være godt finansielt påklædt, for det koster mere at sætte sådanne projekter i gang, end man kan regne sig frem til.

Vintermødet: Dansk landbrug og østudvidelsen

Af Peter Gæmelke, præsident for Landbrugsraadet

Som udgangspunkt er dansk landbrug internationalt orienteret. Hovedparten af produktionen eksporteres og afføder stor beskæftigelse og valutaindtjening. Afhængigheden af de internationale markeder påvirkes af denne grund landbrugets synspunkter. EU's fremtidige landbrugspolitik er under konstant forandring. Der er således udsigt til en omfattende international dagsorden for 2002.

Det altoverskyggende emne på dagsordenen i Europa vil være en succesfuld gennemførelse af udvidelsen af EU med op til 12 lande – men mest sandsynligt 10 lande. Samtidig er det i 2002, at der er aftalt en gennemgang af nogle af de vigtigste vareområder i landbrugspolitikken. Den såkaldte midtvejsevaluering ventes fremlagt i juni måned og vil omfatte en status og eventuelle forslag for reformafgrøderne, oksekød og budgettet. Som altid vil mange af de politiske fremskridt dog begrænses af valgkampene i et eller flere lande i EU. I 2002 skal både Frankrig og Tyskland ud i afgørende valg i henholdsvis maj og september.

For Danmark vil det selvfølgelig være

ekstra vigtigt at være opdateret på den politiske udvikling i Europa, når vi fra 1. juli overtager formandskabet i EU. 2002 er også året, hvor USA skal have fornyet deres landbrugspolitik. Sandsynligvis bliver der tale om en støtteforhøjelse til amerikansk landbrug. Denne udvikling bliver interessant, da EU i lighed med andre WTO-medlemmer i løbet af et år skal have udarbejdet oplæg til de internationale handelsforhandlinger.

Dansk landbrugs holdning til landbrugspolitikken

Der er ingen tvivl om, at 2002 bliver et intenst og på mange måder afgørende år for den fremtidige landbrugspolitik. I landbruget har vi drøftet udsigterne længe.

I lyset af dansk landbrugs store afhængighed af de internationale markeder er det naturligt, at landbruget anlægger en linie, som indebærer en friere handel med respekt for konkurrenceforhold.

I landbruget støttes derfor en fortsat reformproces, som vil indebære en gradvis reduktion og omlægning af støtten i landbruget. Det gør man ikke hovedløst men under nogle klare forudsætninger.

For dansk landbrug er det vigtigt, at der kan aftales nogle internationale spilleregler i WTO, så der kan ske en ensartet reduktion i alle WTO-landene.

Vi kan heller ikke leve med dansk enegang i EU. Der må sikres ensartede konkurrencevilkår for EU-landene. Landbruget vil gerne gå foran, hvilket vi allerede har på mange områder, men det må være

rimeligt, at der opnås lige vilkår på et fælles marked.

Det gælder også med hensyn til implementering af lovgivning, som alle har vedtaget. Her halter det alt for ofte.

Endelig er det afgørende for dansk landbrug, at EU fortsat har en handelspolitik, som giver den retmæssige placering på verdensmarkedet.

Den internationale udvikling

Landbrug er efter en lang periode præget af protektionisme blevet et internationalt erhverv.

Udviklingen går tydeligt i retning af mere liberalisering, handel og vækst. Med vores eksportafhængighed er det generelt en fordel – men politisk er der samtidig kommet fokus på nogle nye spørgsmål om landdistriktsudvikling, produktionsmetoder og fødevarer sikkerhed, som vi også skal kunne tackle.

De genstartede WTO-forhandlinger er én af de store udfordringer for den fremtidige landbrugspolitik.

Sammen med udvidelsen er WTO den største udefrakommende udfordring. Af de mere interne udfordringer er især midtvejsevalueringen og budgetforholdene afgørende. Det var positivt, at der blev sat gang i WTO-forhandlingerne igen efter ministerkonferencen i Qatar. Det var også nødvendigt for det internationale samfund. Der er aftalt et forløb, som indebærer, at der i 2003 skal afleveres indspil på landbrugsområdet, som vil blive behandlet på den næste ministerkonference i Mexico. Forhandlingerne skal være afsluttet inden 1. januar 2005.

For landbruget vil udfordringerne for det første bestå i den fortsatte reduktion af støtte og toldsatser, som stiller stigende krav til vores konkurrenceevne. Øget markedsadgang giver nye muligheder men også større konkurrence på EU-markedet. For det andet vil der være en in-

tens debat om, hvilke støtteformer, der vil blive accepteret i fremtiden.

De øvrige udfordringer omhandler især udvidelsen. Her er det integreringen af nye lande i landbrugspolitikken, som kan påvirke de fremtidige muligheder og begrænsninger i den fælles politik.

Midtvejsevalueringen, som skal gennemføres i 2002, vil sætte fokus på de markedsområder, som stadig er i ubalance. Budgettet får stigende betydning. Vi bliver jævnlige mødt med, at budgetloftet ligger fast. Aftalen fra topmødet i Berlin i 1999 er Kommissionens styringsgrundlag – og det vil det være helt frem til 2006. Netop denne faktor er meget afgørende for den forestående udvidelse af EU.

En stor del af den fremtidige landbrugspolitik bestemmes af budgetmulighederne. Når der ikke er luft i budgettet er der heller ikke udsigt til, at nye reformer vil medføre fuld kompensation. Indsatsen for at sikre budgetmæssige rammer for en fælles og sammenhængende landbrugspolitik efter 2006 bliver derfor lang og krævende.

Som det fremgår er hver af de omtalte udfordringer i sig selv store. De er samtidig nært forbundne og komplekse. Vi kan fx ikke forestille os, at man tænker reformproces i EU uden at skele til WTO-forhandlingerne eller gennemføre en udvidelse af EU uden at tage hensyn til det samlede budget, som er til rådighed.

Tidshorisonten bliver afgørende. Nogle af udfordringerne løses bedst, når der sikres tilstrækkelig tid. Andre udfordringer skal tages, når muligheden er til stede.

I landbruget vil vi naturligt tage udgangspunkt i de internationale rammer. Disse skabes først og fremmest i WTO uanset udvidelsen. Men man kan ikke vente på en ny WTO-aftale, når der er en enestående mulighed for et mere sammenhængende Europa ved en udvidelse af EU. Dansk landbrug støtter en gradvis og ligelig reduktion af støtte og told. Det vil

bidrage til fortsat økonomisk vækst og stigende international handel. Et særligt europæisk ønske er, at man internationalt skal anerkende, at der i nogle lande stilles særlige krav til fx dyrevelfærd, miljø, natur m.v. Derfor må der findes måder at tilgodese denne produktion – men uden at det skaber nye handelstekniske hindringer.

Østudvidelsen

Østudvidelsen er en kæmpe opgave, som ikke skal undervurderes. EU har ikke tidligere stået overfor en så omfattende udvidelse hverken i antal lande eller politisk og økonomisk. Udvidelsen af EU med de østeuropæiske lande er politisk nødvendig men økonomisk vanskelig. Der er ikke tvivl om, at udvidelsen skal gennemføres uanset økonomiske betænkeligheder. Ved topmødet i december 2002 under det danske formandskab skal man være så afklaret, at stats- og regeringscheferne enten kan underskrive de officielle dokumenter eller indgå den færdige aftale om optagelse. 12 lande har søgt om medlemskab. Sandsynligheden taler for, at de 10 af landene vil være klar til optagelse i år.

Det overordnede mål er, at de nye lande skal overtage EU's gældende lovgivning. Der skal være den samme politik i nye og gamle medlemslande. Det er selvfølgelig et princip, der skal kæmpes for. Hvis det indre marked skal fungere, og der ikke skal opstå for store konkurrenceforvridninger, skal vi have en fælles politik.

Overgangsordninger vil dog være uundgåelige. Ved alle tidligere udvidelser af EU har der været overgangsordninger. I forhandlingsforløbet er det vigtigt, at der ikke automatisk accepteres en række særordninger, som skaber ulige vilkår. Ansøgerlandenes ønsker skal være velbegrundede og prioriterede – sådan må det være i en forhandlingsproces. Ved selve optagelsen skal overgangsordningerne være få

og så korte som muligt. Det gælder principielt både ved forpligtelser og ved begunstigelser fx præmier. Helt afgørende for dansk landbrug er det, at der ikke spilles hasard med EU's veterinær- og sundhedsstatus. De nye ansøgerlande vil i mange situationer udgøre EU's nye ydre grænse. Derfor må der være sikkerhed for kontrolindsatsen og for varernes kvalitet og fødevarer sikkerheden, inden de bevæger sig over grænserne. Endelig er der tidshorisonten. 2002 bliver det afgørende år for forhandlingerne. Det bliver hektisk og problematisk, men det skal lykkes. Optagelsen af de første lande kan derfor ventes fra 2004. I flere lande skal der afholdes en folkeafstemning, som eventuelt kan medføre en mindre forsinkelse, men det må anses for usandsynligt.

For landbruget vil udvidelsen udover ændringer i landbrugspolitikken medføre, at dansk landbrug får nye samarbejdspartnere, nye markedsmuligheder og skærpet konkurrence.

Dansk landbrug får nogle nye kolleger. Der er allerede indledt et samarbejde i en række af de internationale fora, hvor landbrugsorganisationer mødes. Det er vigtigt at skabe gode kontakter til de fremtidige partnere i EU. Udvidelsen giver nye markedsmuligheder med 100 mio. nye forbrugere. Handelsbarrierer nedbrydes. Købekraften stiger, og det giver plads til nogle af dansk landbrugs produkter. Derudover vil udvidelsen give en skærpet konkurrence. Konkurrenceaspektet vil variere fra produkt til produkt, hvor omkostninger og naturlige forudsætninger for en særlig produktion vil blive mere udslagsgivende. Det er en naturlig udvikling, som vil stille krav til fortsat produktudvikling i Danmark. Det er en udfordring landbruget er parat til.

Kommissionens forhandlingsoplæg

Kommissionen har offentliggjort et for-

handlingsoplæg omkring den fælles landbrugspolitik. Det skal senere afgøres, om Kommissionens udspil skal udgøre grundlaget for EU's forhandlingsoplæg med de respektive ansøgerlande. Forhandlingsspillet er begyndt. En forhandling vil i en tidlig fase altid indeholde elementer, som modparten ikke synes om. Vi finder, at Kommissionen er kommet med et fornuftigt og afbalanceret udspil.

Hovedprincipperne i Kommissionens udspil er følgende: For det første sker der en gradvis indfasning af EU's præmieordninger i ansøgerlandene. For det andet introduceres EU's fælles priser fra første dag af medlemskabet. Det samme gælder kvoteordningerne, som de kendes inden for mælk, sukker og kartoffelstivelse. På denne måde sikres det, at det indre marked kan fungere ved udvidelsens start. Endelig for det tredje, vil der blive gjort en ekstra indsats for at sikre strukturtilpasningen i ansøgerlandene, så de hurtigere og lettere kan drage nytte af EU's politik. Frem mod medlemskabet overføres store beløb til omstrukturering på bedriftsniveau og på forarbejdningsevner.

Når ansøgerlandene overgår til medlemskab, vil de naturligvis få andel i landdistriktspolitikken og strukturfondenes ordninger. Det er de samme ordninger, som vi også kan anvende. Her er EU's medfinansieringsandel høj – men der skal også findes penge på ansøgerlandenes egne budgetter for at sikre målretning og prioritering. På mange måder vil netop landdistriktsstøtte og strukturfondene have den største positive effekt på udviklingen og konkurrenceevnen i ansøgerlandene.

Kommissionens forhandlingsoplæg i den første fase fra 2004–2006 er præget af, at Kommissionen skal overholde budgetloftet. Kommissionen lægger op til en forenklet model for indførelsen af præmieordninger i ansøgerlandene. Man foreslår en fast præmie til alle udnyttede landbrugsarealer. Brugen af en fast præmie in-

debærer, at ansøgerlandene ikke fra start skal have gennemført det omfattende registrerings- og kontrolsystem, som hektar- og kvægpræmierne er underlagt. Hvis landene har administrationen på plads, kan de dog vælge at anvende præmierne som i EU-15. Stort set uden undtagelse har ansøgerlandene spillet ud med større krav til kvoter og udbytter, end Kommissionen er indstillet på at imødekomme. Det er en tilbagevendende problemstilling. Ansøgerlandene søger naturligvis at skabe sig det bedste grundlag for medlemskabet. Men det er uholdbart, hvis kvotefastsættelsen ikke sker på en objektiv og realistisk måde.

I perioden fra 2007 til 2013 hæves hektar- og kvægpræmierne gradvist, således at man i 2013 er helt på niveau med de gældende præmier i det tidligere EU-15. Kommissionen har leveret en gennemtænkt løsning. Indfasningsprincippet løser både nogle budgetmæssige vanskeligheder og giver ansøgerlandene ekstra tid og tilskyndelse til at gennemføre de fornødne administrative- og kontrolmæssige systemer. Alligevel ligestilles landmænd i EU-15 og i ansøgerlandene med hensyn til priser og strukturpolitik. På sigt ligestilles også på præmieområdet. Kommissionen anvender dog kun procentandele og har derfor ikke forpligtet sig til konkrete beløb, hvilket især er betydningsfuldt i forhold til budgettet. Det elegante ved Kommissionens udspil er, at Kommissionen ikke har afskåret sig fra nye reformer af landbrugspolitikken eller en senere tilpasning i forhold til resultatet af en ny WTO-aftale. Kommissionen har bevaret nogle frihedsgrader. Dertil kommer, at den faste præmie til alle arealer i realiteten er det samme som en afkobling af støtten fra produktionen. Denne type præmier kan meget vel blive mere aktuelle i fremtiden.

Flere lande herunder Danmark har længe arbejdet for en reform af landbrugspolitikken før udvidelsen. Landbrugskommissær Fischler, den danske regering

og andre har dog klart understreget, at en reform af landbrugspolitikken ikke er en forudsætning for udvidelsen. Alle politiske ledere lægger stor vægt på, at udvidelsen ikke må forsinkes – heller ikke af reformønsker i landbrugspolitikken.

Dansk landbrug støtter udvidelsen. Udvidelsen vil samle Europa og sikre en stabil og fredelig udvikling. Markedsmulighederne forøges med ekstra 100 mio. indbyggere og økonomisk vækst i de nye medlemslande. Det skaber muligheder for danske produkter. I forhold til landbrugspolitikken har landbruget 3 hovedkrav:

1. Der må ikke ske en undergravning af EU's veterinære, plantesundhedsmæssige og fødevarerikkerhedsmæssige niveau
2. Omkostningerne ved udvidelsen kan ikke med rimelighed påføres en erhvervssektor. Alle vil drage nytte af udvidelsen, som giver en enestående chance for et sammenhængende Europa. Derfor må alle dele af samfundet økonomisk bidrage.
3. Endelig er det vigtigt, at kvoter mv. fastsættes på et objektive og realistisk grundlag for at sikre markedsbalancen.

Udsigter for landbrugspolitikken

Hvordan er udsigterne så for den fremtidige landbrugspolitik? Meget afhænger som nævnt af budgetrammerne og tidshorisonten, men der er nogle signaler, som er meget tydelige.

For det første vil støtten falde. Budgettet ligger fast frem til 2006, og der ventes ikke markante reformer inden da, bortset fra den mælke-reform som er vedtaget. Når WTO-aftalen er på plads i 2005, udvidelsen er en realitet, og der skal udarbejdes budget for perioden 2007–2013, vil diskussionen om støttereduktion blive intensiveret.

For det andet vil støtten blive omlagt.

Der bliver mere fokus på landdistriktspolitik, som kan tilgodese natur, miljø og særlige strukturer. Derudover kan afkobling af støtten blive aktuel. Presset for ændringer af denne type er ikke så kraftigt nu som for blot et år siden – men tendensen er fortsat relevant at være opmærksom på.

For det tredje vil udvidelsen af EU betyde en vanskeligere beslutningsproces. Mange lande i EU-15 så derfor gerne, at man havde fastlagt retningslinierne for en mere forenklet og måske billigere landbrugspolitik, inden udvidelsen finder sted.

Danmark vil spille en stor rolle i denne vigtige periode for landbrugspolitikken. Opgaverne under det danske EU-formandskab bliver krævende og komplekse. Højeste prioritet for Danmark og for hele EU bliver udvidelsen. Det står klart, at der politisk står så meget på spil, at der ikke må komme noget i vejen for udvidelsen. Landbruget støtter regeringens bestræbelser i denne retning. Der er ingen tvivl om, at det bliver en intens dagsorden. Fra landbrugets side vil vi gøre, hvad vi kan for at påvirke processen i denne vigtige fase.

Visioner og mål

Som afslutning vil jeg fremhæve nogle vigtige visioner og mål for landbruget. Vi vil overordnet arbejde for et landbrug, som er baseret på både bæredygtighed og konkurrenceevne. Produktionen skal foregå på et bæredygtigt grundlag med respekt for omgivelserne, men på den anden side skal der stadig være lønsomhed i produktionen. Bæredygtighed og konkurrenceevne skal gå hånd i hånd. Vi producerer fødevarer til 15 mio. indbyggere. Vi eksporterer omkring 2/3 af produktionen. Dansk landbrug er internationalt orienteret og afhængig af de internationale markeder. Vort mål er at fastholde og udvikle et markeds- og eksportorienteret

landbrug – også ved ændringer i EU's landbrugspolitik og efter en udvidelse. Forudsætningen er hele tiden at sikre et højt niveau af fødevarer sikkerhed og -kvalitet. Det skaber forbrugertillid, åbner markeder og sikrer indtjening.

Landbruget skal være åbent og klar til at drøfte forholdene i landbruget til enhver tid. Der er ikke noget at skjule, og landmændene skal føle sig stolte af deres erhverv. Man skal være opmærksomme på forbrugernes ønsker og krav på såvel hjemmemarkedet som på verdensmarkedet. Med den store eksport kan man ikke indrette produktionen kun efter hjemmemarkedets ønsker men hele tiden være klar til at tilpasse produktionen til afsætningsforholdene. Endelig er det nødvendigt, at der kan sikres en god indkomst for landmændene og de ansatte i fødevareresektoren. Kun på denne måde kan der sikres fortsat dynamik og tilgang til erhvervet.

Vi har i landbruget gode kort på hånden og kan håndtere de kommende udfordringer. Danske landmænd er forandringsvillige – det er dokumenteret mange gange. Det vil være en egenskab, der også bliver brug for i de kommende år med udsigten til udvidelsen og nye reformer i landbrugspolitikken.

Vintermødet: Driftslederprisen 2001/2002

Motivering ved direktør *Hans P. Dam*, Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, agronom *Jørn Lydiksen*, Realkredit Danmark, Kolding og husmand *Thorkild Ljørring Pedersen*, Lunderskov.

Driftslederprisen

I lighed med tidligere år har Landhusholdningsselskabet indbudt landbrugsskolerne til at indsende de bedst besvarede hovedopgaver på modul tre til bedømmelse, og uddelingen af driftslederprisen fandt således sted i umiddelbar forlængelse af Vintermødet.

Vi bringer her i tidsskriftet motiveringen for dette års vindere, ligesom vi bringer et sammendrag af opgaven bag dette års førstepremie, som gik til Jakob Jakobsen fra Bygholm Landbrugsskole.

De bedømte opgaver er driftslederele-

vernes afsluttende projekt i faget driftsplanlægning på modul 3.

Formålet med opgaverne er at belyse konsekvenserne ved køb af ejendom og i den forbindelse driftsmæssige overvejelser.

Bedømmelseskomiteen har i år bestået af medlem af Landhusholdningsselskabets Repræsentantskab, husmand, agronom *Thorkild Ljørring Pedersen*, agronom *Jørn Lydiksen*, Realkredit Danmark Kolding, og Selskabets direktør *Hans P. Dam*.

I vurderingen af opgaverne har vi lagt vægt på:

Modtagerne af driftslederprisen 2001/02. Fra venstre *Mette Nygaard* (delt andenpræmie) *Grindsted Landbrugsskole*, *Jakob Jakobsen* (førstepremie) *Bygholm Landbrugsskole*, agronom *Jørn Lydiksen*, Realkredit Danmark, der forestod motiveringerne, *Rasmus Poulsen* (delt andenpræmie) *Høng Landbrugsskole* og husmand, cand.agro. *Thorkild Ljørring Pedersen* medlem af bedømmelseskomitéen. Foto P.H. Seifert.

- Besvarelsens problembehandling og sammenhæng mellem mål og konklusion.
- De gennemførte analyser og vurderinger, herunder diskussion af hvordan ændringer i de ydre vilkår vil påvirke det fremtidige økonomiske resultat.
- Endelig er opgavens sprog og layout vurderet.

Generelt om opgaverne

Der er indsendt 13 opgaver, som er vurderet anonymt, idet vi i bedømmelseskomiteen ikke kender hverken navn på elev eller landbrugsskole. Til orientering kan det oplyses, at der er udsendt indbydelse til 14 landbrugsskoler.

Der er en lang række gode besvarelser, og det har derfor været svært at finde frem til, hvem der skulle have priserne. Der er lagt et meget stort arbejde i opgaverne, ikke mindst når man tænker på den korte tid eleverne har til udarbejdelse af opgaverne. En typisk opgave indeholder fra 45 til 60 sider tekst og ca. 100 til 150 sider bilag.

Den høje kvalitet, hvad angår layout og illustrationer, vidner om, at eleverne er meget fortrolige med IT. I lighed med sidste år må vi dog konstatere, at en af de store udfordringer i et moderne IT samfund blandt andet er at kunne strukturere mængden af information. Overført til driftslederopgaverne betyder det, at omfanget af bilag godt kunne reduceres en del. Det er ikke i alle opgaver, at bilagene er lige meget integreret.

De politiske rammevilkår, som kommuner og regionplaner lægger for produktionsudvidelser, er efterhånden blevet en fast integreret del af opgaverne.

Ligeledes er forbrugeren og hensynet til omverdenen, herunder dyreetik m.v., kommet meget mere frem i opgaverne. Og endelig er personaleledelse ligeledes ved at være en fast del af opgaverne.

Opgaverne i år har omhandlet både etablering af malkekvægsbedrifter, sohold, slagtesvin, ren planteavl og alternative produktioner, hvor der på sidstnævnte sættes meget fokus på alternative afsætningskanaler.

I de tidligere år har jordkøb været en af de afgørende investeringer til trods for de meget høje jordpriser. Igen i år er eleverne meget bevidste omkring rentabiliteten i jordkøb, for der er stort set ingen, der har indregnet jordkøb i deres opgaver. Til gengæld er der mere fokus på spredning af produktionen og maskinfællesskaber.

I de mange maskinanalyser, der er udarbejdet i tilknytning til opgaverne, har man indregnet værdien af egen arbejdskraft og arbejdstid til vedligeholdelse af maskinerne, og dermed er der et godt grundlag for at sammenligne omkostningerne med maskinstationens takst.

De økonomiske beregninger er generelt gode – dog kunne der godt gøres lidt mere ud af følsomhedsanalyser og kravene til finansielt beredskab. Det er vigtigt, at der er øget fokus på bedriftens samlede evne til at modstå udsving i indtjeningen.

I alle opgaverne har eleverne bemærket, at de har fundet det meget lærerigt at arbejde med projektet, for at vurdere om de kan få det til at hænge sammen økonomisk og i øvrigt indfri deres målsætninger. Det er store beløb, der arbejdes med i opgaverne. Investeringerne varierer fra 4 til 35 mio. kroner. Det er noget af risiko, man er indstillet på at tage. Man kunne derfor godt ønske lidt mere fokus på alternative ejerformer samt gårdbestyrelser.

Endelig er eleverne meget bevidste om, at der er fokus på deres erhverv, og de er indstillet på den åbenhed og dialog, der skal til for at kunne fremstå med troværdighed i offentligheden.

Vi har i bedømmelseskomiteen været enige om, at en opgave udskiller sig fra de andre besvarelser. De efterfølgende to opgaver ligger meget ens, og derfor bliver det en delt andenplads.

Vintermødet: Opgaven bag Driftslederprisen 2002

Af Jakob Jakobsen, Bygholm Landbrugsskole

Projektet er udarbejdet over overtagelsen af mine forældres ejendom, *Ballebogård*, som har været i familiens eje i 10 generationer. Gården ligger nær Hovedgård i Østjylland. Nudriften er konventionel med 113 årskøer og 92 ha planteavl. Såvel kvægdelen som planteavlsdelen bliver drevet traditionelt i nudriften. Da gården allerede har et meget funktionsvenligt og up to date produktionsapparat, tager mit valgte alternativ udgangspunkt i en udvidelse af ejendommen, hvor jeg fastholder produktionsgrenene med køerne som første prioritet. Da gården har for lidt harmoniareal i nudriften, har jeg udover en udvidelse af antallet af køer også udvidet arealet ved køb af naboejendom. Derved opnår jeg en helhed i harmoni, som er væsentlig for mig taget områdets dyretæthed i betragtning. Budgetplanlægningsperioden er 5 år.

Målsætning og vision

Harmoni spiller en stor rolle for mig. Ikke blot rent fagligt men i den grad også personligt. Derfor har jeg i min målsætning gjort en ekstra indsats omkring, hvordan jeg forestiller mig, at min fremtidige tilværelse som landmand må blive. For at belyse de tanker, har jeg brugt et digt af Piet Hein, som lyder:

»Du skal plante et træ.
Du skal gøre en gerning,
som lever når du går i knæ,
en ting som skal vare
og være til lykke og læ.

Du skal åbne dit jeg.
Du skal blive et eneste trin
på en videre vej.
Du skal være led i en lod
som når ud over dig.

Du skal blomstre og dræ.
Dine frugter skal mætte
om så kun det simpleste kræ.
Du har del i en fremtid.
For den skal du plante et træ.«

Af digtet kan læseren se, at jeg er en del af en fælles fremtid, som inkluderer andre individer end blot mig selv. Min kæreste, min familie, mine ansatte og lokalsamfundet skal jeg inddrage i min beslutningsproces omkring gården. Samtidig læses det ud af digtet, at jeg er et »led i en lod«, dvs. at jeg også er afhængig af natur og dyr, som mine *frugter* dog skal mætte. Med andre ord er det altså mig, der står ved roret, og mig der træffer beslutningerne, som også skal »mætte« mine og familiens forventninger. Det er for mig det essentielle ved landmandslivet. Man er part i noget fælles.

Dermed kan jeg med de tanker i baghovedet klarlægge min vision for den fremtidige drift af Ballebogård. Visionen er fremkommet på baggrund af en SWOT-analyse og en PEST-analyse, hvor jeg har inddraget såvel interne som eksterne forhold, herunder nationale og internationale politiske forhold med landbrugsrelevans. Jeg er kommet frem til, at bedriften i fremtiden skal fremstå som et moderne og æstetisk produktionsapparat, hvor værdier som fritid, husdyrvelfærd, miljø, kva-

litet og arbejdsklima går op i en højere enhed, hvorved indtjeningsevnen samlet for bedriften forbliver konkurrencedygtig under hensyntagen til det omkringliggende samfund. For at denne vision kan blive opfyldt, skal ejendommen gennemgå en række ændringer.

Produktionsomfang

Mit krav til produktionsomfanget er, at ejendommen skal kunne bære to ansatte arbejdstidsmæssigt. Jeg vil så vidt muligt undgå en udvidelse med en halvtidsansat. Da den eksisterende sengebåsestald til malkekøerne samt lade til goldkøer kan udvides til 150 årskøer, hvilket samtidig er det maksimale i henhold til mine købsmuligheder på kvotebørsen, ja, så vælger jeg at udvide til det antal. Rentabilitetsmæssigt ser udvidelsen fornuftig ud. Derudover bygger jeg en ny sengebåsestald til opdrættet med plads til 154 kvier i alderen 6-24 mdr. For at denne udvidelse af dyreholdet skal stemme overens med udbringelsesarealet til husdyrgødning, køber jeg naboejendommen på 70 ha, så mit samlede jordtillæg bliver på 162 ha. Den samlede udvidelse sker over tre år, hvor jeg i år 1 køber kvote og besætning, i år 2 køber kvote, besætning, maskiner, inventar, bygninger og naboejendom og i sidste år køber kvote, besætning og maskiner. Samlet investeringsbehov på 10.044.656 kr.

Markdriften

I forbindelse med afgrødevalg er kodeordene »nemt og dyrkningssikkert« altafgørende for mig. Samtidig tager jeg hensyn til jordbundsforholdene, maskinparken samt grovfoderbehov til besætningen. Jordtypen på ejendommen er JB 6. Afgrødevalget samt den årlige fordeling efter udvidelse bliver derfor til ca. 67 ha majs,

ca. 28 ha græs til slet, ca. 15 ha vårbyg m. udlæg, ca. 40 ha vinterhvede, 12 ha vedvarende græs samt ca. 14 ha brak. Det er væsentligt for mig at have det samme grovfoder til rådighed året rundt for at undgå foderskift i staldene, og det stemmer overens med ovennævnte areal af majs og græs. Ca. en halv ha grovfoder pr. MPE. Efter enkelte maskinudskiftninger, øget udlicitering og købet af ekstra jord bliver jeg i stand til at forbedre mit økonomiske udbytte pr. ha, så jeg går fra at have et DBII i 2002 på 3.990 kr./ha. til et i 2006 på 4.496 kr./ha.

Mælkeproduktionen

Ved overtagelsen kommer jeg i besiddelse af en besætning i »højt gear«, hvilket gør det nemmere for mig at opnå en god indtjening fra dag 1. Strategien her er enkel fodring med fuldfoder året rundt. Samme fodermidler og ingen eksperimenter. Egen avl af korn fodres delvist op via kaustisk soda behandling, og derudover indgår en premix af kraftfoder samt pulpetter, melasse og egen avl af hvedehalm i blandingen. Kvierne får i stedet for premixen en højprocentig kvieblending. Resultatet er en ydelsesfremgang fra 9.540 kg EKM/ko i 2002 til 9.785 kg EKM/ko i 2006. Mælken aftages af Tholstrup Cheese, som påvirker det økonomiske afkast positivt gennem en god afregningspris. Dækningsbidraget pr. MPE svinger omkring 14.000 kr./år gennem alle fem år. Standardpriser er benyttet, dog er dyrlægeregningen hævet over gennemsnittet pga. høj ydelse. Bedriftens samlede mælkekvote bliver på 1.300.000 kg. med 4,16% fedt efter sidste kvotekøb. Jeg er tilfreds med det økonomiske resultat fra kvægholdet, som skal ses i lyset af en høj ydelse og høj mælkepris, men samtidig anser jeg det også som et ultimativt krav til en ung nyetableret landmand, som jeg selv, der vil fremad.

Den strategi giver nemlig en væsentlig rentebyrde!

Økonomi

Ejendommen købes for 12.700.000 kr., hvor jeg har benyttet mig af muligheden for en nedsat ejendomsvurdering. Dog ikke maksimum nedsættelse, da det påvirker afskrivningsmulighederne for meget. Overtagelsen er sket på en gang og finansieret fra bunden med YJ-lån, kreditforeningslån, banklån og egenkapital. Da en nedsat ejendomsvurdering fungerer som fiktiv egenkapital ved optagelse af YJ-lån, har jeg været i stand til at hjemtage det. Kreditforeningslånene er splittet op i rentetilpasningslån og fastforrentede obligationslån. Jeg har valgt denne kombinationslånestrategi, da jeg gerne vil have fordelene fra begge typer lån, dvs. lav ydelse samt mulighed for konvertering ved pludselige renteudsving. Hele tillægsfinansieringen i kreditforeningen er dog hjemtaget i rentetilpasningslån.

Som skrevet i min vision for fremtiden, er det min plan at have en god økonomi. Det skal give penge at drive et moderne konventionelt kvægbrug, og min målsætning har derfor været en konsolidering på gennemsnitlig 100.000 kr./år for det femårige budget. Vel at mærke uden at pynte på tallene. Jeg får kun en at takke, hvis realismen mistes, og dermed forringes samtidigt mit besluthingsgrundlag mærkbart. Dermed også sagt, at tallene er så realistiske og gennemarbejdede som muligt.

Det er gået godt i budgettet. Den gennemsnitlige konsolidering har været på 125.000 kr./år, og forrentningen af egenkapitalen har været 16,5% i gennemsnit. Lønningsevnen har for gårdens samlede arbejdsstyrke været på ca. 140 kr./time. Grunden er et godt resultat af den primære drift, hvor jeg opnår gode dækningsbidrag. Samtidig har jeg finansieret

fornuftigt. Derudover skylder jeg at oplyse, at min samlever bidrager med 250.000 kr./år i anden indtjening. Likviditeten ser fornuftig ud, og min grad af selvfinansiering er høj. Det skal den også være, da jeg er i min ekspansionsfase. Reinvesteringer og afdrag bliver dækket ind, samtidig med at jeg opbygger min driftskredit.

Det går dog ikke lige godt alle år. Specielt år 2, hvor jeg investerer hårdt for at nå min målsætning, ser både indtjening og konsolidering skidt ud, men jeg bevarer det væsentligste, nemlig likviditeten. Låneomkostninger slår hårdt i det år. Derefter går kurven opad, så det samlede resultat bliver forbedret år efter år.

Jeg skal her samtidig gøre læseren opmærksom på, at der i budgettet hverken er regnet med inflation eller konjunkturer. Der er ingen, der ved, hvad vej konjunkturerne går, og derfor er de ikke medtaget. Desuden mener jeg ikke, at man som landmand skal læne sig op af konjunkturstigninger, da fokus altid skal være rettet på indtjeningsevnen.

Følsomhedsanalyse

For at klarlægge, hvad jeg reelt kan holde til af forskellige skrækscenarier, har jeg udarbejdet fire følsomhedsanalyser. Generelt er jeg ikke ret følsom pga. en allerede sund økonomi. I budgettet har jeg regnet med en mælkepris på 2,52 kr./kg inkl. efterbetaling, og denne pris kan falde med 38 øre/kg, før min konsolidering går i nul. Landbrugsstøtten kan jeg miste, hvis jeg går ud fra niveauet i 2006, hvor jeg stadigvæk bibeholder en positiv konsolidering. Rentestigning er jeg derimod sårbar over for; det må ikke ske i 2003, hvor jeg investerer hårdt, for der ser økonomien i forvejen belastet ud. Den skulle helst vente med at stige (allerhelst aldrig!) til efter 2005.

Konklusion

Som skrevet indledningsvis er der mange andre aspekter i tilværelsen som landmand end blot det rent faglige. Jeg får to ansatte, henholdsvis en driftsleder i marken og en udvekslingspraktikant til at hjælpe mig i stalden, som hver skal arbejde 37 timer/uge. Jeg har i min opgave gjort mig mange tanker omkring, hvordan jeg skal lede og motivere dem til at yde deres bedste under den mest maksimale trivsel. Det er vel nok noget af det vigtigste for mig, for jeg opbygger en produktion, hvor jeg i den grad er afhængig af god kvalificeret arbejdskraft. Derfor skal mine ansatte føle et medansvar samt have en arbejdsglæde, der, hvis alt skulle være perfekt, kunne bære sig selv i form af få vedligeholdelsesfaktorer. Det er op til mig som en fleksibel leder at have situationsfornemmelsen, overblikket og »drivet« til at skabe disse værdier.

Derudover har jeg gennem ombygninger af staldene samt nybyggeri fået en bedre dyrevelfærd, så dyrene kan yde deres bedste under de bedst tænkelige forhold rammerne taget i betragtning. Det er for mig yderst vigtig at vise et godt billede udadtil, og min stalddør skal altid stå åben, så forbrugerne kan se, at hos mig trives dyrene og har det godt. Det er også vigtigt for min egen samvittighed.

Fritid har også optaget mine tanker væsentligt. Jeg vil gerne basere min bedrift på et arbejdsbehov, der giver mulighed for fritid såvel for mine ansatte som for mig selv. Det sætter min egen familie stor pris på, så derfor har jeg i min udvidelsesstrategi lagt vægt på ikke at komme over et normalt timetal/arbejdsuge for mine ansatte. For mit eget vedkommende bliver arbejdsugen lidt længere. Dermed skulle der være rig mulighed for at udfolde andre evner ud over de rent faglige. Bl.a. spiller jeg selv en del musik, som jeg ikke har i sinde at lægge fra mig den dag, jeg bliver landmand. Fritidsinteresser an-

ser jeg for at være med til at skabe en hel personlighed, i hvert fald for mit eget vedkommende.

Økonomisk set har jeg fået min målsætning opfyldt, og det var det væsentligste aspekt af projektet. Det er en stor satsning at overtage en så stor ejendom, men da det er en generationsejendom, ligger der mange fordele og muligheder åbne for mig, som jeg kan benytte. Jeg er derfor fortrøstningsfuld og ovenud tilfreds med den økonomiske udvikling, som projektet har vist. Det har gjort mange *overtagelsestanker* væsentligt lettere, samtidig med at jeg har fået kravene til de *bløde værdier* realiseret.

Kommentar til seminarindlæggene

Indkomststøtte til landbruget giver problemer i et udvidet EU

Af Aage Walter-Jørgensen, agronom, fhv. forskningschef, Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, det nuværende Fødevarerøkonomisk Institut.

Forhandlingerne om udvidelsen af EU er på vej ind i den afgørende fase, hvor der skal tages endelig stilling til vilkårene for optagelsen af 10 nye medlemmer¹. Som formand for EU i efteråret 2002 vil Danmark have ansvaret for afslutning af forhandlingerne.

Det gør ikke denne opgave lettere, at flere medlemslande har sat hælene i og nægter at acceptere EU-Kommissionens udspil til, hvordan østlandene skal kobles på EU's fælles landbrugspolitik. Strids-emnet er et forslag om, at EU skal give direkte støtte til landbruget i de nye medlemslande, hvilket Tyskland støttet af Storbritannien, Holland, Sverige og Østrig nægter at acceptere på grund af de dermed forbundne omkostninger.

Der peges i det følgende på, at den direkte støtte i stigende grad har fået karakter af indkomststøtte til landbruget, men uden det sociale sigte, en sådan politik nødvendigvis må have. Frem for at diskutere, hvorvidt de nye medlemslande skal have del i den direkte støtte, vil det være mere relevant at drøfte behovet for at opretholde en sådan støtte. Det foreslås,

at den direkte støtte afvikles, og at der i stedet sættes fokus på afhjælpning af strukturproblemerne i landbruget, herunder hjælp til førtidspensionering af brugere af de mange små og ineffektive bedrifter i de nye medlemslande, som ikke har skyggen af chance for at konkurrere i et stort fælles marked.

Den finansielle ramme

Udspillet til forhandlingerne bygger på Kommissionens strategipapir fra 1999, som fastlagde den finansielle ramme for udvidelse af EU med 6 østeuropæiske lande. Med inddragelse af yderligere 4 lande i forhandlingerne er den finansielle ramme udvidet til i alt 40 mia. € for årene 2004–2006 (tabel 1). Heraf er næsten 2/3 (25,6 mia. €) støtte til strukturforbedringer i de nye medlemslande, 3,3 mia. € er hjælp til forbedring af sikkerheden omkring eksisterende atomenergianlæg, udbygning af institutioner mv., 1,7 mia. € er afsat til administration, mens indførelse af EU's landbrugspolitik i de nye medlemslande forventes at kunne ske inden for en ramme på 9,6 mia. € for de første tre år. Af dette beløb udgør den direkte støtte godt en fjerdedel (2,6 mia. €) eller ca. 6% af de samlede udgifter ved udvidelsen.

Når der trods det relativt beskedne beløb sættes så stærkt fokus på den direkte støtte skyldes det, at udgifterne til denne form for støtte vil være stigende. Ifølge Kommissionens forslag skal den direkte støtte indføres gradvis over en tiårig periode, således at de nye medlemslande

Tabel 1. Finansiell ramme for udvidelsen 2004–2006, mio. €, 1999-priser.

2004	2005	2006	I alt	
Landbrug, heraf	2.048	3.596	3.933	9.577
- Direkte støtte	0 ¹	1.173	1.418	2.591
- Markedsordninger	516	749	734	1.999
- Landdistrikspolitik	1.532	1.674	1.781	4.987
Strukturel støtte	7.067	8.150	10.350	25.567
Interne politikker	1.176	1.096	1.071	3.343
Administration	503	558	612	1.673
Total	10.794	13.400	15.966	40.160

¹ Medlemslandenes udgifter refunderes året efter betalingen til landmændene, dvs. EU har ingen udgifter det første år.

Kilde: EU-Commission (2002a og 2002b).

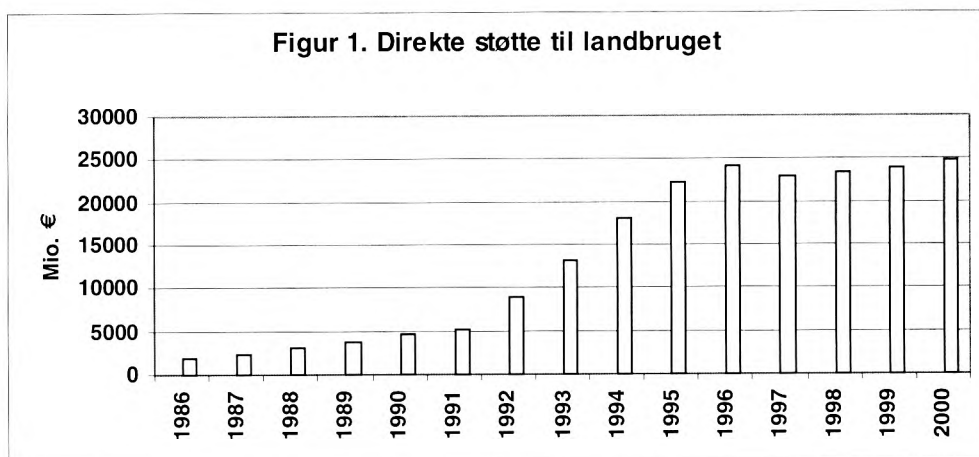
først er på niveau med det øvrige EU i 2013.² De nye medlemslande vil derimod være fuldt integreret i EU-markedet fra optagelsen og således få den fulde fordel af markedsordningerne fra første dag, ligesom støtten til fremme af landdistrikternes økonomi og udvikling³ vil have effekt fra optagelsestidspunktet.

Det officielle argument for at begrænse den direkte støtte er, at fuld støtte fra første dag ikke giver landmændene i de nye medlemslande det rigtige incitament til at forbedre produktionsstrukturen. Sandheden er snarere, at den direkte støtte til landbruget udgør et stigende problem for EU både i relation til finansiering af poli-

tikken og i forhold til de internationale handelsforhandlinger i WTO. En begrænsning af den direkte støtte til nye medlemslande kan være med til at udskyde disse problemer.

Fortsat direkte støtte

Grundlaget for udbetaling af direkte støtte til EU's landbrug blev etableret med McSharry reformen i 1993, da EU som led i opfyldelse af GATT-aftalen i 1994 reducerede de garanterede priser for en række planteprodukter samt for oksekød. Det heraf følgende tab for landbruget blev

Anm.: Opgørelsen er inklusive støtteprogrammer iværksat for McSharry reformen.
Kilde: OECD (2001).

komponeret gennem indførelse af direkte støtte i form af areal- og dyrepræmier.

Som vist i figur 1 er den direkte støtte steget fra omkring 5 mia. € i begyndelsen af 90'erne⁴ til 25 mia. € i 2000 – en udvikling som forventes at fortsætte, idet omlægningen fra prisstøtte til direkte støtte videreføres i Agenda 2000-reformen. Den direkte støtte udgør i dag omkring 2/3 af EU's udgifter til landbrugspolitikken.

Man kan med god ret spørge, hvad ideen er med at give de nye medlemslande kompenserende direkte støtte – de udsættes jo ikke for faldende priser? Tværtimod får de allerede fra første dag adgang til det givtige EU-marked med generelt højere priser end de nye medlemslande har i dag.

Svaret skal formentlig findes i, at den direkte støtte efterhånden har eksisteret så længe, at den har fået karakter af indkomststøtte. Det er derfor blevet vanskeligere at argumentere for, at nye medlemslande ikke skal behandles på lige fod med det nuværende EU, når det gælder udbetaling af direkte støtte.

Kompensation eller direkte indkomststøtte?

»Although direct payments were introduced initially to compensate for support price cuts, they have lost part of their compensatory character after 10 years of implementation and have instead become simple direct income payments.«

Kilde: EU-Commission (2002a), p. 4.

Det har også været fremhævet, at de nye medlemslande har behov for direkte støtte til at forbedre effektiviteten og gøre deres landbrug mere konkurrencedygtigt i forhold til landbruget i det nuværende EU. En sådan argumentation overser imidlertid, at direkte støtte udbetalt som areal- eller dyrepræmier ikke fremmer effektiviteten i landbruget, men har en tendens til at kapitaliseres i højere ejendomspriser.

Frem for at diskutere, om landbruget i de nye medlemslande skal eller ikke skal have del i den direkte støtte, ville det være langt mere frugtbart at drøfte, hvorfor EU's landmænd skal have kompensationer for prisreduktioner, der i visse tilfælde går tilbage til begyndelsen af 90'erne. Andre erhverv må tilpasse sig markedsvilkårene uden offentlig støtte. Hvorfor skal landbruget have særbehandling?

EU-Kommissionen giver for så vidt svaret, når den siger, at direkte støtte er indkomststøtte: Det er en social foranstaltning, som skal forhindre, at landmændene går fra hus og hjem, når EU's beskyttelse af landbrugsmarkederne reduceres eller falder bort. Det er blot en noget speciel form for socialpolitik, idet støtten er knyttet til bedriftens areal og antallet af dyr, dvs. »store« producenter får langt mere end »små«. Ved at knytte støtten til produktionsgrundlaget giver det også en regional skævvridning, hvor små og ineffektive landbrug i vanskeligt stillede områder får langt mindre støtte end store og effektive producenter i favorable landbrugsområder.

Nu kan man naturligvis diskutere, hvorvidt det er en opgave for den fælles landbrugspolitik i EU at give social støtte til landmænd. Det er et politisk spørgsmål, som der ikke skal tages stilling til her. Mit budskab er, at den direkte støtte har social slagside, og at EU-politikken må målrettes de problemer, der følger med udvidelsen af EU.

Valg af strategi

En af de vanskelige opgaver, de nye medlemslande vil stå overfor, er at finde en løsning for de mange små og ukurante landbrug, som ikke har en jordisk chance for at konkurrere i et udvidet EU. Mange af disse brug drives af ældre landmænd, som ikke har alternative beskæftigelsesmuligheder, og som hverken har de finan-

sielle eller menneskelige ressourcer til at udvikle deres landbrug til konkurrencedygtige enheder. Løsningen for denne gruppe af landmænd må findes i sociale ordninger (indkomststøtte eller hjælp til førtidspensionering), så de har mulighed for at blive boende på ejendommen under tålelige økonomiske vilkår.

Herudover er der behov for en aktiv indsats til forbedring af bedriftsstrukturen i landbruget. I de fleste tilfælde vil det være nødvendigt at sammenlægge bedrifter til større enheder og investere i udvidelse af produktionen for at gøre landbruget konkurrencedygtigt. En sådan udvikling frigør arbejdskraft fra landbruget og øger afvandring fra erhvervet. For at undgå øget arbejdsløshed, må der investeres i bedre infrastruktur og fremme af alternative beskæftigelsesmuligheder i landdistrikterne.

Disse problemer løses ikke gennem direkte støtte fra EU's fælles landbrugspolitik. Støtten må målrettes de strukturelle problemer i landbruget, hvilket fx kan ske ved at kanalisere midlerne fra den direkte støtte over i landdistriktpolitikken, som i forvejen omfatter hjælp til førtidspensionering af landmænd og bistand til økonomisk udvikling af landdistrikterne.

En sådan omlægning kan ikke begrænses til nye medlemslande, men må ud fra et lighedshensyn gælde det samlede landbrug i et udvidet EU. Problemet er blot, at den direkte støtte er kapitaliseret i højere ejendomspriser i det nuværende EU, dvs. ejendomspriserne i landbruget vil falde, hvis der skæres i støtten. Dette kan give solvensproblemer for landmænd med høj gæld. Det vil derfor være nødvendigt at finde en langsigtet løsning, hvor støtten aftrappes gradvis, så landbruget har tid til at tilpasse sig de ændrede vilkår (Melgaard, 2001). En alternativ mulighed er at bibeholde støtten til etablerede landmænd, men fjerne den til nyetablerende landmænd, som således ikke får del i støtten, men som til gengæld får fordel af la-

vere etableringsomkostninger, når ejendomspriserne reduceres.

Det er klart, at en sådan reform vil være et væsentligt brud med den hidtidige linie i EU's landbrugspolitik, som bygger på, at landbruget kompenseres for reduktioner i beskyttelsen af det indre marked gennem udbetaling af areal- og dyrepræmier. Det er imidlertid uholdbart at fastholde en politik, hvor hovedparten af støtten gives som indkomststøtte til store og effektive producenter, mens et stort antal små producenter uden et tilstrækkeligt indkomstgrundlag stort set ikke får del i støtten. Skal det lykkes at integrere landbruget i de nye medlemslande i et udvidet EU, må det være et led i en langsigtet politisk løsning, at den direkte støtte til landbruget afvikles, og at der satses langt stærkere på en løsning af landbrugets strukturproblemer i de nye medlemslande.

Litteratur

- EU-Commission (2002a), *Enlargement and Agriculture. Successfully integrating the new Member States into the CAP, Issues paper*, SEC(2002)95 final.
- EU-Commission (2002b), *Communication from the Commission, Information Note, Common Financial Framework 2004–2006 for the Accession Negotiation*, SEC(2002)102 final.
- Melgaard, Poul P. (2001) »En afviklingsstrategi for den direkte støtte i EU's fælles landbrugspolitik – muligheder og begrænsninger«, *SJFI-Working Paper no. 12/2001*, Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut.
- OECD (2001), *Producer and Consumer Support Estimates*, OECD Database.

Noter

1. Der forhandles om optagelse af følgende lande i 2004: Cypern, Estland, Letland, Litauen, Malta, Polen, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet og Ungarn.

2. Ifølge forslaget vil de nye medlemslande få 25% af den direkte støtte i 2004, stigende til 30% i 2005 og 35% i 2006, hvorefter støtten gradvis øges til fuldt niveau i 2013. Såfremt der før optagelsen ydes direkte støtte til landbruget, kan landene i overgangsperioden supplere tilskuddene fra EU med egne midler op til dette niveau.
3. Omfatter støtte til førtidspensionering af landmænd, udvikling af ugunstigt stillede områder med miljøproblemer, miljøvenlige landbrugsprogrammer, skovrejsning, særlige foranstaltninger for bedrifter, der delvis producerer til eget forbrug, mv.
4. Der eksisterede allerede før McSharry reformen forskellige foranstaltninger bl.a. på miljøområdet, som gav grundlag for udbetaling af direkte støtte til landbruget. Disse er dog gradvis aftrappet i takt med stigningen i areal- og dyrepræmierne.

Med almindelig sund landmandsfornuft får du en lang række fordele, hvis du tegner forsikringen hos Alm. Brand.

- Du betaler mindre for dine forsikringer, hvis du selv forebygger skader
- Du får rabat, hvis du tegner forsikringen for 5 år
- Du får rabat, hvis du samler alle dine forsikringer hos Alm. Brand
- Du får ekstra rabat, hvis du har godkendte el-installationer
- Du får en lavere præmie, hvis du vælger en større selvrisiko

Vi tror på lokalkendskab

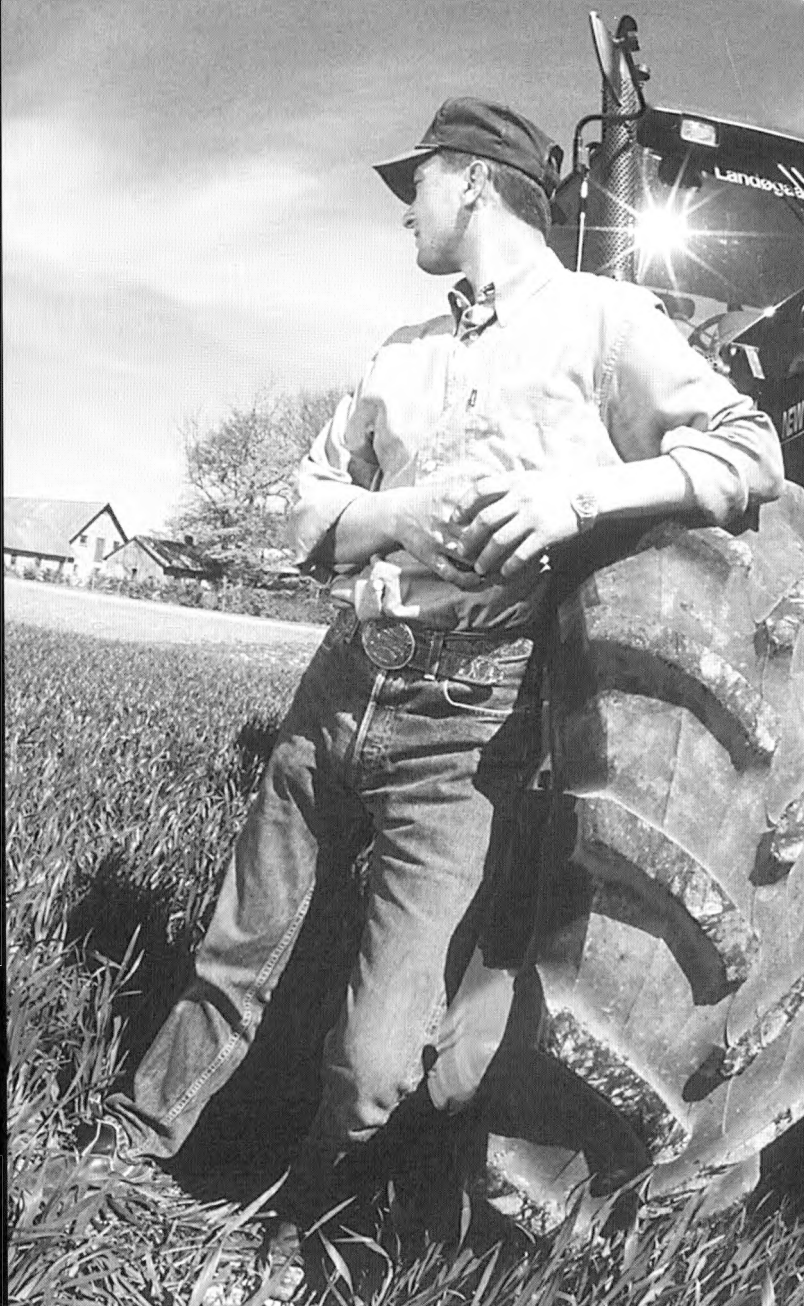
Vi ta'r beslutninger, der hvor vores kunder bor og ikke i den anden ende af landet. Vi tror på, at lokalkendskab og lokale kontaktpersoner er med til at skabe loyale kunder og et fornuftigt samarbejde. Og selvfølgelig er alle vores folk veluddannede landbrugsassurandører, der udelukkende arbejder med landbrug. Det er vel nærmest almindelig sund fornuft.

Er du interesseret i rabat på dine forsikringer, så ring til os på 45 96 70 00 – så stiller vi dig om til din lokale assurandør.

Alm. sund fornuft
www.almbrand.dk

Rigtige landmænd får rabat på forsikringen

Fagligt indlæg: En afviklingsstrategi for EU's direkte støtte

Muligheder og begrænsninger

Af agronom Poul P. Melgaard, Fødevareøkonomisk Institut (FØI), Afdeling for Jordbrugspolitik

I artiklen belyses EU's direkte landbrugsstøtte, der indgår i *de to seneste landbrugsreformer*, med henblik på at give en forklaring på, hvorfor EU's landbrugspolitik nu befinder sig i en situation med relativt store direkte subsidier; der ses herefter på begrænsninger og muligheder for afvikling af denne støttepolitik, idet der ikke af EU er fastlagt nogen afviklingsstrategi; der ses ligeledes på mulige alternative behov og ønsker for en fremtidig anvendelse af direkte subsidier med veldefinerede snævre formål, når internationale forpligtigelser samtidig skal overholdes. Som medlem af WTO er EU forpligtiget til at overholde aftaler indgået i det tidligere GATT og derved fremme den frie handel på landbrugsområdet. Artiklen bygger primært på Melgaard (2001).

EU's landbrugspolitik undergår betydelige ændringer i disse år. Da den fælles landbrugspolitik blev udmøntet i løbet af 1960'erne, bestod markedspolitikken især af en fælles ydre toldmur i form af et fælles importafgiftssystem for de enkelte landbrugsprodukter. Ordningen omfattede i princippet korn, sukker, mælk, oksekød, fårekød, svinekød samt æg og fjerkræ. Proteinfodermidler, vegetabilsk fedt og olie samt kornsubstitutter og markfrø m.v. blev dog holdt uden for dette system. Udbuddet blev fra starten reguleret ved kvoter for sukkers vedkommende og for mælk fra 1984. Dette skyldtes et internt prisniveau, der indebar incitament til voldsom ekspansion i landbrugsproduktionen. Da de seks oprindelige medlemslande samlet var nettoimportører af landbrugsvarer, var den ydre beskyttelse i

princippet tilstrækkelig, men efterhånden som EU's selvforsyning steg som følge af den høje grænsebeskyttelse, fik et system med eksportsubsidier til tredjelande (restitutioner) stigende betydning. For enkelte produkter uden for systemet med importafgifter og restitutioner blev der indført direkte produkttilskud. Denne støtte omfattede bl.a. bælgrugter, olieholdige frø (raps) samt græs- og kløverfrø, og udbetalingen skete som hovedregel via forædlingsindustrien.

En afgørende omlægning af den fælles landbrugspolitik blev indledt med vedtagelsen af EU's landbrugsreform i 1992. Baggrunden var – som for mælk og sukker – en stigende selvforsyning på grund af relativt høje produktpriser. De stigende vanskeligheder med den internationale afsætning gav såvel højere budgetudgifter som et internationalt pres for liberalisering af EU's landbrugspolitik. Den internationale afsætning af EU's landbrugsprodukter skulle således i løbet af en kortere årrække tilpasses for at overholde GATT-aftalen, der trådte i kraft i 1995 og gennemføres gradvist over seks år frem til år 2000. Den umiddelbare konsekvens af aftalen for EU ses især på de løbende tilpasninger af eksportrestitutionerne samt den gradvise åbning for mindsteimport med reducerede toldsatter.

Den igangværende omlægning af landbrugspolitikken indebærer stort set uændret støtteniveau for primærproducenterne. Generelt reduceres EU's interne produktpriser, men samtidig ydes direkte tilskud som kompensation. Den seneste reform (Agenda 2000) skal foruden GATT-

aftalen ses i lyset af udsigten til udvidelsen med de central- og østeuropæiske lande og de kommende forhandlinger i regi af WTO.

Med den betydning de direkte tilskud efterhånden har fået i EU's fælles landbrugspolitik, indgår de med stigende vægt i diskussionen om den fremtidige landbrugspolitik. I forbindelse med forhandlingerne om Agenda 2000 var der således både forslag om delvis renationalisering af tilskuddene og om begrænsning (modulering) af støtten, enten differentieret efter beskæftigelse på den enkelte bedrift eller som et generelt degressivt støtteloft på bedriftsniveau. Den stigende interesse for miljøet har også fået betydning for reglerne for de direkte tilskud. I forbindelse med de kommende forhandlinger i WTO vil de direkte tilskud blive aktuelle i relation til de internationale krav om, at subsidier skal være produktionsneutrale.

Landbrugssubsidiernes oprindelse

Den historiske baggrund for den fælles landbrugspolitik i EU, der frem til GATT-aftalen har været protektionistisk, skal ses i sammenhæng med de overvejende traditioner i de oprindelige EF-6 lande, hvor hensynet til tilstrækkelige og stabile forsyninger med egne fødevarer var i højsædet.

Begrundelserne for at vedblive med at give landbruget subsidier har været mange. Den væsentligste har været fastholdelse af et vist indkomstniveau for de selvstændige familier beskæftiget i jordbrugssektoren. Efter lange perioder med et forholdsvist højt indkomstniveau for *landbrugets selvstændige* sammenlignet med det øvrige samfund - imidlertid med betydelige konjunkturudsving som lavkonjunktureren i 1930'erne - begyndte en relativt kraftig dynamisk udvikling i såvel landbruget som i det øvrige samfund at tage fart efter anden verdenskrig. Beskæftigelsen i landbruget var før den tid ret stabil,

men dog faldende i relativ betydning som følge af den samlede befolkningsvækst. For landbrugets vedkommende gav efterkrigstiden sig udtryk i en voldsom afvandring - først især af lønmodtagere i landbruget og siden af selvstændige landbrugere i takt med en kraftig strukturudvikling. Denne udvikling var især drevet af den stigende efterspørgsel efter arbejdskraft fra det øvrige samfund samt den teknologiske udvikling i landbruget, der indebar en kraftig stigning i produktiviteten og herunder især arbejdskraftproduktiviteten.

Landbrugssektoren har således det sidste halve århundrede været inde i en udvikling, hvor fremtidsudsigterne for mange unge ved valg af erhverv ofte så lysere ud i andre erhverv. I princippet kunne denne afvandring fra landbruget i sig selv have løst det stigende indkomstpres, der lå på landbrugssektoren som følge af især den teknologiske udvikling i den vestlige verden. Imidlertid har der hele tiden i Europa været et politisk ønske om at afdæmpe strukturudviklingen, som markedskræfternes tilpasning til den teknologiske udvikling ellers havde givet anledning til, bl.a. for at dæmpe de sociale og menneskelige omkostninger ved en hurtig omstilling.

De særlige økonomiske forhold, der følger med at være afhængig af naturen, har ligeledes været anvendt som begrundelse for offentlig indgriben i markedsøkonomien. Her tænkes især på tilfældige udsving i høstudbyttet og pludselige husdyr-epidemier samt en vis afskærmning fra udsving i markedsøkonomien for de enkelte produkter. Den måde, EU hidtil har grebet ind på, har reelt indebåret, at udsvingene i tredjelande er blevet forstærket, idet EU har dumpet varer via tilskud på disse markeder, når der har været stigende selvforsyning i EU.

Den direkte støtte i EU's fælles landbrugspolitik

Udgifterne til den fælles landbrugspolitik er især finansieret af Den Europæiske Udviklings- og Garantifond for Landbruget (EUGFL), idet Garantisektionen står for udbetalingerne til pris- og markedspolitikken. Den direkte støtte er indeholdt i denne sektion. Af dette budget fremgår imidlertid kun noget af den samfundsmæssige belastning, som den fælles landbrugspolitik indebærer. De meget store administrationsudgifter, der pålægges skatteyderne, er således stort set ikke omfattet, ligesom forbrugernes ekstra fødevareudgifter selvfølgelig ikke optræder her.

I 1999 beløb de samlede udgifter til landbruget fra Garantisektionen sig til 39,5 mia. € eller ca. 295 mia. kr. Heraf udgjorde den direkte støtte 28,3 mia. €, hvoraf arealtilskud til reformafgrøder inklusive brak udgjorde 15,9 mia. € og dyretilskud 5,9 mia. €. Areal- og dyretilskuddene, der alene skyldes reformen fra 1992, udgjorde således 55% af den samlede udgift fra Garantisektionen. Denne andel vil stige i takt med implementeringen af Agenda 2000.

Baggrunden for den direkte støtte

Indførelsen af direkte støtte i EU skal ses i sammenhæng med kravet om en gradvis liberalisering af markedspolitikken, som EU accepterede efter forhandlinger i GATT-runden. Aftalens krav om øget markedsadgang og begrænsning af den subsidierede eksport har tvunget EU til at nedsætte de interne priser på områder, hvor udbuddet ikke direkte er kvoteret, og hvor prisniveauet har ligget betydeligt højere end på verdensmarkedet. Imidlertid har afstanden ned til verdensmarkedets prisniveau hersket i så mange år forud i EU-landene, hvorfor produktionen er tilpasset et betydeligt højere niveau, end

tilfældet ville være ved liberaliserede forhold. På brugerniveau er de høje priser i stort omfang blevet kapitaliseret, idet landbrugsarealet er begrænset. Disse forhold har begrundet dels at undlade en hurtig liberalisering og dels at undlade at gennemføre prisreduktioner uden en vis kompensation til de etablerede brugere, der ellers ville lide betydelige tab. En hurtig liberalisering ville således fremskynde produktionstilpasninger, der ikke kun ville berøre det primære landbrug, men også forsynings- og forædlingsindustrien, ligesom kapitaltabene ville kunne påvirke den samlede landbrugssektors kreditorer.

Konsekvenser for sektoren

EU's fælles landbrugspolitik har fastholdt større ressourcer i landbrugssektoren og de dertil knyttede forsynings- og forædlingssektorer, end en mere liberal politik ville have medført. Den administrative detailstyring i form af mængdemæssige regelsæt, der er knyttet til de direkte støtteordninger, udelukker i vidt omfang konkurrence mellem produkter og regioner. Hertil kommer, at den direkte støtte kun groft og i starten modsvarede de prisfald, som de skulle kompensere. Efterhånden som produktionen udsættes for nye prisrelationer og fortsat teknologisk udvikling, får de direkte tilskud i stigende grad skær af historiske beløb uden relation til den aktuelle markedsudvikling.

En tilsigtet opbremsning af den stigende selvforsyning i EU opnåedes således på bekostning af udviklingen i landbrugets samlede faktorproduktivitet, der hæmmes af stivhed og manglende mulighed for tilpasning af produktionen til ændringer i prisrelationerne.

I vurderingen af, hvor hurtig en tilpasning af landbrugspolitikken til mere markedsorienterede forhold man ville tillade, har regionalpolitiske betragtninger givetvis haft betydelig vægt. I visse regioner spiller landbruget fortsat en betyde-

lig, men dog generelt aftagende betydning for fastholdelse af befolkningsgrundlaget i landzonerne. En hurtig liberalisering af landbrugspolitikken ville således uden tvivl give sig udtryk i en forstærket afvandring fra landzonerne.

Fremtiden for den direkte støtte

Efterhånden som den direkte støtte over tid bevæger sig længere væk fra sit oprindelige formål, bliver begrundelsen mindre relevant og støtten dermed generelt langt mindre accepteret.

Der foreligger mange forslag til afskaffelse af de direkte tilskud eller alternative anvendelser af beløbene, der har det til fælles, at tilskuddene bliver neutrale i forhold til landbrugsproduktionen (decoupled). Forslagene kan stort set deles op i to former. For det første foreslås de nuværende direkte tilskud omformet til tidsbegrænsede tilskud til den etablerede generation af landmænd for at kompensere for det tab, som denne generation vil lide ved de direkte tilskuds bortfald. For det andet er det også foreslået at anvende de nuværende direkte tilskud som en ikke tidsbegrænset støtte, men hvor støttekriterierne er relateret til mere neutrale formål i forhold til landbrugsproduktionens størrelse, som fx miljøindsats, indkomststabiliserende forsikringsordninger og tiltag til gavn for beskæftigelsen i særlige regioner.

Imidlertid ligger det implicit bag flere af ovennævnte betragtninger, at de nuværende direkte tilskud kan betragtes partielt og uafhængigt af de tilhørende restriktioner i form af produktionsbegrænsninger og regelstyring. Realistisk set må de dog betragtes som en helhed, idet de to forhold er gensidige forudsætninger.

EU's internationale relationer

Selv om EU's direkte støtte regnes for min-

dre forvridende på produktion og handel end indgreb i markedet (prisstøtte), har støtten alligevel betydelige konsekvenser på forskellig måde for de internationale relationer, jf. fx Frandsen et al, (2000).

Nuværende og fremtidige *WTO-aftaler* på landbrugsområdet vil kunne få stor indflydelse på EU's udformning af landbrugspolitikken, især hvad angår den hastighed, hvormed fremtidige ændringer vil blive gennemført. Som tidligere nævnt tilsluttede EU sig den seneste GATT-aftale, der også omfattede landbrugsvarer. Støtteordninger til landbruget blev kategoriseret i tre bokse, henholdsvis en gul, blå og grøn.

Støtteordninger i *den gule boks* er udtryk for støtte, der virker produktions- og handelsforvridende. Hensigten er, at al støtte i denne boks på længere sigt skal afvikles. I GATT-forliget blev det aftalt, at den interne støtte i denne boks skulle reduceres med 20% i perioden 1995 til 2000 i forhold til basisperioden 1986–1988.

Efter forlig mellem USA og EU blev der imidlertid oprettet *en blå boks*, der omfattede areal- og dyrestøtte i EU og kornstøtte i USA, forudsat at omfanget tager udgangspunkt i et historisk fastlagt areal og antal dyr. Denne boks er undtaget for reduktioner frem til 2003. Problemet ved ordningerne i denne boks er, at de ikke kan siges at være neutrale i forhold til produktionen og den internationale handel (decoupled) trods reglen om, at de mængdemæssige begrænsninger skal være historisk baserede. Dels vil der være marginaljorder, der ikke vil blive dyrket uden arealtilskud, og dels påvirker tilskuddet konkurrenceevnen mellem forskellige afgrøder.

Den grønne boks omfatter ordninger, der kan tillades under frihandel, og denne støtte kræves således ikke afviklet. For at blive placeret i den grønne boks skal støtten ydes gennem et offentligt betalt program, som ikke involverer direkte overførsler fra forbrugerne og må ikke ydes i

form af prisstøtte. Den må ikke være afhængig af produktionen.

Udvidelsen af EU med adskillige Øst- og Centraleuropæiske lande vil indebære en betydelig forøgelse af den samlede landbrugssektor, ikke mindst da landbruget i disse lande udgør en betydeligt større andel af det samlede erhvervsliv end i det nuværende EU. Landbruget i disse lande er mindre beskyttet og mindre subsidieret end EU's.

Hvis den direkte støtte på længere sigt bliver afviklet i EU, vil en udbredelse af støtten til de nye lande ved indlemmelsen lede til betydelige fejlinvesteringer, således at disse ressourcer kunne anvendes bedre til andre investeringer.

Alene i kraft af sin størrelse har EU stor betydning for *handelen med udviklingslandene*. I konkurrencen med udviklingslandenes landbrugsprodukter giver de rige landes direkte landbrugsstøtte et større udbud, end det ellers ville have været tilfældet, og deres primære landbrugssektorer får derved en konkurrencefordel.

Ved en eventuel anvendelse af direkte støtte i EU i tilknytning til multifunktionelle formål, er det afgørende for udviklingslandene, at disse tilskud netop er afvejet efter det specifikke formål, så der ikke gives en uhensigtsmæssig konkurrencefordel. Generelle markedspolitiske tiltag såsom direkte produktionsstøtte er ikke efficiente midler til sikring af de ønskede goder. Anvendes i stedet tiltag, som er målrettet udbuddet af specifikke goder, undgås, at de enkelte rige lande øger beskyttelsen af deres landbrug (Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, 2000).

Den dynamiske proces

For at kunne bibeholde en udvikling frem mod en stigende liberalisering, der ikke går hurtigere end, at den primære landbrugssektor kan tilpasse sig nye prisrelationer via produktivitetsudvikling og

strukturudvikling, må det forudsættes, at der for den enkelte direkte støtteordning lægges en afviklingsstrategi for de indbyggede begrænsninger. Problemstillingen har derfor meget tilfælles med en eventuel afvikling af kvoteordninger for fx mælk og sukker. Afvikling af den direkte støtte modsvares af en ophævelse af den protektionistiske forhøjelse af priserne på de kvotebelagte produkter, og fjernelse af mængdebegrænsningerne og regelstyringen har meget til fælles med afskaffelse af kvoterne.

Kvoterne har næsten altafgørende betydning for udbuddets størrelse. Mængdebegrænsningerne og regelstyringen i forbindelse med de direkte støtteordninger har en lignende, men dog mindre afgørende indflydelse. Imidlertid kan der ikke ses bort fra, at disse begrænsninger og regler påvirker den måde, den fælles landbrugspolitik fungerer på.

Afvikling af generelle direkte tilskud

En nærliggende løsning på fremtiden for de direkte støtteordninger vil være at nedsætte støtteniveauet successivt, indtil mængdebegrænsningerne bliver overflødige. Det kræver imidlertid, at nedsættelsen sker koordineret, idet konkurrenceevnen mellem de forskellige produkter bl.a. afhænger af den direkte støttes udformning. En afvikling uden koordination kunne indebære kortvarige omlægninger af produktionen, der var uhensigtsmæssige i forhold til en langsigtet ligevægtsløsning. I sin yderste konsekvens bør afviklingsstrategien således omfatte alle ordninger, uafhængigt af om det drejer sig om produktstøtte, kvoteordninger eller direkte støtte.

I EU's nuværende ordninger er der ikke eksplicit indbygget regler for afvikling af de direkte subsidier. Imidlertid har det været kutyme siden 1992 at fastsætte satserne for støtte i nominelle ECU/euro. Det indebærer automatisk, at inflationen i

euroen langsomt udhuler støttens reale værdi.

Før en egentlig afvikling af den direkte støtte indledes, er der grund til at se på mulige ændringer i de nuværende ordningers fleksibilitet. Analogt til at mælkekvoterne er blevet næsten frit omsættelige i Danmark, kan mængdebegrænsningerne i de direkte tilskudsordninger også administreres mere fleksibelt. I Agenda 2000 for landbrugsprodukter bliver der således indført enhedsniveau for arealtilskud til reformafgrøderne, samtidig med at prisniveauet for reformafgrøderne tilnærmelsesvis kommer ned på verdensmarkedsniveau; der vil dog fortsat være prisordninger for korn, og proteinafgrøder vil få et tillæg til enhedsniveauet for arealtilskud.

Arealstøtten

Det er den direkte støtte, der betyder mest i EU. De tilknyttede begrænsninger til arealstøtten er specificeret på regioner, hvor Danmark fx udgør en region. Reformafgrøderne konkurrerer indbyrdes og med de andre afgrøder om den knappe ressourcejord. Tilpasningen mellem afgrøder til nye prisrelationer og støtteregler kan ske forholdsvis hurtigt, da de fleste landbrugsafgrøder er etårige, og hvor fx en ressource som inventar i et betydeligt omfang er fælles. Nedsættelsen af arealtilskuddet til oliefrø ifølge Agenda 2000 vil således hurtigt kunne give sig udslag i faldende areal med oliefrø og stigende areal med korn. Ved nedtrapning af arealtilskuddet til reformafgrøder reduceres konkurrenceevnen over for andre afgrøder som frø, sukkerroer, kartofler og grovfoder. Som følge af produktionskvoterne for mælk og sukker foregår der imidlertid kun en begrænset konkurrence fra grovfoder til mælkeproduktion og sukkerroer.

EU's høje kornpriser og siden arealtilskuddene, der stort set har afløst pris-

støtten, er i stort omfang blevet kapitaliseret i forhøjede jordpriser. Det gælder især på de arealer, der også ville være blevet dyrket uden støtten. Hastigheden, hvormed en afvikling af arealtilskuddene kan ske, vil især bestemmes af størrelsen af de årlige kapitaltab, som vil kunne bæres af erhvervet, uden at en ukontrolleret udvikling med konkurser sætter i gang. For at den enkelte ejer kan have en økonomisk bæredygtig fremtid i landbruget, kræver det, at vedkommende fortsat har udsigt til at kunne være solvent.

Modsat arealtilskuddene, der principielt er tilskud til en ressource (jorden), har *dyretilskuddene* meget tilfælles med pristilskud – især handyrtilskuddene, mens ammekotilskuddene delvis virker som et kapitaltilskud på linie med arealstøtten. Disse tilskud har altså en betydelig større indflydelse på udbuddets størrelse. De er kun fuldt ud blevet kapitaliseret i de tilfælde, hvor dyrene alligevel ville være blevet fedet op. Hovedparten af oksekød i EU bliver produceret af malkekvæg, og størrelsen af en udbudsreaktion skal ses i sammenhæng med, hvad der sker med mælkekvoterne. Under alle omstændigheder vil handyrenes opfedning blive påvirket af tilskuddenes bortfald. Dels vil færre blive opfedet, og mindre intensiv produktion, som fx stude på græs, kan tænkes at blive aktuel i Danmark.

I EU's udkast vedrørende udvidelsesforhandlingerne om landbruget for de 10 ansøgerlande har Kommissionen bl.a. foreslået et forenklet støttesystem som en mulighed i en overgangsperiode, jf. European Commission (2002). Systemet baseres på en afkoblet arealstøtte, der udbetales til hele det udnyttede landbrugsareal uden krav om produktion. Det vil udover de administrative lettelser være et system, der vil fungere anderledes neutralt og mindre forvridende på produktionen, end det nuværende system i EU. Det vil derfor være en oplagt mulighed, at undersøge dette system nærmere i forbindelse med

en afvikling af de forskellige støtteordninger i det udvidede EU.

De nuværende tilskud henført til *den blå boks* ifølge GATT-forliget får formentlig ikke lov til uberørt at fortsætte, når den nuværende aftale udløber. Især lande med nettoeksport af landbrugsprodukter – blandt såvel udviklings- som industri-lande – er stærkt imod fortsættelse af den blå boks, jf. Walter-Jørgensen et al (2001). En bindende aftale om en langsigtet afvikling kunne derfor tænkes, idet det vil være nødvendig at få fastlagt såvel størrelse som varighed af den støtte, der må henføres hertil.

Det kan i den forbindelse nævnes, at EU i en periode fra 1988 og frem til landbrugsreformen i 1992 arbejdede med en stabilisatorordning for flere vegetabiliske produkter. For produktionen af korn havde ordningen den konsekvens, at en overskridelse af garantimængden (160 mio. tons korn i EU-12) indebar en automatisk ned-sættelse af interventionsprisen med 3%. I nogle år forud havde man arbejdet med en mindre automatisk medansvarsafgift, der også medførte en vis reduktion af prisniveauet. Perioden fra midten af 1980'erne og frem til 1992 er den eneste periode i den fælles landbrugspolitik historie, hvor der har været tendens til et mærkbart faldende reelt støtteniveau for korn. Erfaringen viser, at landbruget var i stand til at klare denne tilpasning blandt andet på baggrund af betydelige produktivitetstigninger.

En bindende WTO-aftale for EU vedrørende afvikling af den blå boks kunne tænkes at hindre eventuel tilgang af generelle direkte tilskud som kompensation for fremtidige reduktioner af priserne på fx sukker og mejeriprodukter. Disse omlægninger måtte så fastlægges inden en aftale om afvikling.

I relation til EU's forventede udvidelse mod øst vil en bindende aftale om afvikling af den blå boks kunne lette problemerne omkring den budgetbelastning, der

vil opstå, hvis de nye lande skal omfattes af de direkte støtteordninger.

Omlægning af direkte tilskud

Det vil være i tråd med den nuværende landbrugspolitik i EU at udbygge med ordninger, der har til formål at begrænse den betydelige usikkerhed/risiko, der er forbundet med landbrugsproduktion for den enkelte selvstændige producent, især når afsætningen sker på verdensmarkeds-vilkår. De hidtidige ordninger har i et betydeligt omfang afskærmet EU's landmænd fra verdensmarkedets konjunkturer, og med de gamle produktprisordninger, hvor EU blot dumpede på verdensmarkedet, blev de også i et betydeligt omfang beskyttet mod udsving på det indre marked. Udbygning af ordninger mod risiko for producenterne er en politik, som USA i stigende grad er begyndt at anvende. Landbrugspolitik har sådanne ordninger fået øget interesse, da de under visse betingelser formentlig kan accepteres i WTO. Den medfølgende offentlige støtte vil kunne placeres i den grønne boks, da sådanne ordninger kun vil have begrænset effekt på udbuddet. Der vil ligge en vis indkomstoverførsel i ordningerne, afhængig af den udformning og det omfang, som det offentlige deltager med.

Hvor man tidligere ved et liberalt marked forstod markedskræfternes frie udfoldelse uden indgriben fra det offentlige, vil man i en moderne økonomi anerkende eksistensen af eksterne effekter (eksternaliteter). Disse kan kræve indgriben i markedsøkonomien fra det offentliges side for at opnå en produktion, der samfundsmæssigt er optimal, hvad angår omfang, sammensætning og faktoranvendelse. I EU er man i stigende grad begyndt at interessere sig for disse forhold under begreber som multifunktionalitet, fødevaresikkerhed, fødevarekvalitet, miljøbeskyttelse og dyrevelfærd. I denne sammenhæng forventer politikere i EU, at direkte tilskud, med

ingen eller kun lille effekt på handelen, vil få en stigende rolle. I forhold til WTO lægges der fra EU's side i de nye forhandlinger op til, at subsidier under disse ordninger skal kunne placeres i den grønne boks. Derimod vil det blive vanskeligt enten at få lov til egentlige indgreb i den frie handel for på den måde konkurrencemæssigt at fremme produkter af højere kvalitet set ud fra et samfundsmæssigt synspunkt eller på kortere sigt at blive enige om fx fælles miljøregler.

Konklusion

Den direkte støtte i form af areal- og dyretilskud er ikke uafhængig af produktionen, hvilket indebærer at støtten påvirker produktion og international handel med uheldig virkning for fx udviklingslandenes eksportmuligheder som konsekvens. En anden vigtig implikation er den betydelige kapitalisering af støtten i form af højere jordpriser.

Flere argumenter taler for at en afvikling af den direkte støtte, hvor der især må lægges vægt på de internationale relationer samt det samfundsmæssige tab, der gør sig gældende. Som den direkte støtte er formuleret i EU, består den af to elementer, idet der til subsidierne er tilknyttet mængdemæssige begrænsninger. En ændring af støttens størrelse vil kunne påvirke konkurrenceevnen mellem forskellige produkter, og det er derfor væsentligt, at en afvikling af støtten foregår koordineret, så der ikke sker uhensigtsmæssige omlægninger af produktionen i forhold til en mere langsigtet løsning.

Et af de vanskeligste forhold ved en afvikling, er de økonomiske konsekvenser for de selvstændige landmænd. En væsentlig faktor vil være den hastighed, hvormed afviklingen skal ske, idet omstilling og tilpasning tager tid. Der foreslås (1) en relativ hurtig harmonisering af den direkte støtte på tværs af de enkelte land-

brugsprodukter, (2) en gradvis udfasning af den direkte støtte og (3) en fjernelse af de kvantitative restriktioner i takt med, at de bliver mindre vigtige.

Støttens afvikling vil umiddelbart give EU budgetlettelser og dermed lette løsningen af andre presserende opgaver, som fx udvidelsen med de Østeuropæiske lande.

Kilder

- European Commission (2002), Enlargement and Agriculture: Successfully integrating the new Member States into the CAP, Issues paper, SEC(2002) 95, Brussels, 30.1.2002.
- Frandsen, Søren E. and Hans G. Jensen (2000), Economic Impacts of the Enlargement of the European Union – Analysing the importance of direct payments. Working Paper no. 15/2000. *Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut*, København 2000.
- Melgaard, Poul P. (2001), En afviklingsstrategi for den direkte støtte i EU's fælles landbrugspolitik – muligheder og begrænsninger, SJFI-Working Paper no. 12/2001, *Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut*.
- Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut (2000), Landbrugets økonomi Efteråret 2000. København 2000 (Kap. 3 'Multifunktionalitet – internationale rammevilkår og instrumentvalg).
- Walter-Jørgensen, Aage og Trine Vig Jensen (2001), The CAP and the international trade negotiations. Rapport nr. 123. *Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut*, København 2001.

Fagligt indlæg: Landbrugsreformer i New Zealand

Af Jacob Studsgaard, stud.scient.pol., Aarhus Universitet

I New Zealand har staten traditionelt spillet en overordentlig stor rolle i samfundet og har foretaget en gennemgribende regulering af økonomien. Dette gælder også landbruget, som er et meget vigtigt erhverv for New Zealand, og som står for størstedelen af eksporten. Først i 1980'erne befandt New Zealand sig i en meget kraftig økonomisk krise, og da Labour kom til magten i 1984 påbegyndtes en række markante økonomiske reformer. Det økonomiske genopretningsprogram gik under betegnelsen »Rogernomics« opkaldt efter finansministeren Roger Douglas. Rogernomics, som var præget af New Right ideologien, betød for alvor et brud med den new zealandske tradition for statslig regulering af økonomien. Rogernomics var et neo-liberalt program, der gik imod statsinterventionisme og protektionisme og som fuldt ud støttede markedskræfternes frie spil. Landbrugssektorens vitale betydning for New Zealands økonomi gør, at landbrugsreformerne skal ses som en del af det økonomiske genopretningsprogram. På landbrugsområdet betød Rogernomics et markant skifte i land-

brugspolitikken. Således påbegyndte den nyvalgte regering med det samme en ensidig afvikling af landbrugsstøtten. Reformen blev gennemført i løbet af ganske få år og var en barsk omgang for mange fortrinsvis yngre landmænd.

De new zealandske landbrugsreformer er på flere måder unikke i forhold til alle andre landes. For det første er New Zealand det eneste OECD-land, som har afviklet landbrugsstøtten. Ingen andre lande har gennemført en afvikling af landbrugsstøtten. Sverige har dog i 1990 vedtaget en afvikling af landbrugsstøtten, men aldrig gennemført den pga. landets indtræden i EU. For det andet er de new zealandske reformer blevet gennemført over en meget kort periode på 3–4 år. For det tredje var reformerne ensidige, uden krav eller forventning om, at andre lande vil gøre noget tilsvarende. Samlet set udgør reformerne fra 1984 et markant skifte i landbrugspolitikken.

Radikale forandringer er i sig selv interessante, fordi de så sjældent forekommer. De medfører næsten per automatik en undren over, hvordan det kunne lade sig gøre. De faktorer, der vil være fokus på, drejer sig om *Den økonomiske krise, Regeringens mandat og Antallet af vetopunkter, herunder det institutionelle set-up.*

Det spørgsmål som det følgende vil besvare er: *Hvorfor kommer der et radikalt policy-skift i New Zealands landbrugspolitik?*

Dispositionen vil være således: Først vil der være en gennemgang af den teoretiske model. Dette efterfølges af en beskrivelse af landbrugsreformerne. Endelig undersøges de allerede skitserede fokus-

områder ét for ét. Til sidst vil der være en konklusion.

Den teoretiske model

I dette afsnit opstilles den analyseramme, som efterfølgende vil blive testet. Analyserammen vil være sammensat af flere forskellige forfatters bud på årsagerne til reformer. Hovedsagligt anvendes John Keelers teori vedrørende »Window for reform«, men med elementer fra Paul Piersons teori vedrørende indskrænkninger af velfærdsstaten og Ellen Immerguts Vetopunkt-teori.

Først præsenteres analyserammen i form af en figur, og herefter argumenteres for den teoretiske sammenhæng mellem de forskellige variable.

Analyserammen

Nedenstående model udgør analyserammen. Modellen er inspireret af Keelers model over hvilke faktorer, der lukker vinduet for reformer op. Keeler siger, at omfanget af krise og størrelsen af mandatet er bestemmende for vinduet for reformer, men har ikke antallet af vetopunkter med i sin model. Dog siger han, at størrelsen af mandatet har en ulige effekt på størrelsen af vinduet for reformer, alt efter hvordan det politiske system er indrettet (Keeler, 1993: 438). Det er dette, jeg har forsøgt at råde bod på, ved at medtage antallet af

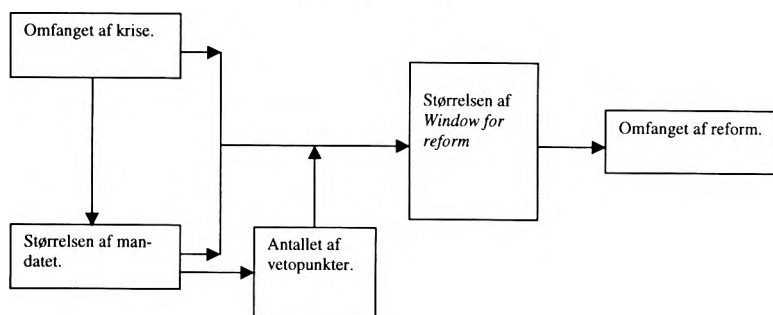
vetopunkter i modellen. Det institutionelle set-up er oftest bestemmende for antallet af veto-punkter. Desuden argumenterer Pierson for, at nedskæringspolitik ofte vil være præget af interesseorganisationer, som forsøger at befæste deres positioner og dermed ikke ønsker reformer. Disse interesseorganisationer kan udgøre et vetopunkt for regeringen (Pierson, 1996). Keeler har ikke inkorporeret interesseorganisationernes indflydelse i sin model. Antallet af vetopunkter er i nedenstående model en betingende faktor, som er afgørende for, i hvilket omfang den økonomiske krise og størrelsen af mandat udvider vinduet for reformer. Der er altså tale om en udbygning af Keelers model, hvor antallet af vetopunkter inkorporeres som betingende faktor.

Vinduet for reformer

Keeler (1993) taler om, at der primært er to faktorer, som er afgørende for reformmulighederne (Window for reform).

Den første faktor er størrelsen af mandatet, dvs. vælgeropbakningen til en reformpolitik. Jo større opbakning en regering har fået ved valget, desto større er mulighederne for at gennemføre reformer. En jordskredssejr, som flytter mange stemmer og pladser i parlamentet, og som afspejler ændringer i den nationale sindstemning, gør at en ny regering synes at have autoritet og være bemægtiget af offentligheden til at gennemføre sit program

Analyseramme

(Keeler, 1993: 436–437). Selvom det er sandsynligt, at en valgsejr i lige så høj grad (eller i højere grad) er baseret på en afvisning af tabernes politik end en tilslutning til vindernes politik, så vil offentligheden og lovgiverne ofte tolke det som et bevis på, at offentligheden efterspørger »en ny orden« (Keeler, 1993: 438). Pierson (1996) er af nogenlunde den samme opfattelse. Han mener, at en radikal nedskæringspolitik kan iværksættes, når der er et betydeligt vælgerforspring i forhold til oppositionen. Regeringen vil foretage radikale reformer, når det vælgermæssige forspring er stort nok til at absorbere de valgmæssige konsekvenser af upopulære beslutninger (Pierson, 1996: 176). Hos Pierson er det chancerne for genvalg, som er det afgørende, og ikke om regeringen har fået et mandat til forandringer eller ej. Regeringspræferencer for genvalg må antages at være mere afgørende for iværksættelsen af reformer, idet reformer ofte strækker sig ud over den enkelte valgperiode. Politikere har et ønske om at binde deres efterfølgere til en bestemt politik, og derfor vil de kun iværksætte reformer, når de forventer, at reformerne vil være varige og ikke vil blive ændret efter næste valg (Pierson, 1999: 33). Der er med andre ord ingen grund til at iværksætte upopulære reformer, hvis man ikke kan være sikker på, at de bliver varige, og at man oven i købet kan risikere at miste regeringsmagten. Hvis vælgerforspringet er lille, så vil vælgerne udgøre et de facto vetopunkt for reformer, idet regeringen ikke antages, at ville sætte sit eget liv på spil for at gennemføre reformer (Immergut, 1992).

Den anden faktor, som Keeler mener kan bane vejen for reformer, er omfanget af økonomisk krise. Jo større økonomisk krise, desto bedre muligheder for reformer. En økonomisk krise kan gøre inkrementalisme risikabelt, idet en forsættelse af den hidtidige politik kan synes irrationel, når ændringer vil forbedre den offent-

lige politik. Det forøger lederens magt og hjælper ham til at overbevise sine underordnede. Desuden kan kriser skabe en fornemmelse af, at problemerne blot vil blive forværret, hvis der ikke gribes ind, og at der er tale om en hastesag. Opfattelsen af, at der er tale om en hastesag, reducerer forsigtigheden og tillader usædvanlig hurtig og ukritisk accept af reformforslag, som skal løse krisen (Keeler, 1993: 441). Desuden mener Keeler, at en krise kan miskreditere det regerende partis eller koalitions ideer. Enten ved at stimulere negativ stemmeafgivning eller ved at løbe den risiko at give nye ledere med nye ideer en mulighed for at løse krisen. Dette kan resultere i et imponerende mandat til oppositionen (Keeler, 1993: 440).

Pierson mener også, at kriser giver muligheder for reformer. Budgetkriser udnyttes af advokaterne for reformer til at præsentere reformforslag, som skal redde økonomien og derved undgå yderligere reformer i fremtiden. Herved kan regeringen undgå at blive straffet for en nedskæringspolitik. For at det er troværdigt at tale om krise, kræves et samarbejde med oppositionen. Denne konsensus gør, at det er svært at udnytte kriser til at iværksætte radikale reformer. Selvom der optræder et fiskalt pres, som opmuntrer til nedjusteringer af udgifterne, er det mindre sandsynligt, at det giver en platform for radikale forandringer (Pierson, 1996: 177).

En tredje faktor, som kunne være afgørende for gennemførelsen af reformer, er antallet af vetopunkter. Jo flere vetopunkter der er, desto større er chancen for, at status quo opretholdes, og der ikke kommer forandringer. Vetopunkterne begrænser mulighederne for reformer og er derfor betingende for, i hvilket omfang reformvinduet åbnes af henholdsvis en økonomisk krise og regeringens mandat.

Det politiske systems institutionelle setup spiller en afgørende rolle for antallet af vetopunkter. Det er lettere at gennemføre radikale reformer i lande, hvor den

politiske magt er centraliseret end i lande, som har et mere fragmenteret politisk system. I centraliserede politiske systemer er der få vetopunkter og dermed også færre muligheder for at forhindre reformer og opretholde status quo. Hvert led i beslutningskæden åbner muligheder for et veto. Et lands forfatning er med til at skabe vetopunkter bl.a. gennem fastlæggelse af den udøvende og den lovgivende magts kompetencer. Hvis den udøvende magt er afhængig af, at den lovgivende magt giver sit samtykke til en politik, så kan der være tale om et vetopunkt. Hvis regeringen har et stabilt flertal bag sig i parlamentet, og partidisciplinen er effektiv, så er risikoen for, at regeringens forslag bliver forkastet (vetoet) af parlamentet, ringe. Hvis der kommer store vælgerskred i regeringens disfavør, eller et valg er nært forestående, kan befolkningen virke som et de facto led i beslutningsprocessen og dermed også et vetopunkt. Dette sker, fordi befolkningen gennem valg-handlinger kan ændre parlamentets sammensætning. Politikerne forventes at være rationelle aktører, som ønsker genvalg, og tør derfor ikke foretage upopulære tiltag (Immergut, 1992: 63–65).

Pierson mener ikke, at centraliserede politiske systemer med få vetopunkter skaber bedre muligheder for reformer, idet det netop i disse systemer er meget synligt, hvem der har ansvaret for upopulære reformer. I mere fragmenterede politiske systemer kan man bedre sløre, hvem der har ansvaret, og dermed minimere omkostningerne ved at iværksætte upopulære reformer. Til gengæld har de mere fragmenterede politiske systemer flere vetopunkter (Pierson, 1996: 177). Udover de allerede nævnte muligheder for vetopunkter kan interesseorganisationer skabe et vetopunkt enten ved at danne alliancer med partier i parlamentet eller ved at påvirke vælgernes holdninger i regeringens disfavør. Nedsættelsespolitik kan være karakteriseret ved, at omkostningerne ved

nedsættelserne rammer en koncentreret gruppe, mens fordele bliver spredt ud over mange. Herved vil modstanderne af besparelser ofte stå stærkere end de interesser, der ønsker besparelser. Hermed kan interesseorganisationer meget vel begrænse mulighederne for reformer (Pierson, 1996: 146).

Ændringer i landbrugspolitikken

I det følgende præsenteres de new zealandske landbrugsreformer, herunder udviklingen fra regulering og interventionisme til markedskræfternes frie spil. Landbrugsreformerne sættes med andre ord ind i en historisk og politisk kontekst, som skal give en forståelse af motiverne for reformerne.

Historisk set har den økonomiske struktur været baseret på landbrug. Landbrugsvarerne har været eksporteret til gengæld for import af industrivarer. På denne måde har New Zealand haft lighedstegn med mange tredjeverdenslande. Landbruget er en overordentlig vigtig sektor for den new zealandske økonomi. Landbruget frembragte i begyndelsen af 1980'erne 7-10% af BNP og stod for ca. 50% af eksporten (Rayner, 1990: 13–14).

Traditionelt har den new zealandske økonomi været kendetegnet ved regulering og protektionisme. Siden depressionen i 1930'erne og frem til begyndelsen af 1980'erne har New Zealand været præget af toldbarrierer og importkvoter, som skulle beskytte den hjemlige industri. New Zealand har efter Den Anden Verdenskrig således været præget af en protektionisme, som var usædvanlig i forhold til de øvrige veludviklede lande (Rayner, 1990: 15–16). Siden 1950'erne har stigende landbrugsstøtte i de udviklede økonomier samt reduceret markedsadgang betydet faldene verdensmarkedspriser for de landbrugsprodukter, som New Zealand eksporterede. Især Storbritanniens indtræ-

delse i EU i 1973 medførte et markant fald i New Zealands eksport. Alt imens landbrugsprotektionismen i udlandet forringede eksportmulighederne, så led landbruget af høje inputpriser forårsaget af protektionismen af den hjemlige industri. Som kompensation for de højere inputpriser har landmændene siden 1960'erne fået statsstøtte i forskellige varianter, og støtten er gradvist accelereret frem til 1984. Kompensationen for omkostningerne ved protektionismen løste ikke selve problemet, nemlig forringelsen af den relative konkurrenceevne hos de beskyttede industrier, og kompensationen måtte vedvarende øges. Yderligere var udlandets protektionisme af landbrugssektoren et stigende problem for New Zealand. I stedet for at erkende, at faldende verdensmarkedspriser var et vedvarende problem, har de new zealandske regeringer forsøgt at neutralisere effekterne, som om der var tale om et midlertidigt problem (Rayner, 1990: 16–17). Selvom landbrugsstøtten har haft et højt niveau, har det aldrig været tilstrækkeligt til at kompensere landbruget fuldt ud for omkostningerne som følge af beskyttelsen af den hjemlige industri (Rayner, 1990: 18).

Efter at labourregeringen kommer til magten i 1984, sker der en række dramatiske ændringer i New Zealands økonomiske politik. Det store økonomiske re-

formprogram, som gik under navnet Rogernomics, indebar bl.a. fjernelse af løn og priskontrol, liberalisering af den finansielle sektor, en devaluering på 20% og herefter en flydende new zealandsk dollar, reduktion af import tariffer, fjernelse af importkontrol, forandringer af skattesystemet, reduktioner af de offentlige udgifter og en restrukturering af den offentlige sektor gennem selskabsdannelser (Clocke, 1989: 37). Landbrugssektoren var som et af New Zealands vigtigste erhverv naturligvis også omfattet af Rogernomics, og var et af regeringens første mål for reformer i 1984 (Kelsey, 1995: 95). Allerede i juni 1984, lige efter at regeringen var kommet til magten, annonceredes afskaffelsen af prisstøtten. Prisstøtten, som sikrede landmændene mindstepriser for deres produkter, udgjorde hovedparten af landbrugsstøtten. Afviklingen af prisstøtten SMP (Supplementary Minimum Price) sker over en meget kort periode (1984-1987). I november 1984 vedtager regeringen at afskaffe en række input-subsidier for landbruget. Støtten til kunstgødning, som er et af mest betydningsfulde input-subsidier udfases over 2 år (Clocke, 1989: 38). Rentesubsidierne til landmændene blev ligeledes afviklet, og renten blev hævet til markedsniveau som følge af deregulering af den finansielle sektor. Afskaffelsen af rentesubsidierne til landbru-

Oversigt over landbrugsreformerne

Juni 1984

- Afviklingen af prisstøtten annonceres.

November 1984

- Støtten til kunstgødning udfases frem til juni 1986
- Rentesubsidierne afskaffes og renten hæves til markedsniveau.
- Subsidier til kunstvanding bliver reduceret.
- Skattefradrag for investeringer afskaffes.
- Brugerbetaling for produktionsinspektion genindføres.

December 1985

- Nedslag i skatten på landbrugsjord afskaffes.
- Særlige skattefordele vedrørende husdyr afskaffes.

Kilde: (Clove, 1989:38)

Udviklingen i landbrugsstøtten

Årstal	Støtte -% af output
1984	30
1985	23
1986	23
1987	13
1988	12
1989	5

Kilde: (Sandrey & Scobie, 1994: 1044)

get betød, at realrenten steg med ca. 5 procent point, hvilket var en ganske betydelig stigning (Warren & Sandrey, 1990: 190–191). Herudover blev der også indført brugerbetaling på offentlig forskning og service til landmændene. Særlige skattefradrag for investeringer i landbruget samt en række subsidier til kunstvanding afskaffedes også. I 1985 fjernes landbrugs sidste skattemæssige fordele (Clocke, 1989: 38). I tabellen side 114 ses udviklingen i landbrugsstøttens størrelse i forhold til værdien af den samlede landbrugsproduktion. Landbrugsstøtten udgjorde næsten 30% af landmændenes indtægter. Dette blev på blot 5 år reduceret til 5%. Der er altså tale om næsten fuldstændig afvikling af en betydelig støtte i løbet af en ganske kort periode. Dvs. der er tale om en radikal reform, hvor politikken og de grundlæggende ideer bag politikken ændres, således at man bevæger sig væk fra statsinterventionisme til markedskræfternes frie spil.

Den økonomiske krise

Størrelsen af økonomisk krise var en af de faktorer, der ifølge min teoretiske model skulle åbne vinduet for reformer. Dette afsnit vil belyse, i hvor høj grad den økonomiske krise har bidraget til reformerne på landbrugsområdet.

Omfanget af den økonomiske krise

I 1984 var den new zealandske økonomi i dyb krise. Underskuddet på den offentlige saldo var 8,9% af BNP og betalingsbalanceunderskuddet var 6% af BNP (Schwartz, 1994: 534). Der var altså tale om en meget stor økonomisk krise, hvilket skulle give et meget stort vindue for reformer. Imidlertid var en krise af tilsvarende størrelsesorden i Sverige ikke nok at til afvikle landbrugspolitikken. I 1982

stod den nyvalgte socialdemokratiske regering i Sverige i en tilsvarende budgetkrise som den i New Zealand (Schwartz, 1994: 534). Alligevel iværksatte Sverige ikke en afvikling af landbrugsstøtten i 1982, men først i 1990 lang tid efter den økonomiske krise. Også EU har haft budgetkriser, uden at det har medført en afvikling af landbrugsstøtten.

Den økonomiske krise var imidlertid en væsentlig årsag til, at der kom markedsliberaliseringer i New Zealand. Hidtil havde protektionismen og reguleringen af økonomien ganske vist betydet, at New Zealands vækstrater har haltet langt efter de øvrige OECD-lande, men meget få new zealændere var klar over dette. Først i 1984 viste økonomien reelle krisetegn, og arbejdsløsheden kom over 5% (Rayner, 1990: 20). Således var det først i 1984, at vælgerne blev klar over, at en større politisk forandring var nødvendig. Interventioner som løsningen på økonomiske problemer har været prøvet til det ekstreme, og der var nu få der troede, at mere af det samme var løsningen (Rayner, 1990: 22). Krisen i New Zealand adskiller sig herved fra krisen i Sverige og budgetkriserne i EU ved, at det ikke blot er et spørgsmål om, at landet er havnet i en lavkonjunktur, men at krisen er forårsaget af en fejlslagen politik inden for stort set alle områder af det økonomiske system. Der er med andre ord tale om en erkendelse af, at hele den new zealandske model skal ændres grundlæggende. Der er med Peter Halls ord tale om sociallæring, hvor aktørerne bevidst forsøger at tilpasse den førte politik på baggrund af tidligere erfaringer og erhvervelse af ny viden. Således har den økonomiske krise ført til et skift af policy-paradigme, hvor den fælles ramme af ideer, værdier og antagelser, som er bestemmende for hvordan den politiske og samfundsmæssige virkelighed skal opfattes, har ændret sig (Hall, 1993: 278–279). Når en økonomisk krise baner vejen for et policyskift, står vinduet for reformer

meget åbent. Grundlaget for radikale reformer er hermed lagt.

Grundlæggende kan det stadig væk undre, at det netop var landbrugspolitikken som blev reformeret først. Et træk som adskiller New Zealand fra de øvrige OECD-lande er, at landbruget står for ca. 50% af den samlede eksport. Den økonomiske krise i New Zealand var netop kendetegnet ved ganske markant underskud på betalingsbalancen, også internationalt set. Dette burde måske indikere, at landbrugsstøtten burde opretholdes, således at landbrugsproduktionen blev så stor som muligt for at forstærke eksporten. Men her var det regeringens opfattelse, at hvis staten fortsatte med at være risk-taker i landbruget, så vil landbruget med tiden miste mere og mere af dets konkurrenceevne (Clocke, 1989: 39). Derfor ville landbrugsstøtten blot forværre problemet på langt sigt. Problemerne med betalingsbalancen ses derfor ikke som en hindring for at fjerne landbrugsstøtten.

Et andet træk, som adskiller New Zealand fra andre lande, var landbrugets store påvirkning af statens finanser. Landbrugsstøtten steg kraftigt i begyndelsen af 1980'erne og toppede i 1983, hvor den udgjorde 3,8% af landets BNP. (Sandrey & Scobie, 1994: 1044). Dette skal sammenlignes med, at EU's landbrugsstøtte typisk har udgjort mellem 0,5% og 0,8% af BNP (Rieger, 2000: 194). Landbrugsstøtten bidragede altså kraftigt til underskuddet på de offentlige finanser og betydeligt mere end mange andre lande. Hermed udøvede landbrugssektoren et akut pres på budgetterne, hvilket kan være en del af forklaringen på, hvorfor regeringen ønskede landbrugsreformer så hurtigt som muligt.

Delkonklusion

Den økonomiske krise giver et meget væsentligt bidrag til at øge mulighederne for reformer. Budgetunderskuddet og betalingsbalanceunderskud giver i sig selv et

væsentligt bidrag til reformmulighederne. Dette forstærkes yderligere af, at krisen foranlediger til et paradigmeskift. Paradigmeskiftet må antages at være afgørende for mulighederne for et radikalt skifte i landbrugspolitikken. Eftersom landbrugsstøtten giver et stor, akut og stærkt stigende pres på budgetterne, er vinduet for reformer af landbrugspolitikken særligt stort. Alt i alt giver den økonomiske krise samt opfattelsen af, at krisen er udtryk for større problemer med den økonomiske politik, nok det bedst tænkelige udgangspunkt for en reformvrig regering til at ændre politikken radikalt.

Regeringens mandat

Størrelsen af regeringens mandat var den anden faktor, som var afgørende for at åbne vinduet for reformer. Jo større mandatet er, desto større er vinduet for reformer. Dette afsnit ser på regeringens mandat. Dels det vælgermæssige mandat og dels hvilken politik regeringen fik mandat til at gennemføre.

Labours valgsejr i 1984

Labour stod i 1984 til at vinde en kneben valgsejr over det andet store parti The National Party (NP), som var et konservativt parti. Alligevel fik Labour en jordskredssejr pga. det new zealandske valgsystem, som er baseret på flertalsvalg i enkeltmandskredse. Et nyt tredje parti The New Zealand Party (NZP) stillede for første gang op til valget. NZP, som var et neoliberalt, antistat og promarked parti, hentede fortrinsvis sine vælgere fra NP. NZP fik pga. valgsystemet ikke en eneste plads i parlamentet på trods af, at partiet fik 12,3% af stemmerne (Kelsey, 1995: 26). NP blev afgørende svækket, fordi det havde mistet mange vælgere til NPZ. Det var på den baggrund, at Labour fik en jord-

skredssejr. Vælgermæssigt vandt Labour en kneben sejr, og det var fortrinsvis valg-systemets fortjeneste, at det blev en mandatmæssig jordskredssejr. Labour havde med andre ord ikke noget vælgermæssigt forspring til at absorbere eventuelle negative konsekvenser af en upopulær reformpolitik. Ligeledes kunne Labour heller ikke sætte sin lidt til, at NZP, som var et parti der pludselig dukkede op på den politiske arena, og som mobilisere ganske mange vælgere i løbet af få måneder, ville sikre Labour endnu en valgsejr. NZP kunne risikere at forsvinde lige så hurtigt, som det dukkede op. Hvilket partiet i øvrigt også gjorde.

Med hensyn til at gennemføre sin politik i parlamentet var vinduet for reformer ganske stort, men det beskedne vælgerforspring gjorde reformvinduet lille, idet vælgerforspringet var for lille til at kunne absorbere upopulære tiltag. Hermed kunne regeringens genvalgschancer blive bragt i fare. Valgresultatet giver altså ikke gode muligheder for at gennemføre upopulære reformer.

Bruddet med partiprogrammet

Det paradoksale er imidlertid, at hverken NP eller Labour havde argumenteret for radikale reformer i valgkampen. Partierne repræsenterede forskellige klassepositioner. NP havde opbakning fra landmændene og erhvervslivet og førte en konservativ og erhvervsvenlig politik. Labour repræsenterede arbejderklassen og maori-erne og har ført en traditionel socialdemokratisk politik. På trods af, at partierne repræsenterede forskellige samfundsgrupper har begge partier hidtil ført en politik baseret på pragmatisk interventionisme (Kelsey, 1995: 25). Selvom begge partierne bekendte sig til pragmatisk interventionisme, har der naturligvis været gradsforskelle, således at Labour har været mere interventionistisk end NP. Det er hermed yderligere klart, at vælgerne ikke

har givet regeringen et mandat til at iværksætte radikale reformer.

Normalt har partierne i New Zealand haft tradition for, at skrive meget detaljerede partiprogrammer, som følges punkt for punkt, når den valgte regering efterfølgende skulle gennemføre sin politik. Labour brød med traditionen og partiprogrammet og iværksatte en markant anderledes politik (Mulgan, 1990)

Efter valget blev det klart at finansminister Roger Douglas med støtte fra premierminister David Lange ønskede et radikalt reformprogram. Begge havde indset, at radikale reformer var nødvendige, men havde efter David Langes udsagn holdt deres intentioner hemmelige »fordi Roger mente de var værd at implementere« (Mulgan, 1990: 16). Hermed sagt at man ikke havde tillid til, at befolkningen vil støtte den efterfølgende reformproces. Problemet var derfor, at hverken partiets medlemmer eller vælgerne havde tilsluttet sig reformprogrammet. Finansminister Roger Douglas fik sammen med en række centrale personer i regeringen kapret partiapparatet. Dels fordi han udnyttede den økonomiske krise til at retfærdiggøre sin »pragmatiske tilgang, som skulle sikre en sund økonomi«, dels fordi Labour og NP var meget topstyret, og dels fordi Labour efter valget fik en helt anden sammensætning af medlemmerne i parlamentet. Mange af de nye medlemmer var veluddannede middelklasse folk, som havde fokus på ikke-økonomiske emner som antiatomvåbenpolitik, miljøproblemer og fredsaktioner. Disse parlamentsmedlemmer kom aldrig til at stå i vejen for det økonomiske genopretningsprogram, selvom de var skeptiske (Kelsey, 1995: 35-36). Hermed slår New Right ideologien igennem i Labour.

Hverken Labours vælgere eller medlemmer havde givet regeringen mandat til at gennemføre radikale reformer. På den baggrund synes muligheder for reformer at være små, idet Labour kunne forvente negative reaktioner fra vælgerne, når par-

tiet ønsker at implementere end markant anderledes politik end den, partiet er blevet valgt på.

Delkonklusion

Nok har Labour-regeringen gode muligheder for at få sine reformer gennem parlamentet, idet partiet har et stort flertal, men da den vælgermæssige opbakning til regeringen kun giver et knebent vælgerforspring, er mulighederne reelt begrænsede. Der er ikke det nødvendige råderum til at absorbere de negative konsekvenser af upopulære tiltag. Ydermere har regeringen ikke fået et mandat fra befolkningen til at gennemføre Rogernomics, idet denne politik har været hemmeligholdt. Hermed vil regeringen med stor sandsynlighed kunne forvente at blive straffet af vælgerne, hvis de gennemfører deres politik. Alt i alt synes regeringens mandat at give et lille vindue for reformer.

Vetopunkter

Vetopunkterne udgør en begrænsende faktor, som indsnævrer vinduet for reformer. Jo flere vetopunkter der er, desto større skal den økonomiske krise eller regeringens mandat være for at slå igennem. Dette afsnit analyserer nogle af vetopunkterne for gennemførelsen af reformer eller måske snarere fraværet af dem. Det ses bl.a. på det politiske system, vælgerne og landbrugsorganisationerne.

Det politiske system

De parlamentariske institutioner i New Zealand er kendetegnet ved få vetopunkter. New Zealand har flertalsvalg i enkeltmandskredse. Dette valgsystem har en tendens til at overrepræsentere de største partier på bekostning af de mindre partier. Det skaber som regel et topartisystem, og New Zealand er ingen undtagelse. Der

eksisterer to konkurrerende partier Labour og The National Party (NP), der begge karakteriseres ved en høj partidisciplin. Der eksisterer et antal mindre partier, men de spiller kun en meget begrænset rolle (Bertelsen, 1998: 22). Landet er formentlig, det mest rendyrkede eksempel på et Westminster-system. Det indebærer, at et enkelt parti på baggrund af et vælgerflertal danner regering, og varetager den udøvende myndighed. Samtidig indebærer fraværet af et stærkt andet kammer og en skreven forfatning, at regeringspartiet og særligt de enkelte fagministre, har en næsten ubegrænset magt (Bertelsen, 1998: 22–23). Der er stort set ingen vetopunkter for regeringen. Der er derfor tale om få indsnævringer i vinduet for reformer. Mulighederne for at kunne gennemføre radikale reformer er særdeles gode i et politisk system som det new zealandske. Når en regering først er ved magten, kan den gøre hvad den vil, og er primært begrænset af ønsket om genvalg (Palmer, 1994: 226). Hermed er det vælgerne, som udgør det største vetopunkt. Ydermere kan det tilføjes, at i et system som det new zealandske er det meget tydeligt, hvem der har ansvaret for den politik, der bliver ført. Ansvaret ligger hos regeringen eller regeringspartiet. Vælgerne ved derfor, hvem der skal straffes for en upopulær politik.

Da regeringen er en etpartiregering med eget flertal i parlamentet og dermed ikke skal indgå forlig med koalitions partnere eller oppositionspartier, er der stort set ingen vetopunkter ud over vælgerne. Hermed er størrelsen af regeringens vælgermæssige mandat afgørende for mulighederne for reformer. Regeringens vælgermæssige mandat var som bekendt snævert, og hermed udgør vælgerne et aktuelt vetopunkt og reducerer dermed mulighederne for reform.

Vælgerne som vetopunkt

I forrige afsnit blev der redegjort for, hvorfor vælgerne kunne blive et aktuelt vetopunkt for mulighederne for reform. Derfor kan det give anledning til undren, at vælgerne ikke udgjorde et vælgermæssigt vetopunkt, eftersom landbruget har en stor økonomisk betydning for New Zealand. I dette afsnit vil der blive redegjort for, hvorfor vælgerne ikke kom at udgøre et vetopunkt for landbrugsreformerne.

Landbrugssektoren er livsvigtig for New Zealand, og ca. 46% af arbejdsstyrken har forbindelse til landbrugssektoren, hvis man regner alle led med (Cloke, 1989: 37). Idet en meget stor del af arbejdsstyrken på en eller anden måde relaterer sig til landbruget, kan det forventes, at en del vælgere vil reagere negativt på en fjernelse af landbrugsstøtten. Det kan på den baggrund undre, at regeringen vælger at gennemføre så omfattende reformer af landbrugspolitikken, når den kun har et beskedent vælgerforspring. Cloke peger på, at Labour ikke var afhængig af landbrugets vælgere for at beholde magten. Heller ikke selvom en meget stor del af arbejdsstyrken havde en relation til landbruget (Cloke, 1989: 37). Labour får fortrinsvis dets stemmer fra byerne og ikke fra landbruget, som traditionelt stemmer på NP. Hermed bliver det naturligvis omkostningsfrit, for Labour at påbegynde en afvikling af landbrugsstøtten, idet partiet ikke kan tabe vælgere, det ikke har. Hermed udgør landbruget ikke noget vælgermæssigt vetopunkt for regeringen.

Yderligere var der den fordel, at NP var svækket af interne magtkampe mellem interventionister og markedstilhængere (Kelsey, 1995: 38–39). Disse magtkampe stod på gennem et par år. Da striden i partiet var bilagt, var markedstilhænger Jim Bolger løbet af med sejren. Jim Bolger gjorde det klart, forud for valget i 1987, at NP støttede den landbrugspolitik, som Labour havde introduceret, selvom partiet hellere havde set knap så omfattende

reformer, og at reformerne blev gennemført over en længere tidsperiode (Cloke, 1989: 37). Således viste det sig i sidste ende, at vælgerne reelt ikke fik noget valg mellem en forsættelse eller afskaffelse af landbrugsstøtten. Selvom Labour naturligvis ikke vidste, hvem der ville løbe af med sejren i NP, så kunne Labour alligevel udnytte, at en del af NP i hvert fald støttede landbrugsreformerne. Hermed kunne NP ikke føre en særlig skarp oppositionspolitik og mobilisere større vælgerskarer.

Regeringen påbegynder desuden reformerne meget hurtigt. Hermed er der lang tid, til regeringen skal bedømmes af vælgerne. Labour kommer til magten i juni 1984, og inden måneden er slut, har Labour allerede annonceret, at den vil afskaffe prisstøtten til landbruget. I november 1984 fremsætter partiet yderligere forslag om afvikling af resten af landbrugsstøtten. Ved at iværksætte reformerne lige efter at regeringen er kommet til magten, øges chancen for, at vælgerne har »glemt« eventuelle negative konsekvenser af landbrugsreformerne eller blot er optaget af andre emner. Dette forbedrer mulighederne for genvalg.

Forklaringen om, at landbruget ikke udgjorde noget vælgermæssigt vetopunkt, styrkes af, at afskaffelsen af protektionismen af den hjemlige industri og arbejdsmarkedsreformer, som jo påvirker Labours vælgere, først blev iværksat i 1986, efter at markedstilhængere havde sejret i NP. Når både NP og Labour støtter reformer, har vælgerne ikke noget valg og kan derfor ikke udgøre et vetopunkt.

Nok har Labour-regeringen et snævert mandat, og hermed udgør vælgerne et vetopunkt, men lige netop på landbrugsområdet, har Labour ikke mulighed for at miste sine vælgere, idet landmændene hører til blandt NP's kernevælgere. Da vælgerne ikke udgør et vetopunkt på landbrugsområdet, bliver vinduet for reformer ikke indsnævret.

Landbrugsorganisationerne som vetopunkt

Ovenfor blev der redegjort for, hvorfor vælgerne ikke udgør noget vetopunkt. I det følgende vil der blive redegjort for, hvorfor landbrugsorganisationerne ikke udgjorde og heller ikke forsøgte at udgøre noget vetopunkt. Meget overraskende bakkede Federated Farmers of New Zealand (FFNZ) Labour-regeringen op i dens reformbestræbelser. Normalt ville man have forventet, at en landbrugsorganisation skulle kæmpe for at bevare landbrugsstøtten og ikke støtte dens afvikling. Der er flere årsager til, at FFNZ støttede landbrugsstøttens afvikling.

Landbruget og markedsliberaliseringer

FFNZ var en af New Zealands stærkeste interesseorganisationer og var i 1970'erne en varm tilhænger af den interventionistiske politik. En tidligere præsident for FFNZ sagde, at organisationen »eksisterede for at intervenere« (Roche, Johnston & Heron, 1992: 1757). På baggrund af den økonomiske krise skiftede FFNZ holdning og blev en varm tilhænger af markedsreformer. Forud for valget i 1984 fremlagde FFNZ et program, hvor »de barrierer, som hindrede fremgang i landbruget«, skulle fjernes. Her pegede FFNZ på devaluering af den new zealandske dollar, deregulering af økonomien og en reduktion af handelsbarriererne. Ligeledes støttede FFNZ Labours tiltag om at afskaffe landbrugsstøtten, men mente dog, at landbruget bar en uforholdsmæssig stor del af de offentlige besparelser (Roche, Johnston & Heron, 1992: 1759). FFNZ var en af de stærkeste og mest vedvarende tilhængere af radikale forandringer (Kelsey, 1995: 78).

En af grundende til, at FFNZ skiftede fra at være tilhænger af interventionisme til at være tilhænger af radikale markedsreformer, skyldes bl.a., at landbruget led et nettotab ved protektionismen på trods

af kompensationer via landbrugsstøtten. Protektionismen medførte forhøjede priser på landbrugets inputfaktorer og hævdede hermed produktionsomkostningerne. Selvom om produktionsstøtten blev introduceret i 1978 og eskalerede frem til 1984, var det aldrig nok til at kompensere landbruget for konsekvenserne af protektionismen. Det havde klart været bedst for landbruget at afskaffe protektionismen samtidigt med kompensationen til landbruget (Rayner, 1990: 18).

Selvom om det generelt ville være en fordel for landbruget, at både protektionisme og landbrugsstøtten blev afskaffet samtidig, så kunne landbruget ikke være sikker på, at alle andre erhverv blev underlagt de samme markedsliberaliseringer. FFNZ burde måske have argumenteret for, at landbrugsstøtten skulle afvikles i takt med, at resten af den new zealandske økonomi blev liberaliseret. I stedet støttede FFNZ, at landbruget gik forrest, også selvom landbruget de første to år under Rogernomics var det erhverv, som betalte den største pris for afskaffelsen af subsidierne (Kelsey, 1995: 78). Først i slutningen af 1986 tog Labour-regeringen initiativ til at afskaffe protektionisme for den hjemlige industri (Kelsey, 1995: 97). Arbejdsmarkedsreformer lader også vente på sig og påbegyndes først i 1987. Arbejdsmarkedet blev ikke udsat for omfattende liberaliseringer før 1991 – efter at NP havde fået regeringsmagten (Kelsey, 1995: 173–185). Med andre ord ved en afvikling af landbrugsstøtten er landmændene sikre på, at få nogle ulemper her og nu, mens der knytter sig usikkerhed til, om fordelene overhovedet kommer. Muligheden for eventuelle fremtidige fordele kan ikke være hele forklaringen på, hvorfor FFNZ støtter afskaffelsen af landbrugsstøtten, men kan dog forklare hvorfor landbruget generelt var positivt indstillet overfor markedsliberaliseringer. Labours stærke interesse i at afskaffe landbrugsstøtten skal også ses på denne baggrund. Ved at af-

skaffe landbrugsstøtten sikrer Labour sig en vedvarende alliancepartner, når det gælder liberaliseringer på andre områder. Desuden vil NP, som er landmændenes parti, formentlig være mere tilbøjelig til, at støtte liberaliseringer af andre områder, når det kommer deres kernevælgere til gode. Hermed er det landbrugsreformerne, som er nøglen til at åbne vinduet for reformer på en række andre områder.

Intern splittelse i Federated Farmers of New Zealand

Selvom indtjeningen pr. landbrug faldt lige efter reformerne blev gennemført, var indtjeningen i 1987 kun 7% under niveauet i 1984 målt i faste priser¹ (Johnston & Fengley, 1994: 1036). Dette får Gardner (1994:1054) til at konkludere »at der ikke er noget at frygte ved en afskaffelse af landbrugsstøtten«. Alligevel har afskaffelsen slået hårdt igennem i de første år, idet priserne på landbrugsjord faldt med 58% (Johnston & Fengley, 1994: 1035). Mange landmænd støtter alligevel markedsliberaliseringerne og afskaffelsen af landbrugsstøtten. Hovedårsagen er, at landmændene bliver påvirket forskelligt af reformerne. Især fåreavlerne havde gavn af landbrugsstøtten (Rayner, 1990: 18), og de bærer derfor en større del af omkostningerne ved afskaffelsen af landbrugsstøtten. Desuden var det især landmænd med mindre landbrug, der frygtede, at afskaffelsen af landbrugsstøtten radikalt ville forringe deres levestandard. Mange andre landmænd var derimod åbenlyse modstandere af subsidier og regulering (Cloke, 1989: 40). Ligeledes var der også en skillelinie mellem forgældede, fortrinsvis yngre landmænd, som købte deres jord, da jordpriserne toppede først i 1980'erne, og ældre landmænd, som kun havde få gældsposter (Cloke, 1989: 43). Geografisk var der også forskel på konsekvenserne af en afskaffelse af landbrugsstøtten. En god indikator på dette er jordpriserne. Gene-

relt blev jordpriserne halveret, men ændringerne i jordpriserne var langt fra ensartet i de forskellige regioner eller blandt forskellige typer landbrug (Johnston & Sandrey, 1990: 186). I de områder, som blev hårdest ramt, faldt jordpriserne i 1988 til ¼ af niveauet i 1982 målt i faste priser, alt imens andre områder, især i den nordlige del af landet, oplevede mindre næsten ubetydelige fald. Herudover var der endda områder, hvor jordpriserne steg (Johnston & Sandrey, 1990: 187). FFNZ var således splittet internt vedrørende ændringerne af landbrugspolitikken.

Det der skete i FFNZ var, at nogle landmænd kom gratis igennem reformprocessen. Det var især de ældre landmænd, som kom gratis igennem reformprocessen. Eftersom det kræver en vis portion fritid, at være med i en organisation som FFNZ, var det hovedsagligt de ældre landmænd med deres på det tørre, der havde tid og overskud til at engagere sig i FFNZ (Campbell, 1992). De landmænd, som havde økonomiske problemer, var hermed ikke repræsenteret i FFNZ og følte heller ikke, at organisationen repræsenterede deres interesser. Resultatet blev, at de meldte sig ud, og FFNZ fik hermed en markant nedgang i medlemstallet. (Campbell, 1992). Forklaringen på at FFNZ var så positivt indstillet over for reformerne skal altså findes i, at det var de økonomisk velfunderede landmænd, der sad på magten i FFNZ og ikke de landmænd, som blev hårdest ramt af reformerne.

Landbrugsstøttens betydning sammenlignet med andre faktorer

Landbrugets indtjening og jordpriserne bliver påvirket af mange andre faktorer end lige netop afskaffelsen af landbrugsstøtten. En af de faktorer, som i høj grad påvirkede både landbrugets indtjening og især jordværdierne, var renten. Realrenten havde frem til 1982 været negativ pga. høj inflation (ca. -8% til -10%). Efter 1982 steg

realrenten markant som et led i inflationsbekæmpelsen, og blev nu positiv (ca. 7% til 8%) (Johnston & Sandrey, 1990: 191). Denne markante rentestigning påvirkede jordpriserne ganske kraftigt og samtidig hermed også landbrugets indtjening. Det var især de yngre landmænd, der mærkede den stærkt stigende rentebyrde. Desuden kan størstedelen af ændringerne i landmændenes afregningspriser tilskrives ændringer i verdensmarkedsprisen samt ændringer i profitmarginen i fødevarerindustrien og ikke afviklingen af landbrugsstøtten, selvom det dog stadig væk var en vigtig faktor (Reynolds & Moore, 1990: 148–151). Afskaffelsen af landbrugsstøtten var hermed ikke helt så afgørende, og mange landmænds anspændte situation skyldes derfor ikke kun landbrugsreformerne. En landmand udtrykker det således »afskaffelsen af produktionsstøtten betyder blot, at vi ikke kan holde vinterferie i udlandet« (Cloke, 1989: 46). Det er bl.a. også i dette lys, at landmændenes manglende modvilje i forhold til landbrugsreformerne skal findes. Andre faktorer er simpelthen mere afgørende for landmændenes økonomi end lige netop landbrugsstøtten.

Opsummering

De omkostninger, som protektionisme af den hjemlige industri påfører landbruget, opvejes langt fra af landbrugsstøtten. Derfor ville det være en fordel for landbruget, om både protektionisme og landbrugsstøtte afskaffes samtidigt. Ved en afvikling af landbrugsstøtten er landmændene sikre på at få nogle ulemper her og nu, mens der knytter sig usikkerhed til, om fordelene overhovedet kommer. Dette kan forklare hvorfor landbruget er generelt positivt indstillet overfor markedsliberaliseringer, men er næppe hele forklaringen på, hvorfor FFNZ støtter afviklingen af landbrugsstøtten.

Hovedårsagen til, at FFNZ ikke mobiliserede dets medlemmer til kamp mod re-

geringen var, at FFNZ var splittet internt. Det er svært for en interesseorganisation at udgøre et vetopunkt, hvis den ikke har fuld opbakning fra dens medlemmer. Det var fortrinsvis ældre landmænd, som kom gratis igennem landbrugsreformerne, der sad på magten i FFNZ. Det betød, at organisationen som helhed, var positivt indstillet overfor reformerne. Med andre ord de landmænd, der kom gratis igennem reformprocessen, kunne måske opnå fordele i fremtiden, men undgik stort set ulemperne her og nu.

Ydermere var afskaffelsen af landbrugsstøtten knap så betydningsfuld for landmændenes økonomi som renteniveau, verdensmarkedspriser og fødevarerindustriens profitmargin. Hermed var incitamentet til at protestere ikke særligt stort for mange landmænd.

Blitzkrieg

Regeringens blitzkriegs-strategi var en væsentlig årsag til, at det kunne lade sig gøre, at foretage et radikalt brud med den hidtidige politik og gennemføre det økonomiske reformprogram (Rogernomics), som landbrugsreformerne var en del af. Labour-regeringen med finansminister Roger Douglas i spidsen udnytter krisebevidstheden til at iværksætte reformer i et rasende tempo. Således var strategien hos finansministeren at føre blitzkrieg ved fremsætte forslag og meget hurtigt implementere dem. Hermed var modstanderne altid i defensiven og var overladt til at debattere sidste uges reformer. Roger Douglas har udtalt at »konsensus vedrørende kvalitetsbeslutninger først opnås efter, at de er blevet gennemført«. Strategien var således, at definere sine mål og rykke frem i mod dem med kvantespring, og herefter implementere dem så hurtigt som muligt, idet modstanderne vil have meget svære ved at skyde på et mål, der hele tiden flytter sig (Kelsey, 1995: 33–34). Hovedsagligt var der to årsager til, at denne blitzkrieg

kunne lade sig gøre. Den ene var den økonomiske krise, som nærmest kræves handling her og nu. Den anden var det politiske system, som gav regeringen flertal i parlamentet, således at de hurtigst muligt kunne gennemføre de foreslåede reformer. Blitzkriegs-strategien hindrede, at interesseorganisationer kunne nå at omgruppere sig, således at de kan forhindre forandringer, og giver politikerne mindre tid til at vende ryggen til reformerne (Johnston & Frengley, 1994: 1034). Da det var de landmænd, som kom gratis igennem reformprocessen, der sad på magten i FFNZ, hindrede regeringen ved en hurtig implementering, at de utilfredse landmænd nåede at få indflydelse. Blitzkriegs-strategien var altså medvirkende årsag til, at FFNZ ikke kom til at udgøre et vetopunkt.

Det politiske system i New Zealand gør, at der næsten ikke eksisterer nogen vetopunkter. Regeringen kan gøre stort set, hvad den vil, når den først er kommet til magten, og er primært begrænset af ønsket om genvalg. Hermed er vælgerne det største vetopunkt. Grunden til, at vælgerne ikke har udgjort noget vetopunkt for regeringen vedrørende landbrugspolitikken, skyldes to ting. For det første findes Labours vælgere fortrinsvis i byerne, og Labour har derfor intet at miste ved at reformere landbrugspolitikken. Den anden årsag til, at Labours beskedne vælgermæssige forspring ikke blev et vetopunkt i reformprocessen skyldtes i høj grad aktørernes strategiske valg. Således var det af stor betydning, at FFNZ valgte at være positiv over for markedsliberaliseringer og afskaffelsen af landbrugsstøtten og dermed ikke udgjorde noget vetopunkt. FFNZ støttede generelt markedsliberaliseringer, idet landbruget på langt sigt havde fordel heraf. Dog var der på kort sigt ulemper for landmændene. FFNZ var splittet internt, fordi ulemperne ramte skævt. En række landmænd kom stort set gratis igennem reformprocessen. Det var

disse landmænd, der sad på magten i FFNZ, og det var hovedårsagen til FFNZ's positive indstilling til reformerne. I den sammenhæng har regeringens strategi bl.a. været afgørende for, at de utilfredse landmænd ikke nåede at mobilisere modstand mod landbrugsreformerne. Desuden var afskaffelsen af landbrugsstøtten knap så betydningsfuld for landmændenes økonomi som renteniveau, verdensmarkedspriser og fødevarerindustriens profitmargin. Hermed var incitamentet til at protestere ikke særligt stort for mange landmænd. Kombinationen af strategi og manglende incitament hos en stor del af landmændene til, at protestere over landbrugsreformerne har gjort, at FFNZ ikke kom til at udgøre et vetopunkt.

Ligeledes har regeringens valg af landbrugsområdet, som et af de første områder, som skulle reformeres, været afgørende for at få landbruget som strategisk alliancepartner i forbindelse med markedsliberaliseringer på andre områder. FFNZ har presset på for markedsliberaliseringer i andre sektorer, fordi manglende reformer øgede landmændenes omkostningsniveau. Landbrugets ønske om markedsreformer har sandsynligvis også været afgørende for, at NP valgte en mere markedsorienteret linie.

Alt i alt må det konstateres, at antallet af vetopunkter ganske vist har haft en meget stor betydning for mulighederne for landbrugsreformer, men alligevel er implikationen af analysen, at aktørernes strategivalg spiller en betydelig rolle, når reformvinduet bliver snævret ind.

Konklusion

Den økonomiske krise giver et meget væsentligt bidrag til at øge mulighederne for reformer. Budgetunderskuddet og betalingsbalanceunderskud giver i sig selv et væsentligt bidrag til reformmulighederne. Dette forstærkes yderligere af, at krisen

foranlediger til et paradigmeskift, der må antages at være afgørende for mulighederne for et radikalt skifte i landbrugspolitikken. Eftersom landbrugsstøtten giver et stor, akut og stærkt stigende pres på budgetterne, er vinduet for reformer af landbrugspolitikken særligt stort. Alt i alt giver den økonomiske krise samt opfattelsen af, at krisen er udtryk for større problemer med den økonomiske politik, nok det bedst tænkelige udgangspunkt for en reformvrig regering til at ændre politikken radikalt.

Regeringens mandat har vist sig ikke at være en så afgørende faktor for reformmulighederne. Nok har regeringen gode muligheder for at få sine reformer gennem parlamentet, idet partiet har et stort flertal, men da den vælgermæssige opbakning til regeringen kun giver et knebent vælgerforspring, er mulighederne reelt begrænsede. Der er ikke det nødvendige råderum til at absorbere de negative konsekvenser af upopulære tiltag. Ydermere har regeringen ikke fået et mandat fra befolkningen til at gennemføre Rogernomics, idet denne politik har været hemmeligholdt. Hermed vil regeringen med stor sandsynlighed kunne forvente at blive straffet af vælgerne, hvis de gennemfører deres politik. Regeringens mandat giver et lille vindue for reformer. Mandatets størrelse var således afgørende for, at reformerne kunne gennemføres i parlamentet, men vælgermæssigt var mandatet ikke stort nok til at kunne forklare gennemførelsen af radikale reformer.

Fraværet af vetopunkter synes at kunne forklare de gode muligheder for at kunne gennemføre radikale reformer. Det politiske system i New Zealand gør, at der næsten ikke eksisterer nogen vetopunkter. Regeringen kan gøre stort set, hvad den vil, når den først er kommet til magten, og er primært begrænset af ønsket om genvalg. Hermed er vælgerne det største vetopunkt. Grunden til, at vælgerne ikke har udgjort noget vetopunkt for Labour-

regeringen vedrørende landbrugspolitikken skyldes to ting. For det første findes Labours vælgere fortrinsvis i byerne, og Labour har derfor intet at miste ved at reformere landbrugspolitikken. Den anden årsag til, at Labours beskedne vælgermæssige forspring ikke blev et vetopunkt i reformprocessen skyldtes i høj grad aktørernes strategiske valg. Således var det af stor betydning, at FFNZ valgte at være positiv over for markedsliberaliseringer og afskaffelsen af landbrugsstøtten og dermed ikke udgjorde noget vetopunkt. FFNZ støttede generelt markedsliberaliseringer, idet landbruget på langt sigt havde fordel heraf. Dog var der på kort sigt ulemper for landmændene. FFNZ var splittet internt, fordi ulemperne ramte skævt. En række landmænd kom stort set gratis igennem reformprocessen. Det var disse landmænd, der sad på magten i FFNZ, og det var hovedårsagen til FFNZ's positive indstilling til reformerne. I den sammenhæng har regeringens strategi bl.a. været afgørende for, at de utilfredse landmænd ikke nåede at mobilisere modstand mod landbrugsreformerne. Hermed kom FFNZ aldrig til at udgøre et vetopunkt. Alt i alt må det konstateres, at antallet af vetopunkter ganske vist har haft en meget stor betydning for mulighederne for landbrugsreformer, men alligevel er implikationen af analysen, at aktørernes strategivalg spiller en betydelig rolle, når reformvinduet bliver snævret ind. Aktørernes strategiske valg er ikke med i den teoretiske model, som består af en række strukturelle variable. Aktørerne kan altså via deres strategiske valg udvide (og indsnævre) reformvinduet's størrelse. Hermed bliver reformvinduet ikke kun afgjort af de strukturelle variable, som antaget i den teoretiske model, men også af aktørernes strategivalg.

Samlet set kan det konkluderes, at størrelsen af den økonomiske krise var stor og derfor gav særdeles gode muligheder for radikale reformer. Mandatets størrelse var

derimod kun delvist afgørende. Mandatet var stort nok til at opnå flertal i parlamentet, som især skyldtes valgsystemet. Derimod var det vælgermæssige forspring beskedent og derfor en begrænsende faktor. Da det politiske system er meget centraliseret, er det eneste vetopunkt vælgerne. Kombinationen af et beskedent vælgermæssigt forspring og vælgerne som det afgørende vetopunkt, burde ikke give muligheder for radikale reformer. At der alligevel kommer radikale reformer skyldes den unikke situation, at vælgerne ikke udgør noget vetopunkt for Labour på landbrugsområdet, samt at FFNZ tilslutter sig reformerne. Med andre ord fraværet af vetopunkter gør, at det beskedne vælgermæssige forspring, som det svage led, ikke bliver en begrænsende faktor. Hermed bliver vinduet for reformer alligevel ganske stort – et vindue som bliver benyttet fuldt ud af regeringen.

Noter

1. Cloke (1989: 42) mener, at landbrugets indtjening falder mere markant end Johnston & Frengley. Begge anvender samme kilde nemlig "New Zealand Meat and Wool Boards' Economic Service". Forskellen består i, at Cloke anvender estimater for 1986 og 1987, hvorimod Johnston & Frengley anvender de faktiske tal.

Litteraturliste

- Bertelsen, Christian (1998); *Institutioner, magt og interesser: En komparativ analyse af institutionelle kontraktreformer i Danmark og New Zealand*; Institut for Statskundskab Århus Universitet; 1998.
- Campbell, Hugh (1992); "Farm politics in New Zealand: Pushing on to "Drier" ground?"; *Rural Society*, vol. 2, no. 2; 1992.
- Cloke, Paul (1989); "State deregulation and New Zealand's agricultural sector"; *Sociologia Ruralis*, vol. XXIX (1); 1987; pp. 34–47
- Daugbjerg, Carsten (1999); "Reforming the CAP: Policy Networks and Broader Institutional Structures"; *Journal of Common Market Studies*, vol. 37, no. 3, September 1999; pp. 407–428.
- Gardner, Bruce L. (1994); "Liberalization in New Zealand Agriculture: Discussion"; *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 76, no. 5, December 1994; pp. 1053–54.
- Hall, Peter A. (1993); "Policy Paradigms, Social learning, and the State"; *Comparative Politics*, vol. 25, nr. 3, 1993.
- Immergut, Ellen M. (1992); "The rules of the game: The Logic of health policy-making in France, Switzerland, and Sweden" i (ed. *Sven Steimo, Kathleen Thelen and Frank Longstreth*) *Structuring Politics. Historical institutionalism in comparative analysis*. Cambridge Press; 1992.
- Johnston, Warren E. & Gerald A.G. Frengley (1994); "Economic Adjustment and Changes in Financial Viability of the Farming Sector: The New Zealand Experience"; *American Journal of Agricultural Economics*, December 1994, vol. 76 no. 5, pp. 1034–1040.
- Johnston, Warren & Ron Sandrey (1990); "Land Markets and Rural Debt" i (ed. *Ron Sandy & Russel Reynolds*) *Farming without subsidies. New Zealand's recent experience*. MAF; 1990.
- Keeler, John T.S. (1993); "Opening the Window for Reform: Mandates, Crisis and Extraordinary Policy-Making"; *Comparative Political Studies*, vol. 25, no. 4; 1993; pp. 487–520.
- Kelsey, Jane (1995); *Economic Fundamentalism*; Pluto Press; London/ East Haven, CT; 1995.
- Mulgan, Richard (1990); "The Changing Electoral Mandate" i (ed.) Holland, Martin & Jonathan Boston; *The Fourth Labour Government. Politics and Policy in New Zealand*; Second Edition; Oxford University Press, 1990.
- Nedergaard, Peter, Henning Otte Hansen og Preben Mikkelsen (1993); *EF's landbrugspolitik og Danmark. Udviklingen frem til år 2000*; Handelshøjskolens Forlag; 1993.
- Palmer, Matthew S. R. (1994); "Collective cabinet decision making in New Zealand" i (ed. *Michael Laver & Kenneth A. Shepsle*) *Cabinet ministers and parliamentary government*; Cambridge University Press, 1994.
- Pierson, Paul (1999); *Increasing Returns, Path Dependence and The Study of Politics*; Center

- For European Studies, Harvard University; 15. October 1999.
- Pierson, Paul (1996); "The New Politics of the Welfare State"; *World Politics*, vol. 48 no. 2; pp. 143–179.
- Rayner, Tony (1990); "The Seeds of Change" i (ed. Ron Sandy & Russel Reynolds) *Farming without subsidies. New Zealand's recent experience*. MAF; 1990.
- Reynolds, Russell & Walter Moore (1990); "Farm Prices and Costs" i (ed. Ron Sandy & Russel Reynolds) *Farming without subsidies. New Zealand's recent experience*. MAF; 1990.
- Rieger, Elmar (2000); "The Common Agricultural Policy. Politics Against Markets" i (ed. Wallace, Hellen & William Wallace) *Policy-Making in the European Union*; forth edition; Oxford University Press; 2000.
- Roche, M. M., T. Johnston & R. B. Le Heron (1992); "Farmers' interest groups and agricultural policy in New Zealand during the 1980s"; *Environment and Planning A*, 1992, vol. 24, no. 12; pp. 1749–1767.
- Sandrey, Ron A. & Grant M. Scobie (1994); "Changing International Competitiveness and Trade: Recent Experience in New Zealand Agriculture"; *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 76, no. 5, December; pp. 1041–46.
- Schwartz, Herman (1994); "Small States in Big Trouble: State Reorganization in Australia, Denmark, New Zealand and Sweden in the 1980's"; *World Politics*, vol. 46; 1994; pp. 527–555.

NOGET MED KØD PÅ!

Avisen handler om mennesker,
landbrug og livet på landet.
Hvis du har en god idé eller et
spændende emne til en artikel
- med kød på, så ring eller skriv
til avisen.

■ ■
*Ingen emner
er hellige køer*
■ ■

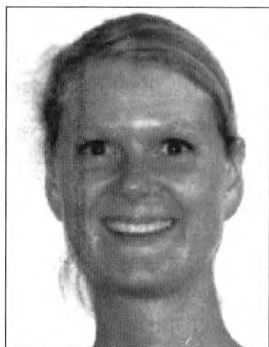
MULTIMEDIHUS

DANSK LANDBRUG A/S
Kirken. Østervold 24-26
DK-6800 Varde
Telefon 75 22 44 00
Telefax 75 22 44 77
dansk-landbrug@vestmedia.dk
www.dansk-landbrug.dk

Historisk indlæg: Godsejere og biodynamik

Dengang det biologisk-dynamiske jordbrug kom til Danmark

Af ph.d.-stipendiat, *Nina Kirstine Brandt*, Institut for Historie, Københavns Universitet

Den 3. maj 1936 afholdtes et fortroligt møde på Park Hotel i Odense. Indbyderne var direktør Carl Vett, Wessel & Vett, Lensgreve Bernstorff-Gyldensteen og direktør og godsejer Frederik Lausen, Aarhus Olie-mølle. Formålet var at stifte en forening til fremme af en ny dyrkningsmetode for landbruget, en metode hvis kerne var kvalitet og sunde produkter¹. På et efterfølgende møde d. 13. juni 1936 blev *Forening til Fremme af den biologisk-dynamiske Driftsmaade* dannet. Foreningen bestod i begyndelsen af 19 medlemmer, hvoraf ca. 12 var godsejere. Blandt de gårde, hvor man ønskede at forsøge sig med metoden, var Rosenholm ved Randers, Lerbækgaard ved Vejle og Gyldensteen på Fyn². Inspirationen var dr. Rudolf Josef Lorenz Steiners teorier, kendt som antroposofien³. Bevæggrunden var landbrugskrisen, der 30'erne igennem prægede hele det danske samfund.

Landwirtschaftliche Versuchsring der Antroposophischen Gesellschaft

Rudolf Steiner blev født i Nederøstrig (i dag Kroatien) i 1861 af borgerlige forældre og uddannet på Teknisk Højskole i Wien. Hans store inspirationskilde var Goethe, på hvis filosofi R. Steiners hovedværk fra 1893 *Die Philosophie der Freiheit* bygger. I 1912–13 stiftede han Antroposofisk Selskab, og denne filosofi blev grundlaget for en helt speciel landbrugsmetode.

Fra den 7. til den 16. juni 1924, afholdt Rudolf Steiner et antroposofisk landbrugskursus på godset Koberwitz i Tyskland⁴. Formålet var netop at sammenkoble de antroposofiske ideer med landbrugsførelse i praksis⁵. Hovedinitiativtagerne til kurset var grev Keyserlingk, Koberwitz gods og grev Otto von Lerchenfeld, Köfering og Gebelkofen godser samt Ernst Stegemann, forpagter af godset Marienstein, hvor han siden 1922 havde praktiseret den biodynamiske metode⁶. Samme kreds etablerede i juni 1924, i forbindelse med landbrugskurset, den første formelle forsøgsring: *Landwirtschaftliche Versuchsring der Antroposophischen Gesellschaft*⁷. Som navnet indikerer, var forsøgsringen udelukkende for antroposofiske medlemmer, dog både tyske og udenlandske. Ved stiftelsen var der ca. 60 praktiserende medlemmer og ca. 136 andre medlemmer, inkl. udlændinge⁸. En kursusbog, som Rudolf Steiner udgav i forlængelse af junikurset, blev forsøgsringens praktisk-ideologiske rettesnor. Bogen var i begyndelsen kun for medlemmer og måtte ikke på nogen måde offentliggøres. Desuden skulle forsøgs-

Rudolf Steiner

ringens arbejde ske i tæt samarbejde med Goetheanum, Rudolf Steiners højskole i Dornach i Schweiz. Højskolen, og særligt dens naturvidenskabelige afdeling, fungerede som forsøgsstation og hovedsæde for udviklingen af Steiners antroposofiske og biodynamiske teorier. Rent praktisk skulle samarbejdet foregå via lederen og forstanderen for naturvidenskabsafdelingen, Gunther Wachsmuth og dennes laboratorieleder, Ehrenfreid Pfeiffer⁹. Helt konkret kom forsøgsringen til at stå for afholdelse af kurser og møder, praktisk forskning og forbedring af de biodynamiske præparater og metoder.

I august 1927 kom betegnelsen *biologisch-dynamische Wirtschaftsmethode* til. *Biologisk* var et i forvejen benyttet landbrugsudtryk, og det henviste til de biologiske processer, der foregik i jord og planter. Ordet *dynamisk* henviste til samarbejdet mellem de ikke-synlige kosmiske processer og jordens levende organismer. Det var et ord brugt af Steiner, som Stegemann gerne

ville indføre¹⁰. Derfor kom metoden til at hedde biologisk-dynamisk, og senere biodynamisk, metode. Konkret gik og går metoden stadig ud på, at de enkelte landbrug udgør en selvforsynende enhed. Når jorden dyrkes, skal den bibringes de rette mængder af naturlige kvælstoffer. Gødskning ses som en fodring eller levendegørelse af jorden. Det er de organiske processer, der skal fremmes. Måden, hvorpå dette sker, er dels via humustilførsel og dels via besprøjtning og præparering med planteudtræk af fx kamille, padderokke, brændenælde og lignende urter. Kunstgødning er forbudt. Desuden tilskrives kosmiske - stjerners og planeters - konstellationer stor indflydelse og betydning for hele processen. Pointen er, at alt i naturen står i et indbyrdes udvekslingsforhold til hinanden, hvilket begrunder, hvorfor landbrug skal være selv bærende. Dets opgave er som et mikrokosmos at vedligeholde eller forbedre sine jorders frugtbarhed. Derved holdes jordklodens sundhed ved lige - makrokosmos.

Den tyske forsøgsrings erfaringer med offentliggørelse af forsøgsresultater fik stor betydning for etableringen af en dansk forening. Forsøgsringens første formand, grev Keyserlingk, holdt strengt på, at alle medlemmer skulle skrive under på en forpligtelseserklæring om hemmeligholdelse. Flere ville ikke skrive under. Det hele endte med, at greven gik af til fordel for et delt formandskab bestående af E. Stegemann og G. Wachsmuth¹¹. Den tyske formand repræsenterede en mere åben linie, der hurtigt skulle gøre en del erfaringer med offentliggørelse af forsøgsresultater, erfaringer der tydeligvis kom til at spille en rolle for det schweiziske hovedsædes holdning til offentliggørelser i det hele taget. De var ikke alle lige gavnlige. I Tyskland i 1933 indførte Thüringen et direkte forbud mod foreningen, og selv om Rudolf Hess i en årrække holdt hånden over den biodynamiske metode, snærpede den officielle politiske holdning til¹².

En ting var et smukt og *tilbage-til-naturen* synspunkt, noget andet en religiøs funderet filosofi som antroposofien, der ikke kunne være andet end en torn i øjet på nazisterne.

I 1933 tog G. Wachsmuth initiativ til, at den tyske forsøgsring samt andre relaterede organisationer (Fx Demeterforbundet. Demeter var og er et kontrolmærke som det røde Ø-mærke) blev samlet og struktureret i en ny organisation *Reichsverband für Biologisch-Dynamische Wirtschaftsweise in Landwirtschaft und Gartenbau e.V.*¹³. Organisationen skulle referere direkte til Goetheanum. Denne organisation skulle blive foregangsbillede for mange biodynamiske foreninger, blandt andet i Danmark.

Det biodynamiske jordbrug kommer til Danmark

Her i landet etableredes i 1933 *Forsøgsring for de biologisk-dynamiske Landbrugsmetoder i Danmark*¹⁴. Først året efter anmeldtes foreningen til Foreningsregistret, og da var navnet allerede erstattet af det noget længere *Forsøgsring af Antroposofiske Landbrugere og Gartnere i Danmark*¹⁵. Denne organisation afløste en forening med det lidet velklingende navn *Forening for staldgødningsforsøg*¹⁶. Initiativtageren bag disse mange forløbere for den endelige forening var Carl Vett, direktør og arving til store aktieposter i Wessel & Vett¹⁷. Denne interesse for naturen, friluftslivet og sundhed var meget tidstypisk. Naturen og helse-sanatorier blev et yndet opholdssted for dem, der havde råd. Her var der tid og plads til filosofiske diskussioner – og Vett hørte netop til denne klasse.

Vetts engagement i den biodynamiske metode stammer formodentlig fra hans bekendtskab med antroposofien. Noget tyder endvidere på, at han var medlem af den tyske *Landwirtschaftliche Versuchsring der Antroposophischen Gesellschaft*¹⁸. Netop

derfor kan det undre, hvorfor der skulle etableres en dansk forsøgsring, når det var muligt af være med i den eksisterende tyske. Sagen var, at for at kvalificere sig til den tyske forsøgsring skulle man være med i den antroposofiske forening. Lensgreve Bernstorff-Gyldensteen, der var en lige så stor tilhænger af sagen som Vett, ønskede af uvisse årsager ikke medlemskab. Han var derfor lukket ude af det toneangivende og bestemmende selskab¹⁹. Og dette var en hæmsko for udviklingen af biodynamisk jordbrug i Danmark. Modsæt Vett besad Bernstorff-Gyldensteen nemlig den jord, der var nødvendig for praktisk-konkrete eksperimenter i dansk biodynamisk jordbrug. Eksperimenter der kunne bevise metodens brugbarhed også i Danmark, og derved bruges som argumentation for at fremme dens udbredelse. Og argumenterne for at fremme metoden var mange ifølge både Vett og Bernstorff-Gyldensteen. Høje toldbarrierer, protektionisme og importforbud landene imellem gjorde den økonomiske situation hård, særligt for landbruget. Kunne der spares på omkostninger til kunstgødning og import af foder, var dette særdeles attraktivt. Og det var heller ikke helt dårligt, hvis en merpris pga. bedre råvarekvalitet kunne opnås. Desuden var det danske landbrug præget af en evne til at tage hånd i hanke med problemerne, hvilket bl.a. de små og store andelsselskaber vidnede om²⁰.

De nordsjællandske forsøg

Allerede i 1931 var Vett i gang med at arrangere sådanne private forsøg. Han fik arrangeret et møde med K. A. Bondorff, forstander for Statens Planteavlslaboratorium i Lyngby. Hvad der præcist foregik på mødet vides ikke, da intet referat foreligger. Noget tyder dog på, at K. A. Bondorff har sagt ja til at være medtilrettelægger af en plan for forsøg på seks større gårde på Sjælland; Barfredshøj, Bregent-

ved, Gjorslev, Førslev, Harrested og Lyngbygaard. Den svenske agronom Erik Sandgren, der tidligere havde arbejdet som inspektør hos Stegemann, var forsøgsleder²¹. Året efter, i 1932, anmodede Vett i kraft af sin formandspost i Forening for Staldgødningsforsøg, kontorchef H. C. Larsen fra Statens Planteavlskontor om statstilskud til forsøg med biodynamiske jordbrugsmetoder²².

Fyldt med optimisme offentliggjorde Vett allerede året efter de foreløbige resultater. Meningen var, at forsøgene skulle løbe over en fireårig periode, men sådan kommer det ikke til at gå. Ifølge forsøgsberetningen og Vett besluttede Præstø Amts Landboforening i 1932 at fortsætte forsøgene, givetvis i forlængelse af et foredrag afholdt af Vett ved deres generalforsamling i november²³. Baggrunden for denne overdragelse var, at der ikke kunne opnås de statstilskud til forsøgene, som Vett havde regnet med²⁴. I stedet kom Vett selv til at betale forsøgsudgifterne, hvilket ikke var holdbart i længden. Forsøgsparcellerne måtte beskæres fra de oprindelige 200 m², og de tyske leverandører af de biodynamiske præparater ville ikke længere være med²⁵. Vett, Foreningen for Staldgødningsforsøg og Sandgren trak sig ud af projektet²⁶.

Der var i årene 1932–1937 en hel del røre om beskæringer af statstilskuddet til landbrugsforeningernes konsulenter. Bestyrelsesreferater fra De Samvirkende Danske Landboforeninger viser, at de havde nok at gøre med at bevare denne støtte til grundforbedrings- og regnskabskonsulenter så ubeskåret som overhovedet muligt²⁷. Nedskæringerne vakte stor harme, og debatten bølgede i datidens landbrugsblade. Det var ofte kontorchef H. C. Larsen, Statens Planteavlskontor, der stod for skud. Hvad der er værd at bemærke, er et enkelt af hans indlæg, hvor han pointerede, at tilskud til forsøg skulle gå via en eksisterende og anerkendt organisation. Enkeltpersoner kunne ikke modtage

støtte²⁸. Netop derfor kunne forsøgslederen for forsøgene på de seks sjællandske gårde, Sandgren, ikke opnå tilskud. Han hørte ikke under nogen landboforening. Den magt landbruget havde, og stadig har, på de politiske beslutninger gik gennem landbrugets efterhånden mere og mere veletablere organisationssystem. Landbo- og husmandsforeningerne, andelsorganisationerne og Landbrugsrådet dannede en stærk *lobby*²⁹. Forandringer på landbrugsområdet havde størst chance for succes, hvis det skete med en eller flere organisationers støtte. Da Præstø Amts Landboforening oprettede biodynamiske forsøg under deres egen konsulent, opfyldtes kravene for at få tilskud.

Baggrunden for den afviste tilskudsansøgning, må derfor ses som et udtryk for Vetts manglende viden på lovgivningsområdet og ikke, som han senere påstår, pga. direkte modarbejdelse fra landboforeningers side³⁰.

Askov og Lyngby

Lige efter Vetts offentliggørelse af de foreløbige resultater fra de sjællandske forsøg, udtalte forstander for Statens Planteavlslaboratorium, K. A. Bondorff sig offentligt nedsættende og skeptisk overfor den biodynamiske metode. Tanken om, at ...ikke alene Nutidens Gødningslære, men saavel Plantefysiologi som Kemi [skulle være] Taabeligheder...³¹, var særdeles provokerende. Den nye tids landbrug byggede på tiltroen til de kemiske vidundermidler.

Alligevel besluttede K. A. Bondorff i samme måned at påbegynde lignende forsøg på Askov og Lyngby forsøgsstationer³². Disse forsøg fandt sted i 1933 og 1934. Forsøgene var ens bygget op, idet gødning og marker begge steder blev præpareret med de specielle biodynamiske urtemidler. Man var på Askov Forsøgsstation noget mere grundig end på Lyngby Forsøgsstation, for nok troede forstanderen Karsten Iversen ikke på metoden, men

forskrifterne skulle følges³³. Præpareringen blev foretaget af en Ernst Fink, der havde kontakt til Goetheanum og senere blev assisterende konsulent hos den biodynamiske forening³⁴. Også her lader det til, at forsøgene skulle have været fortsat i en længere periode, højst sandsynligt fire år³⁵. Men i 1934 har man *fundet det forsvarligt allerede at afslutte forsøgene...*, angiveligt fordi interessen for denne metode nu var en saga blot³⁶. En forsøgsberetning udkom som særtryk i 1936 ved Karsten Iversen.

Afkortelsen af forsøgene, og dens begrundelse, var besynderlig, eftersom samme K. Iversen ikke var nogen tilhænger af korte forsøg. Faktisk skrev han i 1934, at vejledning på baggrund af 1–2-årige forsøg kun kunne gives, *hvis ...Resultatet stemmede overens med den almindelige Opfattelse...*³⁷. At de biodynamiske forsøg efter knap to år *...ikke har kunnet paavise nogen Forskel paa Staldgødningens Omsætning og Virkning...*³⁸ må have stemt overens med forstanderens forventninger. Konklusionen fra det konventionelle landbrugs foregangsmænd var, at metoden ikke øvede nogen som helst indflydelse på størrelse, staldgødningens omsætning eller virkning³⁹. Med andre ord kunne der roligt siges farvel til den biodynamiske metode – før der endnu var sagt goddag. En metode, der med al tydelighed havde bevist sin suverænitét over den kemiske landbrugsførelse, ville have tvunget landbruget til at indse sin egen fejlbarlighed. Og et i forvejen tynget erhverv var alt andet end interesseret i netop det.

Foreningen til Fremme af den biologisk-dynamiske Driftsmaade

...det blev understreget på det kraftigste ... at de... ikke... snakkede løs om det til enhver... disse ting behøver fire år til deres afprøvning, med disse ord til deltagerne afrundede Rudolf Steiner sit landbrugskursus på

Koberwitz-godset⁴⁰. Bevæggrunden for Vett's satsning på fire års forsøg er tydelig, men formaningen syntes han at have glemt. I stedet talte han vidt og bredt om metoden. Da han efter kun ét år offentliggjorde de opnåede resultater fra forsøgene på de seks forsøgsgårde på Sjælland, lader intet til, at han fandt det problematisk at konkludere på baggrund af så kort en forsøgsperiode. Lige indtil de mislykkede forsøg på de to forsøgsstationer blev offentliggjort – efter en toårig forsøgsperiode. Da faldt hammeren – fra Schweiz. Her var der ingen forståelse for miseren. Fejlen var set før – i Tyskland⁴¹ – og burde derfor ikke ske igen. Forsøgsberetningens konklusion var i den grad skadende for hele den biodynamiske sag. Og i 30'erne drømte de biodynamiske bannerførere tilsyneladende stadig om at påvirke og udbrede metoden til hele verden.

Der var kun én ting at gøre, hvis Vett fortsat ønskede at fremme sagen. Det var at danne en forening, der kunne føre kontrol med, hvad der blev offentliggjort om biodynamiske forsøg i Danmark. En forening hvis grundlag var den tyske organisationsmodel, som allerede var anerkendt af Steiners hovedsæde i Schweiz⁴². Eksistensgrundlaget skulle være kontingenter fra både aktive og passive medlemmer. Af ansatte behøvedes kun en sekretær og en forsøgsleder. Sidstnævntes arbejde skulle bestå i at drive og lede en biodynamisk forsøgsgård, der måtte være et nødvendigt samlingspunkt og foregangsbrug for de danske biodynamikere.

Trods hånende ord fra den etablerede landbrugsverden havde den danske forening god vind i sejlene. Ved stiftelsen i 1936 var der 19 medlemmer og fjorten år efter 528⁴³. Men ikke alle hang lige godt ved. De oprindelige medlemmer, der hovedsageligt var godsejere, lensgrever og kammerherrer – folk med store jordbesiddelser – blev efterhånden fortrængt af gårdmænd og havebrugere. Det til trods for, at det ved stiftelsen tydeligt blev poin-

teret, at dette ikke var et sted for husmænd og underklassen i det hele taget⁴⁴. Økonomisk trængsel i foreningen i de første år, var givetvis årsagen til, at denne holdning blev ændret. Flere gange måtte kontingentet sættes op med 50%, og beskæringer på tidsskriftudgivelser føres ud i livet. Det er uvist, hvorvidt folkeliggørelsen har været en af årsagerne til, at gods-ejerne efterhånden faldt fra. Andre ting har sikkert haft større betydning. De stor-driftsmæssige fordele ved biodynamisk jordbrug var minimale og arbejdsindsatsen var stor. Særligt da den generelle landbrugs- og samfundsøkonomi, der fra 20'erne til 40'erne oplevede flere kriser, forbedredes. I takt dermed forsvandt incitamentet for mange. Og efterhånden var der ikke det problem, et kunstpræparat ikke kunne klare.

Langt fra alle var drevet af noget ideologisk. Som godsejer Kjeldsens udsagn *Vi maa have dette her som Modvægt mod Svinekortene ...*⁴⁵ med al tydelighed viser. Selv hos F. Lausen, der var en af-initiativtagerne til den biodynamiske forening, var økonomien den altafgørende årsag til en omlægning⁴⁶.

Rødbjerggård

Efter de fejlslagne forsøgsaftaler indså Vett, at *sagen* måtte have sin egen forsøgs-gård, hvis der skulle etableres ordentlige og længerevarende forsøg. Æren for den erkendelse tilfalder dog ikke ham alene. Havde det ikke været for antroposof og medstifter Elis Hjorth⁴⁷, var gården næppe blevet en realitet. For Vett var trængt økonomisk. Som arving til Vett-delen af Wessel & Vett var hans formue betydelig, men båndlagt. De Magasin-aktier, han arvede fra sine forældre, måtte ikke sælges, og da ekskonen desuden skulle have hustrubidrag, og hans livsstil var bekostelig, hang pengene ikke på træerne⁴⁸. Gentagne forsøg fra hans side på, at få Lensgreve Bernstorff-Gyldensteen til

at stille en gård til Hjorths og den biodynamiske forsøgsrings rådighed fejlede. Om det var de gentagne trusler fra Hjorth om at droppe sagen og engagementet, eller det var indsigt, der gjorde, at Vett pludselig købte Rødbjerggård, får stå hen i det uvisse. Rødbjerggård, der lå ved Hornbæk i Nordsjælland, var i april, med endelig tinglysning i november, 1934 erhvervet af Carl Vett af Baron Wedell-Wedellsborg⁴⁹. To år senere, i 1936, var han dog nødsaget til at sælge den videre. Hans økonomi kunne ikke bære den byrde, det var at drive en gård, der ikke gav overskud. Med hjælp udefra købte Hjorth⁵⁰ Rødbjerggård. I 1946 videresolgttes den til en direktør Johannes Hansen, der to år senere stiftede Rødbjerg-Fonden, hvis formål var at fremme det biodynamiske jordbrug⁵¹. Den skulle i al evighed være et biodynamisk mønsterbrug og samlingssted for den biodynamiske forening. O. E. Rasmussen, der siden 1938 havde virket som konsulent og forsøgsleder for foreningen, tog over efter Hjorth. Fra 1946 til 1953 drev han Rødbjerggård og aktiviteterne forbundet dermed⁵². Der blev, foruden landbrugsdriften, oprettet kursusvirksomhed for landmænd og havebrugere.

Helt fra begyndelsen syntes gården og dens drift at være genstand for problemer. Dårlig økonomi og personlige uoverensstemmelser murrede bag kulissen⁵³. I 1955 brød Foreningen for Biodynamisk Jordbrug med Rødbjerg-Fondens bestyrelse. Drømmen brast. Jorden blev atter gødet med kunstgødning⁵⁴.

Den biodynamiske metode ...*har tabt interessen herhjemme....*

Både i 1931–32 og i 1936 da først forsøgene og siden den biodynamiske forening startede op, var interessen fra såvel den brede som den landbrugsfaglige presse minimal. I 1932 skrev Carl Vett selv to artikler i det landbrugsfaglige tidsskrift *Tolv-*

mandsbladet, der gav enkelte reaktioner. Da den biodynamiske metode ingen fortalere havde inden for landbrugsorganisationerne, kom den i det store og hele ikke til at øve nogen større indflydelse på samfundsdebatten eller den landbrugsfaglige debat. Fagbladene var langt mere optaget af landbrugskrisen. En artikel af præsidenten for Landbrugsraadet H. Hauch tydeliggør, at erhvervets største bekymring var dårlige priser og afsætningsmuligheder, og gælds- og forrentningsproblemer⁵⁵. Og hvorfor skifte til en endnu uprøvet metode, der end ikke var blevet anbefalet af landboforeningernes egne konsulenter! Dengang som nu var tiltroen til fagfolk og videnskabsmænd stor. Den brede presse var ligeledes langt mere optaget af andre emner. Det var udenrigspolitiske aktiviteter som nationalsocialisternes stigende magt i Tyskland og den stigende spænding mellem sejrherrene fra 1. verdenskrig og den trodsige tyske taber, der fyldte spalterne. Heller ikke fra den danske regerings side er der noget, der tyder på, at den biodynamiske ideologi og metode vakte nogen som helst interesse – hverken negativ eller positiv. Først med 80'ernes stigende græsrodsengagement i anderledes landbrugsdyrkning, kom der politisk fokus på alternative jordbrugsmetoder som helhed. En politisk interesse, der hovedsageligt gik på miljøkonsekvenserne af landbrugets pesticidforbrug – og slet ikke forstod ideologien bag f.eks. det biodynamiske jordbrug.

Noter

1. A. Gabels arkiv: Fortroligt papir – underskrevet af C. Vett, E. Bernstorff-Gyldensteen og Fr. Lausen.
2. Generalforsamlingsreferat d. 13. juni 1936 fra Foreningen til Fremme af den biologisk-dynamiske Driftsmaade.
3. Tidsskrift for Biodynamisk jordbrug, nr. 1.
4. R. Steiner: »Landwirtschaftlicher Kursus«, nummereret eksemplar.
5. Steiner, Rudolf: Bidrag til en fornyelse af landbruget på åndsvidenskabeligt grundlag. Antroposofisk Forlag. København 1976, s. 11–12 + 193. Der er dog intet, der tyder på, at Carl Vett selv har deltaget i mødet, jf. mailoplysninger fra Goetheanum.
6. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 24–36+106.
7. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 38+40.
8. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 40 note 36 – da dette kommer fra et uoffentliggjort dokument fra Goetheanum, har det ikke været muligt at finde du af, om Carl Vett ligeledes var medlem. Dette er dog højst sandsynligt, da Wachsmuth kun anfægter, at Bernstorff-Gyldensteen endnu ikke har ytret ønske om tilmelding til den antroposofiske forening.
9. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 40+55.
10. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 70–71.
11. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 59 ff.
12. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 152–168.
13. Koepf & Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 133.
14. A. Gabels arkiv: Brev til unavngivet af 17. nov. 1933 på forsøgsringens vegne – af Carl Vett jf. brev af 16. November 1933 fra Carl Vett til agronom Erik Sandgren.
15. A. Gabels arkiv: Anmeldelsesblanket af 1934.
16. A. Gabels arkiv: Brev af 22. januar 1932 fra Carl Vett til H.C. Larsen. Kopi.
17. Justitsministeriet, 1. ekspeditionskontor., j. sag 5487: Testamentesag.
18. Se 8.
19. A. Gabels arkiv: Brev af 17. september 1934. Fra G. Wachsmuth til E. Hjorth og af 22. april 1936 fra og til samme.
20. Just, Flemming: »Landbruget, staten og eksporten 1930–1950«, 1992, s. 62 ff, 79f. + 82 ff.
21. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug, nr. 1, indledende oplysninger. Tolvmandsbladet 4. årg. November 1932, nr. 11, s. 2.

22. A. Gabels arkiv: Brev af 22. januar 1932 fra Carl Vett til H.C. Larsen. Kopi.
23. Præstø Amts Landboforenings referater. Generalforsamling d. 12. november 1932. Planteavlsudvalgsmøde på Vallø Hovedgård d. 21. februar 1933. Ifølge sidste referat er der dog kun dokumentation for, at foreningen først i 1933 selv påbegyndte 3 biodynamiske forsøg.
24. A. Gabels arkiv: Brev af 22/1-32 fra Carl Vett til H.C. Larsen. Kopi.
25. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug, nr. 1 indledende oplysninger.
26. 289. Beretning fra Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur v. Karsten Iversen, 41. bind, s. 219. Tolvmandsbladet nr. 11, november 1932. A. Gabels arkiv: Brev af 16. november 1933 fra Carl Vett til Erik Sandgren.
27. De Samvirkende Danske Landboforeninger, journalsag 107 og 14.
28. Ugeskrift for Landmænd nr. 21, 77. årg. 1932 maj, s. 331.
29. Just. F.: »Landbruget...«, s. 79-80.
30. Pfeiffer, E.: »Jordens frugtbarhed...«, forord, s. 8.
31. Tolvmandsbladet, nr. 12, 1932, K. A. Bondorff.
32. Askov forsøgsstations arkiv: Referat af Forstandermødet i Kbh. torsdag d. 8. december 1932.
33. 289. Beretning..., Referat fra Forsøgsmøde i Odense d. 26. januar 1933, s. 15.
34. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug, nr. 56, maj 1946, s. 7.
35. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug, nr. 1.
36. 289. Beretning, s. 1.
37. Tidsskrift for Landøkonomi, hæfte 4, 1934, s. 193 ff. samt Ugeskrift for Landmænd, nr. 8, 22. februar 1935, årg. 80., s. 124.
38. 289. Beretning, s. 221, sammendrag.
39. 289. Beretning.
40. Steiner, Rudolf: »Bidrag til en fornyelse af landbruget...«, s. 196 ff.
41. Koepf og Plato: »Die biologisch-dynamische...«, s. 98.
42. Tidsskrift for bio-dynamisk jordbrug, nr. 1. Referat af stiftende møde d. 13. juni 1936, Odense, s. 23 +25. Koepf og Plato: Die biologisch-dynamische...«, s. 100.
43. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug nr. 1 og nr. 81, s. 5.
44. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug nr. 1, første møde,
45. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug nr. 1, s. 22. Med »svinekortene« henvises til de regler for salg og produktion af svin, der blev indført i 1933. Se særligt cirk. 152 af 21/10-35.
46. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug nr. 19, s. 74.
47. Brev af 18/11-63 fra E. Hjorth i Højesterets-sag nr. 116/1964 og interview med A. Gabel, var E. Hjorth den eneste, der fulgte en skriftlig opfordring fra C. Vett om at melde sig til ham, hvis man havde interesse for sagen.
48. Just. Min. 1. eksp. Ktr. Journalsag 5487.
49. A. Gabels arkiv: »Udkast til Overenskomst«, København 1934 + håndskrevne noter dertil. Allerede i overdragelse betinger Vett sig, at skødet kan overdrages til »eventuel ny ejer«.
50. Brev af 11. januar 1936 fra højesteretssagfører Knudtson til Carl Vett.
51. Højesteretssag nr. 116/1964, s. 34. Brev af 30. marts 1948.
52. Tidsskrift for biodynamisk jordbrug nr. 14, 32. Højesteretssag nr. 116/1964, s. 75.
53. Jf. A. Gabel, interview af 14/1-02. Højesteretssag nr. 116/1964. Se specifikt brev af 11/10-35 fra C. Vett til E. Hjorth
54. Højesteretssag nr. 116/1964, s. 48 og 76.
55. Dansk Landbrug nr. 2, årg. 56., 14. januar 1937, s. 24 ff.

Muligheder

Mulighederne i landbruget er mange
– de rigtige skal erkendes og udnyttes.

Også ved valg af finansiering

- rentetilpasningslån eller lån
med fast rente
- lån i euro eller kroner

Kontakt DLRs lokale repræsentant el-
ler DLR for at få belyst mulighederne i
finansieringen af din bedrift.

DLR

DLR Kredit A/s

Nyropsgade 21
1780 København V
Tlf. 70 10 00 90
Fax 33 93 95 00
www.dlr.dk
dlr@dlr.dk

09312 ARC

301695

000

E HOUGAARD JACOBSEN
SØLLERØD PARK 15, ST.0005
SØLLERØD
2840 HOLTE

2840 0108/ 6 1

KONGELIGE DAN

November 2002
189. årgang

Tidsskrift for Landøkonomi

3/2002

Tema

"Fremtidens landbrug
- *Teknologi, miljø og velfærd*"

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab

Nye hestekræfter?

Vi hjælper dig med at gøre tanke til handling

Nye, spændende tanker skal somme tider have næring, før de bliver til gode idéer - og gode idéer har det med at koste penge. Derfor kan det være en fordel, hvis man har en rådgiver - med både landbrugsviden og finansiell baggrund - til at se på idéen. Så har man mulighed for sammen at vurdere nogle nye løsninger og i fællesskab finde den rigtige finansiering til idéens virkeliggørelse.

Her ved du, hvor du har Nykredit. Vi har nemlig mange års erfaring med lån til landbrugskunder, ligesom vi kender erhvervet og følger dets udvikling. Vi er der, hvad enten det drejer sig om en ændring af driften, nybyggeri, udvidelse, omlægning af finansieringen eller nogle af alle de andre spændende tanker, du måske går og overvejer. Og forsikringen kan du også få klaret hos os.

Nykredit

www.nykredit.dk/landbrug

Haderslev Horsens København Nykøbing F Odense Randers Ringkøbing Roskilde Slagelse Sønderborg Thisted Vejle Viborg Aalborg Århus
7322 5720 7625 4870 3377 2444 5484 0384 6312 3040 8710 0830 9975 4240 4638 0250 5858 0801 7342 0830 9617 0780 7640 5860 8725 6500 9630 4080 8731 6020

3/2002

189. årgang
Oktober 2002

Redaktion:

Ansvarshavende redaktør:

Direktør Hans P. Dam

Redaktør, cand.agro.

Mogens Stendal, Ph.D.

E-mail munk@business.tele.dk

Sekretær Inge Lerche Karlsson

E-mail inge.karlsson@1769.dk

Årsabonnement:

4 numre kr. 325,- ekskl. moms

Løssalg:

kr. 95,- ekskl. moms og forsendelse

Abonnementsbestilling: tlf. 4341 1769

*NB! Medlemmer af Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab modtager
gratis Tidsskrift for Landøkonomi*

Annoncepriser:

Bagside inkl. (højde x bredde)

grøn farve 190 x 142: kr. 5.200

1/1 side sort/hvid 210 x 142: kr. 3.900

1/2 side sort/hvid 101 x 142: kr. 2.400

2. omslagsside 210 x 142: kr. 4.250

3. omslagsside 210 x 142: kr. 4.050

Farvetillæg efter nærmere aftale.

Redaktion, ekspedition og udgiver:

Det Kgl. Danske

Landhusholdningsselskab

Grevevej 20, Tune, 2670 Greve

Tlf. 4341 1769 - Fax 4341 0210

e-mail: LHS@1769.dk

homepage: www.1769.dk

Grafisk produktion:

Dansk Agrar Forlag A/S

Karetmagervej 9 - 7000 Fredericia

Tlf. 7620 7970

ISSN 0040-7119

Redaktionen afsluttet ult. oktober 2002

Tidsskrift for LAND- ØKONOMI

Indhold

1. Fra Redaktionen

2. Tema / Seminarindlæg:

Tina Nedergaard - Dansk land-
brugsforskning145

Niels Kærgård - Hvad har drevet
landbrugets udvikling gennem
tiderne?148

Erling Jelsø - Bæredygtighed i
landbrug og fødevarerproduktion154

Svend Christensen - Teknologi i stald
og mark - Hvor langt kan vi nå
- hvad er på vej?163

Niels Langkilde - Kommunikation,
management og ledelse.166

Faglige indlæg

3. *Steffen Møllenberg* - Regnskabsstatistik
for jordbrug i EU.173

4. *Preben Bach Holm* - En "Dobbelt
Grøn Revolution"?179

Indlæg fra Grænselandet

5. *Karl Otto Meyer* - Sydslesvig i år 2002. ...193

Historisk indlæg

6. *Kate Hovgaard Jakobsen* - Børnemælk
og kvægtuberkulose.196

Fra redaktionen

*Af redaktør Mogens Stendal,
Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.*

Den 22. maj 2002 afholdt Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab sit forårsseminar på Gammel Estrup med temaet 'Fremtidens landbrug - teknologi, miljø og velfærd'. Udvidelsen af EU mod øst vil uden tvivl udsætte dansk landbrug for øget konkurrence; det stiller store krav til danske landmænd om øget effektivitet og anvendelse af ny teknologi. På seminaret gav politikere, forskere og praktikere deres bud på den nye teknologis betydning for landbruget. De fleste indlæg på seminaret er med i denne udgave af tidskriftet.

- Landbrugets udvikling går hurtigt i disse år. Det er et almindeligt udtryk, når landbrugets forhold debatteres. Men udviklingen i landbruget har altid gået hurtigt. Ser vi tilbage i historien, har udviklingen i erhvervet i flere perioder været dramatisk. Det bekræftes af det billede, vi hver dag kan se i landdistrikterne.

Mange steder er der stadig rester af landsbyfællesskaberne fra før 1800 i form af grupper af gårde omkring et gadekær, placeringen af de udflyttede gårde fra 1800-tallets begyndelse bestemmer stadig de fleste bygningers placering, og andelsmejerierne fra 1880'erne med deres karakteristiske arkitektur er tidstypisk for mange danske landsbyer, statshusmandsbrugene fra 1920'erne præger stadig landdistrikterne mange steder, selv om de fleste ikke længere drives erhvervsmæssigt,

og mekaniseringen og specialiseringen i efterkrigstiden bidrager til et dominerende præg af store fabrikslignende svinestalde og kornsiloer. I perioden fra 1981 til 2001 er antallet af heltidsbedrifter reduceret fra ca. 53000 til ca. 19000. I samme periode er bedrifternes gennemsnitss-tørrelse blevet mere end fordoblet, og erhvervets arbejdsstyrke har været permanent faldende.

Denne udvikling stiller store krav til politikere, organisationer og landmænd om øget effektivitet på et bæredygtigt grundlag. På forårsseminaret kom der mange gode bud på den nye teknologis betydning for erhvervet.

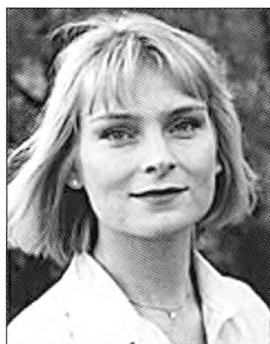
Efter seminaret blev Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Stuer på Dansk Landbrugsmuseum på Gammel Estrup indviet. Det var en højtidelig begivenhed, hvor man tydeligt kunne mærke historiens vingesus.

Lige siden grundlæggelsen i 1769 har Landhusholdningsselskabet spillet en vigtig rolle i udviklingen af dansk landbrug fra et overvejende selvforsyningslandbrug til et tidssvarende eksporterhverv.

I stuerne på gammel Estrup kan der ses et udvalg af selskabets effekter, møbler, medaljer, modeller og bogudgivelser - genstande som afspejler den udvikling, Landhusholdningsselskabet har været med i gennem 233 år.

Dansk landbrugsforskning

Af Tina Nedergaard, MF, medlem af Udvalget for Videnskab og Teknologi,
e-mail tina.nedergaard@ft.dk

Tina Nedergaard er medlem af Udvalget for Videnskab og Teknologi og hun er Venstres ordfører for sektorforskningen samt landbrugsuddannelserne. Tina Nedergaard er valgt i Sæbykredsen og uddannet cand. scient.pol.

I foråret fik jeg mulighed for at tale ved Det Kgl. Danske Landhusholdnings-selskabs seminar om fremtidens landbrug. Det blev en spændende dag, hvor jeg fik et meget bedre indblik i den omfattende og højt kvalificerede forskning, som sker inden for området. Jeg har derfor valgt ikke blot at fremsende mit indlæg fra dagen, men at opdatere det, bl.a. med udgangspunkt i de mange gode indlæg, som blev tilhørerne til del.

Jeg vil gerne slå fast, at jeg finder det helt afgørende for dansk landbrugs udvikling, at vi er i front, hvad angår forskning og anvendelse af forskningsresultater. Pres på priserne og en uforudsigelig fremtid, hvad angår EU's landbrugsstøtte, ydre trusler som sygdom m.v. betyder, at landbruget skal være teknologisk og organisationsmæssigt i front for på sigt at klare den fortsatte konkurrence. Det var derfor som optimist, at jeg forlod Gl. Estrup. Dansk landbrug er meget langt fremme. Men det forpligter også vores nye regering.

Regeringen har valgt at opprioritere forskning generelt. Vi ønsker at nå målet om at anvende 3 pct. af BNP på forskning

inden 2010, som EU landene har sat sig som mål. To tredjedele af denne forskning forudsættes at være privat, men for at tiltrække private forskningsmidler fra ind- og udland er det naturligvis afgørende, at den danske stat også sender et klart signal om, at i Danmark satser vi på innovation og udvikling, da det er betingelsen for fortsat positiv udvikling af vores erhvervsliv, herunder ikke mindst landbruget, som bidrager helt afgørende til velfærdssamfundets finansiering.

Der pågår mange drøftelser om placeringen af sektorforskningen. Det er afgørende, at landbrugsforskningen indpasses i den samlede forskning i Danmark, men at den også fastholder sin unikke struktur. Regeringen arbejder for at finde de bedste løsninger for dette område. Med de flere midler, som finansloven for 2003 utvivlsomt vil indeholde, er de bedste betingelser for strukturændringer og forbedringer til stede.

Den danske landbrugsforskning er karakteriseret ved et meget tæt samspil mellem erhvervet og forskningsinstitutionerne. Denne dialog skal fastholdes. I alt for mange tilfælde er dialogen mellem

slutbrugeren af forskningen og forskningsmiljøerne nærmest ikke eksisterende. Det modsatte synes at være tilfældet i landbrugets tilfælde. I forbindelse med en ny finansierings- og rådgivningsstruktur generelt på forskningsområdet, er det afgørende for mig, at vi dels fastholder samarbejdet i landbrugsforskningen, men også sikrer dette generelt i den danske offentligt finansierede forskning.

Jeg er selv opvokset på en gård og har altid beundret landbrugets evne til omstilling. Det kan da godt være, at landbruget til tider gerne ville have været fri, da udviklingen også har haft sociale og strukturelle implikationer. Det er nok mere ensomt at være landmand i dag, end da der var piger og karle på gårdene, men der skal helt sikkert tilvejebringes en anstændig husstandsindtægt og derfor har landbruget været "tvunget" ud i nytænkning, som andre sektorer med misundelse må kigge på i dag. En af de aller væsentligste årsager til landbrugets hurtige omstillingsevne har efter min opfattelse været landbrugets evne til at samle forskningsresultater og ny viden og formidle det helt ud til den enkelte landmand - brugeren! Landbrugets rådgivningsstruktur er således helt unik og er noget kostbart i vores samfund, som bl.a. medvirker til, at "spydspidsernes" gode resultater når frem til andre kolleger, og at den enkelte landmand ikke skal eksperimentere sig frem til det optimale resultat.

De drastiske ændringer i landbrugsstrukturen i dag, f.eks. i form af koncentration på større og færre brug, stiller store krav til, at forskningen understøtter den bedst mulige udnyttelse af ressourcerne.

Landvindingerne inden for landbrugets miljøbeskyttelse er et godt eksempel. For hvordan skulle landmændene kunne have nedbragt kvælstofudvindingen, hvis ikke

vi havde viden, hvordan skulle afgrøderne kunne modstå styrtbade, som denne sommers uden stråforkorter, hvis ikke sorterne var blevet udviklet, hvordan skal vi kunne forebygge og begrænse nye eller allerede kendte sygdomme, hvis ikke der blev forsket heri. Landbrugsforskningen er kort sagt ikke blot for landbrugets skyld, men for hele samfundets. Forskning i gode produktionsformer skal nødvendigvis også bidrage til, at skellet mellem landbruget og bybefolkningen fjernes. Der er for mange fordomme om erhvervet, hvilket i sig selv udgør en risiko for videreudvikling. Formidling af forskningsresultater til omverdenen er efter min opfattelse af meget stor betydning, hvilket landbruget måske kan indtænke i strategier for området. Det er afgørende, at der nås en forståelse for, at ny viden og ikke reduktion af produktionen er vejen frem.

Regeringens understøttelse af landbrugsforskningen skal også ses i sammenhæng med vores generelle økonomiske og erhvervspolitik. Vi bebrejdes, at vi tager penge fra i øvrigt gode og fornuftige opgaver, men det lyder jo næsten som om, at regeringen tager pengene og graver dem ned i et hul. Det gør vi altså ikke. Vi har en tostrengt strategi, som dels betyder, at vi vil have mere for de samme penge og for det andet sikrer bl.a. landbruget mod nye ødelæggende afgifter og skatter.

Der er ganske enkelt en sammenhæng. Vi kan ikke udbetale flere og flere penge, hvis vi skal forhindre nye skatter og afgifter. For mig at se er regeringens strategi meget, meget fornuftig. Den indbefatter bl.a., at regeringen satser hårdt på at nedbringe statens gæld for derigennem at finde finansiering til alle de nye store opgaver, vi står overfor i det danske samfund. F.eks. bliver der flere og flere ældre,

og alene presset for mere uddannelse, nedbringelse af ventelister, anvendelse af nye sygdomsbehandlinger m.v. vil skabe et øget udgiftspres. Det er derfor også helt afgørende, at vi i den økonomiske politik sikrer de fremtidige indtægter, og det kan bl.a. ske ved en erhvervsvenlig udvikling, herunder prioritering af forskning - også inden for landbrugsområdet.

Den samlede forskning i Danmark bliver naturligvis afgørende for at være i front generelt. Men vores evne til at tilegne os viden fra forskningsmiljøer i udlandet er også af helt central betydning, hvilket jeg da også erfarer er en væsentlig del af den samlede vidensopsamling i landbruget.

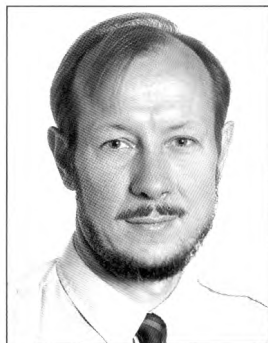
Vi arbejder derfor frem mod at nå følgende mål:

1. Den offentlige forskning tilføres flere midler. Det gør vi bl.a. ved anvendelse af de midler, vi henter ind i forbindelse med udbud på teleområdet, f.eks. UMTS-midlerne. Samtidig skal den private forskning stimuleres. Det kræver naturligvis, at vores erhverv kan bruge de resultater, som skabes, ellers er der ingen grund til at udvikle. Et eksempel herpå er, at regeringen vil give fordele ved at anvende nyere teknologi, f.eks. den nye lov om gylleseparering.
2. Desuden er det afgørende, at ledelsen generelt styrkes ved vores forskningsinstitutioner, herunder særligt universiteterne, hvilket videnskabsministeren er ved at udarbejde forslag til. Helt overordnet vil regeringen fremlægge forslag til en moderniseret videnskabsverden. Det gælder forskningen, men også undervisningen og uddannelserne generelt.
3. Antallet af attraktive forskningsstillinger skal udvides. Det sker dog ikke uden en aktiv indsats fra private virksomheder, hvorfor regeringen har gjort det mere attraktivt for private at indgå i forskningsprojekter gennem øget adgang til skattefradrag ved investeringer i anerkendte forskningsprojekter.
4. Desuden har det været vigtigt for regeringen at vurdere sektorforskningen og den rolle, sektorforskningen spiller i forhold til de øvrige forskningsmiljøer.
5. Endvidere er det regeringens mål, at de gamle strukturer, som har bremset for nytænkning skal fjernes. Vi skal have bedre udnyttelse af det danske forskningspotentiale. Og det er også blevet nemmere at få adgang til at "importere" udenlandske forskere, efter at den ny regering er trådt til.

Udover de oplagte udfordringer i forhold til forskningen er videreudvikling og udbygning af landbrugsrelaterede uddannelser også nødvendig. Her anser jeg det for afgørende, at sektoren løbende holder øje med, hvilke kvalifikationer, der bliver nødvendige i fremtiden for hele tiden at sikre, at uddannede landmænd, kandidater m.v. står bedst muligt rustet til de fremtidige krav inden for branchen. I Venstre deltager vi gerne i meget tæt dialog på disse områder, og jeg ser frem til det videre samarbejde.

Hvad har drevet landbrugets udvikling gennem tiderne?

Af professor Niels Kærgård, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Institut for Økonomi, Skov og Landskab, e-mail nik@kvl.dk

Niels
Kærgård.

I de danske landdistrikter, som de ser ud i dag, er der spor af de sidste 250 års landbrugshistorie. Der er somme steder rester af landsbyfællesskaberne fra før 1800 i form af grupper af gårde omkring et gadekær, placeringen af de udflyttede gårde fra 1800-tallets begyndelse bestemmer stadig de fleste bygningers lokaliseringer, og andelsmejerierne fra 1880'erne med deres karakteristiske arkitektur er næsten lige så typiske for de danske landsbyer som middelalderkirkerne. Statshusmandsbrugene fra 1920'erne er også med til at præge landdistrikterne mange steder, selv om de nu sjældent drives som erhvervsmæssige landbrug. Men mekaniseringen og specialiseringen i efterkrigstiden giver selvfølgelig et mere og mere dominerende præg med store svinestalde og kornsiloeer.

Landbrugshistorien har vi altså for øjne af os til hverdag. Det er tydeligt, at udviklingen - i hvert fald i perioder - har været dramatisk, men hvad har drevet den? Kunne vi svare på dette spørgsmål, var vi måske også i stand til at forudsige, hvad de kommende år ville bringe. Der er

imidlertid flere forklaringsfaktorer - den teknologiske udvikling, politiske reformer og ændrede økonomiske forhold - og der er ikke enighed om, hvor meget vægt der skal lægges på de enkelte forhold.

Den traditionelle historie

Moderne journalister og klassiske historikere har det tilfælles, at de gerne vil have sat personer på udviklingen. Skal man illustrere arbejdsløshedens udvikling, er en statistik med antallet af ledige for abstrakt. Beskrivelse af en familie, hvor familiefaderen er blevet fyret, er mere sigende. Og sådan har historikerne også haft det - de har fokuseret historien om de centrale politiske skikkelser, de markante og spændende personligheder (det var Christian IV, der byggede Rundetårn o.s.v.).

Sådan har landbrugshistorien også normalt været skrevet. I 1780'erne kom landboreformerne med stavnsbåndets ophævelse, omfordeling af jorden så bøndergårdene fik velafgrænsede sammenhængende marker, udflytning af bygningerne fra landsbyerne og selvejet. Det var kronprinsens og fremsynede godsejeres (bl.a. A.P. Bernstorff og brødrene Reventlow) værk. Som det hedder i en gammel historiebog:

Der var i Kronprinsens Natur noget jævnt og almueagtigt, som gav ham Medfølelse med Smaafolk mere end med de fornemme. Han havde begrebet den Tanke, at det var hans Pligt som Regent at tage sig af Bønderne. (Ottosen, 1904 side 124)

I 1880'erne kom så omstillingen fra kornproduktion til produktion af animalske produkter som smør, bacon og æg. Det var i klassisk opfattelse betinget af højskolerne og andelsbevægelsen. Det var Grundtvig og Christen Kold, der havde æren.

Udstykningen af de mange husmandsbrug i første halvdel af det 20. århundrede, bl.a. på basis af 1919-lovene, var de radikales værk. De radikale blev oprettet i 1905, og folk som Hørup, Zahle og Ove Rode var markante talsmænd for de små landbrug.

Mekaniseringen efter 2. verdenskrig er det sværere at sætte et navn på, men den startede jo med Marshallhjælpen, så en betydelig del af æren skal nok tillægges den amerikanske udenrigsminister George C. Marshall.

Historien ses i denne beskrivelse som en række af markante fremskridt; fremskridt der er drevet frem af fremsynede mænd.

Nyere historietolkninger

Men der er en stribe gåder i en sådan historieopfattelse. Og derfor er nyere historie i højere og højere grad gået over til at se på de underliggende økonomiske og teknologiske forhold - man kan sige, man er gået i retning af gamle Karl Marx, der så de politiske institutioner som en overbygning, der byggede på et fundament af økonomiske strukturer.

Landboreformerne var måske ikke kun kronprinsens og Reventlowernes værk? Efter den klassiske opfattelse bestod landsbyfællesskabet og hoveriet mest, fordi bønderne var dorske og herremændene og deres ridefogder onde. Men landsbyfællesskaberne fungerede som den grundlæggende økonomiske struktur i det meste af Europa i omkring 500 år, så det er svært at forestille sig, at de kan have

været en så irrationel og fremskridtshæmmende organisationsform, som mange har været tilbøjelige til at anse dem for. Moderne historikere er derfor begyndt at finde rationelle forklaringer på denne forkætrede landbrugsstruktur. Opdelingen i mange små striber jord var måske en rationel form for risikospredning. I våde år var der måske misvækst i lave områder, i tørre år gik det skidt på den sandede del af landsbyens jorder. Men landsbyfællesskabets opdeling sikrede, at alle havde del i udbyttet både fra sandede og våde arealer. Fællesskabet var i det hele taget måske en rationel form for socialt sikkerhedsnet i en tid uden velfærdsstatens kontanthjælp. Men sociale sikkerhedsnet udspændes jo ikke til alle og enhver uden en vis kontrol, og den fælles dyrkning var nok også en kontrol af, at alle deltog i arbejdet, og at ingen gik til i dovenskab og udskejelse. Endelig gav systemet oplagt en række størrelsesøkonomiske fordele, som den enkelte ejendom ikke selv kunne udnytte - de store hjulplove krævede mange trækdyr, en enkelt hyrdedreng kunne holde øje med mange gårdes græssende køer o.s.v.

Landsbyfællesskabet var måske en rationel driftsform, der bare blev forældet i 1780'erne, fordi samfundene blev rigere, markederne og pengeøkonomien vandt udbredelse, jernplove afløste de gamle hjulplove og befolkningstætheden øgedes. Fællesgræsningen blev overbelastet, stordriftsfordelene var ikke så åbenbare, bønderne var rige nok til at klare sig selv og dorskheden forhindredes ikke længere rationelt ved kollektiv overvågen, men ved markedernes økonomiske krav.

1880ernes omstilling

Når vi ser på omstillingerne i 1880'erne er datagrundlaget bedre, og vi kan tydeligere se, hvordan det organisatoriske, det

teknologiske og det økonomiske går hånd i hånd. Dansk landbrug havde levet af at sælge korn (og til dels stude) siden 1830'erne, og det var gået godt. Men med jernbaner og dampskibe (altså teknologiske fremskridt) kom billigt amerikansk korn væltende ind på de europæiske markeder. Den førende danske nationaløkonom William Scharling talte i 1883 i Nationaløkonomisk Forening om Danmarks korneksport, som han så pessimistisk på. Der var ingen vej uden om, at Danmark nu måtte satse på industri.

Men sådan gik det ikke. Landbruget gik lidt firkantet sagt over til at bruge det billige korn som input til en givtig produktion af smør, bacon og æg. Produktionen af de animalske produkter steg dramatisk, jvf. tabel 1. Samtidig steg eksporten fra at udgøre 38 pct. af produktionen i 1875 til at udgøre 61 pct. i 1910. Det var altså klart en succeshistorie.

År	Svinekød tons	Mælk mill.tons	Æg tons
1880-84	72.000	1,4	9.000
1910-14	210.000	3,3	41.000

Kilde: Rerup, 1989 side 47

Men forklaringen på succesen er mindre oplagt. *Grundtvig og højskolernes vækkelse* er nævnt, og det er da rigtigt, at andelsbevægelsen spillede en afgørende rolle for landbrugets omstilling og vækst i 1880'erne. I 1880 havde vi hverken andelsmejerier eller -slagterier, i 1914 var der 1168 andelsmejerier og 41 slagterier.

Men *den teknologiske udviklings* betydning, bl.a. drevet af Landhusholdningsselskabet og Landbohøjskolen, skal heller ikke undervurderes. I 1878 blev centrifugen opfundet, og i 1881 begyndte

Burmeister & Wain systematisk produktion af centrifuger. Systematisk udnyttelse af isafkøling blev taget i brug, og brug af eksperimenter og naturvidenskab vandt i det hele taget indpas.

Og så var det hele måske mest *en økonomisk tilpasning*. De relative priser var ændret til fordel for animalsk produktion, og den ændring tilpassede man sig. Mælkeproducenterne og mejerierne var låst fast i et gensidigt afhængighedsforhold, så en vertikal integration var økonomisk fordelagtig. Andelsmejerier var et nærliggende svar på denne rent økonomiske problemstilling. Så helt bortset fra Grundtvig og Christen Kold, var andelsbevægelsen og omstillingen i 1880'erne en rationelt økonomisk reaktion på en konkret problemstilling forårsaget af den teknologiske udvikling.

Det 20. århundredes landbrugshistorie

Tilsvarende ligger der også klare økonomisk-teknologiske forhold bag statshusholdningsbrugene i 1919-lovene. Nok var disse brug de radikales hjertebørn, og nok stod de radikale stærkere omkring 1919 end på noget andet tidspunkt, men den teknologiske udvikling var også med disse brug. Landbruget var ikke præget af store maskiner, og andelsmejerierne gav små og store lige muligheder for forarbejdning af deres produkter. Så perioden omkring 1919 var nok den periode i dansk landbrugs historie, hvor der var færrest stordriftsfordele. Statshusholdningsbrugene var ikke kun radial ideologi. De var rimeligt rationelle brugsstørrelser i 1919.

Man fik derfor et landbrug med mange små selvstændige bedrifter. I 1950 var der 205.000 bedrifter med i gennemsnit 15 ha, 2,5 hest, 15 stk. Kvæg, 16 grise og 120 høns. Og sådanne små alsidige brug hang

Med almindelig sund landmands-
fornuft får du en lang række for-
dele, hvis du tegner forsikringen
hos Alm. Brand.

- Du betaler mindre for dine for-
sikringer, hvis du selv forebygger
skader
- Du får rabat, hvis du tegner for-
sikringen for 5 år
- Du får rabat, hvis du samler alle
dine forsikringer hos Alm. Brand
- Du får ekstra rabat, hvis du har
godkendte el-installationer
- Du får en lavere præmie, hvis du
vælger en større selvrisiko

Vi tror på lokalkendskab

Vi ta'r beslutninger, der hvor vores
kunder bor og ikke i den anden
ende af landet. Vi tror på, at lokal-
kendskab og lokale kontaktpersoner
er med til at skabe loyale
kunder og et fornuftigt samarbejde.
Og selvfølgelig er alle vores folk
veluddannede landbrugsassuran-
dører, der udelukkende arbejder
med landbrug. Det er vel nærmest
almindelig sund fornuft.

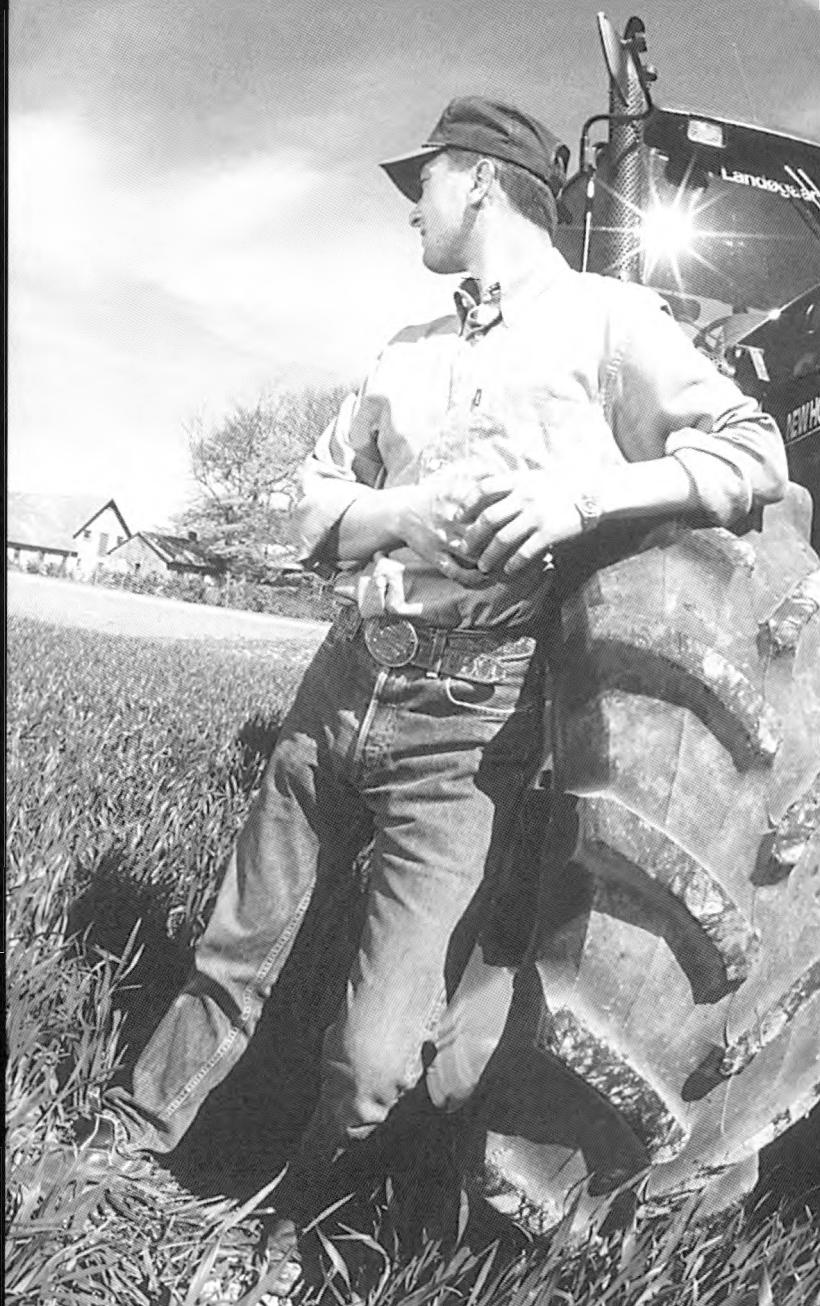
**Er du interesseret i rabat
på dine forsikringer, så ring
til os på 45 96 70 00 –
så stiller vi dig om til din
lokale assurandør.**

Alm. sund fornuft

www.almbrand.dk

Rigtige landmænd får rabat på forsikringen

rationelt sammen. Jorden gav foder til dyrene, dyrene gødning til jorden. Mælken gav smør til englænderne, men også valle og skummetmælk til fodring af grisene.

Sådan ser dansk landbrug som bekendt ikke længere ud; vi har nu 23.000 heltidsbedrifter med i gennemsnit 82 ha, og specialiseringen er nu drevet så vidt, at kun ca. 10 pct. af bedrifterne har både køer og grise.

Hvad har så drevet denne udvikling? Igen må man sige en blanding af teknologi og økonomi. De relative priser er ændret dramatisk. Arbejdslønnen er blevet så høj, at man må gøre alt muligt for at spare på arbejdskraft. Samtidig er der kommet en række nye maskiner til, der har stor kapacitet (traktorer, mejetærskere, malkeanlæg, køleanlæg, udmugningsanlæg o.s.v.), og stordriftsfordelene er derfor igen blevet store. Samtidig har kemien med kunstgødning og pesticider gjort, at man ikke er så afhængig af de gamle bånd mellem plante- og dyreproduktion, og ikke så bundet til et alsidigt sædskifte. Store, specialiserede brug er blevet en rationel måde, hvorpå man kan udnytte de størrelsesøkonomiske fordele.

Fremtidsudsigter

Hvis man skal sammenfatte læren af landbrugshistorien, så er den nok, at det er få personer, der har haft afgørende indflydelse på udviklingen. Og dem der har haft indflydelse, har nok i virkeligheden mest haft det, fordi de var på det rette sted på det rette tidspunkt. De har "kun" været med til at pufte til en udvikling, der var betinget af de teknologiske og økonomiske strukturer.

Men det betyder naturligvis ikke, at man skal opgive at prøve at styre udviklingen. Det rette puf på det rette tidspunkt kan fremme eller ændre en udviklingsten-

dens, men man må erkende, at en meget betydelig del af ændringerne er styret af de underliggende økonomiske og teknologiske forhold. Man skal som politiker ikke overvurdere ens muligheder for at præge udviklingen.

Hvad vej går udviklingen så i fremtiden? Der er ingen tvivl om, at siden 1950'erne har en hoved-tendens været brugen af mere og mere højteknologi og mindre og mindre arbejdskraft. Derved har man fået en række store specialiserede brug med meget få folk.

Disse bedrifter er i stigende grad kommet til at minde om industribedrifter med serieproduktion og med en højere og højere grad af afkobling af de gamle bindinger til naturen. Er der tørke, kan man kunstvande. Kommer der insektangreb, kan man sprøjte o.s.v.

Det har ikke været en udvikling uden bivirkninger, men de tekniske muligheder for at fortsætte denne udvikling og samtidig afhjælpe nogle af bivirkningerne er oplagte. Man kan sagtens forestille sig en svineproduktion i flere etager med luftfiltre, der tager lugten, og gyllesepareringsanlæg, der renser vandet fra og spalter resten i brugbare og let transportable gødningsstoffer.

Og der er ingen tvivl om, at arbejdskraften i vor del af verden vil blive dyrere og dyrere. En arbejdsintensiv landbrugsproduktion vil blive meget dyr. En flæskesteg fra en gris, der er blevet kløet bag øret, bliver et absolut luksusode.

Men der er heller ingen tvivl om, at vi bliver rigere og rigere, så hvis, der er noget vi rigtig ønsker os, så vil vi få råd til det - selv om det er dyrt. Vi vil få råd til dyre - f.eks. økologiske - produkter, hvis det er det, vi vil have.

Man kommer så let til at se en konflikt mellem en naturlig, arbejdskraftintensiv kvalitetsproduktion og så højteknologien.

Smærup Sørensen skildrer denne konflikt i højskolesangbogen:

*Min store stald er fuld af dyr som yder
hvad de skal;*

*jeg røgter fra en styringspult og ser dem
mest som tal*

*det er jo nu en slags fabrik og målet
bedder mønt*

*for andet duer ikke, nej, om end det ku'
være kønt*

*Alligevel er det lærkens sang og kalvens
bløde tunge*

*og kornets fine skær og ræven med sin
unge*

der holder mig i live

og får mig til at blive

Men måske er konflikten mellem det naturlige og højteknologien kunstig. Måske vil øget dyrevelfærd kun nås ved hjælp af stalde med klimaanlæg og tålmodige malkerobotter, der malker, når køerne vil have det. Vi får måske et pesticidfrit miljø, fordi flittige robotter kører op gennem rækkerne og ved hjælp af computers billedanalyser identificerer de skadelige ukrudtsplanter og så fjerner dem med en laserstråle. Måske vil vi få et højteknologisk landbrug, der ikke truer biodiversitet og miljø, og som ikke lugter. Altså hvis det er det, vi vil have, og det, som vi er villige til at betale for.

Under alle omstændigheder har vi råd til mange flere valg end vore forfædre - men nogen af valgmulighederne er meget dyre. Og det har altid været svært at spå om fremtiden.

Litteratur

Henriksen, I. (1993). The transformation of Danish agriculture 1870-1914, i I.G. Persson (red.) *The Economic Development of Modern Europe since 1870, Denmark and Norway*. Aldershot: Elgar.

Henriksen, I. (1999). Avoid lock-in: cooperative creameries in Denmark, 1882-1903, *European Review of Economic History* 3: pp. 57-78.

Kærgård, Niels (2000). Efterslægt og borgerdyd: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs start og historie, *Københavns Universitets Almanak 2000*, pp. 259-268.

Kærgård, Niels (2002). Economic theory and economic development in Denmark 1848-1914, i M. Psalidopoulos and M.E. Mata (red.), *Economic thought and Policy in Less Developed Europe*, Routledge, New York.

Ottosen, Johan (1904). *Vor historie fra Holberg til Vore Dage*, "Frem", Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag, København.

Rerup, Lorenz (1989). Danmarks historie - tiden 1864-1914, *Danmarks Historie*, Vol. 6, Gyldendal, København.

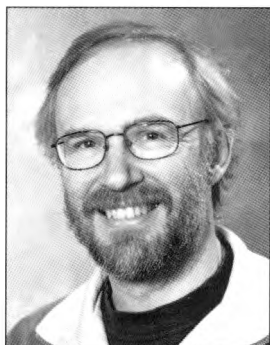
Raaschou-Nielsen, A. (1988). *Institutionel ændring og økonomisk teori*, ph.d. afhandling, København.

Raaschou-Nielsen, A. (1990). Danish agrarian reform and economic theory, *Scandinavian economic history review*, XXXVIII: 3.

Scharling, W. (1883). Hvor længe vil Danmark forblive et kornudførende Land?, *Nationaløkonomisk tidsskrift* 21: 1-27.

Bæredygtighed i landbrug og fødevareproduktion

Af Lektor Erling Jelsøe, Roskilde Universitetscenter,
Institut for miljø, teknologi og samfund, e-mail ej@teksam.ruc.dk

Erling
Jelsøe.

Miljø, teknologi og velfærd er tre begreber, der vil indgå i de fleste diskussioner om fremtiden for landbrug og fødevareproduktion. Ser vi på dem i deres indbyrdes samspil, har vi endvidere nogle af hovedhjørnestenene i begrebet om bæredygtighed. For at illustrere dette nærmere vil jeg indledningsvis præsentere en af de snart mange gængse definitioner af begrebet. De fleste kender Brundtland-kommissionens berømte definition fra 1987 om "en udvikling, som opfylder de nuværende behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare" (Brundtland-Kommissionen, 1987). Jeg vil her benytte FAO's definition fra 1995, som dels er lidt mindre generel og dels retter sig specifikt mod landbrug og fødevareproduktion:

"Sustainable development is the management and conservation of the natural resource base, and the orientation of technological and institutional change in such a manner as to ensure the attainment and continued satisfaction of human needs for present and future generations. Such sustainable development (in the agriculture, fore-

stry, and fisheries sectors) conserves land, water, plant and animal genetic resources, is environmentally non-degrading, technically appropriate, economically viable and socially acceptable." (Petry, 1995)

Teknologi og velfærd

Teknologisk forandring knyttes her sammen med såvel dækningen af menneskelige behov, og dermed velfærd, som bevarelse af de naturlige ressourcer og beskyttelse af miljøet. At der også er behov for institutionelle forandringer for at realisere en bæredygtig udvikling anføres ligeledes. Det afgørende i Brundtland-kommissionens begreb om bæredygtighed er imidlertid efter min opfattelse dens sammenkobling mellem miljøhensynet og dækningen af de sociale behov. Det åbner op for, at økonomisk vækst er nødvendig, i modsætning til synspunktet hos 1970'ernes vækst-skeptikere (som det f.eks. kom til udtryk i bogen "The limits to growth" (Meadows et.al., 1972)). Det blev imidlertid betonet, at "behovs-opfattelsen er socialt og kulturelt bestemt, og en bæredygtig udvikling kræver, at man støtter værdier, som fremmer en forbrugsstandard, som ligger inden for grænserne af, hvad der er økologisk muligt" (Brundtland-kommissionen, 1987, s. 52). Brundtland-kommissionen talte således ikke alene om økonomisk vækst, men også en "en ændret vækst-kvalitet" og, som det fremgår af citatet, om at påvirke værdierne bag forbruget i retning af det økologisk mulige.

Der er ingen tvivl om, at behovs- og velfærdsdiskussionen i Brundtland-rap-

porten i høj grad rettede sig mod behovene for de fattige befolkninger i den tredje verden. Der har derfor også været en tendens til først og fremmest at fokusere på miljømæssig bæredygtighed, når der er blevet diskuteret bæredygtighed i forhold til udviklingen i vores del af verden. Det kan der være gode grunde til, men det er efter min opfattelse vigtigt at fastholde den fokusering på samspillet mellem miljø og velfærd, som er så væsentligt et element i bæredygtighedsbegrebet. Dels fordi spørgsmålet om bæredygtighed rejser en diskussion om kvaliteten af velfærden, som det fremgår af ovenstående. Denne diskussion kommer til udtryk i begreber som økologisk råderum og bæredygtige livsformer. Men dels også fordi velfærd ikke kan og bør betragtes som noget, der er opnået en gang for alle, når et vist kvantitativt niveau for behovstilfredsstillelse er nået. Ændrede teknologier og nye livsformer rejser f.eks. både nye muligheder, men også nye behov og velfærdsproblemer. Dermed er der også behov for til stadighed at forholde sig til sammenhængen mellem miljø og velfærd og altså anlægge et helhedssyn på samspillet mellem miljø, teknologi og velfærd.

Nogle eksempler kan belyse spørgsmålet lidt nærmere. En artikel i et dansk tidskrift engang i 1980'erne havde titlen "Doktor, jeg har ondt i økonomien". Den handlede om danske landmænd, der var så hårdt presset af den økonomiske og strukturelle udvikling i landbruget, at de havde svært ved at få gården til at løbe rundt. Den psykiske belastning, der var forbundet med den stadige kamp for at få økonomien til at hænge sammen, var så stor, at mange af dem blev syge af det. En udvikling, der har sådanne konsekvenser for erhvervets udøvere, kan næppe siges at være bæredygtig og danner heller ikke

nogen god ramme for løsningen af miljøproblemer. Endnu et eksempel vedrører arbejdsmiljøproblemerne i de moderne svine- og fjerkræbedrifter. Som følge af strukturudviklingen i svinebruget med et voksende antal meget store bedrifter og den intensive drift har arbejdsmiljøproblemer i svinebruget været et voksende problem siden midten af 1980'erne. En rapport fra Danmarks JordbrugsForskning fra marts 2000 karakteriserer arbejdspladserne i jordbruget som nogle af de farligste og nævner ikke mindst arbejdet i svine- og fjerkræstalde (Danmarks JordbrugsForskning 2000). Igen et problem, hvor den teknologiske og strukturelle udvikling skaber velfærdsproblemer, som må løses samtidig med, at der gøres noget ved miljøproblemerne, hvis udviklingen skal kaldes bæredygtig.

Velfærd og landbrugspolitik

Disse eksempler drejer sig altså om de kvalitative sider af velfærdsbegrebet. Historisk set er det ikke den side af velfærdsproblematikken, der har haft størst vægt i relation til landbrug og fødevareproduktion. Det kan man eksempelvis få et indtryk af ved at se på formålet for EU's (og tidligere EF's) landbrugspolitik, som det blev formuleret i Rom-traktatens artikel 39 (fra 1957):

- a. at forøge landbrugets produktivitet for herigennem at sikre landbrugsbefolkningen en rimelig levestandard,
- b. at stabilisere markederne,
- c. at sikre forsyningerne, og
- d. at sikre forbrugerne rimelige priser på landbrugsvarerne.

Nu var der mange grunde til, at landbrugspolitikken blev etableret; ikke mindst franske og tyske interesser i forhold til henholdsvis landbrug og industri spillede ind. Men formålsformuleringen,

som her anført, afspejlede alligevel på mange måder situationen i 1950'ernes Europa, hvor mange lande havde problemer med fødevareforsyningen, og hvor levestandarden i landområderne var lav. Formålet med landbrugspolitikken afspejler derfor kvantitative velfærdsmål: øget produktion og produktivitet. Det var da også disse mål, der blev forfulgt i den konkrete landbrugspolitik med dens sindrige system af interventionspriser, støtteopkøb og fødevarelagre. De politiske mål blev realiseret i en grad, så landbrugspolitikken såvel som selve landbrugsproduktionen i begyndelsen af 1980'erne var endt i en absurd situation med overproduktion og interventionslagre med fødevarer, som kun kunne afsættes gennem dumping på verdensmarkedet. Prismekanismernes opmuntrede til øget produktion og produktivitet gennem intensivering af driften.

Hvis vi belyser den stedfundne udvikling ud fra et forbrugersynspunkt, kan der tegnes et ligeså markant billede af fødevareproduktionens intensivering ved at se på fødevareudgiftens andel af det samlede private forbrug. I slutningen af 1940'erne i Danmark udgjorde fødevareudgifterne således mellem 35 og 40 procent af det private forbrug. I begyndelsen af 1980'erne var denne andel faldet til knap 20 procent, og i slutningen af 1990'erne var den helt nede på 11 procent (Regeringens Fødevarepolitiske Redegørelse II, 2001). Dette fald i fødevareudgiftens relative størrelse er i sig selv markant. Udviklingen har imidlertid været endnu mere dramatisk, end disse tal giver indtryk af, idet der samtidig er sket en ændring i fødevareforbrugets sammensætning. I slutningen af 1940'erne udgjorde brød, kartofler og de traditionelle danske grønsager således en ganske stor del af gennemsnitskosten. I perioden siden

da er kødforbruget vokset kraftigt, samtidig med at vi køber langt flere forarbejdede fødevarer og har adgang til et stort sortiment af importeret frugt og grønt. På trods heraf er fødevareudgifternes andel af forbruget altså faldet meget betydeligt. Årsagerne hertil skal dels findes i produktivitsudviklingen i landbrug og fødevareindustri og dels i reallønnens vækst. Den her beskrevne udvikling går i øvrigt igen i de andre vestlige industrilande, om end de konkrete tal varierer noget.

Alt i alt må man konstatere, at det ikke er de kvantitative velfærdsmål, der er de mest relevante, når det gælder fødevareproduktionen. Vi har rigeligt med fødevarer, faktisk stadig nærmest alt for mange, og for forbrugeren udgør fødevareudgiften kun en lille del af de samlede udgifter (dette er naturligvis en gennemsnitsbetragtning; der kan godt være grupper i befolkningen, for hvem det forholder sig anderledes).

Tre diskurser

Det kan da også konstateres, at landbrugspolitikken siden slutningen af 1980'erne i nogen grad har ændret fokus i forhold til de oprindeligt meget kvantitativt orienterede mål. Michelsen (1998) tegner således et billede af udviklingen i landbruget i det 20. århundrede, hvor forskellige faser i udviklingen karakteriseres ved hjælp af *dominerende* diskurser. En diskurs betegner de værdier og argumenter, der kommer til udtryk i en bestemt samfundsmæssig udvikling og danner rammen om de konkrete aktiviteter. Disse værdier og argumenter kan godt være udtalte, noget der tages for givet, som grundlag for udviklingen. Afgørende er det imidlertid, at fokuseringen på diskurser implicerer, at samfundsmæssige udviklingstendenser, f.eks. med relation til landbruget, ikke kan betragtes som noget, der

følger en automatik. Den teknologiske udvikling i landbruget er indlejret i en samfundsmæssig udvikling præget af skiftende diskurser og dermed udviklingsfaser, hvor nye værdier og argumenter og dermed sammenhængende aktiviteter og institutioner bliver fremherskende.

Ifølge Michelsen kan udviklingen i landbruget i det 20. århundrede i de vestlige industrilande karakteriseres ved tre forskellige diskurser. Den tidligste udvikling frem til 1950'erne kan karakteriseres som en produktionsdiskurs, hvor maksimering af produktionen havde forrang. Herefter fik optimering af produktionen gennem øget produktivitet den største vægt frem til slutningen af 1980'erne, hvor tilpasning af produktionen til en bæredygtig udvikling begyndte at få betydning. Sidstnævnte udvikling, som altså kan betegnes *bæredygtighedsdiskursen*, er dog endnu ikke slået igennem som den dominerende inden for landbruget, idet produktivitetsforøgelse stadig er et afgørende synspunkt. Det er da heller ikke givet, at en af de to diskurser vil blive enerådende, ligesom produktivitetsudvikling ikke er uforenelig med bæredygtighed. Spørgsmålet er i lige så høj grad, hvordan produktivitetsforøgelse opnås, og om produktivitetsudvikling skal tilstræbes næsten for enhver pris.

Ser vi mere konkret på udviklingen inden for EF/EU kan man sige, at landbrugspolitikken blev introduceret på et tidspunkt, hvor produktionsdiskursen stadig var dominerende, men hvor optimering gennem øget produktivitet fik stigende betydning. Da landbrugspolitikken kom til sin fulde udfoldelse i løbet af 1960'erne og 1970'erne var det som ramme for en intensiv udvikling af landbruget, hvor den som allerede nævnt indeholdt stærke incitamenter til en fortsat produktivitetsudvikling. Resultatet i

form af mekanisering, øgede input af kunstgødning og pesticider samt strukturelle forandringer i retning af specialisering og stordrift er almindelig kendt. Da overproduktionsproblemerne satte ind i løbet af 1980'erne var miljøproblemerne, der fulgte i kølvandet på denne udvikling, begyndt at gøre sig stærkt gældende. Da Kommissionen i 1985 udsendte sin grønbog motiveret af overproduktionen, var det da også karakteristisk, at argumenter omkring bæredygtighed, herunder såvel miljøargumenter som sociale argumenter centreret om levevilkårene i landområderne, for første gang indgik som kriterium for de fremlagte løsningsforslag. Det var dog først med landbrugsreformen i 1992, den såkaldte McSharry reform, at miljøsynspunkter rigtig kan siges at have haft nogen betydning for udformningen af politikken. Siden da har miljøsynspunkter gjort sig gældende med stigende vægt, dels i debatten om landbrugets fremtid i den konkrete politik. Udviklingen er dog, som allerede antydnet, stadig præget af modsat rettede tendenser, både hvad angår dominerende synspunkter og den faktiske udvikling.

Der er derfor også behov for en fortsat diskussion af bæredygtighedsbegrebet i forhold til den fremtidige udvikling af landbrug og fødevarerproduktion. Det er ikke mit ærinde her at behandle spørgsmålet systematisk endsige udtømmende. Jeg vil derimod forsøge med nogle eksempler at advare mod en alt for snæver kvantitativ eller teknisk forståelse af, hvad bæredygtighed i fødevarerproduktionen indebærer.

Bæredygtighed og værdiforestillinger

Mit første eksempel tager sit afsæt i en artikel i Søndagsavisen. Den blev bragt på avisens forside den 28. april 2002, og eftersom avisen husstandsomdeles i

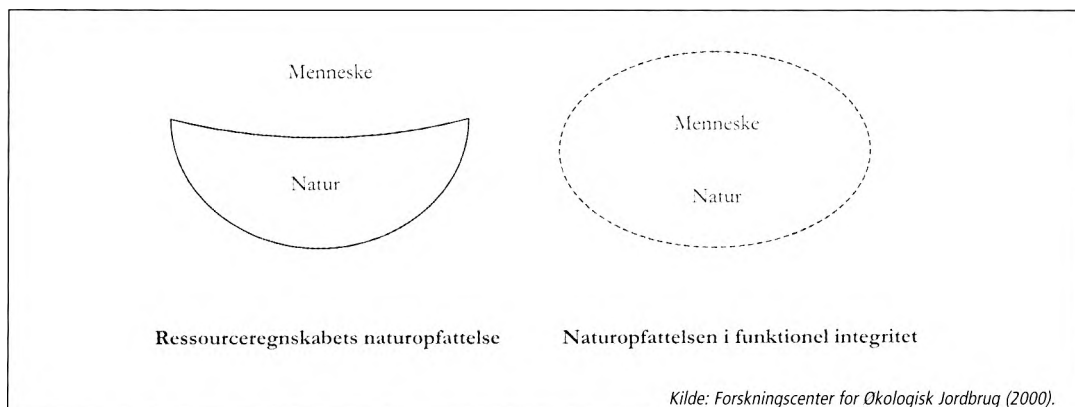
omkring halvdanden million eksemplarer over store dele af landet, må man formode at ganske mange danskere har set overskriften med dens dramatiske profeti: "Økologi er dødsmærket". De, der også læste selve artiklen, blev gjort bekendt med, at kvælstofudslippet i det konventionelle landbrug nu er nedbragt så meget, at forskellen i forhold til det økologiske landbrug ikke er ret stor. En forsker fra Danmarks JordbrugsForskning, Peter Ulvskov, udtaler på den baggrund, at det økologiske landbrug nu er på vej til at miste sin eksistensberettigelse. Han siger videre, at når nye genmodificerede afgrøder begynder at dukke op i det konventionelle landbrug, vil det blive betydelig mere miljøvenligt end det økologiske og samtidig tilbyde forbrugerne bedre og sundere produkter.

Argumenter omkring teknologi, miljø og velfærd er her bragt på spil i forhold til et konkret budskab, der varsler det økologiske landbrugs afvikling. Jeg vil ikke i denne sammenhæng tage stilling til, om Peter Ulvskov får ret i sin profeti (hvilket ellers er fristende). Jeg er naturligvis også enig i, at nedbringelsen af kvælstofudslippet i det konventionelle landbrug er en positiv udvikling. Hvad der interesserer mig her, er den forståelse af problem-

stillingerne omkring miljø og bæredygtighed, der kommer til udtryk i artiklen. Forskellen mellem økologisk og konventionelt landbrug opfattes i kvantitative og tekniske termer. Øget velfærd gennem "bedre og sundere produkter" bliver til et rent teknisk spørgsmål, og økologisk jordbrug er blevet til et kvantitativt spørgsmål om størrelsen af kvælstofudslippet. Lidt kortfattet kan man sige, at produktivitetsdiskursens fokusering på optimering her gøres til målestok for bæredygtighed.

Der er mange forskellige opfattelser af, hvordan bæredygtighed kan virkeliggøres, og ingen har naturligvis patent på det. Ikke desto mindre bør det være klart, at et så omfattende begreb om grundlaget for udviklingen af samfund og natur ikke kan diskuteres i rent tekniske termer. Spørgsmålet om bæredygtigt landbrug, som er det, der rent faktisk rejses i den ovenfor citerede artikel, hviler på værdiforestillinger vedrørende grundlaget for fødevareproduktionens udvikling. Jeg vil forsøge at illustrere dette ved hjælp af nedenstående figur, der stammer fra et debatoplæg udarbejdet af Forskningscenter for Økologisk Jordbrug (FØJO).

Figuren modstiller to forståelser af samspillet mellem menneske og natur. Den ene benævnes *ressourceregnskabs na-*

turopfattelse. Mennesket opfattes her som stående uden for naturen, og denne opfattes som et ressourcegrundlag, der kan gribes ind over for for at opfylde menneskelige behov. Bæredygtighed bliver til et kvantitativt spørgsmål om resourcehusholdning. Den grundlæggende værdi er produktionens optimering under hensyn til ressourceregnskabet.

Den anden opfattelse, *funktionel integritet*, ser mennesket som en del af naturen. Her ses naturgrundlaget som en del af samfundets bæredygtighed, og der lægges vægt på systemets skrøbelighed som følge af vores utilstrækkelige viden om vekselvirkningerne mellem produktionsmetoder og social beståen. Opfattelsen bygger på nogle principper, eller værdier, for udviklingen af jordbruget: 1) *kredsløbsprincippet*, der skal sikre alsidighed og harmoni samt recirkulering og brug af fornybare ressourcer, 2) *forsigtighedsprincippet*, der ligger i umiddelbar forlængelse af opfattelsen af naturens skrøbelighed og vores utilstrækkelige viden, samt 3) *nærhedsprincippet*, ideen om at gennemskuelighed og samvirke i fødevareproduktionen forbedres gennem nærhed.

Den opfattelse, der kommer til udtryk gennem Peter Ulvskovs udtalelser til Søndagsavisen, relaterer sig klart til den førstnævnte turopfattelse. Den anden med dens integrative forståelse af samspillet mellem menneske og natur og et mere omfattende sæt af værdier har måske de fleste af sine tilhængere inden for det økologiske jordbrug. Modstillingen af de to forståelser indgår da også i et diskussionsoplæg, der i høj grad henviser sig til aktører med tilknytning til den økologiske sektor, hvor 1990ernes ekspansion har skabt et behov for at gøre status og diskutere perspektiverne for den videre udvikling. Men behovet for at

diskutere værdigrundlaget i fødevareproduktionen er lige stort inden for alle dele af fødevareproduktionen. Ikke mindst i den nuværende situation, hvor den skærpede konkurrence let fører til, at fortsat optimering og intensivering bliver opfattet som en slags mantra, som ikke kræver nærmere diskussion. Situationen er tværtimod den, at netop konkurrencen og de hastige omvæltninger inden for fødevareproduktionen skaber behov for at klarlægge de værdier, der ligger bag udviklingen.

Forbrugerne og fødevarevalget

Værdiforestillinger i relation til valget af fødevarer findes også hos forbrugerne, som oftest i samspil med dilemmaer og sociale betingelser, der knytter sig til forbruget. Benytter vi igen de økologiske fødevarer som eksempel, kan nogle af de problemstillinger, der knytter sig hertil illustreres ved hjælp af tallene i nedensstående tabel. Respondenter, der i et større survey vedrørende forbrugere og økologiske fødevarer (ØKO-foods II) angav, at de har købt økologiske fødevarer, blev bedt om at anføre deres købsmotive. Spørgsmålet var åbent i den forstand, at der ikke var nogen på forhånd definerede svarkategorier. Som det fremgår, var der flest, der angav sundhed som købsmotiv. Hensyn til miljø og natur indtog en lige så klar andenplads. Dette resultat stemmer overens med tilsvarende resultater fra andre undersøgelser. Der er til gengæld indtil videre ikke klare videnskabelige indicier for, at økologiske fødevarer i almindelighed skulle være sundere end andre fødevarer. Dette forhold har for mange traditionelle fødevareeksperter bekræftet en opfattelse af, at forbrugerne "som sædvanlig handler irrationelt". Spørgsmålet er imidlertid, om det ikke snarere drejer sig om, at rationalitet kan være mange ting.

Motiver til køb af økologiske fødevarer.

Motiver	Respondenter, der uhjulpet nævner motivet (%)	Respondenter, der ikke nævner motivet (%)
Sundhedsmotiv	44,7	55,3
Hensyn til miljøet/naturen	39,2	60,8
Dyrevelfærd	24,8	75,2
Sensoriske egenskaber	17,1	82,9
At handle politiske korrekt	6,3	93,7
Undgå gensplejsede fødevarer	3,5	96,5
Andre Årsager	23,5	76,5
Ved ikke	8,1	-

Kilde: Beckmann, Brokmose og Lind (2001).

For mange forbrugere er købet af økologiske varer tilsyneladende udtryk for en slags "generalforsikring" - en risikominimeringsstrategi, hvor man alt andet lige forestiller sig, at nogle af de problemer, der kan være med industrielt fremstillede fødevarer (f.eks. i form af pesticid- og medicinrester, salmonella m.v.) nok er mindre for økologiske fødevarer, uanset om det nu lige kan bevises. Endvidere kan vægten på sundhed afspejle et bredere sundhedsbegreb end det traditionelt videnskabelige. For mange hænger sundhed og miljø sammen, og det at handle "i overensstemmelse med naturen" kan opfattes som udtryk for en prioritering af sundhed.

Værdiforestillinger som de her nævnte afspejler, at mange forbrugere har begreber om sammenhænge mellem menneske og natur og mellem miljø og sundhed. Altså forestillinger, der i bred forstand knytter sig til spørgsmålet om bæredygtighed. Den meget teknisk og kvantitativt orienterede rationalitet, der kommer til udtryk i Peter Ulvskovs udtalelser, vil netop derfor ikke nødvendigvis vinde genklang hos så forfærdelig mange forbrugere.

Fremtidig udvikling

Sammenfattende er det min pointe, at en diskussion om bæredygtighed må omfatte hele samspillet mellem naturhensyn, naturudnyttelse og sociale behov. Før det giver mening at opstille kvantitative mål for bæredygtighed, må man derfor klargøre de værdier, der ligger bag og den helhed, de forholder sig til. Kvantitative indikatorer for kvælstofudslip m.v. giver først mening, når de ses i forhold til en sådan helhed og ikke betragtes hver for sig. En afklaring af sådanne komplekse spørgsmål sker bedst gennem en bred samfundsdebat. Der har gennem de sidste 10-15 år været en omfattende debat om forskellige konsekvenser af den moderne fødevareproduktion. Inden for landbruget har denne debat til tider været opfattet som lidt af en pestilens, og mange landmænd har tydeligvis følt, at de har været konstant under anklage på grund af landbrugets miljøproblemer.

Sidstnævnte konsekvens af fødevaredebatten er uheldig, fordi det ikke drejer sig om at sætte nogen under anklage. Derimod er det væsentligt løbende at diskutere på samfundsmæssigt plan, hvordan vi ønsker, at vores fødevareproduktion skal

udvikle sig. Set i dette lys mener jeg, at fødevaredebatten har været et vigtigt led i udviklingen af fødevareproduktionen her i landet, og at det er særdeles væsentligt, at fødevaredebatten fortsætter og styrkes, så den får de bedst mulige betingelser for at bidrage til den fortsatte udvikling af landbrug og fødevareproduktion.

Litteratur

Brundtland-Kommissionen (1987): Vores fælles fremtid, FN-forbundet og Mellemfolkeligt Samvirke.

Beckman, Suzanne C., Brokmose, Susanne og Lind, Robert L. (2001): Danske forbrugere og økologiske fødevarer, Handels-højskolens Forlag, København.

Danmarks JordbrugsForskning (2000): Arbejdsmiljø i jordbruget - en udredning af, hvad der vides og hvad der trænger til en nærmere belysning, marts 2000.

Forskningscenter for økologisk jordbrug (2000): Principper for økologisk jordbrug. Notat udarbejdet til FØJO's brugerudvalg, Foulum, November 2000.

Meadows m.fl. (1972): The limits to growth. A report for the club of Rome's project on the predicament of mankind, Universe Books, New York.

Michelsen, Johannes (1998): Introducing EU regulations on agriculture and environment - A change of agricultural discourse?, Institut for Samfunds- og Erhvervsudvikling, Kooperativ forskning: Notat 32/1998, Sydjysk Universitetscenter, Esbjerg.

Petry, F. (ed.) (1995): Sustainability issues in agricultural and rural development policies, vol 2:Trainer's kit, FAO, Rom.

Regeringens Fødevarepolitiske Redegørelse II (2001): Fødevarer som offentligt anliggende. Sikkerhed, sundhed og kvalitet.

Søndagsavisen (2002): Økologi er døds-mærket, 28. april 2002, forsiden.

Giv Danmarks ældste landbrugsorganisation - Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab - en plads i dit *testamente*

Siden en flok fremsynede og indflydelsesrige mennesker med viden og interesse for dansk landbrug i 1769 dannede Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, har selskabet været med til at præge udviklingen i dansk landbrug. Nu som før er det fremtidens landbrug, der interesserer os - derfor mottoet ***med traditioner ind i fremtiden.***

Du kan være med til at bidrage til Landhusholdningsselskabets fortsatte placering som et uafhængigt ledende talerør omkring landbruget og det øvrige jordbrugs placering i samfundsdebatten ved at betænke Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab eller en af de mange fonde, selskabet administrerer.

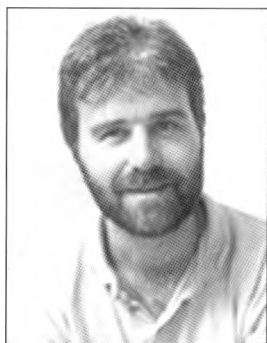
Landhusholdningsselskabet administrerer nemlig en række fonde, der tilsammen har en kapital på ca. 9.000.000,- kr. Fondene begunstiger blandt andet forskning, uddannelse, studierejser og værdigt trængende personer samt Landhusholdningsselskabets informationsvirksomhed. Ved at betænke en - eller flere af de forskellige fonde, som Landhusholdningsselskabet administrerer, kan du være med til, at endnu flere kan få gavn og glæde af de årlige midler, der uddeles fra fondene.

Testamentariske gaver til en af fondene er fritaget for boafgift. Testamentariske gaver til Landhusholdningsselskabet vil efter konkret ansøgning til skattemyndighederne kunne blive fritaget for boafgift.

Ønsker du at høre nærmere om de forskellige fonde eller muligheden for at testamentere midler direkte til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, så kontakt sekretariatet på telefon 4341 1769.

Teknologi i stald og mark - Hvor langt kan vi nå - hvad er på vej?

Af forskningschef Svend Christensen, Danmarks JordbrugsForskning, Forskningscenter Bygholm, e-mail svend.christensen@agrsci.dk.

Svend
Christensen.

Det er svært at spå om fremtiden - især hvis tidshorisonten er 5-15 år. Som forskere får vi ofte kendskab til ny viden og ny teknologi mange år før det bliver udnyttet i praksis. Denne artikel er et forsøg på at ridse nogle udviklingstendenser op og indlede en dialog om forventningerne til ny teknologi. De fleste mennesker har en mening om ny teknologi - det kan være lige fra stærk afstandstagen til dyb fascination.

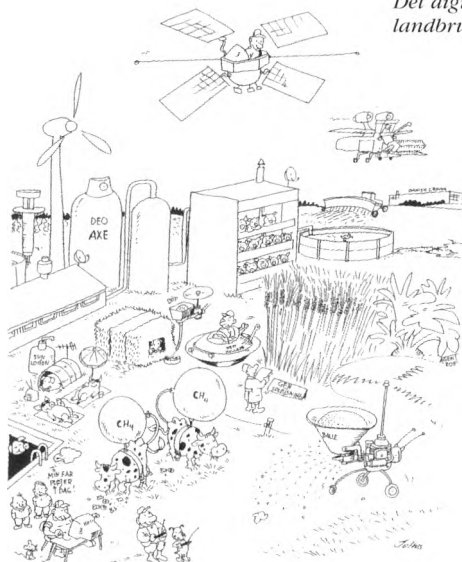
Rent teknisk er der stort set ingen grænser for, hvor meget eller hvordan teknikken vil kunne bruges i landbruget (figur 1). Teknologien er i sin natur altid i udvikling, men det er vigtigt, at teknologisk udvikling ikke bliver et mål i sig selv, men et værktøj i spillet mellem mennesker, dyr, planter og jord. Mennesker skaber teknologier og produktionssystemerne, men teknologien er også med til at forme produktionssystemer og arbejdslivet. For at undgå, at teknologiudviklingen ikke løber af sporet, er der til stadighed behov for at debattere og vurdere både gammel og ny teknologi via en oplyst og kvalificeret teknologidebat. Herved kan man bryde med de myter og fordomme,

der blokerer for en hensigtsmæssig udnyttelse af teknologi i økologisk jordbrug og samtidig sikre en fremtidsorienteret brug af teknologi.

En af de dominerende tendenser er, at strukturudviklingen i landbruget vil fortsætte i de kommende år, dvs. at ejendommene bliver større og større. Samtidig vil landbruget blive sidestillet med andre produktionsvirksomheder, dvs. kravene fra samfundet om bedre ressourceudnyttelse, reduceret anvendelse af næringsstoffer, pesticider, energi og arbejdskraft, reduktion af lugt, bedre arbejdsmiljø og bedre dyrevelfærd bliver ultimative.

En anden afgørende faktor er arbejdsmiljøet. Ensigtigt gentaget arbejde og sundhedsfarligt arbejdsmiljø får færre og færre til at søge job i jordbruget. Det medfører mangel på arbejdskraft, blandt andet

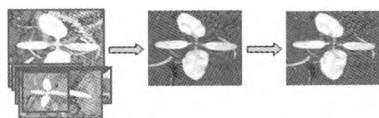
Figur 1.
Det digitale
landbrug.

i svineproduktionen. Inden for økologisk jordbrug er udvikling af nogle produktionsbegrænset af omkostningerne til manuelt arbejde, f.eks. er tidsforbruget til lugning i grønsager ofte mere end 100 timer/ha. Sidst med ikke mindst vil forbrugerne stiller store krav til fødevarer sikkerhed og kvalitet.

Strukturudviklingen og kravene betyder, at ny teknologi, viden og uddannelse bliver afgørende for fremtidens plante- og husdyrproducent. Landbruget vil blive digitaliseret, dvs. at alle planterne og dyrs livsforløb vil blive registeret, og robotter vil i stigende omfang overtage meget af det belastende eller tidskrævende arbejde. Automatisk fodring, klimastyring af stalde, malkerobotter, satellitstyret maskiner er blot eksempler på denne udvikling.

Ud over at kunne udføre trivielle og belastende opgaver, såsom lugning af ukrudt og rengøring af svinestalde, vil robotter også kunne indsamle informationer om planter og dyrs tilstande. F.eks. er det oplagt at lade robotter overvåge markernes behov for næringsstoffer og plantebeskyttelse eller det enkelte dyrs vækst og sundhedstilstand. (figur 2 og 3).

Figur 2. Prototype af selvkørende markrobot til registrering af ukrudt udviklet af Danmarks Jorbruksforskning og Ålborg Universitet. (Foto Henning T. Søgård).

Ingen af de teknologier, der kan tænkes udviklet inden for de næste ca. 15 år, vil gøre landmanden overflødig. Det vil stadig være landmanden, som tager den endelige beslutning om f.eks. en pesticidspøjtning, men han kan gøre det hjemme på kontoret gennem programmering af robotten.

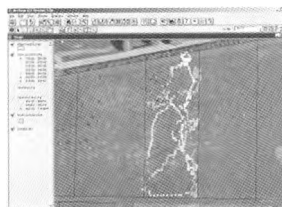
For forskere og udviklere af ny teknologi er derfor vigtig, at sørge for at biologien er tænkt ind i ny teknik.

Udviklingen indenfor IT åbner også nye muligheder for kontrol i landbruget. De kontrolsystemer, vi kender i dag, vil kunne afløses af selvkontrol, blandt andet på baggrund af åbenhed omkring alle data i produktionen. 'Historien bag det, der ligger på tallerkenen' er vigtig både af hensyn til fødevarer sikkerhed/sporbarhed, men også kvalitet må forventes at blive efterspurgt.

Fremtidens landmand bør derfor indstille sig på at kunne redegøre for, hvordan planter og dyr er produceret, herunder hvilke hjælpstoffer og foder der er blevet anvendt og hvordan dyret er blevet passet i stalden osv.

Figur 3. GPS udstyr monteret på en ko og kort over koens bevægelsesmønstre. De forskellige farver viser koens positioner i 15 minutters intervaller. (Foto Morten Levring).

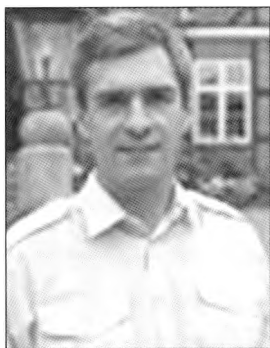

Tal landbrugsøkonomi med nogle, der har begge ben på jorden

Vi trækker gerne i arbejdstøjet og stiller op som sparringspartner. Uanset om det er den daglige drift, realkreditlån eller nye investeringer i fx staldbygninger og inventar, det drejer sig om. Kom ind og aftal et møde.

Kommunikation, management og ledelse

Af godsejer Niels Langkilde, Bramstrup Videntcenter;
e-mail niels.langkilde@bramstrup.dk

Niels Langkilde.

Artiklen er en gengivelse af forfatterens indlæg ved Landbusholdningsselskabets forårsseminar om "Fremtidens landbrug" på Gl. Estrup.

Dette indlæg handler om "Kommunikation, management og ledelse".

Men det handler ikke så meget om landbrug - i hvert fald ikke først og fremmest om landbrug.

Det handler mere om hele den teknologiske udvikling, der finder sted uden for landbrugserhvervet helt uafhængigt af, om der findes et landbrug overhovedet.

KOMMUNIKATION

Internet online

Først vil jeg gerne sige tak for sidst til flere af de tilstedeværende, som jeg lige har besøgt. Jeg var sammen med tre bachelorstuderende fra Landbohøjskolens afdeling fra have og landskab. Vi var ude for at hente inspiration til en landskabsplan, de er ved at lave på Bramstrup, hvor jeg har mit virke i det daglige. I må undskylde, vi ikke bankede på og sagde goddag, men vi havde lidt travlt. Faktisk havde vi ikke på det tidspunkt tid til at tage på den 3-dages biltur, som var nødvendig for at besøge Jer alle, så vi tog turen på Internettet. Kortal hed-

der websitet, som bestyres af Kampsax. Vi havde en herlig tur, hvor vi zoomede ind på de smukkeste haver, alléer og overdrev.

Efter et par timer havde vi tilbagelagt ca. 2.000 km, og stærkt inspirerede fortsatte vi med projekteringen på den tegnestue, vi i projektperioden har indrettet oppe på kvisten på Bramstrup.

Med denne lille fortælling vil jeg gerne illustrere det Microsoft kalder: "Information at your fingertips" - dvs. en verden, hvor information er inden for rækkevidde via Internettet. Det net, der er blevet kaldt: "Det mest værdiskabende sted i Verden lige nu". En kort beregning vil hurtigt vise, hvad de nævnte 3 dages arbejde for fire personer ville have kostet - plus 2.000 km i bil - plus den tid vi ville have kostet hver enkelt af Jer, hvis vi rent faktisk havde banket på og forstyrret Jer i Jeres arbejde.

"Information at your fingertips". Et skift så væsentligt, at det kan bære betegnelsen: "Et paradigmeskift" på linie med den gang for 150 år siden, hvor jernbanerne blev anlagt og ændrede menneskets levevis.

Men tro nu ikke, det er Internettet, jeg taler om - det er kun det halve: "The Information". Det voldsomme efter min mening ligger i, at vi foretog turen på en meget hurtig trådløs ADSL-forbindelse, så der nu var tale om virkelig tilgængelig information "At your fingertips" - dvs. tilgængelig på en bærbar computer eller på en lille håndholdt Palm Pilot eller tilsvarende - 24 timer i døgnet til en fast lav pris.

Jeg er ikke benovet - jeg tror, at mennesker kan leve lykkeligt uden sådanne hjælpemidler. Men vor del af verden bliver ikke lige sig selv igen.

Og tænke sig: Alt dette sker helt uafhængigt af, om landbruget blander sig i det eller ej. Uden hensyntagen til om strukturen i vor rådgivning er tilpasset til dette eller ej. Det afventer ikke fusioner eller generationsskifter - det har sin helt egen energi.

Men enhver i landbruget bør stoppe op et øjeblik og tænke over, hvad det vil sige, at opleve et paradigmeskift. Det er et sjældent festfyrværkeri af muligheder, forandring og trusler på en gang.

I januar i år afholdt Driftslederforeningen sammen med AgroForum et kursus der hed: Succesrig ledelse. Jeg har sjældent lært så meget på et kursus - ikke mindst fordi en mand ved navn Claus Holland fra Flyvevåbenets Officersskole tog fat på at illustrere forskellen på management og ledelse. Management som det der her og nu skaber en handling, og ledelse som det der skaber bevægelse mod et fremtidigt mål.

Lad os se på management først.

MANAGEMENT

GPS

For et stykke tid siden fik jeg besøg af en landmand fra Brasilien, som lige havde

købt 6 nye mejetærskere af Per Kremmer fra Dronningborg / Massey Ferguson. Hjemme i Brasilien drev han en gård på 40.000 ha. Jeg spurgte ham, hvordan han holdt styr på 40.000 ha, og han svarede: "Ikke noget problem - jeg har delt det op i fire enheder af 10.000 ha".

Og så gik vi over til at tale om GPS og præcisionsjordbrug og om alt det højteknologiske udstyr, han havde sat på sine maskiner. Ikke mærkeligt at han havde is i maven, for hans mejetærskere ville automatisk indsamle udbyttedata for hele hans høst, og han ville sikkert også få anskaffet sig nogle af de traktorer eller små motorcykler, som kan hente oplysninger hjem om hjulslip, jordens indhold af sand og ler og klorofylindholdet i hans hvede. Alt sammen oplysninger han vil kunne bruge til at træffe velbegrundede, effektive beslutninger her og nu - til at lave management.

Så er det, jeg ofte hører spørgsmålet, om det nu kan betale sig for ham - eller for hans danske kollega? Tja, udviklingen fortsætter alligevel, hvad enten landbruget er med eller ej. Den første GPS modtager, jeg købte, kostede en formue - den sidste jeg anskaffede mig, måtte jeg selv hente i Spejdersport, for der var ikke tid til at få sendt en med posten. Det er ikke landbruget, der har drevet denne udvikling. Det var Reagan, der satte satellitterne op til sit stjernekrigsprojekt, og det var brobyggerne ude på Øresundsforbindelsen, som havde brug for GPS til millimeternøjagtig placering af fundamenterne til pylonerne, og bilindustrien og alle de andre, som har haft volumen til at udvikle teknikken.

Landbrugets opgave er at have fantasi til at finde på anvendelsesområder for teknologien, uddannelse til at kapere den og dygtighed til at slå til når pris / afkast forholdet nærmer sig et interessant niveau.

Driftsstyring

Til de væsentligste managementsystemer i landbruget hører driftsstyringssystemerne. På Bramstrup hedder dette system "Bedriftsløsningen". Det vil sige - jeg ejer ikke et selv, men min konsulent har det. Det jeg gør er at koncentrere mig om strategierne i planteavl: Sædskiftet, strategien for fosfor- og kaliniveaet på ejendommen, udfasningen af stråforkorterne.

Min konsulent tager sig af planlægningen og sammenholder løbende planerne med forholdene i den aktuelle vækstsæson. Ca. hver 10. dag i vækstsæsonen gennemføres en kort markvandring.

Mine medarbejdere holder øje med, at planerne afspejler deres personlige erfaringer fra det daglige arbejde.

I alt dette er det vigtigt at bemærke, at vi ved ethvert arbejde, der indebærer forbrug af udsæd, gødning eller kemikalier, altid udfylder en følgeseddel som efterfølgende faxes til konsulenten. Arbejdes der i forsøgsvirksomheden eller i maskinstationen orienteres kunderne samtidig med konsulenten. Konsulentens centrale rolle i denne form for outsourcing gør det til en meget vigtig ledelsesopgave at finde den rette person - helst blandt de 5 bedste i landet.

Det er virkelig effektiv og billig driftsledelse, vi har opnået ved at arbejde med denne form for farm management - og det har frigjort en masse ressourcer til andre formål.

Men det vi i virkeligheden har gjort er nok, at vi har set på udviklingen i andre brancher og derefter ændret først vor kommunikationsstruktur og efterfølgende vor ledelsesstruktur fra en hierarkisk struktur til noget, der mest af alt ligner et molekyle. Et molekyle hvor hver person er forbundet med kommunikationslinier til hinanden - og til omverdenen. Pt. er

den bærende kommunikationsteknik mobiltelefonen, men det er interessant at tænke på, i hvor høj grad fremkomsten af ny teknologi (eksempelvis bluetooth-teknologi) vil gøre det muligt for os at perfektionere modellen.

Time / Sag

Til management hører også management af tid. På et større planteavlsbrug er de samlede omkostninger til såsæd, gødning og kemikalier ca. på niveau med lønnen til medarbejderne. Men hvor såsæd, gødning og kemi stemmes af til mindste detalje og fordeles omhyggeligt på de enkelte marker og afgrøder, så er der ofte meget lidt styr på, hvad alle timerne i landbruget er gået til. Det enlige system, der var på markedet, gik ned ved år 2.000-skiftet og er mig bekendt ikke relanceret. Landbrugets Rådgivningscenter har ikke noget system, og vore egne landboforeninger, som benytter enhver lejlighed til at klandre medlemmerne for deres manglende overblik over timeforbruget, tilbyder stadig en stor kolonnebog i folio format, som stort set er uforandret siden starten af forrige århundrede.

Det er et kæmpe svigt, at det ikke er lavet, men måske er landbruget selv ude om det, for timeregistrering er noget af det mest upopulære blandt landmænd, man kan forestille sig. Det er jo et frit erhverv, og det harmonerer ikke med præcise registreringer af tid. Vi er her jo alligevel, er et andet argument, jeg ofte har hørt. Men det er ikke registreringen, der er vigtig - det er analysedelen! Det er det gode spørgsmål og det hurtige svar som afgør, om en million i lønomkostning er alt for meget eller måske alt for lidt. For eller siden vil der være f.eks. en svineavler, der ønsker online-information om alt, hvad der er sket i dagens løb både på gården derhjemme og på bedriften i

Polen. Og disse bedrifter vil, som jeg ser det, være store nok til at implementere systemerne uanset om andre går med i løsningen eller ej. "Information at your fingertips" er opnåeligt også på dette punkt.

Sporbarhed.

Jeg vil godt lige kaste et blik på globaliseringen og de meget store firmaer, som er opstået i denne proces. Til de meget store firmaer knytter der sig en række brands, som der er ofret store summer på at opbygge. Enhver ejer af et sådant brand risikerer at miste formuer på meget kort tid, hvis dette brand kommer i miskredit. Vi så det med revisionsfirmaet Arthur Andersen i forbindelse med Enron-skandalen, og hvor der er tale om fødevarer, har vi set det herhjemme med f.eks. OTA havregryn, som for nogle år siden mistede store markedsandele, fordi der var fundet rester af stråforkorter i nogle varer. Ikke underligt at ejerne af sådanne virksomheder ønsker at beskytte sig mod tab og begynder at interessere sig for sporbarhed.

Og da globaliseringen ser ud til at fortsætte - godt hjulpet på vej af den teknologiske udvikling - øges presset på landmanden for dokumentation vedrørende produktionen. Vel er det ikke godt betalt at lave certificerede varer, men behovet for kvalitetsstyring, sporbarhed og management vil stige af årsager, som landmanden ikke har indflydelse på.

I Danmark havde vi for en stund førertrøjen på med hensyn til kvalitetsstyring på grund af KVAMILLA (Kvalitets- og miljøstyring i Landbruget), men lande som Sverige og England synes at overhale os i denne tid. Oprindeligt var der ca. 60 gårde med i KVAMILLA, i dag er der ca. 10.

En af årsagerne til denne udvikling er efter min erfaring, at landbruget har for-

sømt at gøre KVAMILLA til et effektivt management system, som styrer alle videnstrømmene i virksomheden. Derfor ender KVAMILLA med at blive et system, der lever sit eget liv - lidt ude af trit med den virksomhed, det skulle beskrive. Der findes ganske vist en gammel software-løsning "Sherlock", men denne vedligeholdes ikke længere. Lige nu afprøver vi på Bramstrup Videncenter en Microsoft-baseret softwareløsning, der skulle give adgang til lynhurtig videndeling for os selv og vore samarbejdspartnere - "Information at your fingertips". Hvis dette system holder, hvad det lover, kan ISO-certificeringen igen blive virksomhedens mest centrale udgangspunkt for informationssøgning.

LEDELSE

De systemer, jeg lige har omtalt, kan kaldes managementsystemer. De kan benyttes til at træffe beslutninger her og nu. GPS-systemer, tidsregistrering, KVAMILLA. Ved at kalde dem for managementsystemer kan de også affærdiges et efter et. Vi kræver dokumentation for, at GPS kan betales gennem besparelse på gødning og kemikalier. Vi vil vide, hvor mange timer det koster pr. år at opretholde en ISO-certificering, og hvilken merpris for produkterne der er opnået til gengæld. Når fremtiden alligevel efter min mening tilhører de ejendomme, der benytter sådanne systemer, er det fordi de nævnte systemer er mere end managementsystemer - de er også vigtige ledelsesværktøjer. Værktøjer, der er med til at skabe en bevægelse i retning af virksomhedens overordnede mål.

GPS systemerne handler ikke bare om besparelser på gødnings- og kemikaliekontoen men om langsigtede strategier

som f.eks. at kende potentialet i sin jord, på sigt at opnå merpriser på kornet gennem gradueret gødskning og forberede sig på eventuelle kommende krav om sporbarhed.

KVAMILLA handler ikke blot om registrering af handlinger men også om at arbejde med holdninger i virksomheden.

Tidsregistrering handler ikke om at registrere medarbejderens handlinger men om at skaffe råderum for den enkelte medarbejder og for virksomhedens udvikling.

Hvor management handler om effektivitet, handler ledelse om det effektfulde.

På engelsk hedder en driftsleder i landbruget en "Farm Manager". Og det er måske den engelske betegnelse, der er mest retvisende. Det, der ofte kræves af driftslederen, er, at der dagligt løses konkrete problemer på bedriften. Træder ejeren så til med ledelse? Det er slet ikke sikkert, for mange ejere lige så dybt begravet i managementopgaver, som deres driftsledere.

Alligevel tror jeg dette vil ændre sig i de kommende år.

Lige nu sker der en masse i landbruget. Det er ikke længere noget prestigetab at samarbejde med sin nabo. Man respekterer også den ejer, der har valgt et job i industrien og dyrker sin jord i en pasningsordning. Specialisering i enten plan-teavl eller arbejdet i stalden betaler sig. Der eksperimenteres med optimering af driftsformen som aldrig før. Man afventer ikke længere næste revision af landbrugsloven, før nye mere effektive enheder opbygges. Kort sagt: Landmændene er i fuld gang med at skabe de strukturer, som honorerer god ledelse.

Uddannelse

Optagelsen af nye lande i EU, faldende kornpriser mm. presser landbruget til at

skabe større og mere professionelle enheder. Den nye teknologi er med til at gøre det muligt. Kravet til uddannelse vil stige, som det er tilfældet for andre erhverv. Men ikke nødvendigvis i form af den uddannelse, vi kender i dag.

Har I lagt mærke til, at Microsoft er gået ind på markedet for spillemaskiner? Det marked som ellers har været domineret af mærker som PlayStation. Jeg købte en sådan X-box for at se, hvad den indeholdt. Og fik Italiensk for begyndere på DVD med oven i handelen. Pludselig var det ikke blot en film, jeg så via Box'en, men jeg kunne også vælge at se fraklippede scener, interview med instruktøren og hurtig søgning på udvalgte scener. Og spillet, der fulgte med X-Box'en, var et snowbord spil, hvor man selv kunne vælge sværhedsgrad, skidragt, sponsorer mv. Hvad har det med landbrug at gøre? Intet! Hvilken betydning får det for landbruget? Masser! Der var intet i det jeg så, som ikke kunne overføres til landbruget - og det skulle undre mig, om ikke vi om nogle år vil kunne købe en høstsimulator til en X-box.

Hvor er AMU centrene henne i dette? Hvor er konsulenternes og landmændenes uddannelses-institutioner?

Det skal jeg ikke sige med sikkerhed, men det jeg fik ud af mit møde med en spillemaskine, at forandringer vil der ske - også i landbruget.

Jeg ved også, at den medarbejder, som har ansvaret for Hydro Sensor gødskning i vor maskinstation for nyligt tog sin bærbare PC og en brobiz og kørte fra Odense til Ringsted for at blive ajourført - blot fordi han derved sparede 1½ time i forhold til et tilsvarende kursus i Randers. Sådanne medarbejdere findes i landbruget i dag, og det er herligt at arbejde sammen med dem.

AFSLUTNING

Dette indlæg har handlet om "Kommunikation, management og ledelse". Men i virkeligheden har det måske kun handlet om kommunikation i forskellige afskygninger. Kommunikationen har i nogle af mine eksempler været digitaliseret, i andre tilfælde ikke. Men det har i høj grad drejet sig om kommunikation mellem mennesker. Det er min opfattelse, at der på dette område endnu ligger meget store gevinster og venter i dansk landbrug.

Landhusholdningsselskabets hædersbelønninger

Landhusholdningsselskabets sølvmedaljer hører til de sjældne udmærkelser inden for landbruget.

"For lang og tro tjeneste"

Medaljen tildeles efter indstilling af de landøkonomiske foreninger. I betragtning kan komme medhjælpere, landarbejdere og husbestyrerinder inden for landbrug, havebrug eller skovbrug, som har gennemført lang og tro tjeneste. Der uddeles indtil 25 medaljer årligt. Medaljen præges i sølv og ledsages af selskabets diplom.

"Den Fortiente til Ære"

Selskabet belønner særlig fortjenstfuld virksomhed inden for det praktiske landbrug samt inden for det landbrugsfaglige oplysningsarbejde og lignende. Der uddeles indtil 3 medaljer årligt. Medaljen præges i sølv.

Ansøgningsskema kan rekvireres hos Landhusholdningsselskabet. Uddeling foretages løbende.

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Understøttelsesfond

Fondens formål er at uddele legatportioner til værdige, trængende personer, der har, eller har haft tilknytning til dansk jordbrug som selvejende eller forpagtere samt børn eller enker efter disse.

Der kan endvidere ydes støtte til uddannelse inden for dansk jordbrug samt til hædersbevisninger til personer, der har ydet en særlig fortjenstfuld indsats i jordbrugets tjeneste.

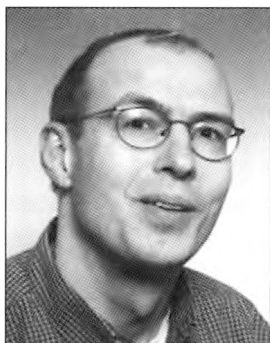
Ansøgningsskema, der kan rekvireres i sekretariatet, evt. på telefon 4341 1769, indsendes inden den 1. maj 2003 til:

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Regnskabsstatistik for jordbrug i EU

Af Steffen Møllenberg, Fødevareøkonomisk Institut (FØI),
e-mail steffen@foi.dk

Steffen
Møllenberg

Regnskabsstatistikken fra EU's Informationsnet for Landøkonomisk Bogføring (forkortes bl.a. INLB eller FADN afhængig af sprog, her er det valgt at anvende den franske forkortelse RICA) gør det muligt at sammenligne jordbrugets økonomi og struktur i EU-landene. Den er baseret på et udvalg af regnskaber fra jordbrugsbedrifter i samtlige EU-lande.

Statistikken udarbejdes hos Generaldirektoratet for Landbrug under EU-kommissionen i Bruxelles. I det følgende gives et indblik i resultaterne, og i artiklens sidste afsnit beskrives statistikens grundlag kort.

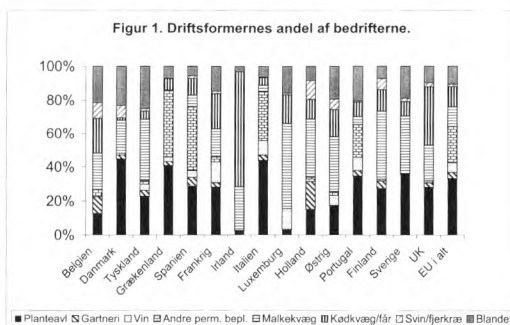
Jordbrugsbedriftenes struktur i EU

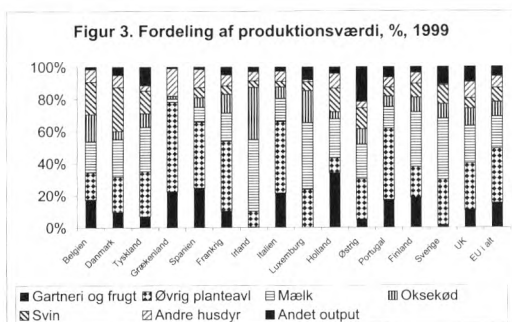
Sammensætningen af jordbrugsbedrifter i EU (de der findes i RICA's undersøgelsesområde) fremgår af figur 1. Ca. en tredjedel af bedrifterne er specialiseret i planteavl, mens godt en fjerdedel mest har permanente beplantninger, dvs. afgrøder baseret på træer og buske. 12 % er malkekvægsbedrifter, mens en tilsvarende andel mest har kødkvæg, får og/eller geder. Et stort flertal af bedrifterne med permanente beplantninger findes i Syd-

europa med oliven som den arealmæssigt vigtigste afgrøde fulgt af vin og frugt, og bedrifterne er gennemgående små. En driftsform, som mht. antal brug er lille, er svin/fjerkræ, som i EU som helhed kun omfatter 1,5 % af bedrifterne, men hvor bedrifterne produktionsmæssigt er store; i 1999 var produktionsværdien pr. bedrift for svin/fjerkræ mere end 10 gange så stor som for permanente beplantninger.

De største bedrifter målt i produktionsværdi pr. bedrift er de hollandske med 211.000 euro i 1999 (tabel 1), hvilket er fire gange så meget som EU-gennemsnittet. Danmark og Storbritannien er på andenpladsen med 144.000 euro. Lavest ligger Portugal og Grækenland med henholdsvis 11.000 og 14.000 euro.

I gennemsnit havde EU-bedrifterne et dyrket areal på 31 ha i 1999. Trods den høje produktionsværdi var de hollandske bedrifter med 27 ha arealmæssigt mindre end EU-gennemsnittet. Det skyldes meget intensiv produktion, især på husdyr- og gartneribedrifter. De arealmæssigt største bedrifter var de britiske på i gennemsnit 132 ha, fulgt af Sverige, Luxemburg, Frankrig, Tyskland og Danmark. Areal-

mæssigt mindst var bedrifterne i Grækenland med 6 ha, mens der var 12 ha i Italien og Portugal.

I 1999 kom 45 % af produktionsværdien i hele EU fra husdyr og 49 % fra planteproduktion. Resten kom f.eks. fra udleje af driftsmidler og fra skov og turisme. Størst andel udgjorde husdyrproduktionen i Irland med 87 % (figur 3), næsten alt sammen fra mælk og oksekød. Herefter fulgte Luxembourg, Belgien og Danmark med 68, 64 og 63 %. I Holland stammede 53 % af produktionen fra husdyr, men derudover kom 33 % fra blomster og grønsager. Sidstnævnte udgjorde 9 % i Danmark. De sydeuropæiske lande havde alle en lavere husdyrandel end EU-gennemsnittet.

Nogle af de statistikoplysninger, der produceres hos RICA, findes også hos EU's statistikbureau Eurostat, som ligger i Luxembourg. Eurostat producerer især makrodata, dvs. oplysninger om forhold i landene som helhed, mens det hos RICA er data på bedriftsniveau, der publiceres. Når man kender antallet af bedrifter, kan RICA-data imidlertid opregnes til makroniveau, idet regnskaberne i RICA's stikprøve er udvalgt og sammenvejet på grundlag af landbrugstællingerne fra Eurostat. Data fra RICA og Eurostat er dog ikke altid helt identiske, hvilket bl.a. skyldes forskellige definitioner på nogle områder. Det gælder f.eks. den procentvis fordeling af produktionen.

Arbejdsforbrug

Arbejdsforbruget opgøres i årsarbejds-

enheder (ÅAE), dvs. antal personer, som mindst har arbejdet, hvad der ville svare til fuld tid i samfundet i øvrigt, i Danmark f.eks. 1665 timer pr. år. Personer, som har arbejdet mindre, opgøres som arbejdstid/fuld tid. En person, som i Danmark arbejder f.eks. 1000 timer på et år, udgør $1000/1665=0,60$ ÅAE.

Arbejdsforbruget pr. bedrift i EU udgjorde i 1999 1,52 ÅAE, jf. tabel 1. Dette varierer væsentligt mindre fra land til land end produktionsomfanget og lå fra 1,22 ÅAE i Irland og Italien til 2,19 ÅAE i Storbritannien. Omfanget af lønnet arbejdskraft varierede en del, fra 0,09 ÅAE i Irland til 0,93 i Storbritannien. Danmark var det land, hvor brugerfamilien arbejdede mindst, nemlig 0,90 ÅAE. Det hænger sammen med det store antal deltidsbedrifter, samt at ægtefællen også på heltidsbedrifter ofte har et lønnet job uden for bedriften og derfor kun i mindre omfang indgår i dens arbejdsforbrug.

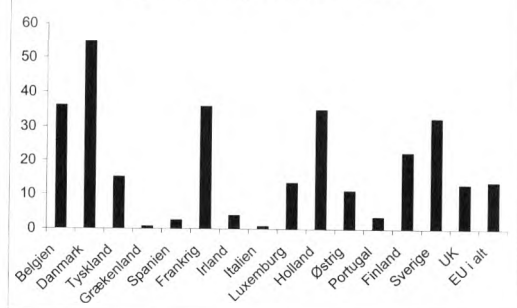
Gælds- og renteforhold

Bedrifterne i Danmark har større gæld end dem i andre EU-lande, såvel absolut som i forhold til værdien af aktiverne (gældsprocent). Forskellene hænger bl.a. sammen med forskelle i arveafgift, fradrag for renter samt traditioner, ikke blot som forholdene er nu, men også historisk set.

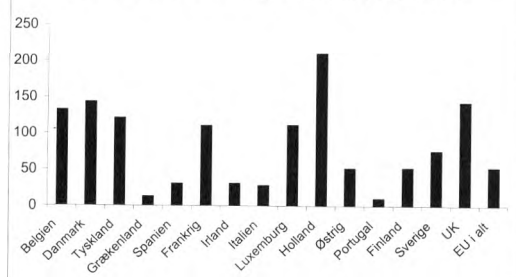
Grundlaget for de danske bedrifters høje gæld stammer især fra tidspunktet for overtagelsen af bedriften. En hollandsk undersøgelse af forholdene omkring generationsskifte (figur 4) i seks EU-lande konkluderer bl.a., at den store gæld hos unge landmænd skyldes en meget høj overtagelsespris, både når bedriften overtages fra forældrene og når den købes på det frie marked. Endvidere er der forskel på, hvordan selve overtagelsen finder sted, herunder bl.a. glidende generationsskifte og arveafgifter.

For EU som helhed udgjorde gælden på en gennemsnitsbedrift 14 % af aktivernes

Figur 4. Gældsprocent, ultimo 1999

Figur 2. Produktionsværdi pr. bedrift 1999, 1000 euro

værdi ved udgangen af 1999, mens den i Danmark udgjorde 55 % (tabel 1 og figur 2). I Sydeuropa og Irland var gældsprocenten lavest med under 5, mens de næstmest forgældede jordbrugere var de belgiske, franske og hollandske med gældsprocenter på 35-36. Disse tal skal imidlertid ses på baggrund af stærkt varierende værdier af aktiverne i selveje, hvor Holland lå klart i spidsen med 914.000 euro pr. bedrift pga. såvel meget kostbar jord som mange bygninger i form af stalde og væksthuse. EU-gennemsnittet for aktivernes værdi var 277.000 euro, mens Danmark lå på 631.000 euro.

Renteniveauet udtrykt som faktisk betalte renter i forhold til gældens størrelse lå i 1999 på 7,3 % i Danmark mod et EU-gennemsnit på 5,1 %. Lavest var renten i Tyskland med 3,8 %, mens den f.eks. i Frankrig, Holland og Sverige var hhv. 4,2, 4,9 og 5,4 % ifølge RICA. Forskelle i renteniveau hænger først og fremmest sammen med markedsrenten, men andre forhold såsom fast/variabel rente samt lån til

jordbruget på særlig favorable vilkår kan påvirke RICA-tallene. Renten på 10-årige statsobligationer i de nævnte lande i 1999 (ifølge Danmarks Statistik) lå på mellem 4½ og 5 %, og det var således kun i Danmark, at jordbrugernes rentebetalinger afveg væsentlig fra dette niveau. Dette hænger sammen med den store andel af fast forrentede lån i dansk jordbrug, hvoraf nogle blev optaget på et tidspunkt, hvor renteniveauet var væsentligt højere.

Da såvel det danske renteniveau som gælden ligger højt, er rentebetalingerne her langt større end i noget andet EU-land.

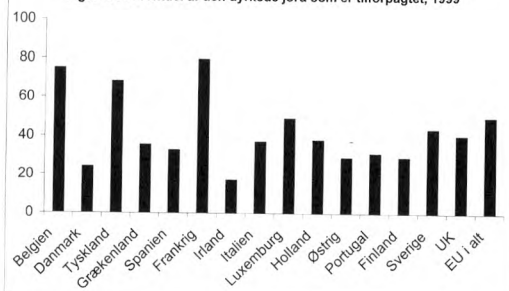
Forpagtning

I EU som helhed er 50 % af jorden på en gennemsnitsbedrift forpagtet, som det fremgår af figur 5 og tabel 1. Her ligger Irland i bunden med 17 % og Danmark næstlavest med 24 %. De mest forpagtede lande er Frankrig med 80 % af jorden, Belgien med 75 % og Tyskland med 68 %. Forpagtningsafgiften pr. ha i de tre lande er imidlertid lav sammenlignet med danske forhold.

Ifølge Eurostat, her er de seneste data dog to år ældre end RICAs, er kun 41 % af jordbrugsarealet i EU forpagtet. I nogle lande, herunder især Danmark, Sverige, Portugal og Tyskland, er den forpagtede andel nogenlunde den samme ifølge de to kilder, mens der er større afvigelser i andre lande.

Hos Eurostat findes også oplysninger om renteudgifter og forpagtningsafgifter.

Figur 5. Procentdel af den dyrkede jord som er tilforpagtet, 1999

Tabel 1. Regnskabsoplysninger for 1999 for samtlige EU-lande.

	Belgien	Danmark	Tyskland	Græken- land	Spanien	Frankrig	Irland	Italien	Luxem- burg	Holland	Østrig	Portugal	Finland	Sverige	Storbri- tannien	EU i alt
Antal bedrifter	41800	49970	279632	511322	618838	408250	129350	1058459	1932	81150	86220	317253	55570	40070	134150	3813966
Stikprøve	1191	1858	6166	4610	8213	7747	1123	16271	346	1320	2023	2651	892	944	3639	58994
Økonomisk størrelse, ESE	74,6	78,4	56,5	8,5	16,7	56,3	21,2	14,1	53,8	118,5	23,3	7,8	39,4	43,1	80,1	28,1
Areal, ha	34,6	55,7	58,0	6,1	30,7	65,2	38,0	11,8	65,6	26,5	25,1	11,9	37,2	86,2	131,8	30,9
heraf forpagtet	26,1	13,6	39,7	2,2	10,2	52,0	6,6	4,4	32,4	10,2	7,3	3,7	10,9	37,9	53,6	15,5
Arbejdsforbrug, årsarbejdsenheder	1,72	1,41	2,04	1,70	1,34	1,82	1,22	1,22	1,66	2,13	1,88	1,32	1,76	1,25	2,19	1,52
heraf brugerfamilien	1,49	0,90	1,48	1,49	0,99	1,43	1,13	1,11	1,46	1,43	1,77	1,14	1,53	1,15	1,27	1,24
1000 euro pr. bedrift																
Produktionsværdi	133,3	144,1	121,9	13,9	31,1	111,3	31,5	28,7	112,2	211,4	52,5	11,1	52,9	76,5	143,8	53,4
- varer og tjenesteydelser	73,8	91,9	74,5	5,6	13,4	62,8	22,2	11,5	61,4	122,3	25,7	5,7	42,8	58,2	99,9	29,5
+ tilskud - afgifter	10,5	15,6	17,7	4,0	5,9	17,9	9,7	3,7	23,9	2,0	14,1	2,1	29,0	18,2	31,5	8,7
- afskrivninger	15,8	18,2	19,8	2,1	2,5	17,2	2,4	4,2	31,9	32,2	12,4	1,9	13,2	20,6	21,3	7,9
- lønudgift	4,1	13,6	10,6	0,7	3,3	7,5	1,1	1,6	3,3	15,0	1,2	1,1	3,7	4,2	20,1	4,2
- forpagtningsafgift	4,8	4,6	7,9	0,7	0,9	7,9	2,0	0,7	6,2	6,8	1,4	0,2	1,6	4,0	8,9	2,6
- renteudgifter	6,0	25,1	3,5	0,1	0,3	4,1	1,1	0,2	4,2	15,6	1,2	0,1	2,3	5,9	6,9	1,9
Driftsresultat	39,2	6,4	23,4	8,6	16,6	29,7	12,4	14,2	29,2	21,6	24,7	4,1	18,4	1,9	18,3	15,9
Aktiver, ultimo	315,1	630,9	608,5	61,6	179,6	267,3	347,2	282,6	695,6	913,9	280,1	49,4	230,4	335,6	780,4	277,1
Gæld, ultimo	114,2	345,0	92,4	0,5	4,7	96,2	13,9	2,6	94,0	320,7	31,4	1,8	51,8	109,2	101,5	38,1
Gældsprocent	36,2	54,7	15,2	0,9	2,6	36,0	4,0	0,9	13,5	35,1	11,2	3,6	22,5	32,5	13,0	13,7

For 1999 var de samlede renteudgifter højere hos Eurostat end hos RICA, mens det var omvendt for forpagtningsafgifternes vedkommende. Lægges renteudgifter og forpagtningsafgifter sammen, får man nogenlunde samme tal fra de to kilder for EU som helhed, mens der for de enkelte lande kan være forskelle mellem de to kilder.

RICA-statistikkerne opgiver ikke værdien af tilforpagtede aktiver, ligesom det heller ikke fremgår, hvor mange forpagtede bygninger, der er. Når en bedrift forpagter en stor del af sit dyrkede areal, vil aktivernes værdi være relativt lav. Således har de franske bedrifter et stort areal og en ret stor produktionsværdi pr. bedrift, men aktivernes værdi er alligevel lidt under EU-gennemsnittet.

Resultater for jordbruget som helhed

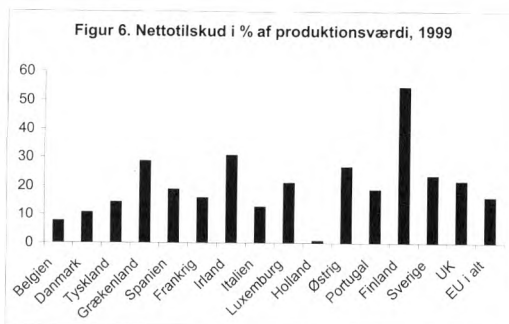
Tabel 1 viser resultater fra samtlige EU-lande for 1999, som er det seneste år, der er data fra.

Driftsresultatet for 1999 var størst for Belgien, fulgt af Frankrig og Luxembourg. Lavest var det for Sverige, fulgt af Portugal og Danmark. Driftsresultatet skal dække aflønning af brugerfamiliens arbejdsindsats samt forrentning af egenkapitalen. Resultaterne skal ses på baggrund af, dels at driftsresultatet varierer fra år til år, dels at arbejdsindsatsen varierer landene imellem.

Det lave danske driftsresultat hænger bl.a. sammen med, at 1999 var et dårligt år for svineproducenterne. Fra de danske regnskabsstatistikker ved vi endvidere, at jordbrugsfamilierne har en stor indkomst fra kilder uden for jordbruget, og det er således sandsynligt, at deres samlede indkomst mindst er på højde med dem i de øvrige lande.

Tilskud

Det er valgt at vise et nettobeløb af tilskud fra og afgifter til det offentlige (figur 6). Afgifterne er f.eks. ejendomsskatter og energiafgifter. Omtrent halvdelen af til-

skuddene udgøres af hek-tarpræmier, mens husdyrpræmier udgør hen ved en femtedel. Investeringsstilskud udgør kun godt 3 %, mens ikke-specifikke tilskud udgør 16 %, hvoraf ret store beløb udbetales i Finland, Østrig og Sverige, hvor landbruget kan have vanskelige kår pga. koldt klima og/eller bjerge.

I EU udgjorde nettotilskuddene i gennemsnit 16 % af produktionsværdien i 1999, men de varierer meget landene imellem. Tilskuddene er relativt størst i Finland, hvor de udgør 55 % af produktionsværdien. Lavest er de i Holland med knap 1 % af produktionsværdien, hvilket bl.a. skyldes meget små arealer med reformafgrøder.

Ses tilskuddene i forhold til driftsresultatet, ser forholdet anderledes ud. For EU som helhed udgør nettotilskuddene 55 % af driftsresultatet. Uden tilskud ville driftsresultatet i Sverige, Danmark, Storbritannien og Finland imidlertid have været negativt i 1999.

Statistikens grundlag

RICA-statistikken er baseret på ca. 60.000 regnskaber årligt, som er udvalgt og vægtet på en måde, så de repræsenterer ca. 4 millioner bedrifter inden for landbrug og gartneri. Kun bedrifter over en vis minimumsstørrelse er med i undersøgelsesområdet - minimumsstørrelsen varierer imidlertid fra land til land. Det totale antal bedrifter i EU er omtrent 7 millioner ifølge Eurostat, og 3 millioner er således for små til at indgå i RICA's undersøgelsesområde.

Forskellige minimumsstørrelser landene i mellem samt nogle andre mindre forskelle i landenes måde at indberette data på gør, at sammenligningen landene imellem kan være behæftet med usikkerheder. Statistikken udgør ikke i detaljer den endelige sandhed, mens de overordnede konklusioner vil være i overensstemmelse med de faktiske forhold. Det gælder her, som ved mange andre sammenligninger mellem lande, at man skal supplere data med brug af sin sunde fornuft - og måske rette henvendelse til statistikproducenterne og høre nærmere om evt. forbehold og forklaringer, inden tallene anvendes.

Mere detaljerede data samt definitioner mv. kan findes via hjemmesiden <http://europa.eu.int/comm/agriculture/rica/>. Endvidere findes en beskrivelse af RICA-statistikken samt sammenligninger med de danske regnskabsstatistikker fra Fødevareøkonomisk Institut (FØI) i Working paper nr. 11, 2001 fra FØI, som findes på hjemmesiden www.foi.dk, klik publikationer og Working Papers. I Working paper nr. 9, 2002 findes en sammenligning mellem resultaterne i de forskellige EU-lande.

Litteratur

1. RICAs hjemmeside
<http://europa.eu.int/comm/agriculture/rica/>
2. Eurostat: Economic accounts for agriculture and forestry and agricultural labour input statistics on CD-ROM.
3. Eurostat: Agriculture - Statistical yearbook. Data 1991-2000.
4. H.B. van der Veen, K.H.M. van Bommel and G.S. Venema: Farm family transfer in Europe. Report 6.02.04, Agricultural Economics Research Institute (LEI), The Hague.
5. Møllenberg, Steffen: EU's regnskabsstatistik for jordbrug. Working Paper nr. 11, 2001, Fødevareøkonomisk Institut.
6. Møllenberg, Steffen: Jordbrugsbedrifternes økonomi i EU. Working Paper nr. 9, 2002, Fødevareøkonomisk Institut.
7. Danmarks Statistik: Konjunkturstatistik.

En "Dobbelt Grøn Revolution"?

Af forskningsprofessor Preben Bach Holm, Danmarks JordbrugsForskning,
Afdelingen for Plantebiologi, Forskningscenter Flakkebjerg,
e-mail prebenb.holm@agrsci.dk

*Preben Bach
Holm.*

Det globale samfund står i de kommende år overfor en række fundamentale problemer. Fattigdom, sult og fejlnærning i udviklingslandene betegnes ofte som den måske største trussel mod den globale stabilitet i det kommende århundrede. Fattigdom er det primære problem. I udviklingslandene bor typisk 70% af befolkningen i landområderne, og de fleste er fattige bønder med en minimal indtjening. Omkring 1,3 milliarder mennesker lever for mindre end 1 US\$ per dag. Omkring 800 mill. mennesker sultar. En stigende del af landbefolkningen vælger at drage mod byerne for at sikre sig et bedre liv. Marginale såvel som intensivt dyrkede landbrugsområder forlades eller forfalder.

Udviklingstendenser

Såfremt denne udvikling skal vendes, er en forbedret indtjening blandt småbønderne helt essentiel. Kun derved kan man bibeholde befolkningen i landområderne, indtil den økonomiske udvikling inden for industri og serviceerhverv i byerne kan opsuge folkevandringen fra land til by. Hvis ikke disse problemer løses, må

man forvente en massiv folkevandring af økonomiske flygtninge mod de industrialiserede lande i søgen efter et bedre liv.

Ifølge befolkningsprognoserne vil vi i 2050 være mellem 9 og 10 milliarder mennesker på jorden. Herefter vil befolkningstallet være stabiliseret. Det forudsiges, at vi i 2020 skal producere 40% mere korn grundet et stigende kødforbrug i de industrialiserede lande og i de udviklende økonomier i Asien. I år 2030 skal vi producere 60% flere fødevarer end nu, og i løbet af de kommende 50 år er der behov for en fødevarerproduktion, der mindst svarer til, hvad der er produceret gennem hele landbrugets historie.

Der vil i Østeuropa samt i Rusland være et stor potentiale for at forøge produktionen af landbrugsvarer, ligesom produktionen i de industrialiserede lande kan intensiveres. I udviklingslandene dyrkes de fleste gode jorder allerede intensivt, men øget gødskning og sygdomsbekæmpelse vil kunne forøge landbrugsproduktionen betragteligt, især i Afrika. Det er beregnet, at man vil kunne fordoble fødevarerproduktionen ved at tredoble kvælstof- og fosfatgødskningen, fordoble det kunstvandede areal og forøge landbrugsarealet med 18%. Forbedrede opbevaringsmetoder og bedre infrastruktur vil kunne reducere det store tab af landbrugsafgrøder, der for nærværende forekommer under oplagring og transport. Samlet dyrkes 10.6% af det globale landareal, men 24.6% er potentielt dyrkbart. To tredjedele af det potentielle dyrkningsområde ligger i tropen og udgøres primært af savanner og tropisk regnskov.

Der er imidlertid også en anden side af

regnskabet. Det eksisterende dyrkningsareal reduceres i disse år, idet store områder inddrages til udbygning af byer, infrastruktur og rekreative områder. Omkring 10% af de kunstvandede områder er næsten uegnede til landbrug grundet saltophobning, og en tredjedel af det kunstvandede areal er delvist påvirket med reducerede udbytter til følge. Vand er allerede nu en mangelvare i mange lande. Seksten lande med en befolkning på 362 mio., primært i Mellemøsten og Nordafrika, led allerede i 1990 af vandmangel. Man forventer, at i 2025 vil yderligere 700 mio. mennesker i 23 lande få akutte problemer med vandforsyningen. En forøget gødsning og pesticidanvendelse vil i intensivt dyrkede områder føre til massive miljøproblemer. Savanner og regnskovsområder er sure jorder, der hidtil kun i begrænset omfang har været anvendelige for landbrug. Inddragelse af disse vil føre til en forarmning af vores globale biologiske arv af planter, dyr og mikrober; værdier og ressourcer der er vanskelige at konservere og uerstattelige. Man forventer, at i de tyve lande, der har den største biodiversitet, vil omkring 25% af de naturlige leve- og voksesteder være forsvundet i 2050.

Fejlernæring af mange hundrede millioner af mennesker i udviklingslandene udgør et tredje problem. Internationale undersøgelser vurderer, at omkring 3 milliarder mennesker, primært kvinder og børn, lider af alvorlig jernmangel. Dette resulterer i svagere modstandskraft mod sygdomme, høj børne- og mødredødelighed og nedsat arbejdsevne. Zinkmangel er måske et lige så omfattende problem og giver ophav til nedsat fødselsvægt, reduceret udvikling af hjerne- og nervesystem og formindsket immunforsvar. Jodmangel, der fører til struma, har tidligere påvirket 2.2 milliarder mennesker. Mellem en kvart til en halv million børn under skolealderen rammes hvert år af A vitamin betinget blindhed, og de fleste dør kort tid efter. Jern-, jod- og A vitamin-

mangel er i Sydasiens vurderet til at føre til et tab på 5% af bruttonationalproduktet.

Mikronæringsstofmangelen, også kaldet "Den skjulte sult" skyldes primært et for snævert fødegrundlag. På grund af fattigdom lever en stor del af udviklingslandenes befolkning næsten udelukkende af basale fødevarer såsom ris, majs, hvede, kartofler og kassava. Disse fødevarer er udmærkede kulhydratkilder, men har et lavt indhold og lav biotilgængelighed af vitaminer og mineraler. Indtagelse af beskedne mængder kød og fisk samt grøntsager løser problemet. I den industrialiserede del af verden kan man yderligere supplere med vitaminpiller eller tilsætte vitaminer og mineraler til fødevarerne. Berigelse af de basale fødevarer med vitaminer og mineraler eller uddeeling af vitaminpiller er ofte forsøgt i udviklingslandene men med begrænset succes. Med undtagelse af jodtilsætning til salt, en vare, der anskaffes af selv de fattigste, er disse programmer kostbare udfra et udviklingslands økonomiske muligheder, og mangel på infrastruktur og organisation gør det ikke muligt at nå ud til alle.

Løsningen på fattigdoms-, fødevarerikkerheds- og de ernæringsmæssige problemer i udviklingslandene vil kræve en hidtil uset indsats. Forudsætninger for succes er politisk stabilitet, uddannelse, teknologisk udvikling, opbygning af infrastruktur og fri adgang til industrilanden markeder. Særlig det sidste aspekt debatteres for tiden. Det er klart, at industrilanden og især EU's subsidier til deres eget landbrug begrænser udviklingslandenes mulighed for eksport af deres landbrugsvarer.

Indtil nu har det været muligt via plantereforædling, forbedret dyrkningsteknologi, gødsning og kemisk sygdomsbekæmpelse at fremstille tilstrækkeligt med fødevarer til den nuværende befolkning, der er på 6 milliarder. Denne produktionsfremgang i udviklingslandene betegnes som "Den Grønne Revolution", og førte i Asien og Indien til to- til tredobling

af udbytterne. Som et resultat heraf har der med undtagelse af en periode under den kinesiske kulturrevolution ikke været hungersnød i disse områder i de sidste 40 år.

Omkring halvdelen af "Den Grønne Revolutions" produktivitetsfremgang tilskrives udvikling af nye sorter af primært ris og hvede med lavere vækst, bedre sygdomsresistens og evne til at udnytte især kvælstof. Et stort antal politiske og økonomiske analyser er nået til den konklusion, at der er behov for en ny "Grøn Revolution". Den nye revolution skal være "Dobbelt Grøn", hvor man udover at afhjælpe de produktions- og ernæringsmæssige problemer også sikrer, at de nye sorter kan dyrkes på en miljømæssig forsvarlig måde. Dette mål skal nås ved at anvende moderne plantebioteknologi.

Plantebioteknologi

Planteforædlingen får i disse år tilført en viden om planters genetik og funktionsmåde og en række værktøjer, der giver helt nye og langt mere omfattende muligheder for ændring af vore landbrugsplanters egenskaber, end det vi hidtil har kendt. Disse ændringer omfatter planternes næringsstofoptagelse og -udnyttelse, vækstform, livscyklus, klimatisk tilpasning, tørke- og salttolerance, udbytte, indholdsstoffer og sygdomsresistens. En lang række teknologiske fremskridt ligger bag denne udvikling. Mange analyser er blevet automatiserede og robotter og avanceret analyseapparatur muliggør undersøgelser af et omfang, som tidligere var helt urealistisk. Man kender nu hele sekvensen af arvematerialet, genomet, i planten Gåsemad (*Arabidopsis thaliana*), en lille uanseelig urt, der for planteforskningen er blevet lige så vigtig, som musen og bananfluen er det for den genetiske dyre- og menneskeforskning. Forskellige versioner af risens genomsekvens er blevet tilgængelige, og den mest omfattende og frit anvendelige version forventes i slutnin-

Dyrkning af ris - fødegrundlaget for milliarder af mennesker.

gen af 2002. Inden for ganske få år kan man forvente en komplet eller delvis sekvens af en række af vore kulturplanter og træarters genom. I løbet af ganske få år vil der med andre ord være en omfattende genetisk information til rådighed, der vil kunne anvendes til forædling og karakterisering af så at sige alle nuværende danske landbrugsafgrøder samt de vigtigste kulturplanter i den 3. verden. Der er udviklet teknikker, der tillader storskalaundersøgelser af hvilke gener, der bliver udtrykt i hvilke væv og som reaktion på udefrakommende påvirkninger som sygdomsangreb eller stress. Inden for få år vil man have teknikker, der muliggør en komplet karakterisering af et plantevævs profil af proteiner og sekundære indholdsstoffer. Den nye information samles i meget omfattende databaser. Der er opstået en helt ny fagdisciplin, bioinformatik, der udvikler værktøjer for at kunne finde og håndtere den relevante information. Der er udviklet gensplejsningsteknikker for alle vigtige kulturplanter, og i praksis er det muligt at overføre så at sige et hvilket som helst gen til en hvilken som helst planteart.

Parallelt hermed er der udviklet en række andre værktøjer, de såkaldte DNA-markører og der er små forskelligheder i planternes genom, der let kan detekteres med simple molekylærbiologiske meto-

der. Man kan nu relativt let tage et præcist genetisk fingeraftryk af en sort, man kan beskrive den genetiske variation indenfor f.eks. genbanksmateriale, fremstille meget detaljerede genetisk kort over genomet, udvikle simple markører for agronomisk vigtige træk og lave en kortlægning af den genetiske basis for mere komplekse plantekarakter. Med disse og de ovennævnte værktøjer har genetikken udviklet sig fra at være en forskningsdisciplin, der var begrænset til vurdering af enkelte til ganske få geners funktion, til en holistisk videnskab, hvor mange geners interaktioner og fælles funktion kan studeres.

Den moderne planteforædler har fået adgang til en omfattende viden og et stort antal værktøjer og har i teorien mange muligheder for design af et forædlingsprogram. I mange tilfælde vil man kunne nå det samme mål via de konventionelle krydsningsteknikker som med gensplejsning. I andre tilfælde kan man kun opnå den ønskede egenskab ved hjælp af gensplejsning. Forskere er notorisk lette at begejstre, og ikke alt der glimrer er guld, men der kan ikke herske nogen tvivl om, at den moderne plantebioteknologi har et meget stort potentiale for at frembringe nye sorter af kulturplanter med forbedrede eller helt nye egenskaber.

Status for plantebioteknologien i industrilandene

DNA-markørteknologien implementeres hastigt i planteforædlingen, og der kan næppe herske tvivl om, at denne teknologi allerede nu har en betydelig økonomisk effekt. Det er også givet, at markørbaseret forædling for f. eks. sygdomsresistens har positive konsekvenser for sundhed og miljø. Det er imidlertid ikke muligt at give et præcist estimat af denne teknologis omfang og dens økonomiske og miljømæssige betydning. Planteforædlere er ikke forpligtiget til at offentliggøre, hvordan de konventionelle sorter er udviklet, og publicerer af konkurrence-

mæssige årsager så at sige ikke i den internationale litteratur.

Gensplejsede planter er underkastet en omfattende regulering og monitoring, og i modsætning til de konventionelle forædlingsteknikker er det derfor muligt at vurdere, hvad de gensplejsede afgrøder har betydet for landmandens økonomi og pesticidforbruget. På nuværende tidspunkt dyrkes der næsten udelukkende herbicidresistente sojabønner og raps samt herbicid og/eller insektresistent majs og bomuld. Det samlede dyrkningsareal var i 2001 på 52,6 mio. hektar. En lang række undersøgelser har vurderet de økonomiske og miljømæssige konsekvenser af disse afgrøder. Regnestykkerne er ikke nødvendigvis enkle. Det er imidlertid klart, at for sojabønner og majs er fordelene i den industrialiserede verdens landbrug som regel indirekte og skyldes ikke større udbytte sammenlignet med det konventionelle landbrugs udbytter. De indirekte fordele omfatter flere frihedsgrader i sædskiftet, reduceret jordbehandling, færre udgifter til sprøjtemidler og færre sprøjtninger, hvilket reducerer udgifterne til brændstof og arbejdskraft. For de insektresistente afgrøder opnås der en permanent plantebeskyttelse, og den arbejdskrævende monitoring undgås. Reduceret eller ingen jordbehandling er særligt populært blandt de amerikanske sojabønnedyrkere. Herved reducerer man fordampning, fremmer mulddannelsen og reducerer den jordfygning, der i 1930'erne lagde store dele af det amerikanske landbrugsareal øde.

I 2002 udgør arealerne med gensplejset majs, sojabønner og bomuld i USA henholdsvis 34%, 75% og 71% af de totale dyrkningsarealer for disse afgrøder. Uanset præcisionen af regnestykkerne ville de gensplejsede afgrøder næppe have fået en sådan udbredelse i det amerikanske samfund medmindre landmanden ser en væsentlig fordel af at dyrke dem.

USA: De økonomiske fordele for 2001 er blevet vurderet til \$ 1 milliard for sojabønner, \$133 mio. for bomuld og \$58 mio. for majs. Mellem 5 og 10% af merindtjeningen kommer forbrugeren til gode i form af lavere priser, mens den resterende fortjeneste deles nogenlunde ligeligt mellem landmand og frøproducent. Pesticidforbruget for de tre afgrøder blev reduceret med 45.6 mio. pounds i 2001 (<http://www.ncfap.org/40CaseStudies.htm>), og pesticider med mindre giftighed og hurtigere nedbrydning har erstattet de konventionelle midler.

Canada: Herbicidresistente rapssorter gav et merudbytte på mindst 10% og var nemmere at dyrke end konventionelle sorter, hvad angår såningstidspunkt, ukrudtsbekæmpelse, jordbehandling og sædskifter. De direkte og indirekte fordele gav en merindtjening for perioden 1997-2000 på \$ 464 mio. Der var en energibesparelse på 31.2 mio. liter dieselolie i 2002 grundet mindre markarbejde og færre sprøjtninger. Der er imidlertid ikke klarhed over, om det totale herbicidforbrug er blevet reduceret, men de anvendte midler er mere miljøvenlige end de konventionelle herbicider (Canola Council of Canada: An agronomic and economic assessment of transgenic canola. (http://www.canola-council.org/production/gmo_toc.html)).

EU: Der dyrkes kun nogle få tusinde hektar med gensplejset majs i EU området. Beregninger fra Reading Universitet i England forudsiger, at såfremt 50 % af de konventionelle majs, raps, bomuld og sukkerroer, som dyrkes indenfor EU's grænser, bliver skiftet ud med GMO-varianter, kan man reducere pesticidforbruget med 14.5 mio. kilo (4.4 mio. kilo aktiv komponent). Reduktionen i sprøjtninger ville svare til et sprøjteareal på 7.5 mio. ha og føre til en besparelse på 20,5 mio. liter diesel og en reduceret CO₂ udledning på 73,000 tons. (Phipps og Clark, 2002, J. Anim. Feed Sci. 11, 1-18)

I rapporten "Comparative Environmental Impact of Biotechnology-derived and Traditional Soybean, Corn and Cotton Crops" udgivet af Council for Agricultural Science and Technology, Iowa, USA (<http://www.cast-science.org/biotechnology/>) konkluderes det således: "En omfattende gennemgang af den videnskabelige litteratur støtter den generelle konklusion, at de nuværende markedsførte gensplejsede sorter af sojabønner, majs og bomuld giver miljømæssige fordele. Derudover støtter en kritisk analyse af litteraturen det synspunkt, at de gensplejsede sorter af sojabønner, majs og bomuld ikke giver ophav til bekymringer for miljøet, der er unikke eller forskellige fra de

bekymringer, der historisk set er forbundet med de konventionelt frembragte sorter".

For nærværende videreudvikler og forbedrer de multinationale selskaber herbicid- og insektresistensteknologien. Herbicid- og insektresistent ris er klar til markedsføring. En række såkaldt andengenerations produkter er på vej eller er allerede kommercialiseret. På sygdomsresistensområdet har det vist sig ganske enkelt at udvikle virusresistente afgrøder og sorter af resistent papaya, og squash dyrkes komercielt. Bakterieresistens er man også kommet langt med, hvorimod det har vist sig vanskeligt ved gensplejsning at lave god svamperesistens. Udvikling af resi-

stens mod nematoder, rundorme, der herhjemme betegnes som roeål, kartoffelål og havreål, er også indenfor mulighederens rækkevidde.

På kvalitetsområdet er der udviklet en lang række planter med ændret stivelse-, olie-, fedt-, protein-, mineral- og vitamin-sammensætning. En gensplejset ris er på vej, der kan spises af risallergikere. Man er nået langt i fremstillingen af tørke-, salt- og kuldetolerante planter, og begynder at nærme sig ændring af planter næringsstofoptagelse. Planter viser sig at være velegnede til fremstilling af vacciner, anti-stoffer og enzymer af industriel betydning. I teorien synes alt at være muligt. I nogle tilfælde vil produktet være kommercielt levedygtigt, mens det i andre tilfælde ikke vil kunne konkurrere med alternative produktionsmåder.

Status for plantebioteknologien i udviklingslandene

En væsentlig del af den plantebioteknologiske forskning i udviklingslandene finder sted inden for de såkaldte CGIAR institutter (Consultative Group of International Agricultural Research). Inden for de sidste år er der sket en markant stigning i forskningen i nationalt og regionalt regi. Groft set kan man inddele udviklingslandene i tre kategorier: 1) De der kan selv. 2) De der kan noget og som går sammen med andre udviklingslande i regionale forskningsnetværk. 3) De lande der er så at sige uden forskning. Til den første kategori hører lande som Kina og Indien. Det er Kinas officielle mål at satse på bioteknologi, herunder gensplejsning, som et middel til at forbedre indtjening og fødevarer sikkerhed for en stadigt vok-

Insektresistent bomuld:

Der dyrkes insektresistent bomuld i Kina, Mexico og Sydafrika, og der er i år efter omfattende forsøgsudsætninger og vurderinger givet tilladelse til dyrkning i Indien og Indonesien. I flere regioner i disse lande var det ikke muligt længere at dyrke konventionel bomuld på grund af resistensudvikling hos skadedyrene. I Kina dyrkedes der i 2001 1,5 mio. hektar med insektresistent bomuld, svarende til 31% af det totale bomuldsareal. Denne bomuld er dels udviklet af kinesiske forskere, og for nærværende markedsføres 22 forskellige sorter, dels af de amerikanske firmaer

Monsanto - Delta and Pineland, der markedsfører 5 sorter. Der er også en del uautoriserede sorter, udviklet i regionale forskningsinstitutioner. Ifølge en netop udkommet rapport (Pray et al. 2000. The Plant Journ. 31, 423-430) synes den gensplejsede bomuld at give

en stabil udbyttefremgang på omkring 10%. Pesticidforbruget er mere end halveret. I 2002 drejede det sig om en reduktion på 78.000 tons formuleret pesticid, en fjerdedel af det samlede pesticidforbrug i Kina. Antallet af forgiftningstilfælde hos landmændene er gået markant ned. I 2000 blev priserne på frø og bomuld givet fri, hvilket har ført til en nedgang i landmændenes for tjeneste. Der var dog i 2001 en merfor tjeneste på US\$ 500 per hektar ved at dyrke insektresistent bomuld. For Mexico, Sydafrika, Indien og Indonesien er konklusionen som for Kina, nemlig øget økonomisk gevinst og en meget væsentlig reduktion i anvendelse af sprøjtemidler (www.isaaa.org).

Andre forsøgsudsætninger, såsom virusresistente søde kartofler i Kenya, viser lignende markante udbyttestigninger og potentielle forbedringer af landmandens økonomi.

sende befolkning. Indien har en omfattende forskningssektor, men bevæger sig langsommere og mere tøvende inden for gensplejningsområdet. For ganske nyligt har man dog givet tilladelse til kommerciel dyrkning af insektresistent bomuld

Der foregår i udviklingslandene en omfattende konventionel forædling, og den moderne genetik og DNA-markørteknologien er blevet implementeret i en række sammenhænge. Mange mindre afgrøder er imidlertid næsten ikke forædlet og meget dårligt karakteriserede genetisk. En række vilde plantearter udnyttes marginalt, men kunne potentielt blive nyttige kulturplanter. Der ligger i CGIAR-institutionernes genbanker meget store samlinger af frø, indsamlet fra vilde slægtninge og gamle sorter. Dette materiale udgør potentielt en meget vigtig ressource for f.eks. forbedring af de nuværende sorters tolerance mod sygdomme og tørke-, salt og kuldestress. Forædlingsmålene er mange. Dyrkningsbetingelserne er ofte barske med dårlig jord, vanskeligt tilgængelige mineralreserver og langvarig tørke. Ofte ødelægges halvdelen af afgrøden før eller efter høst af sygdomme. Udbyttet er meget små og med lav næringsværdi. I nogle tilfælde som kassava er det først nødvendigt at skylle blåsyreforbindelser ud af jordstænglerne, før den stivelsesholdige del kan spises.

En lang række projekter i industrilande, CGIAR-institutter og regionale/nationale centre i udviklingslandene er rettet mod at frembringe nye og bedre sorter. Listen er lang, men her vil der kun blive anført et enkelt eksempel, der samtidig belyser de konflikter, der for nærværende er om gensplejsning. I et internationalt forskningsprogram forsøger man at fremavle afgrøder, der har et større indhold af forstadier til A vitamin. I nogle afgrøder er der i ældre sorter sådanne forstadier i plantens spiselige dele, der kan identificeres ved deres gule eller orange farve, såkaldte carotener - velkendte fra f.eks. gulerod. Man forsøger nu ved forædling at

fremavle sorter med et højt indhold af disse forstadier. Indtil videre er det imidlertid ikke lykkedes at finde sorter af ris, der er anvendelige. Peter Beyer fra Universitet i Freiburg opdagede, at risfrøhviden indeholder et forstadium til de gule carotener. I et samarbejde med Ingo Potrykus fra Zürich blev ris gensplejset med gener fra en påskelilje samt fra en bakterie, således at der blev etableret en syntesevej for caroten. Resultatet var ris med en gul frøhvide indeholdende forstadiet til A vitamin. Indledningsvis blev dette arbejde støttet af Rockefeller Foundation og efterfølgende via et europæisk forskningsprogram, hvor firmaet Zeneca var med som industriel partner. Det blev aftalt, at Zeneca skulle varetage afprøvning og risikovurdering og håndtere patentspørgsmål mod til gengæld at få rettighederne til den Gyldne Ris i den udviklede del af verden. Til gengæld skulle bønder i udviklingslandene ikke betale licens for såsæden forudsat, at deres årlige indkomst ved risdyrkningen lå under US\$ 10.000.

"Den Gyldne Ris", eller "Den Gule Ris", som Peter Beyer insisterer på er den kor-

Fordeling af GMO-afgrøder på lande i 2001.

Land	Areal (ha)	GMO-afgrøder
USA	35,7 mio.	Soja, majs, bomuld, raps, kartoffel, tomat, squash, papaya
Argentina	11,8 mio.	Soja, majs, bomuld
Canada	3,2 mio.	Raps, majs, soja, kartoffel
Kina	1,5 mio.	Bomuld
Sydafrika	225.000	Majs, bomuld
Australien	200.000	Bomuld
Mexico	20.000	Bomuld, soja
Rumænien	15.000	Soja
Spanien	12.000	Majs
Bulgarien	10.000	Majs
Indonesien	4.000	Bomuld
Uruguay	3.000	Soja
Tyskland	<100	Majs
I alt	52,6 mio.	

Kilder: 1) James, C. 2001. *Global Review of Commercialized Transgenic Crops: 2001. ISAAA Briefs No. 24: Preview.* 2) TransGen-Informationsdienst, www.transgen.de.

Planten Arabidopsis thaliana (Gåsemad) som er blevet "planteforskningens bananflue".

rette betegnelse, havnede imidlertid øjeblikkeligt i en sand krydsild af argumenter for og imod anvendelse af gensplejsning. Fra tilhængersiden fremhævede mange, at

"Den Gule Ris" var et fortræffeligt eksempel på, hvordan gensplejsning kunne anvendes til gavn for udviklingslandene, mens man fra modstanderside var så inderligt imod. Det var et teknologisk fix, som var helt unødvendigt, og som ville bringe ulandsbonden i afhængighed af multinationale selskaber. Der startede en krig på regnestykker. Hvor meget ris skulle man spise for at få dækket det daglige behov? Greenpeace tog fra den ene ende af argumentspektret og nåede frem til et dagligt forbrug på adskillige kg. Andre tog fra den anden ende af spektret og fandt, at selv et indtag i størrelsesordenen 100 g vil kunne give et signifikant tilskud af A-vitamin. Svaret får vi først, når der er udført omfattende ernæringsforsøg.

Historien er lærerig og illustrativ. Fra tilhængerside oversolgte man budskabet og glemte, at der var tale om en prototype, der langt fra var færdigudviklet. Fra modstanderside forsøgte man på alle tænkelige måder at blokere, ikke nødvendigvis ud fra saglige argumenter men ud fra en fundamental modvilje mod at anvende gensplejsningsteknologi. Historien illustrerer imidlertid, at det er muligt for den private sektor og den offentlige forskningssektor at etablere værdifulde samarbejder til potentiel gavn for udviklingslandene. Der er en række andre eksempler på anvendelse af, hvad man betegner som en segmenteret markedsstrategi, nemlig at multinationale firmaer stiller teknologi til rådighed, der kan anvendes

uden beregning i udviklingslandene, mens der i industrilandene opkræves en afgift.

Patenter

De plantebioteknologiske patenter betragtes af mange som en af de væsentligste hindringer for anvendelsen af plantebioteknologien i udviklingslandene. Megget af plantebioteknologien er højteknologisk og kræver store udviklingsomkostninger. Det er derfor forståeligt, at den private sektor ønsker at kunne beskytte denne viden via national og international patentering. Offentlige forskningsinstitutioner er også pålagt et krav om patentbeskyttelse af opfindelser fra politikerne, der ser patentering som en potentiel indtægtskilde. Generelt set har patentsystemet fungeret godt, idet en opfinder kan offentliggøre sin opfindelse i kraft af et patent og derved stimulere til videre forskning, samtidig med at opfindelsen er beskyttet for en periode på 20 år. På plantebioteknologiområdet har særligt de amerikanske patentmyndigheder været udsat for hård kritik, idet de har udstedt brede patenter på teknologier og anvendelsesmuligheder. I nogle tilfælde må man betvivle, om der egentlig er tale om en ny opfindelse. Mange mener, at der er et behov for en revision af patentreglerne og anfægter, at f.eks. et gen kan patenteres. Ifølge den Europæiske patentlovgivning er dette da heller ikke muligt, idet der kræves en dokumentation for en anvendelse af genet til et bestemt formål. Når patenter er udtaget, kan de anfægtes, men enkeltpersoner, små firmaer eller udviklingslandene står svagt, såfremt en eventuel tvist mod et multinationalt firmas patent skal afgøres ved en domstol.

Tidligere tiders praksis har været en fri udveksling af viden og sorter. Under "Den Grønne Revolution" og i årene derefter blev de nye sorter typisk udviklet inden for CGIAR-institutterne og umiddelbart derefter stillet til rådighed for de nationale landbrugsorganisationer i udviklings-

NOGET MED KØD PÅ!

Avisen handler om mennesker,
landbrug og livet på landet.
Hvis du har en god idé eller et
spændende emne til en artikel
- med kød på, så ring eller skriv
til avisen.

■ ■
*Ingen emner
er hellige køer*
■ ■

MULTIMEDIHUS
/

DANSK LANDBRUG
Jacob Gadesallé 7
6600 Vejen
Telefon 7522 4400

landene. Der er nu en stigende tendens til, at også disse institutter ønsker at beskytte deres genbanker og sortsmateriale for at sikre, at dette ikke bliver overtaget og udnyttet af private firmaer. I industrilandene har der i adskillige år været et velfungerende sortsbeskyttelsessystem, hvor planteforædleren, der har udviklet sorten, er sikret en afgift fra andre brugere. Ifølge disse regler er der dog mulighed for, at en anden forædler kan anvende denne sort til videre forædling i sit eget program. Dette vil ikke være muligt, såfremt sorten og det anvendte gen er patentbeskyttet. Ligeledes bryder patentbeskyttelsen med princippet om "landmandens privilegium", en planteavlens ret til at anvende sidste års høst som udsæd den følgende sæson.

I udviklingslandene derimod er omkring halvdelen af al såsæd hjemmeavlet, og patenter ses derfor af nogen som en trussel mod denne tradition. Det kan imidlertid næppe være et mål i sig selv, at landmanden anvender sidste års høst til såsæd, medmindre man anlægger en ideologisk målestok for planteavl. Udviklingen af nye sorter går hurtigt, og det vil derfor som regel være til landmandens fordel hvert år at sikre sig den nyeste og bedste såsæd. I Danmark er således omkring 95% af al såsæd certificeret. Målet må være, at bonden i udviklingslandet får råd til at indkøbe den bedst mulige såsæd og opnå et bedre afkast fremfor at skulle opbevare såsæden, hvor ofte en stor del bliver ødelagt af skadedyr og svampe.

Handel og international lovgivning

Gensplejsede planter har vist sig at være handelspolitisk sprængstof. USA opfatter den manglende EU-godkendelse og -importtilladelse til en række gensplejsede planter og planteprodukter som en handelsteknisk hindring. EU hævder på den anden hånd, at man ikke vil frigive de nye sorter til markedsføring, før hele den regulatoriske lovgivning er på plads. Ligeledes ønsker europæerne en mærk-

ning af alle produkter, der har et indhold af gensplejsede materialer på over 1%. Europaparlamentet ønsker denne grænse nedsat til 0.5%.

Allerede nu anvendes der store ressourcer på at analysere for indhold af gensplejsede materialer. Med gensplejsningen som en udløsende faktor bevæger vi os hen mod en segregering af planteprodukter i alle led fra dyrkning til høst, transport, håndtering og processering. Denne udvikling har været i gang i Europa i et stykke tid på grund af ønsker om sporbarhed fra "jord til bord" for fødevarer og foder. I fremtiden vil en komplet dokumentation om et planteprodukts oprindelse, dyrkning, processering og indhold af forskellige indholdsstoffer eller bakterielle og svampeforureninger kunne blive en væsentlig konkurrenceparameter og forudsætning for at kunne afsætte sine produkter i det hele taget.

I et sådant scenarie står udviklingslandene meget svagt. Segregering af deres eksportprodukter er ikke realistisk, og de besidder ikke den nødvendige kompetence og analysekapacitet til at kunne vurdere og certificere såvel import- som eksportvarer. Skærpede krav til renhed og dokumentation kan meget vel blive den næste generation af handelsmæssige hindringer, som udviklingslandene udsættes for. Det hævdes således, at EU områdets nye grænseværdier for indhold af svampetoksiner kommer til at koste Afrika hundreder af millioner kroner.

Den såkaldte Cartagena biosikkerhedsprotokol blev udarbejdet som et første forsøg på at definere fælles globale spilleregler for handel med gensplejsede organismer. Protokollen er underskrevet af 111 lande og vil træde i kraft, når 50 lande har ratificeret aftalen. For nærværende er tallet 26, og Danmark er tæt på også at acceptere denne aftale. Protokollen er ikke underlagt andre internationale aftaler. Såfremt de genetisk modificerede organismer tænkes udsat i modtagerlandet, skal afsenderen på forhånd informere

og fremsende den nødvendige dokumentation. Modtagerlandet skal inden for 270 dage melde tilbage, om der kan gives de nødvendige tilladelser. I tvivlstilfælde kan man blokere for importen under anvendelse af det såkaldte "Forsigtighedsprincip", dvs. at man kan blokere, hvis man ikke mener, der er tilstrækkelig videnskabelig dokumentation for eventuelle uønskede effekter på sundhed og miljø. Genetisk modificerede organismer for anvendelse som foder eller menneskeføde eller for videre processering skal ikke mærkes, men der skal gøres opmærksom på, at partiet kan indeholde genetisk modificerede organismer. Ligeledes skal importøren inden for 15 dage fremskaffe den nødvendige information og fremsende denne til et internationalt biosikkerheds "Clearing-House".

Overførsel af viden og værktøjer

Udviklingslandene står i dag over for det dobbelte dilemma at skulle fremme deres egen landbrugsproduktion og samtidig leve op til en række nye regulatoriske krav for at kunne eksportere deres landbrugsprodukter til industrilandene. Mange vil have meget svært ved at leve op til dette. Der er derfor et massivt behov for hjælp og vejledning fra industrilandene. Der er i multi- og bilateralt regi sat en række programmer i værk med det formål at etablere en national lovgivning og sikre opbygning af den nødvendige regulatoriske og analytiske kapacitet. Ligeledes er der etableret en række programmer, der har til formål at fremme teknologioverførsel via partnerskaber mellem offentlige forskningsinstitutioner i henholdsvis udviklings- og industrilande og ofte også private firmaer. Teknologioverførslen rækker fra udvikling af simple værktøjer til deltagelse i internationale forskningsprogrammer rettet mod at forstå den genetiske basis for vigtige planteegenskaber. Indsatsen behøver ikke nødvendigvis at være ren filantropi. Et forskningsprogram i et offentligt laboratorium

i et industriland vil ofte frembringe resultater, der ikke vil være af betydning i det industrialiserede landbrug, men meget relevant for et udviklingsland. Forskningsprogrammer inden for eksempelvis foder er også særdeles relevante for forståelsen af menneskers ernæringsbehov. Private firmaer synes i stigende grad at acceptere en såkaldt segmenteret markedsstrategi, hvor de lande, der har råd, kommer til at betale for nye opdagelser og opfindelser, mens udviklingslandene får stillet nye teknologier til rådighed på lempeligere betingelser. Med andre ord er det muligt at etablere tresidede forskningskonstellationer mellem offentlige forskningsinstitutioner i industri- og udviklingslande samt den private sektor, hvor alle tre parter høster fordele af samarbejdet.

En "Dobbelt Grøn Revolution"

Plantebioteknologi er, som navnet angiver, en teknologi, dvs. en samling af viden og værktøjer, der giver os nye muligheder. Disse muligheder kan kun realiseres, såfremt en række andre forudsætninger er til stede, der muliggør, at teknologien kan udnyttes. Teknologien skal være acceptabel og have en nytteværdi for brugeren og være økonomisk profitabel for producenten. Der skal udvikles passende dyrkningssystemer og rutiner og lovgivning for videre håndtering og handel. For nærværende synes der ikke at være nogen tvivl om, at udviklingslandene ser plantebioteknologien som et vigtigt element i en større strategi for at sikre indtjening, fødevareforsyning, ernæring, reduceret miljøbelastning og bevarelse af uerstattelige naturressourcer.

En meget væsentlig del af den plantebioteknologiske "værktøjskasse" kan anvendes inden for den konventionelle forædling, en teknologi der har fremavlet de kulturplanter vi har i dag og hvis betydning for landbrugsudviklingen har været umådelig. Vi kan nå langt i den videre forædling ved anvendelse af de moderne metoder og udnytte den naturlige

genetiske variation i sorterne, deres forfædre og vilde slægtninge.

I den Europæiske debat og lovgivning skelner man i dag skarpt mellem den konventionelle forædling og forædling baseret på gensplejsning. Vi opdeler med andre ord de nye sorter efter, hvordan de er frembragt, men ikke udfra deres faktuelle egenskaber, som det er tilfældet i amerikansk lovgivning. Konventionelt fremstillede sorter er så at sige ikke regulerede, mens der for gensplejsede sorter stilles meget store krav til dokumentation, risikovurdering og monitorering. Argumentet er, at vi har mange årtiers erfaring med konventionelt fremstillede sorter, mens gensplejsning er en ny teknologi og måske med potentielle langtidsvirkninger. Det er ikke tanken her at diskutere, om en sådan opdeling er betimelig og fagligt begrundet. I stedet bør det understreges, at gensplejsning giver planteforædlerne en række muligheder, der ikke eller kun yderst vanskeligt vil kunne realiseres med de konventionelle teknikker. Inden for en rimelig tidshorisont vil det sandsynligvis være muligt at foretage meget præcise små indgreb i en plantes genom, der frembringer helt nye egenskaber. Skal vi udnytte disse muligheder og forsøge at videreudvikle teknologierne, eller skal vi som for nærværende i Europa lægge hele gensplejsningsområdet på is, udviklings- såvel som forskningsmæssigt, som det har været tilfældet de sidste fire år?

Der synes at være en generel forståelse i Europa for, at plantebioteknologi og gensplejsning, hvis anvendt med omtanke, vil kunne have stor betydning for udviklingslandene. Dette er glædeligt, og Europa vil udover sin teknologiske formåen være udviklingslandene en værdifuld partner i kraft af sine kulturelle og etiske værdier. Indtil videre synes det

Europæiske engagement imidlertid begrænset af, at man ikke i Europa har fået taget endelig stilling til, hvad man selv vil med plantebioteknologien. Denne stillingtagen hænger selvfølgelig tæt sammen med en usikkerhed om, hvad man vil med Europæisk landbrug, og hvordan det skal finansieres. Planteforskning spiller en stedse mindre rolle i de Europæiske forskningsprogrammer og opnår kun støtte, såfremt der er en sundhedsmæssig dimension. Det synes at være en udbredt opfattelse, at Europa egentlig ikke har brug for plantebioteknologi. Det er selvfølgelig en individuel og politisk opfattelse, hvilken type landbrug, vi skal have, og hvad det skal koste, men der er næppe tvivl om, at den Europæiske konkurrenceevne bliver kraftigt svækket, hvis vi ikke udnytter de nye muligheder. Derudover må man forholde sig til, hvad man kunne kalde en Europæisk dobbeltmoral på miljø- og naturområdet. Vi har for mange hundrede år siden gennemført, hvad vi nu frygter udviklingslandene skal gøre, nemlig fjernet så at sige al oprindelig natur. I stedet har vi fået en række kulturlandskaber, det dyrkede land, heder, enge, overdrev, et åbent, ofte smukt men kulturbetinget landskab, som vi ønsker at bevare af historiske årsager. De Europæiske landbrugsarealer er blandt de mest intensivt udnyttede i verden og gødskes og sprøjtes mod sygdomme i omfattende grad. Måske skulle vi diskutere mulighederne for at anvende plantebioteknologien til at reducere miljøbelastningen. Måske var der mulighed for via teknologiudvikling at kunne producere det samme på et mindre areal og derved frigøre områder til reetablering af den oprindelige danske natur, den løvfældende skov. Det er vores forpligtigelse i en global sammenhæng, at denne naturtype med de dertil knyttede plante- og dyrearter bevares.

Litteratur

En mere omfattende gennemgang af problematikken omkring plantebioteknologi og udviklingslande er givet i "Palmgren, G., Lübberstedt, T. og Holm, P.B. 2002. Assessment of Potentials and Constraints for Development and Use of Plant Biotechnology in Relation to Plant Breeding and Crop Production in Developing Countries. Working Paper, Danida". Dette udredningsarbejde kan hentes via internettet på adressen: http://www.um.dk/upload/publikationer/Danida_Low_Res_Web.pdf

Mælk, der kun er ca. 24 timer undervejs fra ko til køler - det er ideen bag Arla Foods' Døgnfrisk Mælk-koncept, der omfatter Arla's 1 liter sødmælk, letmælk, minimælk og skummetmælk.

...der malkes...

Hver dag året rundt sørger 65.000 køer, 1.500 landmænd og mere end 1.000 mejeri- og terminalmedarbejdere samt distributionschauffører for, at danskerne kan få frisk mælk. Sådan har det været siden mandag den 28. september 1998, hvor daværende MD Foods med lanceringen af Frisk Mælk ændrede "mælkens døgn", så der nu kun går ca. et døgn mod tidligere op til tre døgn, fra koen malkes, til den første mælk er i butikkerne.

Arla Døgnfrisk Mælk er i butikkerne dagen efter, at køerne er malket og samme dag, som mælken bliver tappet.

Tidligere blev mælken hentet hver anden dag om aftenen. Tapningen begyndte om morgenen den følgende dag, og mælken blev kørt ud til butikkerne enten samme dag eller dagen efter.

Bag lanceringen af Døgnfrisk Mælk lå et stigende ønske fra forbrugernes side om friske fødevarer og nærhed til produktionen. På kartonerne kan man således se, på hvilket mejeri mælken er tappet samt datoen og det nøjagtige tidspunkt for tapningen.

...der nydes...

Overgangen til Døgnfrisk Mælk betød en gennemgribende omlægning af såvel indsamling, tapning som distribution. Omkring 900 medarbejdere fik lagt deres arbejdstider om. Medarbejderne i tapperierne gik fra dag til nat, mens terminalarbejdere og distributionschauffører skulle møde tidligere. Samtidig betød lanceringen af Døgnfrisk Mælk, at de fleste af landets butikker fik ændret anløbstiderne. Alle led i processen er presset ned til et minimum af tid for at kunne få alt til at hænge sammen, og der ligger et imponerende stykke logistikarbejde bag.

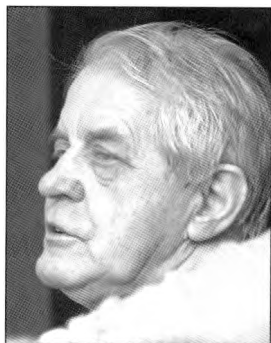

FRA KO TIL KØLER PÅ 24 TIMER

Indlæg fra Grænselandet

Sydslesvig i år 2002

Af Karl Otto Meyer, redaktør, tidl. formand for det danske mindretal i Sydslesvig.

*Karl Otto Meyer.
Foto:
Poul Klausen,
Flensborg Avis.*

Danskheden i Sydslesvig har siden 1945 oplevet forskellige faser. Fra et mod hinanden over et ved siden af hinanden kom vi til den tredje fase, hvor dansk og tysk arbejder sammen. Sikkert når vi også engang den fjerde fase, hvor vi arbejder for hinanden, flertal for mindretal, og mindretal for flertal. Denne gode udvikling bliver rost af mange. Politikere er tilbøjelige til at sige: »Denne udvikling har vi eller vor politik skabt.« Der henvises så til Bonn- København-erklæringerne af 1955. Det skal indrømmes, at disse to selvstændige og enslydende erklæringer har forbedret mulighederne for et godt samspil mellem dansk og tysk, men de gode resultater, der er skabt, er blevet skabt af befolkningen, af flertallet og mindretallet. Flertallet i vor landsdel har indset, at det er en berigelse at have et nationalt mindretal inden for samfundets rækker. Det højner det sociale og kulturelle niveau, og jeg tilføjer, at det også højner det økonomiske niveau. Mindretallet har indset, belært af erfaringerne i 1933-45, at det er medansvarligt for udviklingen i vort samfund, hvor dansk, tysk og frisisk sprog og kultur lever side om side. Vi er medan-

svarlige, da vi nu engang er tyske statsborgere, i alle forhold i dette samfund, ergo må vi blande os og fremkomme med vore forslag til løsning af samfundets mangfoldige problemer. Det er dette, der skaber forudsætningerne for et frugtbart samarbejde og for respekt for hinanden. I dag oplever vi, at nogle tyske politikere endda siger: »Havde vi ikke det danske mindretal, måtte vi opfinde det.« Jo. vi har gennemgået en god udvikling, men for at nå denne udvikling har generationer før os - fra 1864 - måttet arbejde for, at danskheden fortsat kunne bestå i vor hjemstavn. Det har været et slidsomt arbejde, som har krævet store ofre.

Der tales i disse dage meget om den dansk-tyske grænselandsmodel, som kan være et eksempel for det øvrige Europa, ja for hele verden. Kendsgerning er, at vi ingen model har, vi har endda ikke fælles regler eller ordninger. Vi har de enslydende erklæringer fra København til det tyske mindretal, fra før Bonn, nu Berlin, til det danske mindretal. Der er imidlertid ingen fælles regler for, hvordan disse erklæringer fyldes med liv. I Danmark har man stort set en klar lovgivning vedrørende det kulturelle og sociale arbejde, også finansieringen er med i loven. Syd for grænsen har vi ikke en sådan lovgivning, følgelig må vi hvert år i kommune-, by- og amtsråd samt i landdag og over for forbundsdagen forhandle om vore tilskud. Det gør arbejdet mere besværligt for os, end tilfældet er for det tyske mindretal i Danmark. Stadig falder tilskuddene til vort arbejde for en stor del under begrebet »frivillige ydelser«, og derfor er vi udsat for hårdere nedskæringer i øko-

nomisk vanskelige tider. Man sparer først på de »frivillige ydelser«. Jeg kunne derfor godt tænke mig, at vi syd for grænsen kunne få en lovgivning, som svarer til det, man har i Danmark. Det gælder ikke kun for det sociale og det kulturelle arbejde, det gælder for mangfoldige områder, f.eks. retten til folkeafstemninger, aktindsigt, grundlovsændringer og meget mere.

Har vi ikke nogen fælles model eller fælles regler, så prøver vi dog på fra begge sider at realisere et fælles princip, nemlig dette, i vort fælles samfund at skabe sådanne forhold, at hvert menneske i samfundet kan leve i overensstemmelse med eget sprog, egen kultur og egne holdninger.

Jeg kan bedst skildre udviklingens gang ved at tage eksempler fra egne oplevelser. Da jeg i 1952 blev suspenderet fra lærergerningen på grund af udtalelser mod tysk remilitarisering, blev der hos en af de lokale købmand sagt: »Den mand bør vi piske ud af landsbyen.« Da vor familie i 1987 under Kieler-affæren blev udsat for voldsomme trusler, og vi fik politibeskyttelse, ringede naboerne, brandværnet, lægeholdet og mange andre til os og sagde: »Er der noget galt, ring til os, vi kommer.« Et andet eksempel: I 1953 ville vi købe et grundstykke til en ny dansk skole. Ejeren svarede: »Jeg sælger ikke til danskere.« I 1964, da vi skulle ud af tjenesteboligen i Skovlund, fordi jeg skiftede over til Flensborg Avis, solgte samme ejer grundstykket til os, så vi kunne bygge vort hus der og blive i Skovlund. Den gode udvikling skyldes ikke politiske forhold, men dette, at vi gensidigt havde lært hinanden at kende og fundet ud af samarbejdets styrke.

For nogle få år siden sagde en kendt dansk sydslesviger: »Vi er i dag ikke mere danske, fordi vi tror på, at det danske er det bedste, og alt det andet er mindre værd. Vi er danske, fordi vi holder af den danske kultur, vores kultur, og af det danske sprog.« Jeg er ikke enig i denne vurdering. Jeg husker, at mine forældre sagde

til os børn f.eks. i 1940, da tyskerne besatte Danmark: »Det danske er det bedste for os, derfor vil vi leve i vor hjemstavn som danske.« Ordene »for os« er det afgørende. Vore forældre havde ikke den indstilling, at alt andet »er mindre værd«. Jeg indrømmer, at de også den dag sagde: »Når denne krig er forbi, kommer vi hjem til Danmark«. Det kan lyde naivt, men dette håb bar dem oppe i tiden 1933-45. Vi kan i dag udmærket arbejde sammen med tyskere, der siger: »Det tyske er det bedste for os«. Men jeg har svært ved at samarbejde med tyskere, der siger: »Am deutschen Wesen soll die ganze Welt genesen.«

I disse internationale og globale tider kan nationale mindretal have det lidt svært. Ordet »national« tør mange næste ikke benytte af frygt for at blive beskyldt for at være nationalistisk. Det er en sund national indstilling at sige: »Det danske er det bedste for os.« Jeg håber, alle folk vil sige det samme om deres sprog og deres kultur. Vi hævder jo alle, at Europa skal leve i kraft af kulturernes mangfoldighed og rigdom. Bliver »det nationale« imidlertid fortsat noget, man helst ikke skal nævne, får nationale mindretal det svært. Går nationale mindretal til grunde, fordi der tages afstand fra det nationale, får de mindre nationer og de mindre folk det svært i det kommende Europa.

Vi ved også alle, at det er en rigdom at kunne flere sprog. Fører det imidlertid med sig, at de folk, der kan flere sprog, så mener, at det er ligegyldigt, hvilket sprog de benytter, bliver det igen vanskeligt for nationale mindretal og for de små lande.

Kendetegnende for nutiden er også, at mange siger: »Vi må følge med udviklingen«. Denne indstilling er gal. Vi må have den holdning, at vi vil være med til at forme udviklingen, ikke kun følge den. Vi må lære at sige nej til de folk, der hele tiden hævder, at der ikke er noget alternativ til deres forslag. Alle problemer kan løses på forskellig måde. Vi skal have de forskellige forslag lagt frem og drøfte

dem og derefter finde frem til den løsning, der kan samle et flertal. Mindretal kan lige så berettiget som flertallet fremsætte deres forslag. Vi danskere synger da også: »Udkåred ofte himlen den mindste til at tænde det lyseste åndens bål.« Lad os da roligt efterleve dette. Det er farligt for et mindretal, hvis det kun er ude på at være »det lille, anerkendte mindretal«. Jeg vil godt kæmpe for at være et anerkendt mindretal, men jeg har ikke lyst til kun at kæmpe for at være et lille mindretal. Vi må have viljen i os til at vokse i styrke og i antal. Ellers dør vi ud. »Den skæbne ej til os! Ordet »patriot« bliver heller ikke mere særligt anvendt. Vi har imidlertid brug for patrioter, men det skal være på den måde, som den tyske filosof og forfatter Friedrich Wilhelm Forster har betegnet en patriot på. Han skriver: »En patriot er et menneske, der frygter for, at dets folk skal gå fejl af sandhedens og rettens vej.« Sådanne patrioter har vi brug for i alle lande. Vi skal altid frygte for, at vort eget folk, vor egen nation, kan gå fejl af frihedens, sandhedens og rettens vej. Denne sunde frygt vil så føre os til at arbejde for, at vi går frihedens, sandhedens og rettens vej. På den måde kan vi lokalt og globalt skabe en verden, hvor ethvert menneske kan leve i overensstemmelse med eget sprog, egen kultur og egne holdninger.

Vi bør alle hver på vor plads arbejde for, at den grundlov, der er grundlaget for vort samfund bliver overholdt. De valgte parlamentarikere har fået mandat til at arbejde inden for grundlovens rammer. Skal grundloven ændres, skal folkets spørges. Alle bør vi huske, at politikere ikke kan vælge sig et andet folk, men folket kan vælge sig andre politikere.

Ud fra de holdninger, jeg har prøvet på at optegne, er jeg ikke i tvivl om, at danskheden i Sydslesvig fortsat vil have en fremtid i vor hjemstavn. Det er imidlertid nødvendigt, at vi i al fremtid har den snævraste kontakt med vort eget folk nord for den grænse, som mange mener vil forsvinde, men som dog fortsat vil være der. Hver gang jeg kører over den grænse, der efter sigende ikke mere skal være der, skal jeg huske at tænde min billygte. Altså er der en grænse. Passerer jeg denne grænse, forlader jeg et område, hvor den sociale sikkerhed baserer på forsikringsprincippet, og jeg rejser ind i et område, hvor den sociale sikkerhed garanteres over skattebilletten. Jeg forlader et område, der har et delt skolevæsen, og jeg rejser ind i et område, der har den udelte skole. Jo, grænsen er der stadig. Vi vil derfor ikke afskaffe den. Vi vil imidlertid nedbryde dens skillende karakter og beholde dens beskyttende karakter.

Børnemælk og kvægtuberkulose

Af mag.art. Kate Hovgaard Jakobsen, Søllerød.
- (forkortet af red.)

Børnemælk blev fremstillet fra slutningen af 1800-tallet for at børn kunne få en ren, sund og ernærings-rigtig mælk i deres opvækst. Siden slutningen af 1700-tallet havde begrænsning af børnedødeligheden haft høj prioritet for at sikre befolkningsudviklingen. Det overordnede formål med indsatsen var derfor at forebygge sygdom og død hos små børn.

Set fra en historisk synsvinkel har udryddelsen af kvægtuberkulosen haft et interessant og lærerigt forløb.

I Danmark var børnedødeligheden højere end i de lande, vi sammenlignede os med og viste sig vanskelig at bekæmpe frem til 1930'erne. Specielt var spædbarns-dødeligheden høj hos de børn, der ikke blev ammet og i stedet drak komælk (Hovgaard Jakobsen 1992).

Derfor var det et uomgængeligt krav, at den mælk, barnet fik at drikke, var ren. Det vil sige uden såvel synlige urenheder som usynlige smaavæsner, der kunne påføre barnet sygdomme - som det udtrykkes i 1905 af kommunelæge J. Chr. Christiansen i artiklen Børnemælk (Christiansen 1905).

Den specifikke ætiologi, læren om de

enkelte sygdomme og deres specifikke årsager, var med bakteriologien under stærk udvikling i slutningen af 1800-tallet. Selv om man i mikroskopet kunne se mikroorganismer i væv og væsker, kunne disse ikke med sikkerhed bestemmes som årsagen til en given sygdom. Louis Pasteur påviste sammen med Robert Koch, at sygdom kunne fremkaldes ved at indføre en specifik faktor, dvs. en ondartet mikroorganisme i et sundt dyr. I 1849 blev miltbrandbakterien som den første iagttaget som et konstant fænomen ved denne sygdom.

Robert Koch udviklede den moderne bakteriologi og identifikation af sygdoms-fremkaldende bakterier, der i slutningen af 1870'erne førte til erkendelse af, at den specifikke årsag til sygdomme skal bekæmpes specifikt. I 1882 fandt han tuberkulosebakterien og året efter kolerasmittetoffet. I 1884 blev mikroorganismer, der fremkalder stivkrampe og difteri identificeret (Dubos 1960:82-83; Gotfredsen 1964:443-53).

Dermed var der også skabt et nyt grundlag for fremstilling af ren mælk til forebyggelse af sygdomssmitte gennem mælken. Men allerede inden eksisterede der et mælkehygiejnisk program til fremstilling af ren mælk.

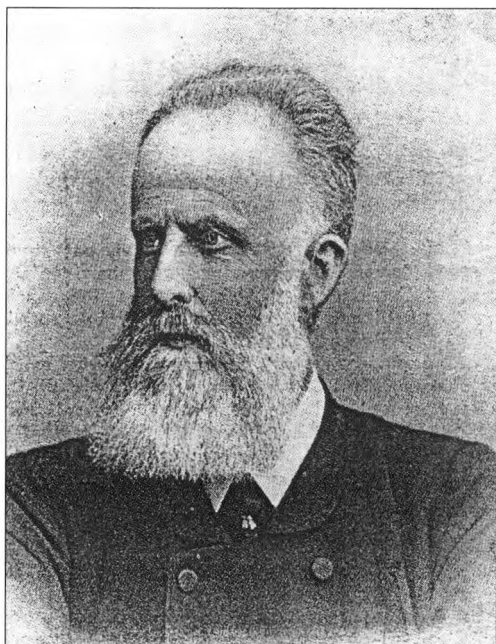
Produktion og distribution

Kjøbenhavns Mælkeforsyning blev stiftet i 1878 af Gunni Busck med det formål at tilføre god mælk til storbyen. Mælken blev fremstillet på større gårde og bragt ad jernbanen til København (Bøggild 1907:322-23).

Gunni Busck, der var grosserer i

København, arbejdede med at udvikle smørrets kvalitet med henblik på smør-eksport i hermetisk lukkede dåser. Hans omfattende krav til fremstillingen fik væsentlig betydning for den danske mejeri-udvikling fra 1860'erne. Herunder også gennem uddannelse af mejersker, der kunne følge hans ideer op, når de blev ansat på herregårdene.

*Gunni
Busck.*

Baggrunden for, at Gunni Busck oprettede Kjøbenhavns Mælkeforsyning, var dels, at den mælk, der blev bragt til storbyen fra de omliggende landbrug var præget af urenheder og forfalskninger blandt andet ved tilsætning af vand, dels at den mælk der blev fremstillet hos brændevinsbrændere i København, der havde mælk som biproduktion til øl- og brændevinsfremstillingen, hvor bærmen blev brugt som kofoder, ofte kun kunne købes ved samtidig køb af brændevin. Gunni Busck havde oplevet, at arbejdere og småfolk, der ikke selv havde kohold, blev tvunget til at købe brændevin for at få mælk til deres børn - og han kritiserede denne udnyttelse.

Busck stillede krav til de landmænd, der leverede mælk til selskabet, om at overholde renligheden efter bestemte forskrifter. Disse omfattede renlighed i stalderne, malkepigeres sundhed og renlighed ved malkningen samt krav om mælkens nedkøling til 5 °C straks efter malkningen. Selskabet lod køerne undersøge af dyrlæger og førte ved egne inspektører

kontrol med stalderne og med ren behandling af mælken i såvel stalderne som mælkerierne i København samt på de mælkevogne, hvorfra mælken morgen og aften blev solgt til forbrugerne.

Regler for levering af sødmælk og betingelser for levering af mælk til Kjøbenhavns Mælkeforsyning, som fra 1878 skulle underskrives af leverandørerne, ses gengivet i sin helhed af (Galle 1928:12-15).

Grosserer G. Buscks ideal for fremstilling af frisk og ren mælk bredte sig fra 1870'erne i Danmark og også til udlandet. Dermed ikke sagt, i hvor høj grad denne praksis i øvrigt blev indført på landsplan.

Det kan altså konkluderes, at før aseptikken, den specifikke ætiologi og pasteuriseringen blev lanceret, fandtes renligheden indarbej-

det i det mælkehygiejniske program, som Kjøbenhavns Mælkeforsyning havde iværksat fra 1878 med følgende krav til fremstilling af ren mælk: sunde køer - rene stalde - ren malkning - rene malkepiger - hurtig nedkøling af mælken, der hindrede udvikling af bakterier - transport med iltog morgen og aften til de rene mælkerier, hvor den stadig nedkølede mælk blev fordelt på rene mælkevogne og solgt til forbrugerne så tæt på disses bopæl som muligt.

Denne fremstillingsproces handler om rå mælk, der ikke havde været udsat for indgribende processer som pasteurisering eller sterilisering. Pasteurisering på danske mejerier blev fastsat ved lov 1898,

men allerede før dette tidspunkt var disse foranstaltninger frivilligt blevet indført ved de nyetablerede andels- og fællesmejerier (Bøggild 1907:208).

Varmebehandling

Louis Pasteurs forsøg med varmebehandling af øl og vin i 1860'erne viste, at varmebehandling fra 60-100 °C kunne dræbe mikroorganismer og forøge væskernes holdbarhed.

Forsøgsarbejde med det formål at fremstille rene mælkeprodukter begyndte i Danmark i 1860'erne, blandt andet med Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs ansættelse af cand.-polyt. Th. R. Segelcke som mejerikonsulent samt ved forsøgs- og uddannelsesvirksomhed på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Denne udvikling gik hånd i hånd med fremme af det hygiejniske program ved produktion af mælk på gårdene, som Københavns Mælkefor-syning var pionér for.

Varmebehandling af mælk - pasteurisering - blev indført i dansk mejeribrug af docent N. J. Fjord omkring 1883. Formålet med pasteurisering var at øge mælken holdbarhed ved at uskadeliggøre de sygdomsfremkaldende bakterier.

Pasteureringen på mejerierne fik, efterhånden som den videnskabelige indsigt blev større, stor betydning ved varmebehandling af skummetmælk, der blev brugt som foder til kvæg, for at hindre spredning af smitsomme kvægsygdomme gennem mælken. Dernæst fulgte i løbet af 1890'erne pasteurisering af fløde for at bedre smørkvaliteten og dermed sikre den vigtige danske smørekseport.

I 1898 blev Lov om Foranstaltninger til Bekæmpelse af Tuberkulose hos Hornkvæg vedtaget. I denne lov kræves højpasteurisering af skummetmælk til foderbrug og fløde til smørproduktion som et led i bekæmpelse af kvægtuberkulosen.

Børnemælk blev dog forhandlet som rå komælk også efter indførelse af de nye varmebehandlingsmetoder på mejerier-

ne. Men der blev stillet specifikke krav til renlighed og køernes sundhed ved fremstilling af mælk til små børn. Der har været delte meninger om, hvorvidt børnemælken skulle være rå sødmælk, eller om den skulle pasteuriseres (Bøggild 1906:314).

Med indførelse af pasteurisering af mælk fulgte diskussioner om, hvilke former for varmebehandling der fremstillede den ernæringsmæssigt bedste mælk. Diskussionen vedrørte ændringer af mælkenes naturlige egenskaber som konsekvens af, at varmebehandlingen med sikkerhed skal dræbe de smittebærende og sygdomsfremkaldende bakterier. Ændringer af mælken ved varmebehandling vedrører mælkenes ernæringsmæssige indhold og sammensætning, den naturlige mælkesyreflora m.m.

Ved varmebehandling af mælk ødelægges specielt de vandopløselige vitaminer (C og B1, B6 og B12), men i forskellig grad i forhold til metoden. De øvrige vandopløselige vitaminer påvirkes i ringe grad. De fedtopløselige vitaminer A, D, E og K ændres ikke ved varmebehandling.

Højpasteurisering blev i 1898 den lovbestemte opvarmningsmetode for mejerier. Mælken varmebehandles kortvarigt ved 80 °C. Denne varmebehandling er i bakteriologisk henseende så effektiv, at kun bakteriesporer i den rå mælks flora overlever. Men konsekvensen heraf er samtidig, at mælkenes bakteriehæmmende stoffer ødelægges, at der sker et betydeligt tab af C-vitamin, og at visse proteinstoffer denatureres, hvilket gør mælken tungere fordøjelig, specielt til gene for spædbørn. Mælken ændrer dernæst smag, særlig smagen af kogt mælk giver den rå mælk forrang. Lavpasturisering af konsummælk blev først tilladt i 1930, da sundhedsmyndighederne indtil da var betænkelige ved kontrollen af metodens rette gennemførelse.

I begyndelsen af 1890'erne pasteuriserede man en overgang børnemælken, muligvis i overdreven skræk for smittefare,

men behandlingen ophørte igen, da det blev almindelig kendt, at mælken derved mistede en del af sine værdifulde, fysiologiske egenskaber.

Bekæmpelse af kvægtuberkulose

I 1882 identificerer Robert Koch som nævnt tuberkelbakterien som årsag til tuberkulose. Dernæst fremstillede han i 1890 stoffet tuberkulin med sigte på at behandle tuberkulosen, men stoffet var ikke effektivt.

Bernhard Bang, der var uddannet læge og dyrlæge, tog i 1885 initiativ til oprettelse af en bakteriologisk afdeling ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole og blev i 1892 udnævnt til professor. Han var den ledende kraft i bekæmpelse af kvægtuberkulosen. Bang var den første, der fandt frem til, at tuberkulinet kunne anvendes til at diagnosticere tuberkulose hos kvæg - tuberkulinprøven - og publicerede sine forsøgsresultater i 1891. Bang arbejdede energisk for oplysning af landmændene og fremlagde en plan, der kunne rense kvægbesætningerne for tuberkulose. Denne kamp mod tuberkulosen blev lang, og hans metode blev ifølge ham selv

mere anerkendt ude i verden end i Danmark.

Bernhard Bangs arbejde havde fokus på at kortlægge smittevejene fra tuberkulose køer til raske køer. Bang konkluderede, at man kunne opnå tuberkulosefri besætninger ved at adskille raske og syge køer. Dette kunne opnås ved for det første at benytte tuberkulinprøven som diagnosticering af syge køer og for det andet at isolere de nyfødte kalve, der yderst sjældent var smittet, fra den syge ko straks efter fødslen.

Bang konstaterede gennem sine undersøgelser, at mælken var bærer af smitten. Han påviste, at kalve fra sunde køer ofte blev smittet, når de fik mælk fra andelsmejeriet, fordi denne mælk var sammenblandet af mælk fra alle andelshavere. I et foredrag i Dansk Mejeristforening 1895 fremhævede Bang, at andels- og fællesmejerierne ved siden af den uhyre fordel, de havde bragt det danske landbrug, tillige medførte en meget stor fare for udbredelse af tuberkulose - og at der hvilede et tungt ansvar på alle, der havde at gøre med driften af disse institutioner.

I samarbejde med de konsulenter, der med statsstøtte siden 1889 var rådgivende vedrørende husdyrbrug og mejeridrift, formidlede Bang denne viden blandt producenterne; han arbejdede desuden for, at andels- og fællesmejerierne fik installeret dampanlæg, der kunne opvarme mælken til 85 °C og dermed dræbe bakterierne og hindre kvægtuberkulosens udbredelse.

Spørgsmålet om, hvorvidt kvægtuberkulose kunne smitte mennesker gennem mælk fra tuberkulose køer, blev i 1900-tallets begyndelse påvirket af Robert Kochs påstand om, at tuberkulose ikke smittede fra kvæg til mennesker. Hans begrundelse var, at tuberkulose hos mennesker og dyr var to forskellige sygdomme.

Bernhard
Bang.

Koch fremsatte disse synspunkter blandt andet ved en inter-national tuberkulose-konference i London 1901, og til trods for modargumenter fra andre videnskabsmænd var Kochs mening toneangivende og kom blandt andet til at modarbejde bekæmpelsen af kvægtuberkulosen i Danmark.

I Danmark var opfattelsen af smitte gennem mælk fra tuberkulose køer imidlertid præget af Bernhard Bangs videnskabelige arbejde. Ved undersøgelser af køernes yverbetændelse påviste han i 1884, at mælken indeholdt et stort antal tuberkelbakterier. Dernæst satte han fokus på pasteuriseringens sygdomsmæssige betydning, udover dens betydning for holdbarhed. Resultaterne fra hans undersøgelser offentliggjort i 1885 viste, at opvarmning af mælken dræbte tuberkelbakterierne; som konsekvens heraf indførtes senere loven om bekæmpelse af kvægtuberkulose i 1898.

I en artikel i Mælkeritidende i 1889 fremhæves det, at tuberkulose kan overføres fra dyr til mennesker på en eller anden måde og særlig ved indtagelse af kød og mælk fra tuberkulose dyr. Den danske debat var altså præget af modargumenter mod Robert Kochs påstand. I 1902 protesterede professor C. O. Jensen mod den Kochske opfattelse og nævnte en række eksempler på, at kvægtuberkulosen ikke altid er uskadelig for mennesker. Han opfordrede dyrlægerne til at oplyse landmændene derom og til at støtte en energisk bekæmpelse af kvægtuberkulosen.

Men til trods for yderligere undersøgelser i 1900-tallets begyndelse, der påviste, at kvægtuberkulosen (den bovine tuberkulose) kunne smitte mennesker, kom forskningen til at stå i stampe frem til 1930'ernes begyndelse. I Københavns Mælkeforsyning indførte Gunni Busck som konsekvens af Bernhard Bangs resultater i 1888 straks efter tuberkulinprøven til kontrol af de køer, der producerede børnemælk. For at opnå den bedst mulige

mælkehygiejne udarbejdede Busck i 1895 i samråd med Bang yderligere krav, som mælkeleverandørerne skulle forpligte sig til at overholde.

Disse betingelser omfattede krav om tuberkulinprøvning, udskillelse af tuberkulose køer, dyrlægetilsyn, samt dyrlægekontrol, før indkøbte køers mælk måtte leveres.

Københavns Sundhedsvedtægter er udformet på grundlag af Københavns Mælkeforsynings regler for produktion af mælk, herunder børnemælk; disse regler blev videreført i Det Danske Mælke-Compagni, Enigheden og Trifolium i København. Landets øvrige lokale sundhedsvedtægter afspejler de københavnske sundhedsvedtægter i den udstrækning, de blev fastsat.

Lovgivning

I 1898 blev der vedtaget en lov om økonomisk støtte til besætningsejere, der ønskede at benytte tuberkulinprøven som diagnostisk middel til påvisning af kvægtuberkulose. Men der skulle gå 40 år, inden loven blev effektiv. Der er ingen tvivl om, at pasteuriseringen blev en sovepude for bekæmpelsen af kvægtuberkulosen.

Lovens formål var at adskille de sunde dyr fra de tuberkulose dyr for at hindre smitteoverførsel ifølge den Bangske metode. Sanktionerne overfor den besætningsejer, der ikke opfyldte kravet om adskillelse mellem sunde dyr og syge dyr, var tilbagebetaling til statskassen af det beløb, han havde modtaget i henhold til lovens bestemmelser.

Det bestemtes i lovens § 5, at køer, der er angrebet af yverbetændelse, skulle slagtes ved offentlig foranstaltning under veterinærpolitiets kontrol. Besættningsejeren fik erstatning fra statskassen efter fastsatte regler. Ifølge § 6 lovgaves der om, at al mælk og kærnemælk, der blev udleveret fra mejerierne til kreaturføde, skulle være varmebehandlet ved 80 °C. Overtrædelse af disse bestemmelser skul-

le forfølges som offentlige politisager og straffes med fastsatte bøder til statskassen.

Ved revision af loven i 1904 skærpedes kravet til overholdelse af adskillelse mellem dyrene, idet den dyrlæge, der forestod tuberkulinprøven, under bødeansvar skulle kontrollere, at hans påbud om isolering af syge køer blev efterlevet; såfremt hans påbud ikke blev fulgt, skulle han anmelde besætningsejeren.

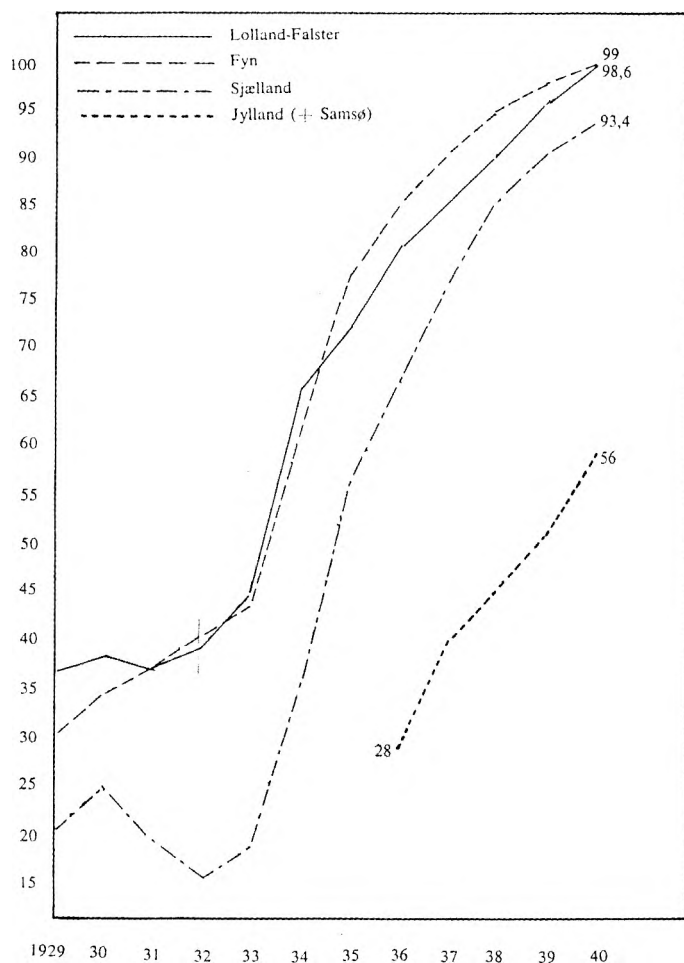
Som nævnt kunne man i slutningen af 1800-tallet konstatere, at kvægtuberkulosen havde stor udbredelse i hele landet.

Staten søgte fra 1890'erne ved økonomiske støtte at bekæmpe tuberkulosen; men til trods for, at den økonomiske støtte gradvist blev øget, havde loven ringe effekt, og kvægtuberkulosen var de følgende 40 år stadig udbredt i næsten hele landet

Allerede i 1893 blev det ved revision af husdyrloven besluttet, at betingelserne for at modtage statstilskud var, at både tyre og køer blev tilstrækkeligt dyrlægekontrolleret for tuberkulose. Dette krav rejste modstand i kvægavlsforeningerne, der argumenterede for at slippe for dyr-

lægetilsynet med henvisning til, at de selv var i stand til at bekæmpe tuberkulosen, dels ved anvendelse af tuberkulinprøven dels ved pasteurisering af mælken. Kravet om dyrlægetilsyn blev herefter i den nye husdyrlov fra 1902 ændret til kun at omfatte dyrlægetilsyn af tyre to gange årligt.

De økonomiske ressourcer, som staten stillede til rådighed til bekæmpelsen af kvægtuberkulosen, var ikke tilstrækkelige til at motivere landmændene til at gribe effektivt ind over for sygdommen. Men i 1930'erne pågik der samfundsmæssige ændringer, der fra 1933 effektiviserede tuberkulosebekæmpelsen så gennemgribende, at det i 1940 kunne konstateres, at 73% af samtlige kontrollerede besætninger nu var tuberkulosefrie til forskel fra 44% i 1935. Disse ændringer blev igangsat på baggrund af forskellige årsagssammenhænge. I begyndelsen af 1930'erne blev der i den folkelige debat sat fokus på folke-

Figur 1
Udviklingen i tuberkulosefrie besætninger i perioden 1929-1940. Først omkring 1933 accelererer udviklingen - uden tvivl som følge af bestemmelserne i 1932-loven. Kilde: Jydsk Landbrug 1941.

sundhed, og der blev ved en ny lov om bekæmpelse af tuberkulose hos kvæg og svin bevilget midler til oplysningsarbejde om tuberkulose. I samarbejde mellem Veterinærdirektoratet og De danske Mejeriers Fællesorganisation blev der oprettet et landsdækkende tuberkulose-register samt tilrettelagt et omfattende oplysningsarbejde.

På samme tid blev forskningen om sammenhængen mellem kvægtuberkulosen og mennesketuberkulosen intensiveret med fokus på den bovine infektions betydning for mennesker. Professor K. A. Jensens forskning i 1930'ernes begyndelse var banebrydende og ifølge Jørgen Johs. Tønnesen i afhandlingen *Bekæmpelse af kvægtuberkulose i Jylland* blev bekæmpelsesarbejdet til en sygdomsbekæmpelse for såvel dyr som mennesker, ikke kun et spørgsmål om økonomi i kvægbesætningerne (Tønnesen 1971: 151-52).

En meget afgørende faktor i 1930'ernes begyndelse var netop den økonomiske kendsgerning, at kvægtuberkulosen i Danmark begyndte at blive en alvorlig trussel for afsætningen af danske landbrugsprodukter på det engelske marked, hvilket forstærkede landets aktuelle økonomiske krise. De konkurrerende lande kunne i overbevisende grad fremvise tuberkulinprøver, der garanterede produkter fra sunde køer; Danmark stod derfor i fare for at miste de etablerede markedsandele.

Med denne markedsmæssige trussel blev der endelig mobiliseret økonomiske ressourcer såvel fra staten som fra landbrugets og mejeriernes egne organisationer til en effektiv forebyggelse af kvægtuberkulosen. Bekæmpelse af kvægtuberkulosen blev derfor intensiveret i 1940'erne, og den systematiske indsats fortsatte frem til 1959. Særlig betydning fik loven fra 1942 om bekæmpelse af tuberkulose hos kvæg, svin og fjerkræ, der medførte væsentlige ændringer, idet statens støtte blev øget og herefter givet til

mejerierne, såfremt disse tog bekæmpelsen op med rationelle midler. Efterhånden lykkedes det at udrydde kvægtuberkulosen, og fra 1967 ophører begrebet børnemælk at eksistere.

Videnskabelig erkendelse

Som nævnt blev forskningen om sammenhængen mellem kvægtuberkulosen og mennesketuberkulosen intensiveret i 1930'erne med fokus på den bovine tuberkuloses betydning for mennesker.

Professor K. A. Jensen påviste i 1932, at tuberkulosesmitten næsten udelukkende finder sted fra kvæg til mennesker og at den bovine type ikke kan betragtes som mere godartet for mennesker end den humane type. Smitterisikoen er til stede ved den direkte kontakt mellem landbefolkningen og en tuberkuløs besætning, men smittevejen gennem mælken anses for den virksomste kilde til smitte med kvægtuberkulose. Dette understreges af en undersøgelse, der i 1935 viste, at det stigende antal lungetuberkulosetilfælde hos mennesker ganske svarede til yvertuberkuloses stigende udbredelse.

Netop yvertuberkulosen er som smittekilde farlig, fordi der oftest går lang tid fra infektionen har fundet sted, til der viser sig symptomer på yveret eller i mælken.

Konklusion

Formålet med at producere børnemælken var at give børnene en optimal ernæring, der kunne fremme deres sundhed og trivsel.

Artiklen har sat fokus på de samfundsmæssige omstændigheder i forbindelse med kvægtuberkulosen, hvorunder børnemælken skulle produceres som rå tuberkulosefri mælk.

Jeg har stillet spørgsmål ved den farlige cocktail - rå børnemælk og kvægtuberkulose, og jeg har været provokeret af, at der - trods metoder til forebyggelse af tuberkulosesmitten og lovgivning herom fra 1898 - i 1930'erne kunne registreres en massiv udbredelse af kvægtuberkulose.

Hvordan skulle man kunne give sine børn rå mælk at drikke under de omstændigheder? Børnemælken var det eneste mælkeprodukt, der ifølge standardiseringen kom fra tuberkulosefri besætninger, der var under konstant og dokumenteret dyrlægekontrol, og som derfor med størst sikkerhed kunne drikkes rå. Kravene til produktion af børnemælk - der anvendte de samme bekæmpelsesmetoder - kommer til at profilere den manglende konsekvens, som kendetegnede den generelle bekæmpelse af kvægtuberkulosen.

Jeg har ikke kunnet finde en forklaring på, hvorfor produktionen af børnemælk ophørte, og undrer mig over, at diskussionen om den rå mælks ernæringsmæssige værdier, der i 1900-tallets første halvdel havde mange fortalere, nu fuldstændig er ophørt.

Litteratur

Bøggild, Bernhard: Mælk til spæde Børn. Mælkeritidende 1906.

Bøggild, Bernhard: Mejeribruget i Danmark. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1907.

Christiansen, J. Chr. E.: Børnemælk Smaaskrifter fra Folkeforeningen "Spæde Børns Værn" Nr.3. 1905.

Dubos, René: Drømmen om sundhed. Hans Reitzel 1960.

Galle, J.: Københavns Mælkeforsyning gennem 50 Aar. Særtryk af Mælkeritidende. Frederiksberg Bogtrykkeri 1928.

Gotfredsen, Edvard: Medicinens historie. Nyt nordisk Forlag 1964.

Jakobsen, Hovgaard Kate: Rousseau og Spædbarnet. Magisterkonferens. Institut for Pædagogik 1992.

Tønnesen, Jørgen Johs.: Bekæmpelse af kvægtuberkulose i Jylland. A/S Carl Fr. Mortensen, København 1971.

Godsejer Viktor A. Goldschmidts Fond (afdeling B)

Fonden bestyres af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Præsidium. Fondens midler skal bl.a. anvendes til forsøg og undersøgelser vedrørende bekæmpelse af sygdomme hos dyr.

Legatportionerne, der er strengt personlige, kan tildeles for et tidsrum af indtil tre år. Beløbenes størrelse fastlægges i hvert enkelt tilfælde af fondsbestyrelsen.

Ansøgninger bilagt udførlige oplysninger om, til hvilke formål og på hvilken måde beløbet agtes anvendt, skal indsendes til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, Grevevej 20, 2670 Greve, inden 1.8.2003.

Ansøgningsskemaer benyttes ikke.

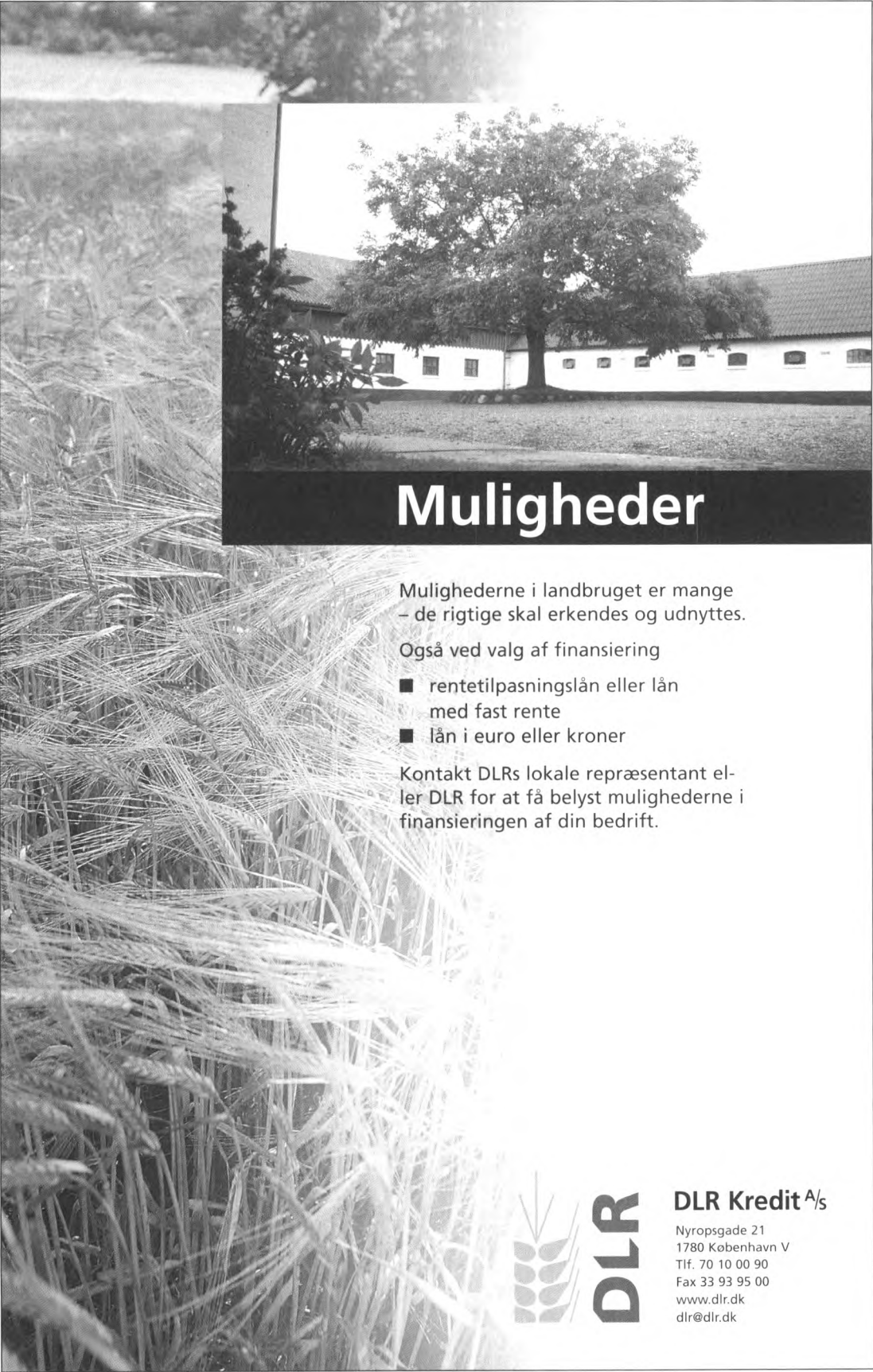
Det Kgl. Danske Landhusholdnings- selskab's Informations-, Rejse- og Uddannelsesfond

Fondens formål er at støtte unge under landmandsuddannelse eller under den videregående landbrugsuddannelse, til studiets gennemførelse eller til rejser i forbindelse med studiet.

Ansøgningsskemaet, der kan rekvireres, evt. på telefon 4341 1769, indsendes inden 1. maj 2003 til:

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Muligheder

Mulighederne i landbruget er mange
– de rigtige skal erkendes og udnyttes.

Også ved valg af finansiering

- rentetilpasningslån eller lån
med fast rente
- lån i euro eller kroner

Kontakt DLRs lokale repræsentant el-
ler DLR for at få belyst mulighederne i
finansieringen af din bedrift.

DLR Kredit A/s

Nyropsgade 21
1780 København V
Tlf. 70 10 00 90
Fax 33 93 95 00
www.dlr.dk
dlr@dlr.dk

December 2002
189. årgang

Tidsskrift for Landøkonomi

4/2002

Tema

"Europæisk landbrugspolitik
ved en skillevej"

02

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab

Nye hestekræfter?

Vi hjælper dig med at gøre tanke til handling

Nye, spændende tanker skal somme tider have næring, før de bliver til gode idéer - og gode idéer har det med at koste penge. Derfor kan det være en fordel, hvis man har en rådgiver - med både landbrugsviden og finansiell baggrund - til at se på idéen. Så har man mulighed for sammen at vurdere nogle nye løsninger og i fællesskab finde den rigtige finansiering til idéens virkeliggørelse.

Her ved du, hvor du har Nykredit. Vi har nemlig mange års erfaring med lån til landbrugskunder, ligesom vi kender erhvervet og følger dets udvikling. Vi er der, hvad enten det drejer sig om en ændring af driften, nybyggeri, udvidelse, omlægning af finansieringen eller nogle af alle de andre spændende tanker, du måske går og overvejer. Og forsikringen kan du også få klaret hos os.

Nykredit

www.nykredit.dk/landbrug

Haderslev Horsens København Nykøbing F Odense Randers Ringkøbing Roskilde Slagelse Sønderborg Thisted Vejle Viborg Aalborg Århus
7322 5720 7625 4870 3377 2444 5484 0384 6312 3040 8710 0830 9975 4240 4638 0250 5858 0801 7342 0830 9617 0780 7640 5860 8725 6500 9630 4080 8731 6020

4/2002

189. årgang
December 2002

Redaktion:

Ansvarshavende redaktør:

Direktør Hans P. Dam

Redaktør, cand.agro.

Mogens Stendal, Ph.D.

E-mail munk@business.tele.dk

Sekretær Inge Lerche Karlsson

E-mail inge.karlsson@1769.dk

Årsabonnement:

4 numre kr. 325,- ekskl. moms

Løssalg:

kr. 95,- ekskl. moms og forsendelse

Abonnementsbestilling: tlf. 4341 1769

*NB! Medlemmer af Det Kgl. Danske
Landbusholdningsselskab modtager
gratis Tidsskrift for Landøkonomi*

Annoncepriser:

Bagside inkl. (højde x bredde)

grøn farve 190 x 142: kr. 5.200

1/1 side sort/hvid 210 x 142: kr. 3.900

1/2 side sort/hvid 101 x 142: kr. 2.400

2. omslagsside 210 x 142: kr. 4.250

3. omslagsside 210 x 142: kr. 4.050

Farvetillæg efter nærmere aftale.

Redaktion, ekspedition og udgiver:

Det Kgl. Danske

Landbusholdningsselskab

Grevevej 20, Tune, 2670 Greve

Tlf. 4341 1769 - Fax 4341 0210

e-mail: LHS@1769.dk

homepage: www.1769.dk

Grafisk produktion:

Dansk Agrar Forlag A/S

Karetmagervej 9 - 7000 Fredericia

Tlf. 7620 7970

ISSN 0040-7119

Redaktionen afsluttet december 2002

Tidsskrift for LAND- ØKONOMI

Indhold

1. Fra Redaktionen

2. Tema / Seminarindlæg:

Erik Klindt Andersen - Sydeuropæiske
holdninger til EU's landbrugspolitik215

Søren Kjeldsen-Kragb
- USA's landbrugspolitik226

Lars Hoelgaard - Udfordringer for
EU's landbrugspolitik.240

Karsten Skjalm
- Landbruget, WTO og Europa.245

Christian Friis Bach
- Den globale landbrugspolitik.253

Klaus Bustrup - "Europæisk
landbrugspolitik ved en skillevej
- betydningen for dansk landbrug258

Faglige indlæg

3. Henning Otte Hansen

- Dansk svinesektor i globalt perspektiv. . .267

Fra redaktionen

Af direktør Hans P. Dam

Onsdag den 25. september afholdt Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Akademiråd Efterårsseminar med temaet "Europæisk landbrugspolitik ved en skillevej".

De otte indledere på Efterårsseminaret var formand for Europaudvalget Claus Larsen-Jensen (S), ambassadør Claus Juul Nielsen, Ungarn, statskonsulent Erik Klindt Andersen, Italien, professor Søren Kjeldsen-Kragh, Landbohøjskolen, direktør Lars Hoelgaard, EU-Kommissionen, seniorforsker Karsten Skjalm, DUPI, lektor Christian Friis Bach, Landbohøjskolen og adm. direktør Klaus Bustrup, Landbrugsraadet.

Europæisk landbrugspolitik står i dag ved en skillevej. EU står foran en udvidelse med en række øst- og centraleuropæiske lande med store landbrugssektorer. I WTO er en ny stor forhandlingsrunde gået i gang, men om den resulterer i betydningsfulde liberaliseringer eller ender i dødvande er endnu uklart. Samtidig diskuteres i EU, om landbrugspolitikken skal målrettes mere mod støtte til bløde værdier som landskabsforvaltning, miljø og dyrevelfærd, landdistriktsudvikling samt økologisk jordbrug. Ligeledes er man i USA tilsyneladende ved at dreje over mod en mere protektionistisk linie.

De enkelte landes holdninger til disse udfordringer er meget forskellige, hvilket kom klart frem på seminaret.

Vi bringer i denne udgave af Tidsskrift for Landøkonomi seks af indlæggene fra seminaret. Indlægget fra Claus Larsen-Jensen vil blive bragt i Tidsskrift for Landøkonomi 1/2003.

Fagligt indlæg

Vi bringer også et fagligt indlæg af direktør i Landbrugsraadet Henning Otte Hansen om dansk svine sektor i globalt perspektiv.

Den danske svine sektor er meget internationalt orienteret, hvor ca. 80 procent af produktionen eksporteres, og dermed hører svine sektoren til blandt de mest eksportorienterede erhverv i Danmark.

Svinekød spiller en - set i globalt perspektiv - overordentlig stor rolle for samfundsøkonomien i Danmark.

Læs om styrker, svagheder, trusler og muligheder samt meget mere i Henning Otte Hansens indlæg om "Dansk svine sektor i globalt perspektiv".

Tak til samtlige forfattere og en rigtig god fornøjelse til læserne.

Hermed ønsker vi alle vore medlemmer, læsere og samarbejdspartnere en rigtig Glædelig Jul og et Godt Nytår. Samtidig vil vi gerne benytte lejligheden til at takke alle, der i årets løb har bidraget med indlæg til Tidsskrift for Landøkonomi.

Efterskrift

Den 25 oktober, en måned efter at vi afholdt Efterårsseminaret, blev der afholdt EU topmøde i Bruxelles.

Her blev der taget beslutning om EU's fremtidige landbrugsbudget samt indfasningen af de østeuropæiske lande. Da beslutningerne er meget vidtrækkende, har vi valgt her kort at orientere om indholdet af disse, da de er vedtaget efter henholdsvis seminarets afholdelse og udarbejdelsen af de enkelte indlæg.

På topmødet i Bruxelles vedtog man at lægge et loft over landbrugsbudgettet fra 2007-2013. Det må stige med 1 pct. om året i forhold til niveauet i 2006. Med Kommissionens forslag om at indfase de østeuropæiske lande med 25 pct. i støtte i 2004, 30 pct. i 2005, osv., kan støtten til de

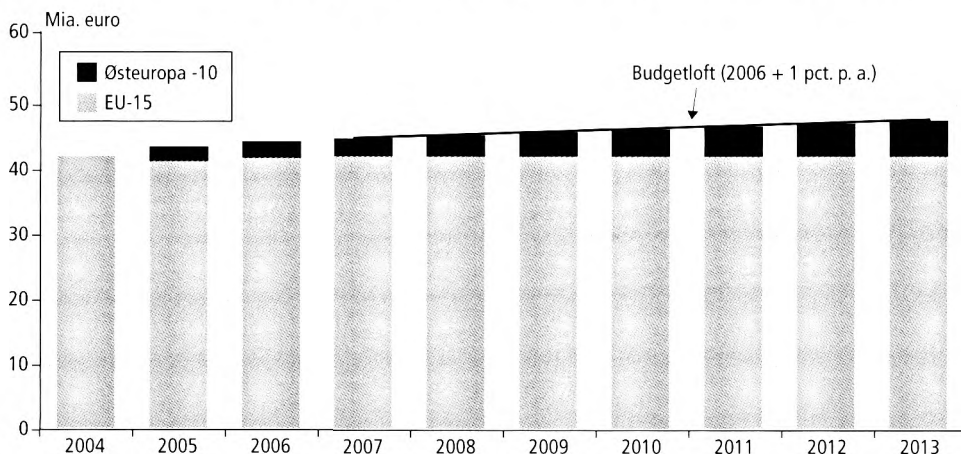
østeuropæiske lande faktisk finansieres ved den ene procent-stigning om året.

Tallene for Østeuropa-10 omfatter både de direkte præmier samt støtten til markedspolitikken (intervention, eksportstøtte, m.v.)

Der kan dog melde sig et par problemer hen ad vejen.

- Man har vedtaget en mælkereform med ikrafttræden i 2005. Den kan reelt ikke ligge indenfor budgetrammerne efter 2006.
- Der vil givetvis også komme en reform af sukker samt sydhavsprodukterne (olivenolie, vin, tobak, m.v.)
- Bliver Bulgarien og Rumænien optaget i 2007, som Kommissionen lægger op til, så mangler der penge til det.

Figur: EU's landbrugsbudget - indfasning af de østeuropæiske lande

Note:

■ I 2013 får de østeuropæiske lande 100 pct. landbrugsstøtte. På figuren ses, at deres andel vil være relativt lille, men hvorfor det? For det første er deres referenceudbytter fastsat meget lavt i forhold til EU-15. For det andet har de ikke produkter som tobak, olivenolie, vin, m.v., som EU i dag giver en væsentlig støtte til.

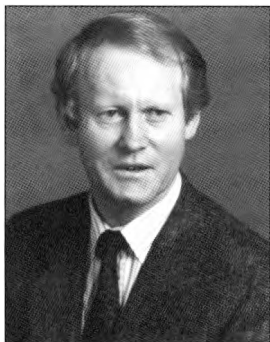
■ Måske undrer det, at der ikke er afsat penge til de østeuropæiske lande i 2004, selvom de forventes optaget pr. 1. januar 2004. Dette skyldes, at EU's budgetår går fra 1. oktober til 30. september. Både hektar- og dyrepræmier udbetales jo efter denne dato, derfor vil præmierne, som man har ret til i 2004, først ses på budgettet i 2005.

Kilde: Landbrugsraadet

Sydeuropæiske holdninger til EU's landbrugspolitik

Af statskonsulent Erik Klindt Andersen, Italien.

e-mail erikla@romit.um.dk

Det er spændende at være deltager i denne meningsudveksling og gensidige orientering omkring den europæiske landbrugspolitik med de ændringer, der er på vej, og som nogle EU-medlemslande jo mener bør være markante og stærkt markedsliberaliserende, medens andre - og det ser ud til at være flertallet her i det tidlige efterår 2002 - gerne vil bevare det meste af det bestående i den fælles landbrugspolitik og ud fra dét ændre nogle overordnede forhold til gavn for deres eget landbrug.

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab bad mig om at orientere lidt om de sydeuropæiske holdninger til EU's landbrugspolitik - og her taler vi jo først og fremmest om Italien, Spanien, Portugal og Grækenland. Jeg har dog også taget Frankrig noget med i denne vinkel, hvilket naturligvis er fordi de 4 lande er helt klar over, at uden Frankrig går det ikke m.h.t. det, de gerne vil: at skabe et robust forsvar for og flere bevillinger til det middelhavslandbrug, der overvejende er karakteriseret af de mange små familierbrug, mangfoldige specialproduktioner og en madkultur, der er udviklet til de

himmelstrøg og under det klima, den jordbund og de traditioner, bønderne har i middelhavslandene - og som byernes befolkninger dér også gerne ser bevaret.

Lad mig sige straks, at jeg vil reflektere de synspunkter, der er kommet til udtryk i den sidste tid i disse lande overfor den fælles landbrugspolitik, overfor midtvejsevalueringen, udvidelsen og lidt også i relation til de kommende WTO-forhandlinger, og jeg vil indledningsvis søge at gå lidt bag argumenterne - altså, hvorfor har disse lande de holdninger, de har.

I denne sammenhæng vil jeg i øvrigt holde mine egne opfattelser lidt i baggrunden, og årsagen hertil er, at man ender i nogen tvivl overfor alt for afgjorte liberaliseringsbudskaber, når man tænker sig godt om, og når man herudover er bevidst om, at voldsomme landbrugspolitiske ændringer og stramninger vil gribe dybt ind i store befolkningsgruppers tilværelse i Europa.

Den nuværende europæiske landbrugspolitik har uændret en meget solid opbakning i de sydeuropæiske lande, hvor den direkte støtte fra garantisektionen ofte er garantien for, at der overhovedet er en nettoindkomst til landmanden, når året er omme - i de utallige helt små, men arbejdsintensive landbrug. I Grækenland har landmanden 4 Ha i gennemsnit, i Portugal 9 Ha, i Italien 6 Ha og i Spanien 21 Ha.

Disse strukturforhold har i øvrigt ikke ændret sig væsentligt i det sidste årti. Jeg nævnte også det arbejdsintensive element i middelhavslandbruget, fordi dette er et meget vigtigt udgangspunkt for fødevarerproduktionen i de enkelte lande. I Italien

beskæftiges således i dag 13 personer pr. 100 Ha dyrket areal, og i Portugal, Grækenland og Spanien er den tilsvarende beskæftigelse henholdsvis 14, 16 og 5 personer pr. 100 Ha. Sammenligner vi her med f.eks. Danmark og Storbritannien er forskellen dramatisk, idet beskæftigelsen i disse lande er henholdsvis 2,9 og 2,0 personer/100 Ha.

Man kan naturligvis kalde dette for en konserveret landbrugsstruktur, men det er altså den, de har - og en som de egentlig gerne vil beholde - og det er dét landbrugsmønster, der har fastholdt de afgrøder og den produksammensætning, de opererer med, og de fødevarspecialiteter og traditioner, der ønskes bevaret i de enkelte lande. Med den store beskæftigelse i landbruget - men også mangelen på alternativer - og de hundredetusindvis af selvstændige jordbrugere er der naturligvis basis for en meget stor politisk indflydelse fra primærerhvervene. Det er den, man bl.a. noterer sig fra de skarpe og afgjorte holdninger fra Sydeuropa lige nu.

Disse lande hævder jo, at de allerede har noget til gode fra Søjle I - Garantisektionen - at der ved kommende reformer af landbrugspolitikken forlods eller samtidig må ske en generel afbalancering af den samlede direkte støtte til fordel for de arbejdsintensive middelhavsprodukter - ikke mindst for frugt- og grøntsektoren, men også overfor nødder, tobak, bomuld, ris, hård hvede, vin og olivenolie.

Italien har blandt Middelhavslandene nok med mest energi gennem årene i Brysseldiskussionerne søgt påvist, at middelhavslandbruget fik for lidt EU-støtte. Af EU's samlede landbrugsproduktionsværdi er 16% af italiensk oprindelse, men Italien får altså kun 11-12% af EU-støtten, og dette misforhold vil de bide sig fast i, når eller før reformdrøftelserne går ind i den alvorlige fase. Man har naturligvis her

noteret sig, at Kommissionen konkret også opererer med nogle fordelingsmæssige overvejelser medlemslandene imellem.

Italien påpeger endvidere med stor styrke, at 80% af EU-støtten p.t. går til mælk, oksekød og korn, medens den store frugt- og grøntsektor kun får 3,7% af EU-støtten, og at endvidere vinsektoren kun får 1,6%. Dette finder man ikke giver en rimelig balance de 15 EU-lande imellem.

Når vi taler om midtvejsevalueringen og Kommissionens reformforslag - hvad er så reaktionen i de enkelte middelhavslande?

Italienske reaktioner

Ja, helt aktuelt påpeger man i det italienske landbrugsministerium, at USA's seneste Farm Bill må gøre hele EU's holdning til reformforslagene ganske problematisk. Katastrofehjælp er i USA overgået til at være en del af den permanente støtte, medens ødelæggelse af afgrøder i EU-området kompenseres via engangsforanstaltninger. Italien henviser bl.a. til Sardinien, hvor landmændene i år fik tørkestøtte - men altså som en engangsforanstaltning.

Fra Italiens side venter man derfor - også på grund af USA's handlinger - hellere end gerne til 2005/06 med de detaljerede reformdrøftelser, også fordi man så ikke præjudicerer de WTO-forhandlinger, der efter planen starter allerede i 2003.

Den europæiske landbrugsmodel - i den italienske optik - bør derfor ikke anfægtes indtil videre, men man er åben overfor sammen med andre at deltage i en debat om reformer, selv om Italien på det korte sigt tager et generelt forbehold, indtil alle medlemslandenes holdninger er kendt, og her tænkes specielt på Tysklands evt. kommende forståelse med Frankrig om landbrugspolitikens finansiering.

Den generelle holdning i den italienske

regering til midtvejsevalueringen er i øvrigt, at Fischlers udspil klart straffer en række afgrøder i Italien - ikke mindst den hårde hvede - og man er endvidere utilfreds med de reduktioner, der hidtil har fundet sted for protein- og olieafgrøder, som f.eks. solsikke - der allerede har medført mere majsdyrkning og en større produktion af den hårde hvede i Italien - sidstnævnte, der jo nu er kommet i kritisk belysning. I lyset af BSE-krisen går Italien ind for en opmuntring af produktionen af olie- og proteinafgrøder - selv på braklægningsarealer. Den italienske landbrugsminister Alemanno er særdeles skuffet over, at der endnu ikke er kommet forslag til en handlingsplan for de EU-dyrkede vegetabiliske proteiner - det talte man jo om under BSE-krisen!

Ministeren er i den forbindelse bekymret for den stigende import af flere soja-produkter, og den risiko der her ligger i, at GMO-foderstoffer og såsæd vil forurene i den europæiske fødekæde.

Men den italienske interesse ligger også i andre specialafgrøder som nødder, kastanjer, mandler og de øvrige afgrøder, jeg har nævnt. Italiens holdning er her, at disse for Italien så vigtige produkter må støttes og reglementeres ligeså solidt som andre afgrøder. Retorisk spørges: Hvor er Ha-præmierne til vore frugtplantager?

Ved Fischlers besøg i Rom i slutningen af juli, hvor han præsenterede midtvejsevalueringen, fik han klar besked. Landbrugsminister Alemanno var skarp - han kaldte forslaget for selvmodsigende og lig med en førtidspensionering af det italienske landbrug. Han var særdeles kritisk overfor forslaget om afkoblingen af produktionsforpligtigelsen overfor afgrødevalget - og han var meget kritisk overfor svækkelsen af vilkårene for specialafgrøder som hård hvede og ris. Han kaldte det diskrimination overfor Italien.

Hvorfor rører Fischler - spurgte Alemanno - ved en succeshistorie som hård hvede - hvor hele den italienske produktion på de 1,6 mill Ha anvendes til pasta, en afgrøde der ikke nyder godt af eksportstøtte, og hvor der allerede er tale om en betydelig import fra Argentina, Canada og USA.

Jævnfør Italien spiller Kommissionen sig med hensyn til hård hvede og ris nogle gode kort af hånden her forud for de WTO-forhandlinger, hvor de fremtidige importregimer skal vedtages.

Med hensyn til modulationen er der for Italien ingen principiel modstand mod overførsel af nogle ressourcer fra søjle I til søjle II, men betingelsen er altså, at der forud herfor sker en ændret fordeling af den generelle EU-støtte fra FEOGA fonden på medlemslande ud fra objektive kriterier - og et italiensk krav er endvidere, at tobak, olivensektoren, hård hvede og nøddesortimentet fritages for besparelser.

Italien ønsker videre, at støtten både fra søjle I og søjle II bliver bundet til kvalitetskriterier og miljøbetingelser, at landbrugspolitikken skal tage vare på erhvervets forskelligartethed og multifunktionelle roller. Den landmand, der ikke kan klare markeds konkurrencen, skal have mulighed for særlig hjælp.

I den italienske optik er det helt afgørende, at de fundamentale elementer i den fælles landbrugspolitik bliver bevaret. Skal den aktuelle model imidlertid tilpasses til nye tider - ja, så må den efter italiensk opfattelse hovedsagelig orienteres mod 3 mål:

1. Miljøhensynene
2. En sikring af produktionsomfanget af de typiske produkter og en sikring af beskæftigelsen i landbruget og landdistrikterne

3. Endelig skal helt centralt være kvalitetshensynet overfor fødevarerne og overfor forbrugerne.

Altså samme mål for både søjle I og søjle II - og med stor frihed, for f.eks. Italien, til at anvende de nationale konvolutter fra modulationen til bl.a. frugt og grønt og til andre specialproduktioner og egnsprodukter - ja til de italienske fødevarer specialiteter. Man må her erindre, at ud af de p.t. ca. 570 EU-godkendte traditionelle specialfødevarer er 117 af italiensk oprindelse, 130 er franske, 80 er græske og ligeledes 80 er portugisiske.

Italien ser i øvrigt ingen grund til at fortsætte med eksportsubsidier i landbrugspolitikken, og videre ser man ingen fornuft i fortsat at støtte mælkeproduktionen eller smør og mælkepulversektoren. Italien importerer 40% af de mejeriprodukter, der forbruges i landet, og vil egentlig gerne af med de mælkekvoter, som landet jo historisk har haft et særligt forhold til - med mangelfuld administration og stiltiende accept af en række ulovligheder. Italien kan acceptere en afskaffelse af kvoterne for 2008 - men senest i 2008.

For så vidt angår udvidelsen med de 10 ansøgerlande er der ingen tvivl om, at Italien frygter konkurrencen fra disse - Italien er og har været lidt bekymret overfor hele udvidelsesprojektet, og det er bl.a. kommet til udtryk via en skepsis overfor disse landes veterinærkontrol og med hensyn til fødevarer sikkerheden generelt for fødevarer derfra.

Efter italiensk opfattelse skal der i udvidelsesdebatten ikke kun være fokus på vilkårene for ansøgerlandenes landmænd, men også på landmændenes vilkår i EU's fattigste egne.

Spanske holdninger

Signalerne fra landbrugsminister Arias

Cañete er indtil videre, at debatten om reformerne allertidligst kan begynde i 2003 under det græske formandskab, og at Spanien i øvrigt vil sætte alt ind på, at reformerne ikke bliver vedtaget med det indhold, Fischler har givet dem.

Den spanske minister søger allierede for produkterne hård hvede, ris, nødder og andre middelhavsafgrøder.

De spanske autonomier skaber i øvrigt løbende vanskeligheder for centralregeringen i Madrid m.h.t. dennes handlefrihed i bl.a. reformdrøftelserne. Autonomierne analyserer således selv effekten af reformforslagene - og de kræver indflydelse på de spanske positioner.

Spaniens opfattelse er - som også i Italien - at holdningerne fra Sydeuropa ikke indgår med den vægt i EU's beslutninger, som de fortjener - og Spanien satter meget på en alliance først og fremmet med Frankrig i en modstand mod reformforslagene, men også med Italien, Portugal og Grækenland vil man samarbejde i de kommende reformdrøftelser. I Madrid håber man i øvrigt herudover at kunne hente vekslende støtte fra Østrig, Finland, Luxembourg, Belgien og Irland.

På indkomstsiden er den direkte produktbundne støtte absolut nødvendig for det spanske landbrug - siger Cañete. EU-støtten svarer i Spanien til 22% af landbrugets indtægter, og den alene sikrer, at der bliver en nettoindkomst i erhvervet. På dette område deler man den irske opfattelse.

Spanien går altså ind for den fælles landbrugspolitik, og at den fortsat er EU-finansieret. Spanien er modstander af mere forpligtende national medfinansiering, og Spanien vil kæmpe hårdt for, at der ikke sker en renationalisering af landbrugspolitikken efter 2006.

Spanien er skeptisk overfor forslaget om modulation, men hvis man ender med

en vis modulation, så må den beregnes ud fra objektive kriterier i hele EU, således at dette instrument ikke giver en konkurrenceforvridning mellem EU-landene. Kommissionen må kræve Spanien, på et senere tidspunkt komme med et præcist forslag til, hvordan det kan konstrueres. Spanien er kritisk overfor, at modulation eventuelt kunne blive brugt i fremtiden til at dække for nedskæringer i EU-budgettet. Den spanske minister forbereder i øvrigt selv en "modulationsmodel", der skal sikre, at færrest mulige spanske landmænd vil miste landbrugsstøtte i fremtiden.

Første skøn for effekten af midtvejsreformen - hvis gennemført som foreslået - er for Spanien et tab på 800 mio. /året. Man søger som nævnt allierede i modstanden mod større ændringer, og man ser i øvrigt på sigt ansøgerlandene som sikre allierede i forsvaret af den fælles landbrugspolitik.

Spanien har i øvrigt også med Grækenland en tæt koordination om reformforslagene, og især omkring modstanden mod støttereduktioner for hård hvede og ris m.m. Indstillingen er, at gennemføres reformforslagene, kan middelhavslandbruget ikke konkurrere - at man ikke kan overlade middelhavslandbruget til de frie markedskræfter.

Græske synspunkter

I Grækenland er der også en stærk alliancetrang overfor de øvrige medlemslande i Sydeuropa. Grækenland er ikke et land med stor selvstændig gennemslagskraft i Bryssel eller andre steder.

Grækenland forsvarede med næb og kløer den fælles landbrugspolitik til sikring af eksistensen af de mange små og middelstore bedrifter - og den store beskæftigelse de giver. Som Italien og andre støtter den græske regering en vis

omfordeling af landbrugsstøtten til gavn for middelhavs-landbruget.

Man advarer imod en svækkelse af de fælles politikker - med en mere omsiggribende national landbrugspolitik til følge, der - lyder det i Athen - vil lede til kaos og specielt eksponere små lande med svage landbrugsstrukturer, som f.eks. Grækenland.

Grækenland er umiddelbart imod en større grad af modulation og altså klart imod national medfinansiering. Grækenland ser dog gerne, at søjle I og søjle II bliver reelt komplementære og ikke en erstatning for hinanden.

De græske forestillinger er at:

Søjle I

- a) Sikrer beskæftigelse og indkomstsikkerhed.
- b) Sikrer stabilitet og netop indkomstsikkerhed over tid for de valgte landbrugsproduktioner.
- c) Og endelig at produktstøtten dirigerer landbrugsproduktionen i retning af bæredygtighed.

Søjle II

- a) Fremmer investeringer i landdistrikterne og i infrastrukturen.
- b) Fremmer udviklingen af nye produkter.
- c) Bevarer traditionelle fødevarer specialiteter og egnsprodukter via innovation og beskyttelse m.v.

Med hensyn til innovationsindsatsen, der er en dansk mærkesag, mener grækerne ej blot, at den skal være et resultat af at overflytte midler fra søjle I til søjle II. Der må tværtimod nye midler til for at skabe den nødvendige dynamik omkring produktudvikling og produktbeskyttelse.

Med hensyn til udvidelsen er der klar officiel støtte, medens de græske land-

brugsorganisationer er ret bekymrede for den øgede konkurrence.

Portugisiske overvejelser

Landbrugsminister Pinto har udtalt sig noget brutalt her, idet han hævder, at reformforslaget specielt er hilst velkommen af UK, Sverige, Holland og Tyskland, fordi disse lande åbenbart vil afskaffe den fælles landbrugspolitik, men at dette altså er afvist af 10 lande.

Han har også tegnet et skrækscenarie, hvor han siger, at 80% af Portugals landbrug ville ophøre, hvis den direkte støtte bliver reduceret kraftigt, og han afviser derfor støttereduktioner, og at støtten adskilles fra produktionen.

Det portugisiske landbrug er præget af ganske ringe produktivitet, af mange små brug og af svage landbrugsressourcer generelt, der gør produktionen dyr at gennemføre, og Pinto mener derfor ikke, at der skal tales reform nu - eventuelt nogle mindre justeringer - men ellers først i 2005/2006.

Portugal er som de fleste i nabolaget principielt imod modulation og national medfinansiering, men sker der alligevel en vis modulation, vil Portugal arbejde for en mindre årlig overførsel end de 3% og således en samlet mindre akkumulering i 2011.

Portugal bliver klart et trofast medlem af den klub, der vil tegne en hård modstand mod midtvejsevalueringen - ja, en klar modstander mod reduktioner i EU's landbrugsstøtte og en stærk tilhænger af en vis omfordeling af den samlede EU-støtte mellem medlemslandene.

Hvad vil Frankrig?

Lad mig i denne sammenhæng slutte med Frankrigs holdninger - omend det land jo ikke er så sydeuropæisk som de andre - men jeg er ikke i tvivl om, at

Frankrig dels ønsker og også kommer til at spille en stor rolle for middelhavslandbrugets vilkår fremover. Frankrig - ved vi - arbejder jo også aktuelt med en markant strategi, der er at samle ligesindede åndsfæller i en bred modstand mod reformforslaget og et ønske om at de endelige forhandlinger venter til 2005/2006.

Frankrig's grundlæggende holdninger er ret velkendte for mange, men lad mig trække nogle af dem frem.

1. Frankrig ønsker ingen ændringer i funktionen af den fælles landbrugspolitik før efter 2006. Den franske opfattelse er, at Berlin-aftalen vedrørende priser og støttebeløb i perioden indtil 2006 ligger fast - og at den skal respekteres. Denne grundholdning - at man ikke skal foregribe hvad markedsituationen måtte være et stykke ud i fremtiden - er skærpet i den nye konservative regering i Paris. Der er altså for Frankrig et før 2006 og et efter 2006.
2. Midtvejsevalueringen er således - ifølge Frankrig - grundlæggende en teknisk øvelse med ideer til fremtidige justeringer af Berlin-aftalen - men at den ikke selv kan aflede reformer. Med de mere konkrete forslag, der er i midtvejsevalueringen, har Kommissionen altså brudt Berlin-aftalen - siger den franske landbrugsminister, og den franske præsident Chirac står givet også bag det synspunkt, at der her er tale om overskridelse af mandatet.
3. Frankrig vil dog gerne til sin tid bidrage til debatten om den udvikling, der skal ske efter 2006, og at man kan begynde at drøfte disse ting i substans fra 2005. Man erkender, at landbrugs-

politikken i sin tid blev udviklet under givne forhold med særlige priser og specielle markedsforhold - og at disse ændrer sig, og Frankrig vil som sagt forholde sig hertil til sin tid med forsigtighed.

4. Frankrig er ikke afvisende overfor en vis fremtidig modulation med større vægt på søjle II, men for at denne søjle kan give mening, må der altså forlods være mange fuldtids landmænd til - det er jo forudsætningen for søjle I garantisektionen. Man må derfor - siger Frankrig - se på søjle II-aktiviteterne - med hensyn til ting, der ikke fungerer godt nok, og derefter må man forenkle og innovere.

Frankrig er indtil videre klart imod afkobling og mere national medfinansiering - dette ville blive alt for dyrt for Frankrig. I modsætning til Italien er Frankrig - som største nettomodtager af landbrugsstøtte fra FEOGA - imod omfordeling af den samlede EU-støtte. Samtidig siger den franske minister, at det overfor jordbrugere, der måtte miste i direkte støtte - må sikres, at de samme jordbrugere så får tilsvarende gavn af de øgede midler fra søjle II. Dette er jo utroligt ortodokst - men det er altså de aktuelle meldinger fra Paris. Frankrigs holdning er endvidere konsekvent, at de midler, der skæres fra søjle I i det enkelte land, også bliver anvendt i det samme land via søjle II aktiviteterne.

5. Frankrig finder det også helt forkert - uden modydelse - at give USA og Cairns-gruppen nu, hvad disse lande har drømt om i 30 år - at sende signaler ud om, at man kan opgive den blå box. Frankrig finder, at Kommissionen tværtimod skulle forsvare den blå

box, og at den handler i lodret strid med EU's mandat i Seattle udover, at den har brudt Berlinaftalen - og dette er for Frankrig uacceptabelt.

6. Kommissionen har altså blottet sig i relation til WTO, og den risikerer at blive isoleret i handelsforhandlingerne. Frankrig er dog ikke imod alt, men kommissionens forslag ser man altså som uden konsekvensberegninger og dermed uden retningslinier for landmanden og for balancen mellem brancher, produkter, regioner og lande.
7. Den franske minister advarer i øvrigt mod, at man læner sig for meget op ad OECD-økonomerne i hele denne reformsnak for landbruget - at der ikke - for at bruge et aktuelt dansk udtryk - er behov for generelle smagsdommere her - at det mere jordnært drejer sig kontant om landbrugsøkonomien på bedrifterne, spørgsmålet om jordbrugets konkurrenceevne generelt overfor kapital og arbejdskraft, og at det drejer sig om vilkårene for nettoindtjeningsmulighederne i denne erhvervsgren. En total afkobling af støtten vil ifølge Frankrig udvikle sig til et mareridt.
8. Frankrig stiller det kontant op - i den franske optik er det et grundlæggende krav, at landmændenes indtægter skal overstige udgifterne i deres erhverv, der i dag befinder sig i krydsfeltet mellem så mange offentlige og private interesser. EU's landbrug skal samlet være en levedygtig sektor, og landbrugspolitikken skal ikke indrettes på en sådan måde, at landskabsgartnere stille og roligt må overtage opgaverne i takt med at fuldtidslandmændene forsvinder.

9. Fra vor ambassade i Paris lyder vurderingen, at der for Frankrig - med hensyn til holdningen til reformforslaget - på en måde er tale om en kamp mellem civilisationer. På den ene side har vi Frankrigs og andre sydeuropæiske landes holdning og støtte til den europæiske model, som vi i dag kender den i landbrugspolitikken. Heroverfor er der så den angelsaksiske mere liberale model, hvor bl.a. afkobling - for Frankrig - ses som stærkt liberalistisk.
10. Frankrig ser i øvrigt gerne, at landbruget og landbrugsorganisationerne i EU-landene inddrages langt mere direkte i debatten fra nu af og indtil 2006 - omkring agenda 2000. Der er god tid, finder man, til denne debat, fordi udvidelsen jo først skal færdiggøres og absorberes på så mange felter, og derefter kommer da WTO-forhandlingerne fra 2003.
11. For så vidt angår udvidelsen, ser Frankrig blandt de sydlige lande nok mest positivt på, at der måske gives lidt mere end de 25% i direkte støtte i første fase til ansøgerlandene, og at nogle midler til supplering måske kunne hentes fra de strukturmidler, som disse lande skal have, og som de måske i starten får problemer med at absorbere. Dette er naturligvis også et led i nettobidragsproblematikken, og Frankrig mener, at en sådan løsning ville blive modtaget godt blandt ansøgerlandene. Der synes også at være fransk fleksibilitet med hensyn til tildeling af større kvoter for bl.a. mælk til ansøgerlandene - måske et element i bl.a. de særlige polsk/franske relationer. Officielt støtter Frankrig, at udvidelsen falder på plads i København i december 2002, men

skulle den trække lidt i langdrag, vil man næppe se den store skuffelse blive tegnet i Paris.

Frankrigs markante holdninger er fremhævet, fordi den franske landbrugsminister aktuelt har taget et kontant initiativ - via en erklæring - overfor de øvrige 9 medlemslande, der enten har afvist midtvejsevalueringen, eller som har udvist stærk skepsis overfor den. Ministeren håber derigennem at få skabt mere fokus på de stærke sider af den nuværende landbrugspolitik og at få skabt en alliance af et flertal af lande, der kan afværge de dybtgående reformer med afkobling etc., der er lagt op til.

Nogle enkle idéer for europæisk landbrug

Fra erklæringen - som den franske minister har kaldt "Nogle Enkle Ideer For Europæisk Landbrug" - og som er sendt til kollegerne i de 9 lande, kan fremhæves følgende hovedpunkter:

1. Kritikken af, at den fælles landbrugspolitik stimulerer til overproduktion, afvises med henvisning til, at de nødvendige justeringer af politikken allerede er gennemført. Som eksempel påpeges, at smør og mælkepulverlagrene er væk, og at interventionslagre i dag kun forekommer, når veterinærmæssige eller andre sundhedsmæssige beslutninger gør dette påkrævet.
2. Problemerne i kornsektoren beskrives som selvskabte, når EU selv importerer foderkorn i store mængder fra Rusland og Ukraine. Også i fjerkræsektoren er det de store ukontrollerede importmængder, der destabiliserer markedet.

3. Ministeren afviser også, at den fælles landbrugspolitik afleder en væsentlig miljøforurening, idet "landbrug med omhu" i dag er det almindelige i EU, og at dette i øvrigt også skal være en vigtig del af den fælles landbrugspolitik.
4. Anklagerne om, at landbrugspolitikken er for dyr - affærdiges som urigtige. Berlin-loftet respekteres, siger ministeren med henvisning til, at mindre end 1% af de offentlige udgifter i EU går til landbruget mod 1,5% i USA.
5. Overfor kritikken af, at den fælles landbrugspolitik er ansvarlig for sulten i den 3. verden, meddeler den franske landbrugsminister, at dette ikke er korrekt, idet årsagen til sulten i udviklingslandene først og fremmest er destruktationen af det traditionelle landbrug i bl.a. Afrika. Det er således ulandenes egen indsats, der i første omgang svigter, og når dette sker, følger så den import, der er nødvendig for fødevarer sikkerheden under de vanskelige situationer, der opstår.
6. Med hensyn til midtvejsevalueringen mener den franske minister, at Kommissionen passende kunne have fokuseret på de konkrete balanceproblemer, der er i dag - nemlig for korn, vin, frugt og grønt og fjerkræ.
7. Landbrugserhvervet - og de traditionelle familiebedrifter - skal bevares, lyder det i den franske erklæring, idet disse er en vigtig del af den historiske og kulturelle udvikling i Europa.
8. Endelig appellerer Frankrigs landbrugsminister til, at vi bør være stolte over, hvad der er skabt over de sidste

40 år, og at vi nu reformerer med for-sigtighed.

Såvidt Frankrig, som vel stadig er det land i EU, der har den største indflydelse på udviklingen i landbrugspolitikken.

Afslutning

- Det bliver spændende at se, hvad Frankrig får ud af indsatsen, der foreløbig er aktivt støttet af 6-7 øvrige medlemslande. I Rom studerer man erklæringen i landbrugsministeriet, men indtil videre har landbrugsminister Alemanno ikke skrevet under. De franske holdninger er, selv for italienerne, for konservative og uden den retning i nytænkningen, man gerne ser. Dog er der næppe tvivl om, at Frankrig som alliancepartner vil blive vigtig også for Italien i hele den landbrugspolitiske sammenhæng.
- For Spanien ved vi allerede, at der er stærke bånd til Frankrig, og også i Athen og Lissabon aner man her en meget nyttig alliance. Finland - forlyder det - vil ikke være medunderskriver, og mere sympati er der nok i lande som Østrig, Irland, Luxembourg og Belgien, hvor der også er betydelig modstand mod specielt afkoblingen.
- Det vil - efter alt at dømme - blive en meget lang proces med disse landbrugsreformer, og midtvejsevalueringen er vel nu blevet mere et diskussionsoplæg - et katalog over de markedsordninger og andre områder, hvor der er behov for justeringer.
- Holdningerne strømmer jo fortsat ind fra alle lande, og en helt klar linie i de enkelte landes synspunkter kan det ofte være vanskeligt at finde.

Efterårsseminar

- Et helt nyt tekstforslag fra EU-Kommissionen - inklusive de meget efterspurgte konsekvensanalyser - må være det næste logiske skridt, og her bliver det spændende, når situationen indtil videre er, at 10 lande tilsyneladende er imod - eller meget skeptiske med hensyn til det foreliggende fra EU-Kommissionen - overfor 5 lande, der synes, det er et rimeligt fornuftigt oplæg. Dette er naturligvis indtil videre et problem.
 - Kan vi forvente, at Tyskland og Frankrig nu efter det tyske valg bliver enige om landbrugsbudgettet efter 2006? Tyskland er her i den centrale rolle som den store nettobetaler til EU-budgettet og med legitime interesser i budgetbesparelser. Og så Frankrig med de åbenlyse interesser i fortsat gode betalinger til deres landmænd.
 - Ligger løsningen i, at Tyskland efter indrømmelser til landbrugsbudgettet kan få afbalancerede indrømmelser inden for andre EU-politikker?
- Vi får se - men meget spændende bliver det at følge den landbrugspolitiske udvikling i Europa i de kommende år!

Med almindelig sund landmands-fornuft får du en lang række fordele, hvis du tegner forsikringen hos Alm. Brand.

- Du betaler mindre for dine forsikringer, hvis du selv forebygger skader
- Du får rabat, hvis du tegner forsikringen for 5 år
- Du får rabat, hvis du samler alle dine forsikringer hos Alm. Brand
- Du får ekstra rabat, hvis du har godkendte el-installationer
- Du får en lavere præmie, hvis du vælger en større selvrisiko

Vi tror på lokalkendskab

Vi ta'r beslutninger, der hvor vores kunder bor og ikke i den anden ende af landet. Vi tror på, at lokalkendskab og lokale kontaktpersoner er med til at skabe loyale kunder og et fornuftigt samarbejde. Og selvfølgelig er alle vores folk veluddannede landbrugsassurandører, der udelukkende arbejder med landbrug. Det er vel nærmest almindelig sund fornuft.

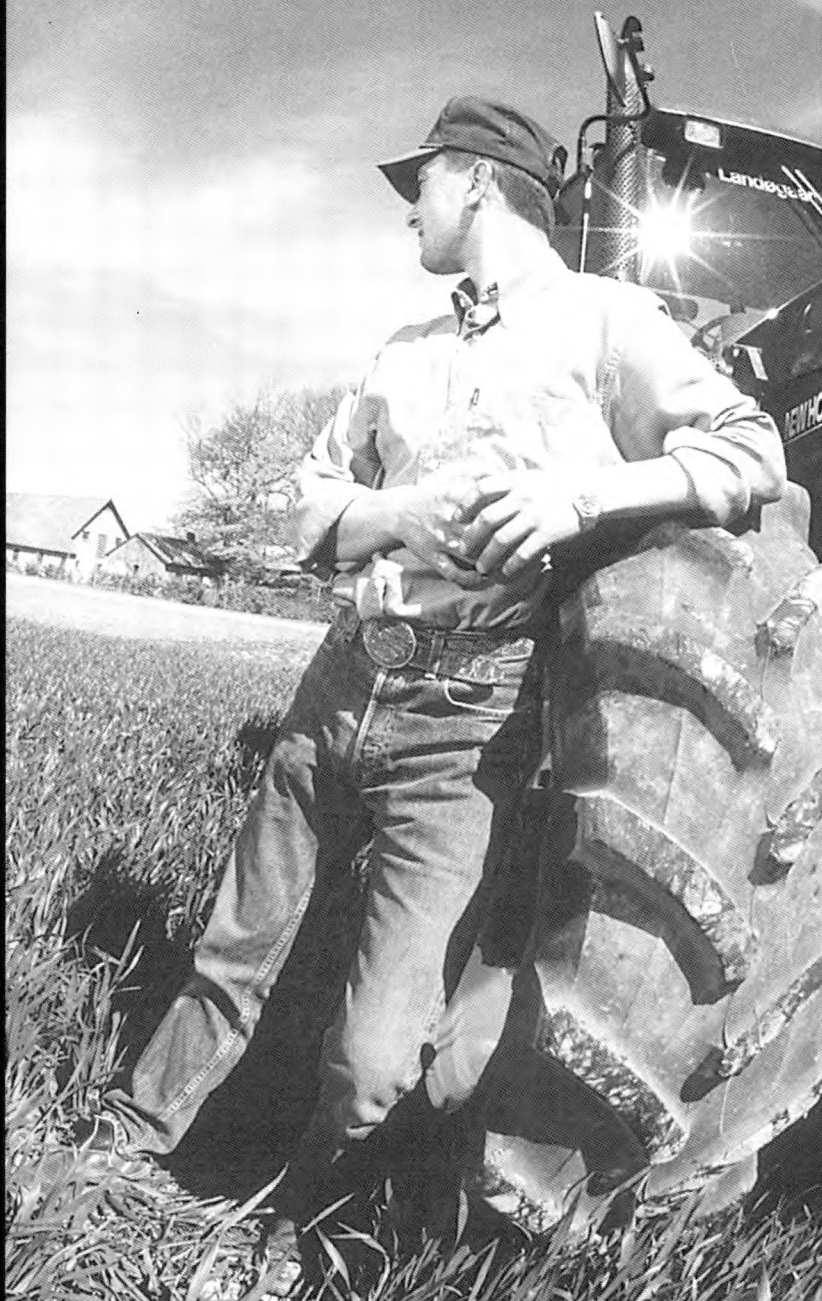
Er du interesseret i rabat på dine forsikringer, så ring til os på 45 96 70 00 – så stiller vi dig om til din lokale assurandør.

Alm. sund fornuft

www.almbrand.dk

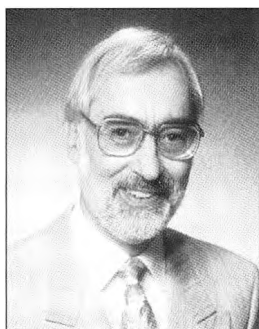
Rigtige landmænd får rabat på forsikringen

USA's landbrugspolitik

Af professor Søren Kjeldsen-Kragh, Institut for økonomi, skov og landskab, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole.

E: skk@kvf.dk

USA's landbrugspolitik har stor betydning ikke alene for EU, men for hele verden. Det følger af den kendsgerning, at USA er den største eksportør og næststørste importør af landbrugsprodukter. EU er i øvrigt den største importør og den næststørste eksportør af landbrugsvarer.

Derfor er det naturligt at analysere USA's landbrugspolitik, hvilket er formålet med denne artikel. Der er fire spørgsmål, som belyses i denne artikel. For det første foretages der en sammenligning af landbrugsstøtten i USA og EU. For det andet analyseres baggrunden for USA's landbrugspolitik, som i stigende grad har lagt vægt på en international handelsliberalisering. Dette fører naturligt over i det tredje spørgsmål om den seneste udvikling i USA's landbrugspolitik. Er det sådan, at USA har bevæget sig i retning af større protektionisme? For det fjerde gennemgås USA's oplæg til de igangværende WTO forhandlinger.

INDUSTRILANDENE STØTTER LANDBRUGET

Det er industrilandene, der støtter landbruget, hvorimod der i udviklingslandene er foregået en beskatning af landbrugssektoren. I bedste fald fører ulandenes regeringer en politik over landbruget, som er neutral, dvs. hverken støtter eller beskatter landbruget. Når landbruget ikke støttes i ulandene, hænger det ganske enkelt sammen med, at de ikke har ressourcer til at støtte med.

OECD udregner en størrelse producer subsidy estimate (PSE), som er udtryk for den samlede indkomstoverførsel fra samfundet til landbruget som følge af landbrugspolitikken. Den samlede landbrugsstøtte, som OECD-landene¹⁾ yder, er beregnet til 248 mia. \$ som årligt gennemsnit for perioden 1999-2001. Af tabel 1 fremgår det, at støtten i USA, EU og Japan udgør 80 procent af den samlede støtte. WTO har ca. 140 medlemslande, men landbrugsstøtten er i al væsentlighed koncentreret om USA, EU og Japan. Hvis der skal ske en reduktion i støtten, er det fra disse tre landeområder initiativet skal komme.

Tabel 1: Producer Subsidy Estimates.

Årligt gennemsnit for perioden 1999 - 2001.

OECD	248 mia. \$
USA	51 mia. \$
EU	99 mia. \$
Japan	52 mia. \$

Kilde: OECD (2002).

¹⁾ OECD har 30 medlemslande nemlig 23 lande fra Europa (EU, Norge, Island, Svejs, Tyrkiet, Polen, Tjekkiet, Slovakiet og Ungarn), 3 fra Nordamerika (Canada, USA, Mexico) 2 fra Asien (Japan, Korea) samt Australien og New Zealand.

LANDBRUGSSTØTTEN I USA SAMMENLIGNET MED EU.

Landbrugsstøtten i USA er mindre.

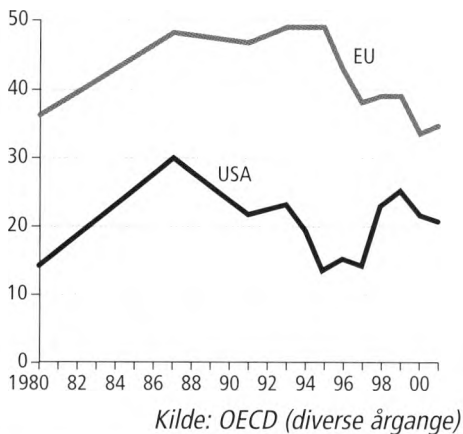
De absolutte tal i tabel 1 viser, at EU's landbrugsstøtte er dobbelt så stor som USA's støtte. Sætter man landbrugsstøtten i relation til produktionsværdien i landbrugserhvervet, får man de relative PSE tal i procent. I figur 1 er disse relative PSE tal i procent indtegnet for de sidste 20 år for EF/EU¹⁾ og USA. Af figuren fremgår det klart, at støtteniveauet har været væsentligt lavere i USA. I dag er støtteniveauet i USA kun 60 procent af støtteniveauet i EU. Omkring 1980 lå USA's støtteniveau på ca. 40 procent af EF's støtteniveau. I perioden 1995-97 lå USA på ca. 1/3 af EU's støtte. Tallene kan ændre sig en hel del fra år til år, hvilket kan hænge sammen med flere forskellige faktorer

såsom svingende verdensmarkedspriser, svingende valutakurser, svingende høstudbytter og ændringer i landbrugspolitikken.

Landbrugsstøtten varierer fra produkt til produkt

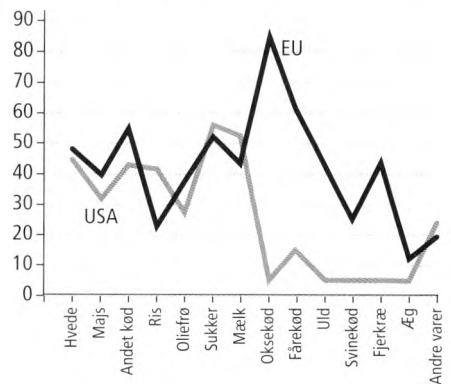
Både i USA og i EU består landbrugspolitikken af et sæt markedsordninger, der gælder for de enkelte produkter. Støtteordningernes opbygning kan være forskellig, og støtteomfanget kan variere en del fra produkt til produkt. Det fremgår af figur 2, som viser PSE i procent for en række produkter i USA og EU. Tallene viser, at EU's støtte til korn og oliefrø ligger lidt over støtteniveauet i USA. Den markante forskel ligger i den animalske produktion eksklusiv mælk, her ligger PSE-tallene for EU langt højere end for USA. For sukker og mælk ligger støtten i USA lidt over støtten i EU.

Figur 1: Producer Subsidy Estimates i EF/EU og USA. Procent.

Figur 2: Producer subsidy estimate for forskellige produkter.

Gennemsnit for årene 1999 - 2001. Procent.

¹⁾ EF, som står for Det europæiske Fællesskab, bruges som betegnelse frem til 1992, hvor EF blev omdannet til EU, som står for Den europæiske Union.

Hvordan ydes støtten?

De totale tal for indkomstoverførsler fra forbrugere og skatteydere til landmænd, som er den størrelse, der måles ved producer subsidy estimate, siger ikke noget om, hvor meget protektionisme og øvrige handelsforvridninger, der ligger i det pågældende lands landbrugsordninger. Nogle landbrugspolitiske indgreb virker mere handelsforvridende end andre.

Uruguay-rundens landbrugsaftale indeholder et regelsæt vedrørende markedsadgang, eksportsubsidier og indenlandsk støtte. Det er også de tre elementer, som normalt indgår, når man skal beskrive et lands landbrugspolitik.

Med hensyn til markedsadgang er told den eneste form for beskyttelse, som accepteres. Der er fastlagt bundne toldsatser for WTO -medlemmerne vedrørende landbrugsprodukter. Både i USA og EU er der bundne toldsatser for alle landbrugsprodukter. I tabel 2 vises tal for USA og EU, der illustrerer det gennemsnitlige beskyttelsesniveau og toldstruktur. Det er svært at måle et lands toldbeskyttelse, fordi man ifølge sagens natur bør veje toldsatserne for de enkelte varer, fordi de ikke alle spiller den samme rolle. Det vil være naturligt at veje med det indenlandske forbrug af varerne (Kjeldsen-Kragh, 1998). I tabel 2 er der ikke foretaget vejning, idet man har taget et simpelt gennemsnit. Denne fremgangsmåde er problematisk, fordi lande som regel yder den største beskyttelse, der hvor man er mindst konkurrencedygtig. Simple gennemsnitstal viser, at beskyttelsen er væsentlig større i EU end i USA.

Et lands toldbeskyttelse kan enten være ret ensartet fra vare til vare, eller den kan variere stærkt. Jo mere ensartet toldstrukturen er, jo mindre handelsforvridende

Tabel 2: Bundne toldsatser for import af landbrugsvarer efter Uruguay-runden.

	USA Procent	EU Procent
Simpelt gennemsnit af toldsatser	4,4	19,5
Standardafvigelse fra gennemsnittet	5,5	22,1
Andel uden told	27,9	26,1
Andel med mere end 15 procent told	2,6	33,9
Andel med mere end 100 pct. told	0,0	0,9

Kilde: WTO (1999)

må den antages at være ved et givet gennemsnitligt niveau. Tabel 2 viser, at standardafvigelsen for toldsatserne omkring det højere gennemsnit i EU er meget større end i USA. Tabel 2 viser ligeledes, at antallet af landbrugsvarer, som har en toldsats over 15 procent kun er knap 3 procent i USA, hvorimod antallet i EU er en tredjedel.

De toldsatser, som ligger bag tabel 2, er de bundne toldsatser, men de faktiske toldsatser kan være lavere end de bundne. Dette trækker i retning af, at tallene i tabel 2 overdriver beskyttelsen.

Omvendt vil der i flere tilfælde være tale om toldeskalering, hvilket betyder, at en given vare i flere produktionsled bliver belagt med lav told som råvare, men højere told som halvfabrikata og med endnu højere told som færdigvare. Det trækker i retning af, at den effektive toldbeskyttelse er højere (Kjeldsen-Kragh, 1998).

Alt i alt er der ingen tvivl om, at toldbeskyttelsen er højere i EU end i USA. Den

større spredning for toldsatserne i EU tyder på, at forskellen imellem den gennemsnitlige toldsats i EU og USA under vurderer forskellen i beskyttelse.

En anden del af landbrugsordningerne er *eksportsubsidierne*, som er med til at fremme et lands eksport til skade for andre eksportlande. Eksportsubsidier betyder, at landets øgede eksport får verdensmarkedspriserne til at falde, og at andre lande, som ikke subsidierer, får reduceret deres eksportmængder. Især USA har været aktiv med hensyn til at få eksportsubsidierne reduceret. I perioden 1995-1998 har EU udbetalt 90 procent af de samlede eksportsubsidier på årligt ca. 7 mia. \$, som OECD landene yder (OECD, 2001). USA's eksportsubsidier udgør omkring 2 procent af de samlede eksportsubsidier.

Med hensyn til *den indenlandske støtte* er det allerede i tabel 1 og figur 1 vist, at EU såvel absolut som relativt yder en større støtte end i USA. Disse tal siger kun en del af sandheden. Det er nemlig ikke alle former for indenlandsk støtte, som er lige handelsforvridende. Derfor er støtens sammensætning ganske afgørende. Som et resultat af Uruguay-rundens landbrugsaftale blev det vedtaget at dele landenes støtte op i tre kategorier, benævnt med betegnelserne den gule boks, den blå boks og den grønne boks.

Den grønne boks omfatter offentlig støtte, som ikke involverer prisstøtte eller anden støtte, som kan påvirke produktionsomfanget i nævneværdig grad. Støtte til uddannelse og forskning, støtte til miljø og regional udvikling samt direkte indkomstudbetalinger, hvortil der ikke er knyttet nogen produktionsbetingelse falder ind under den grønne boks. Den

grønne boks omfatter den støtte, som man formoder slet ikke påvirker eller kun i meget ringe grad påvirker produktionen.

Den blå boks omfatter støtte, som udbetales til landmænd i forbindelse med ordninger, som indebærer en produktionsbegrænsning. Under disse ordninger falder USA's deficiency payment system, som bliver nærmere beskrevet nedenunder, samt EU's ha-støtte og dyrepræmier. Endelig er der den gule boks, som omfatter den støtte, som har en klar handelsforvridende virkning. Der er tale om prisstøtteordninger, som er med til kunstigt at hæve markedsprisen på produkterne.

Ifølge Uruguay-rundens landbrugsaftale er den grønne boks fritaget for krav om reduktion i støtteomfanget. Ordningerne under den blå boks er fritaget for reduktion til og med år 2003. Det er USA, der har krævet en tidsmæssig begrænsning af disse ordninger. Støtten under den gule boks skal reduceres med 20 procent i forhold til støtteomfanget i perioden 1986-1988 målt ved hjælp af en beregningsmetode kaldet AMS-beregning (Aggregate Measurement of Support). En uddybning af disse ordninger kan findes flere steder; OECD (2001); OECD, diverse årgange; Walter-Jørgensen og Jensen (2001) og Zobbe (2000)).

Den måde, hvorpå et lands landbrugsstøtte er sammensat, har stor betydning med hensyn til, hvor handelsforvridende støtten er. Støtteordninger under den gule boks er mest handelsforvridende. Ordninger under den blå boks noget mindre forvridende, og ordninger under den grønne boks antages enten ikke at have eller kun have en stærkt begrænset handelsforvridende virkning.

Tabel 3: Sammensætning af den indenlandske støtte i USA og EU i perioden 1995-1998 i procent.

	USA	EU	OECD
Grønne boks	84	21	44
Blå bok	4	23	11
Gule boks	10	55	42
De minimis ¹⁾	2	1	2

¹⁾ De minimis reglen dækker over, at støtte på under 5 procent af produktionsværdien for et givet produkt ikke regnes med i boksene, fordi denne minimalstøtte er unddraget en reduktionsforpligtelse.

Kilde: OECD (2001).

Af tabel 3 fremgår det klart, at USAs støtte for perioden 1995-1998 næsten udelukkende ligger i den grønne boks. Støtten i den blå boks er meget lille, og kun 10 procent af støtten ligger i den gule boks, som omfatter den handelsforvridende støtte. I modsætning hertil ligger kun 21 procent af EU's støtte i den grønne boks, og mere end halvdelen af støtten ligger i den gule boks.

Konklusion

Man kan således konkludere, at ud over at EU's landbrugsstøtte er mere omfattende end USA's, er den også sammensat på en måde, der er betydeligt mere handelsforvridende.

HVILKE FORHOLD BESTEMMER USA'S LANDBRUGSPOLITIK?

USA støtter mindre, og støtteformerne er mindre handelsforvridende. Er det udtryk for, at USA mere bevidst satser på en frihandelsorienteret politik for landbrugsva-

rer med henblik på at fremme en international arbejdsdeling til glæde for alle?

Siden landbrugspolitikken blev introduceret i 1930'erne har USA med typisk 4-5 års mellemrum vedtaget nye landbrugslove. Ofte er nye landbrugslove blevet indført efter præsidentvalg, hvilket har betydet, at landbrugspolitikken har indgået i valgkampene. Her har ikke mindst afstemningen i midtveststaterne, hvor landbrugsproduktionen er koncentreret, haft interesse for valget til specielt Senatet. Hvis man kan vinde en del af befolkningen i midtvesten, som er knyttet direkte eller indirekte til landbruget, er chancen for at opnå flertal i Senatet øget, idet hver stat uanset størrelse vælger 2 senatorer.

D. Gale Johnson, som er en fremtrædende amerikansk landbrugsøkonom, har beskrevet udformningen af USA's landbrugspolitik som en konflikt imellem hjemlige og internationale hensyn. Han skriver:

"For at least four decades the United States has followed an ambivalent and inconsistent set of policies for trade in farm products. At no time were the conflicts between a liberal trade policy that would guide farm production in the directions implied by the principle of comparative advantage and the needs of domestic farm programs that required substantial interferences with international trade, for both imports and exports, resolved." (Johnson, 1977).

Ifølge Johnson udformes landbrugspolitikken i en konflikt imellem frihandel baseret på komparative fordele og ønsket om hjemlige støtteprogrammer. En nøjere historisk gennemgang af landbrugspolitikken giver dog et noget andet billede (Ingersent og Rayner, 1999). Der kan

næppe være tvivl om, at amerikansk landbrugspolitik alene er baseret på indenlandske forhold nemlig spørgsmålet om landbrugsindkomsterne, lagrenes størrelse og de statsfinansielle udgifter. Handelspolitikken udformning er underlagt spørgsmålet om hvilken landbrugspolitik, der bedst løser landbrugets problemer.

I slutningen af 1940'erne og i første halvdel af 1950'erne frygtede USA, at der ville komme en landbrugskrise som i 1930'erne. Derfor var USA særdeles aktiv med hensyn til at undtage landbruget fra GATT-samarbejdet (Hathaway, 1987). Inden for industrien var målsætningen for det internationale handelspolitiske samarbejde, at man skulle have et regelsæt, der satte snævre grænser for, hvad det enkelte land selv måtte foretage af indgreb, der påvirkede handelen. For landbruget var problemstillingen den omvendte. USA ønskede fuld frihed til at udforme sin egen landbrugspolitik, hvilket betød, at USA modsatte sig internationale forpligtelser med hensyn til handel med landbrugsvarer, som ville indskrænke USA's handelfrihed.

I slutningen af 1950'erne var USA's kornlagre store, hvilket betød, at USA i 1960'erne arbejdede på at sikre USA's afsætningsmuligheder, bl.a. i EF. Man var stærkt bekymret for EF's landbrugspolitik, som var under opbygning. Det kom til udtryk under Dillon-runden 1960-61 og Kennedy-runden 1964-67. Selv om USA aldrig principielt har godtaget EF's landbrugsordninger accepterede USA dem stiltiende, fordi den fælles landbrugspolitik var et vigtigt led i realiseringen af europæisk integration, som USA støttede.

I 1970'erne var USA mere passiv med hensyn til at kræve liberalisering for hande-

len med landbrugsprodukter. Årsagen var den, at det gik godt for amerikansk landbrug, der drog nytte af de gode afsætningsvilkår på de internationale landbrugsmarkeder, samtidig med at devalueringen af dollaren efter Bretton Woods systemets sammenbrud øgede konkurrenceevnen for USA's landbrug.

I første halvdel af 1980'erne skete der en kraftig forværring af forholdene i USA's landbrug. Gennem 1970'erne blev USA's landbrug i øget udstrækning afhængig af den internationale afsætning. Da priserne på verdensmarkedet faldt, og da USA mistede betydelige markedsandele internationalt, mente USA, at løsningen på de indenlandske problemer var international liberalisering. Store arealer var under set-a-side programmerne, og disse programmer kunne afvikles, såfremt USA's internationale afsætningsmuligheder forbedredes. Derfor holdt USA fast på, at Uruguay-runden kun kunne afsluttes, såfremt man fik en international landbrugsaftale. Det lykkedes at nå dette mål i 1993.

Konklusion

Man kan således konkludere, at USA's interesse for at få liberaliseret handelen med landbrugsprodukter har været skiftende fra periode til periode afhængig af de landbrugsøkonomiske vilkår i USA, herunder først og fremmest indtjeningen i landbruget. Landbrugspolitikken har til formål at sikre landmændene rimelige indkomster. Fra midten af 1980'erne og frem til midten af 1990'erne er der en klar tendens til at lægge mere vægt på international handelsliberalisering. Det skyldes, at amerikanske landmænds indtjening specielt i den vegetabiliske produktion i stigende grad er afhængig af eksport til udenlandske markeder.

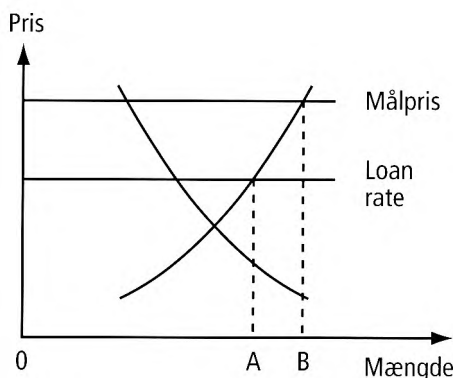
DEN SENESTE UDVIKLING I USA'S LANDBRUGSPOLITIK.

Principperne bag USA's landbrugspolitik frem til 1996.

Figur 3 illustrerer det såkaldte deficiency payment system, som var gældende for korn i USA frem til 1996. Systemet indebærer en mindstepris på markedet for korn (loan rate), samtidig med, at landmanden var sikret en given afregningspris kaldet målpris (target price).

Markedsprisen i USA kunne ikke falde under loan rate, idet dette system, som går tilbage til den første landbrugslov fra 1933, indebærer, at de lån, som landmanden har optaget i Commodity Credit Corporation (CCC) med pant i den kommende høst, enten kan tilbagebetales i kontanter eller i den pågældende afgrøde til en pris, som er lig loan rate. Det betyder, at markedsprisen ikke kan falde under loan rate, fordi en tendens hertil straks vil indebære, at lånet tilbagebetales i naturalier. Hvis systemet skal virke uden problemer, må loan rate på længere sigt ligge i nærheden af verdensmarkedsprisen, idet en loan rate højere end verdensmarkedsprisen vil indebære en lageropbygning i CCC, som kun kan afsættes på verdensmarkedet, såfremt der ydes eksportsubsidier. Den afregningspris, som landmanden modtager, er højere end loan rate. Den er lig målprisen (target price), hvilket indebærer, at landmanden får forskellen imellem målpris og markedspris udbetalt af det offentlige, når markedsprisen er over loan rate. Er den under loan rate udbetales forskellen imellem målpris og loan rate. For oliefrøafgrøder såsom raps, soyabønner, solsikke, oliehør m.v. havde USA et loan rate system uden målpris.

Figur 3: Støttesystemet for korn i USA frem til 1996.

EU har kritiseret USA for gennem deficiency payment systemet at yde "skjulte" eksportsubsidier. Det er klart, at når USA's deficiency payment system sikrer en kunstigt høj afregningspris, vil eksporten blive fremmet. Hvis loan rate i figur 3 er lig verdensmarkedsprisen, fremkalder målprisen i figuren et eksportoverskud på AB, som forsvinder, såfremt deficiency payment systemet afskaffes.

Historisk helt tilbage til 1933 har arealstyring spillet en central rolle i USA's landbrugspolitik i modsætning til EF. For hver afgrøde har den enkelte landmand fået tilkendt et givet areal. Samtidig hermed var støtteordningerne betinget af, at landmanden braklagde en del af sin jord uden kompensation (Ingersent og Rayner, 1999).

For sukker og for mælk og mejeriprodukter har USA ligesom EF haft et højt prisniveau som, først og fremmest sikres gennem importbeskyttelse. Desuden anvendes statslige støtteopkøb for at sikre minimumspriser (OECD, diverse årgange).

For den øvrige animalske produktion, dvs. kødproduktionen har man ikke haft udbyggede markedsordninger med administrativt fastsatte afregningspriser. De iværksatte indgreb har haft karakter af told og importregulering for eksempel for svinekød og eksportstøtteordninger for eksempel for oksekød og fjerkrækød (OECD, diverse årgange).

Federal Agricultural Improvement and Reform Act 1996.

Lovens tre hovedområder drejer sig om prispolitik, handelspolitik og miljøpolitik. Med hensyn til prispolitikken sker der et markant brud med den hidtidige lovgivning, når det gælder støtteordningerne for korn. Med hensyn til lovens indhold kan der henvises til USDA (1996) og Young et.al. (1996).

For det første betød loven, at målprissystemet, som dannede grundlag for udbetaling af deficiency payments for kornafgrøder blev afskaffet. Denne støtte blev erstattet af production flexibility contracts, som var 7-årige kontrakter. De landmænd, som havde deltaget i det tidligere deficiency program, havde ret til at indgå en kontrakt, som berettigede dem til at få en årlig fast ydelse, som var udregnet på basis af et historisk areal, et historisk udbyttelniveau samt en politisk fastsat pris pr. produktenhed. Allerede fra lovens vedtagelse blev det bestemt, at støtten i løbet af lovens gyldighedsperiode 1996-2002 gradvis skulle reduceres. Den direkte støtte på 6,4 mia. \$ i 1997 skulle reduceres til 4,0 mia. \$ i 2002. Støtten er knyttet til jorden, hvilket betyder, at den nye ejer også modtager støtten efter ejendomsoverdragelsen.

For det andet indebar loven, at der ikke længere var restriktioner på arealanvendelsen. Landmændene havde helt frit valg

med hensyn til anvendelsen af jordarealet. Dette betød også, at der ikke længere var en forpligtelse til at braklægge.

For det tredje betyder loven, at minimalprissystemet i form af loan rate systemet fortsatte, idet loan rate skulle udregnes som 85 procent af de sidste fem års markedspriser eksklusiv den højeste og den laveste pris.

Der skete ingen eller få mindre ændringer i markedsordninger for andre væsentlige produkter, såsom mejeriprodukter, sukker m.v. Handelspolitisk har USA ydet eksportsubsidier gennem det såkaldte export enhancement program (program til fremme af eksporten) i den tidligere lovgivning. Dette system fortsatte med den nye lovgivning.

I loven var der desuden væsentlige afsnit, der tog sigte på naturbevarelse og miljøforbedringer. For miljøpolitikken var der tale om en anvendelse af "cross compliance" princippet, som indebærer, at landmændene kun får støtte, såfremt de forpligter sig til at deltage i vedligeholdelse og beskyttelse af miljøfølsomme områder.

Den nye lov betød, at den enkelte landmand modtog en given støtte helt uafhængig af, om han producerede. Loven betød desuden, at de amerikanske farmere blev helt fritaget for restriktioner med hensyn til arealanvendelsen.

Baggrunden for loven var for det første, at Uruguay-runden var afsluttet med et positivt resultat, idet man fik en aftale i hus. Man forventede, at aftalen ville betyde øgede afsætningsmuligheder i udlandet samt øgede eksportpriser på verdensmarkedet, hvilket skulle gavne amerikan-

ske interesser. For det andet så man i 1995-1996 stigende priser på verdensmarkedet for korn. For det tredje var der politisk et stærkt ønske om at reducere det statsfinansielle underskud i USA.

De positive forventninger blev imidlertid ikke indfriet. Den øgning af handelen med landbrugsvarer, som er fulgt i kølvandet af Uruguay-rundens landbrugsaf-tale har været begrænset. Samtidig er landbruget kommet ud i problemer, dels som følge af faldende kornpriser på verdensmarkedet og dels som følge af dårlige høstår. Som følge heraf har USA's regering følt det nødvendigt at yde støtte ud over det, som ligger i 1996-loven. Man har indført en række midlertidige støtteforanstaltninger begrundet i de dårlige markedsforhold for landbrugsprodukter.

Den supplerende støtte er ydet dels i form af market loss assistance payments og dels i form af emergency assistance. Der er tale om ad hoc betalinger, som udgjorde 4,4 mia. \$ i 1998, 7,6 mia. \$ i 1999, 6,5 mia. \$ i 2000 og 5,5 mia. \$ i 2001 (se OECD, diverse årgange). Der er tale om betydelige ekstrabetalinger, som overstiger de udgifter, der er forbundet med production flexibility contract støtten.

Farm Security and Rural Investment Act 2002

Erfaringerne med 1996 loven var, at der ikke var et sikkerhedsnet for landmændene i forbindelse med faldende priser. Det råder den nye landbrugslov fra maj 2002 bod på. Med hensyn til indholdet kan der henvises til loven. Den betyder, at for markafgrøder indføres et system med målpriser og deficiency payment, som til en vis grad svarer til systemet før 1996-loven. Landmanden er altid

sikret loan rate, og han er altid sikret den støtte, som blev udbetalt i forbindelse med flexibility contract ordningen, som føres videre i den ny lovgivning. Hvis markedspris plus den faste støtte pr. produktenhed, som følger af flexibility contract ordningen, er mindre end en given målpris, bliver forskellen udbetalt i form af et deficiency payment beløb. Støttebeløbet afhænger ikke af den aktuelle, men af den historiske produktion. Landmændenes ret til fri arealanvendelse uden restriktioner og braklægning blev bibeholdt.

Herudover betyder den nye lov en øgning af støtten til forskellige miljøprogrammer. Ud over videreførelse af miljøprogrammer til imødegåelse af jorderosion og sikring af vådområder lægges der vægt på gennem støtte at fremme landmændenes brug af mere miljøvenlige produktionsmetoder. Desuden indeholder loven en række ordninger til fremme af landdistrikternes udvikling. Man kan således konstatere, at USA i lighed med EU lægger øget vægt på miljøet og udviklingen af landdistrikterne som led i landbrugspolitikken.

En umiddelbar vurdering af den nye lovgivning fører frem til det resultat, at den samlede landbrugsstøtte ikke øges i forhold til den landbrugsstøtte, som rent faktisk er ydet i de senere år. Det er klart, at sammenlignet med 1996-loven øges udgifterne med den nye lov. Den nye lov, som skal gælde for de næste 6 år indebærer en budgetforøgelse med 7,4 mia. årligt i forhold til 1996-loven ifølge amerikanske skøn, som er baseret på, at de nuværende markedsforhold også vil gælde fremover. Loven indebærer samtidigt, at den årlige ad hoc støtte, som i de senere år er udbetalt under betegnelser-

ne market loss assistance payments og emergency payments, falder bort.

Den reduktion i landbrugsstøtten, som er resultatet af ad-hoc ordningernes bortfald, beløber sig til ca. 6 mia. \$ om året, hvilket stort set svarer til den nye lovs budgetforøgelse på 7,4 mia. \$. Derfor er det ikke urimeligt at antage, at støtten fremover vil være uændret. Der er heller ikke afgørende tegn på, at den nye lov vil virke mere handelsforvridende end den tidligere.

Konklusion

I EU's landbrugsordninger er der indbygget sikkerhedsnet, bl.a. i form af interventionsordninger. Problemet med USA's landbrugslov af 1996 var, at sikkerhedsnettet ikke blev vurderet som tilstrækkeligt, da kornpriserne faldt, og høstudbytterne faldt. De ad hoc ordninger, som man imidlertid gennemførte, er nu indbygget i den nye 2002-lov.

1996-loven var meget liberal i den forstand, at støtten nu ikke længere var koblet til produktionsomfanget, og at alle restriktioner på arealanvendelsen, herunder tvungen braklægning, blev afskaffet.

Med den nye 2002-lov er indkomststøtten gjort afhængig af markedsprisen for korn. Der er ingen grund til at antage, at denne ændring bidrager til en øget forvridning af handelen. Den nye lov betyder ikke en øgning i landbrugsstøtten i forhold til den faktiske støtte, som er udbetalt i de foregående år.

Den nye 2002 lov er derfor ikke en lov, som viser, at USA bevæger sig i protektionistisk retning med hensyn til landbruget. Udviklingen fra 1996 til 2002 viser derimod, at såfremt der ikke er indbygget til-

strækkelige sikkerhedsventiler i landbrugsloven, som kompenserer for prisfald og dårlig høst, vil landbrugsloven ikke kunne overleve.

USA OG WTO-FORHANDLINGERNE.

Den nye landbrugslov i USA har givet anledning til kritik, specielt fra EU's side. Som svar herpå har man fra den amerikanske administrations side understreget, at den nye lov opfylder de krav, som USA skal leve op til vedrørende Uruguay-rundens landbrugsaftale. Loftet for den indenlandske støtte, som falder inden for den gule boks, udgør 62 mia. \$ for EU, 31 mia. \$ for Japan og 19 mia. \$ for USA. Ifølge amerikanske skøn vil den nye lovgivning betyde en støtte under den gule boks på 17 - 19 mia. \$. USA har indført et "early warning" system, som skal sikre, at der tages de nødvendige skridt til overholdelse af USA's forpligtelser i tilfælde af uforudsete hændelser.

Fra USA's side har man ligeledes forsikret, at det udspil, USA er kommet med vedrørende en ny international landbrugsaftale under Doha-runden, står ved magt. (Se skema side 236)

Forhandlingerne om en ny international landbrugsaftale under WTO blev påbegyndt i marts 2000. I juni 2000 fremlagde USA et forslag, der udstak rammerne for en langsigtet reform (WTO, 2000). Efter at USA's nye landbrugslov blev vedtaget i maj 2002, fremkom USA med et nyt WTO udspil i juli 2002 (USDA, 2002). Ifølge dette forslag skal en ny reform gennemføres i to faser. I første fase skal alle eksportsubsidier afskaffes, og der skal ske en reduktion af toldbeskyttelsen og den handelsforvridende indenlandske støtte. I en
(Fortsætter side 237)

USA's forslag juli 2002 vedrørende en ny landbrugsaftale inden for WTO.

Markedsadgang

Told:	En reducere og harmonisere af tolsatserne (uden for toldkvoterne) for landbrugsvarer. Efter en femårig periode må ingen individuel toldtarif overstige 25 procent.
Toldkvoter:	En øgning af alle toldkvoter med 20 procent og en eliminering af alle tolsatser inden for toldkvoterne over fem år. Bedre sikring af fuld kvoteudnyttelse. En del af toldkvoterne skal gå til ulande, som ikke er traditionelle eksportører.
Sikkerhedsklausuler:	Afskaffelse af sikkerhedsbestemmelser, som sikrer muligheden for indgreb, når der sker "markedsforstyrrelser".

Eksportkonkurrence

Eksportsubsidier:	Alle eksportsubsidier elimineres over fem år.
Eksportskatter:	Alle eksportskatter elimineres, bortset fra udviklingslande, som har behov for offentlige indtægter.
Eksportkreditter:	Bedre regler med hensyn til sikring af, at eksportkreditter ikke er skjulte eksportsubsidier.
Fødevarerhjælp:	Større gennemsigtighed med hensyn til fødevarerhjælp for at undgå skjult subsidieret eksport.

Indenlandsk støtte

Al støtte deles op i handelsforvridende støtte og ikke handelsforvridende støtte. Det betyder, at den handelsforvridende støtte omfatter både den gule og den blå boks i det nuværende system. Den ikke-handelsforvridende støtte omfatter den grønne boks.

Handelsforvridende støtte:	Denne støtte skal reduceres til fem procent af landbrugsproduktionens værdi. Det støttebeløb, hvorved den aktuelle støtte overstiger dette fem procents niveau, skal afvikles over en femårig periode.
Ikke-handelsforvridende støtte:	USA foreslår, at de nuværende kriterier for den grønne boks bibeholdes.

anden fase skal der eventuelt ske en eliminering af al told og al handelsforvridende indenlandsk støtte. USA går ind for, at der skal tages specielle hensyn til de behov, som gør sig gældende for de mindst udviklede lande og for udviklingslandene. Nedenfor gengives USA's forslag med hensyn til markedsadgang, eksportkonkurrence og indenlandsk støtte.

Sammenligner man USA's forslag med EU's udspil, er der meget store forskelle både med hensyn til hvilke principper, der skal gælde fremover, og med hensyn til det støtteniveau, man skal sigte efter.

Der er ca. 140 WTO medlemslande, og langt de fleste af medlemslandene har enten enkeltvis eller som medlemmer af en gruppe fremkommet med reformforslag. Sammenligner man de mange forslag, må man konstatere, at det er begrænset, hvor mange lande der støtter EU's linie, som er langt mindre vidtgående end USA's. Derimod er der betydelig mere opbakning til USA's forslag ikke mindst fra ulandenenes side. Alligevel er det klart, at USA's forslag langt fra bliver vedtaget, idet det indeholder elementer, som vil blive betragtet som uantagelige af lande med et højt beskyttelsesniveau. Her tænkes der specielt på USA's forslag om en harmonisering af toldbeskyttelsen og den indenlandske støtte.

Konklusion

USA er kommet med et meget vidtgående reformforslag med hensyn til ny landbrugsaftale inden for WTO. Den stigning i USA's landbrugsstøtte, som er foregået fra 1996 til 2002, harmonerer måske ikke umiddelbart helt med USA's ønske om at reducere al støtte over fem procent af produktionsværdien over en femårig periode. Det fører til spørgsmålet om,

hvor alvorligt USA mener sit nyeste udspil i WTO forhandlingerne. Uanset hvordan man vurderer dette spørgsmål, må man erkende, at der ikke er nogen modstrid imellem på den ene side at yde støtte, når andre gør det i endnu større målestok, og på den anden side arbejde for, at alle industrilande samtidigt foretager en kraftig reduktion af støtten.

KONKLUSIONER

Denne artikel har haft til formål at analysere USA's landbrugspolitik. Indledningsvis blev der stillet fire spørgsmål, som er søgt besvaret.

For det første kan det konstateres, at USA yder en væsentligt lavere landbrugsstøtte end EU. I procent af produktionsværdien er USA's støtte i dag kun 60 procent af støtten i EU. EU har en væsentlig højere toldbeskyttelse, EU udbetaler 90 procent af de samlede eksportsubsidier, som OECD-landene udbetaler, og EU's støtte er sammensat på en måde, som er mere handelsforvridende end USA's støtte.

For det andet kan det konstateres, at USA's landbrugspolitik har været dikteret af ønsket om at sikre landmændenes indtjening. Spørgsmålet om frihandel eller beskyttelse har været underlagt dette hovedhensyn. I de sidste 15 år har USA opprioriteret ønsket om en international handelsliberalisering. Grunden hertil er, at USA's landbrug i stigende grad er blevet afhængig af de internationale markeder. Indkomstmålsætningen tilgodeses derfor bedst ved øget liberalisering.

For det tredje kan det konstateres, at den seneste udvikling i USA's landbrugspolitik ikke har ændret på dette forhold.

Når landbrugsstøtten i de senere år er steget, er det fordi, der ikke var indbygget tilstrækkelige sikkerhedsnet i 1996-loven i forbindelse med internationalt prisfald og dårlig høst. I 2002-loven er der nu indbygget sikkerhedsordninger.

For det fjerde har USA fremlagt et forslag til landbrugsreform inden for WTO, som er meget vidtgående. Toldbeskyttelsen skal reduceres kraftigt, eksportsubsidier skal afvikles og den interne støtte, som forvrider den internationale handel, skal reduceres drastisk. Dette reformforslag, som er fremsat efter den nye landbrugslovs vedtagelse, er klart i modstrid med det udspil, som EU er kommet med. USA's udspil viser, at USA fortsat går ind for handelsliberalisering og reduktion af landbrugsstøtten internationalt.

REFERENCER:

- Hathaway, D.E. (1987), *Agriculture and the GATT: Rewriting the Rules*, Institute for International Economics, Washington D.C., 1987.
- Ingersent, K.A. and A. J. Rayner (1999), *Agricultural Policy in Western Europe and the United States*, Edward Elgar, 1999.
- Johnson, D.G. (1977), "Postwar Policies Relating to Trade in Agricultural Products" in Martin, L. R. (ed), *A Survey of Agricultural Economics Literature*, volume 1, American Agricultural Economics Association, 1977.
- Kjeldsen-Kragh, S. (1998), *International Handelspolitik*, København, 1998.
- OECD (diverse årgange), *Agricultural Policies in OECD Countries*, Paris, diverse årgang.
- OECD (2001), *The Uruguay Round Agreement on Agriculture*, Paris, 2001.
- OECD (2002), *Agricultural Policies in OECD Countries*, Paris, 2002.
- USDA (1996), *Agricultural Outlook*, Washington D.C., April 1996.
- USDA (2002), *WTO Agricultural Negotiations*, Office of Agricultural Affairs, U.S. Mission to the European Union, 3. september, 2002.
- Walther-Jørgensen, Aa. og T.V. Jensen (2001), *The CAP and the International Trade Negotiations*, København, 2001.
- WTO (1999), *Market Access: Unfinished Business*, Special Studies 6, Geneva, 1999.
- WTO (2002), *Proposal for Comprehensive Long-Term Agricultural Reform*, Submission from the United States, 23 June 2000, G/AG/NG/W/15.
- Young, C., E. Young and P. C. Westcott (1996), *The 1996 U.S. Farm Act Increases Market Orientation*, USDA, Information Bulletin Number 776, Washington D.C., 1996.
- Zobbe, H. (2000), "Landbrugspolitikken i USA og Europa - udvikling og påvirk Tidsskrift for Landøkonomi, 4/2000.

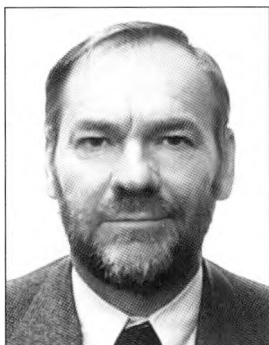

Tal landbrugsøkonomi med nogle, der har begge ben på jorden

Vi trækker gerne i arbejdstøjet og stiller op som sparringspartner. Uanset om det er den daglige drift, realkreditlån eller nye investeringer i fx staldbygninger og inventar, det drejer sig om. Kom ind og aftal et møde.

Udfordringer for EU's landbrugspolitik

Af direktør Lars Hoelgaard, Europa-kommisionen
E: Dortbe.Olsen@cec.eu.int

Udfordringerne for EU's landbrugspolitik er mangfoldige og formentlig stigende. Presset for reform kan opsummeres i følgende overskrifter:

- Udvidelsen af EU
- Finansiering af EU's budget, herunder den fremtidige finansiering fra 2007-2013
- Forhandlingerne om en ny landbrugs-aftale under WTO
- Presset fra udviklingslandene om bedre markedsadgang og særlig hensyntagen
- Civilsamfundets krav til et mere bæredygtigt landbrug under kriterierne økonomisk rationalitet, social balance og hensyn til miljøet.

Udvidelsen

Med hensyn til udvidelsen vil kravet til EU's landbrugspolitik være at indpasse de fremtidige nye lande med deres ineffektive struktur til EU-15's mekanismer. Uden en tilpasning vil der være risiko for, at en simpel videreførelse af de nuværende mekanismer på den ene side vil lægge stort pres på de nye landes landbrug. På den anden side vil store direkte betalin-

ger medvirke til at fastholde produktionsressourcer i små og ineffektive brug og hindre den nødvendige strukturtilpasning. Endelig er der risiko for, at integrering af de nye lande vil føre til en kraftig udvidelse af produktionen, hvor effektiviteten i dag ligger på et væsentligt lavere niveau i forhold til EU-15. Uden tilpasning vil det føre til nye problemer med markedsbalancen, problemer i forhold til WTO, risiko for stigende interventionslagre, budgetbelastning samt yderligere belastning af miljøet.

Finansieringen

Med hensyn til EU's finansiering er udgifterne til landbrugspolitikken faldet fra at udgøre 75% i 70'erne til nu 45% af EU's budget. På den anden side har kravet til at begrænse udgifterne været stadig stigende, ikke mindst fra tysk side med henblik på at begrænse det tyske nettobidrag. Tidligere fik UK held til at begrænse sit bidrag ved aftalen om at tilbageføre en del af de britiske betalinger, som finansieres af de øvrige medlemslande. Der er nu for perioden 2000-2006 et loft på udgifterne til garantisektionen på ca. 42 milliarder pr. år og for udgifterne til landdistriktspolitikken på ca. 5 milliarder pr. år. Der er i relation til udvidelsen ikke regnet med, at de nye lande skulle have andel i de direkte betalinger, idet der ikke bliver tale om noget prisfald og dermed heller ikke noget behov for kompensation. Kommissionen har imidlertid foreslået til trods herfor at indføre de direkte betalinger gradvis, startende med 25% i 2004 med fuld betaling senest 2013, idet man ikke mener at kunne forsvare en land-

brugspolitik i to hastigheder. Disse betalinger skønnes at medføre en samlet ekstra udgift på ca. 15 milliarder i 2015, hvis ikke der sker ændringer i politikken i mellemtiden. Dette beløb kan ikke holdes inden for, hvad der kan forventes som budgetramme efter 2007.

EU's budget

■ 2000-2006	Max per year
CAP - Guarantee	42 mia €
- Rural development	5 mia €
■ CAP - Expenditure	
1975: 75%	
2002: 45%	
■ Enlargement - Direct payments not foreseen	
Estimated expenditure + 15 mia € if no reform	
■ Ny finanseringsramme efter 2006	

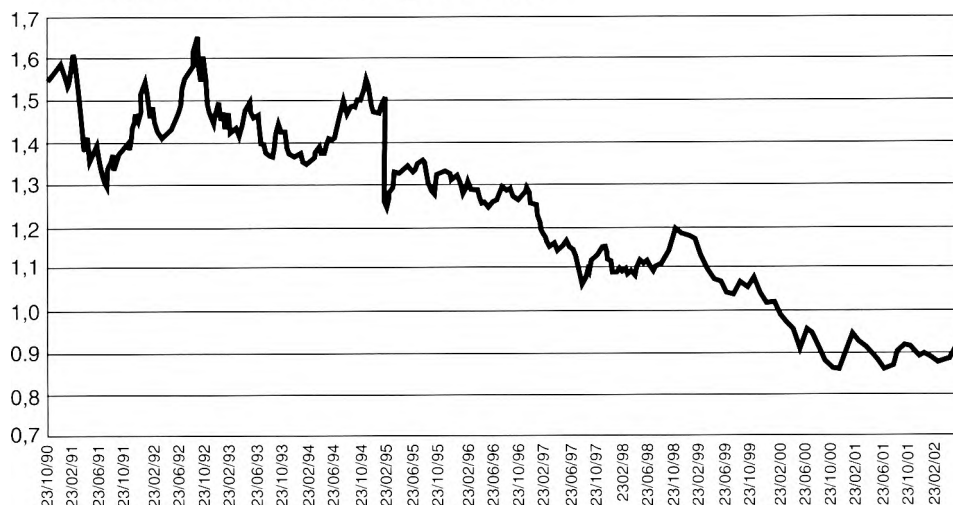
Ny landbrugsaftale

I relation til en ny landbrugsaftale under WTO er EU under stærkt pres for at afvikle sine eksportrestitutioner. Disse virker som en torn i øjet på tredjelande og kritiseres ikke mindst som værende skyld i at ødelægge markederne for udviklingslandene. I forbindelse med sænkningen af de garanterede kornpriser på i alt 45% som konsekvens af reformerne i 1992 og 1999 er behovet for eksportrestitutioner kraftigt reduceret. Dette hænger også sammen med en gunstig udvikling i dollarkursen. Imidlertid må man regne med, at markedssituationen ikke altid vil kunne tillade at eksportere korn og kornafhængige produkter såsom svinekød og fjerkræ uden brug af eksportrestitutioner, medmindre der sker en yderligere reduktion i de garanterede priser. Set i relation til en ny WTO-aftale med udsigt til en total afvikling af retten til at bruge eksportrestitutioner sættes EU under pres, og

en yderligere kornprissænkning er derfor foreslået.

USA har fremlagt et forslag til ny aftale, som indebærer fuld afvikling af restitutioner efter 5 år, bedre markedsadgang ved at reducere importafgifter og told på landbrugsvarer, der især satser på at reducere de høje tariffer. Endelig har USA foreslået at begrænse støtten til såkaldte handelsforvridende subsidier (røde boks i WTO) til max. 5% af værdien af det pågældende lands landbrugsproduktion. Dette forslag sætter EU under pres, hvor værdien af landbrugsproduktionen i USA og i EU er nogenlunde lige store målt med markedspriser, ca. 200 milliarder \$. USA's forslag vil dermed indebære, at de handelsforvridende subsidier reduceres i USA's tilfælde fra 19 til 10 milliarder \$ og for EU's vedkommende fra 61 til 12 milliarder \$, altså en væsentlig større tilpasningsbyrde. Med hensyn til eksportsubsidier vil dette også ramme især EU, men sandheden er, at USA bruger andre mekanismer til at støtte sin eksport. Udbredt anvendelse af gunstige eksportkreditter med højt subsidieelement og misbrug af fødevarerhjælp, som erstatter kommerciel handel. Disse måder at subsidiere eksporten på er i dag ikke underlagt disciplin, hvilket EU stiller krav om. Endvidere har USA et system med "deficiency payments" på korn og oliefrø, som tillader USA's producenter at sælge til lave priser uden at lide tab, idet de får dækket forskellen mellem den garanterede pris og markedsprisen. Det virker alt andet lige pristrykkende og som en indirekte subsidiering af såvel eksporten af korn som af det interne kornforbrug. Det er derfor afgørende for EU, at der som led i en samlet løsning med hensyn til eksportsubsidier også indføres disciplin på disse instrumenter, som USA benytter sig af.

Dollar versus Euro
- the downward trend is being reversed

Markedsnedgang

Presset fra udviklingslandene er stigende, godt hjulpet af NGO'er i de industrialiserede lande. Ikke mindst EU's sukkerpolitik er under kraftig kritik, hvor EU's sukkerpriser ligger tre gange over verdensmarkedsprisen. EU har i relation til WTO forhandlingerne klart tilkendegivet sin målsætning om særlig behandling af ulandene og har konkret gennemført en liberalisering af sin indførsel fra de mindst udviklede udviklingslande. Disse 48 lande har mulighed for at sende deres landbrugsprodukter til EU under den såkaldte "Everything but Arms"-aftale uden afgifter. Undtaget er ris og sukker, som kun gradvis bliver liberaliseret frem til år 2009.

I Johannesburg (World Summit on Sustainable Development) er kravet til en mere ligelig markedsadgang blevet bekræftet, og det må forventes, at ulandene ikke vil gå med til en ny WTO-aftale, uden at de får en væsentlig bedre aftale end Uruguay-rundens resultat fra 1994.

Bæredygtigt landbrug

Civilsamfundet lægger stigende pres på EU's landbrugspolitik, ikke mindst i lyset af de senere års fødevarekriser med hensyn til BSE, dioxin og fødevarer sikkerhed i al almindelighed. Kravet til bedre dyrevelfærd i relation til produktionsmetoder og transport af dyr bliver mere og mere fremtrædende. Miljøbelastningen af landbrugets produktion er ligeledes i fokus og bliver mere og mere en integreret del af vores politikformulering. I kraft af landbrugets faldende betydning i relation til antal beskæftigede og den stigende urbanisering er forståelsen for landbrugets forhold også formindsket, hvilket sikkert er en del af forklaringen. Adspurgte i et Eurobarometer var den almindelige holdning den, at man var enige i målsætningen om høj fødevarer sikkerhed, hensyntagen til miljøet og sikring af landbrugets indkomster, men at disse målsætninger ikke blev tilgodeset ved den nuværende landbrugspolitik.

Mid Term Review

Kommissionens svar på disse udfordringer er den såkaldte Mid Term Review-diskussion, som skal ses i forlængelse af mandatet fra Berlin i marts 1999 med kravet om midtvejsevaluering eller "unfinished business". Det skal også ses som resultat af topmødet i Göteborg, som lagde vægt på kravet om bæredygtighed også inden for landbrugspolitikken, og endelig resultatet af en række konsultationer med "stakeholders" - rundbordssamtaler, som kommissærerne Fischler og Byrne har gennemført inden for de sidste 18 måneder.

I sin Mid Term Review-kommunikation forsøger Kommissionen netop at give et svar på de ovennævnte udfordringer, hvor hovedelementet er afkobling af støtten forbundet til produktionen. I fremtiden skal støtten lægges fast på basis af historiske beløb som resultat af de enkelte markedsordningers støttebeløb. Støtten skal kanaliseres som en støtte pr. ha på basis af disse historiske beløb og ikke være koblet til et krav om produktion. Resultatet vil være markedsorientering med større frihed til den enkelte landmand og mindre pres på intensiv produktion af hensyn til miljøet. Støttebeløbene skal sikre indkomsterne for landmændene også i fremtiden og i kraft af sin afkobling kunne klassificeres i den grønne boks under en ny WTO-aftale. Den grønne boks er ikke udsat for krav om reduktion af støtten, idet disse støttebeløb er defineret som ikke-handelsforvridende.

Der er endvidere et forslag om dynamisk modulation, som skal overføre midler fra Søjle I (markedspolitikken) til Søjle II (landbrugsdistriktspolitikken). Det foreslås, at op til 20% af de direkte støttebeløb skal reduceres, og de opsparede midler skal tilbageføres til Kommissionen, der så vil fordele disse midler under Søjle II efter fordelingskriterier, som nærmere skal defi-

neres. Landbrugsdistriktspolitikken skal dermed styrkes, og der skal gives større frihed for de enkelte medlemslande til at tilgodese særlige forhold, ikke mindst at kunne støtte landmænd i ugunstigt stillede områder. Det vil være af betydning, ikke mindst i en situation, hvor landbrugsstøtten afkobles fra produktionen. Endelig skal støttebeløbene gøres afhængige af god landbrugsskik - cross compliance - i relation til fødevarerikkerhed, miljø, dyrevelfærd m.m.

Tidshorisont

Kommissionen agter at fremlægge sine konkrete forslag i november, der skulle muliggøre en beslutning i løbet af 2003 under græsk formandskab. Samtidig er det meningen, at udvidelsesforhandlingerne skal afsluttes ved topmødet i København i december 2002 med henblik på, at de nye medlemslande kan tiltræde i 2004 for at kunne deltage i valget til Europaparlamentet i 2004. Parallelt løber WTO-forhandlingerne, hvor de nuværende drøftelser i landbrugskomiteén i Genève køres intensivt under ledelse af formanden Stuart Harbinson. Det er hans hensigt at fremme et diskussionspapir enten i slutningen af året eller i begyndelsen af 2003, som skal sigte på tidsfristen "modalities" pr. 1. marts 2003, dvs. fremlæggelse af konkrete forslag til en ny aftale. Det er forudsat, at der skal afholdes en ny ministerkonference i WTO-sammenhæng i Mexico i september 2003. WTO-forhandlingerne skal afsluttes med virkning fra 1. januar 2005. Forhandlingerne om en ny finansieringsramme for EU i perioden 2007-13 vil blive påbegyndt i 2004 med afslutning senest 2006.

Der er således mange brikker, som skal falde på plads, for at det kan gå op i en højere enhed.

Giv Danmarks ældste landbrugsorganisation - Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab - en plads i dit *testamente*

Siden en flok fremsynede og indflydelsesrige mennesker med viden og interesse for dansk landbrug i 1769 dannede Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, har selskabet været med til at præge udviklingen i dansk landbrug. Nu som før er det fremtidens landbrug, der interesserer os - derfor mottoet ***med traditioner ind i fremtiden.***

Du kan være med til at bidrage til Landhusholdningsselskabets fortsatte placering som et uafhængigt ledende talerør omkring landbruget og det øvrige jordbrugs placering i samfundsdebatten ved at betænke Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab eller en af de mange fonde, selskabet administrerer.

Landhusholdningsselskabet administrerer nemlig en række fonde, der tilsammen har en kapital på ca. 9.000.000,- kr. Fondene begunstiger blandt andet forskning, uddannelse, studierejser og værdigt trængende personer samt Landhusholdningsselskabets informationsvirksomhed. Ved at betænke en - eller flere af de forskellige fonde, som Landhusholdningsselskabet administrerer, kan du være med til, at endnu flere kan få gavn og glæde af de årlige midler, der uddeles fra fondene.

Testamentariske gaver til en af fondene er fritaget for boafgift. Testamentariske gaver til Landhusholdningsselskabet vil efter konkret ansøgning til skattemyndighederne kunne blive fritaget for boafgift.

Ønsker du at høre nærmere om de forskellige fonde eller muligheden for at testamentere midler direkte til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, så kontakt sekretariatet på telefon 4341 1769.

Landbruget, WTO og Europa

*Af: seniorforsker Karsen Skjalm, Ph.D., Dansk Udenpolitisk Institut
E: ks@dupi.dk*

Emnet Europæisk landbrugspolitik er højaktuelt. Det gælder også for landbrugsforhandlingerne i Geneve. WTO's landbrugsforhandlinger har formelt været i gang siden begyndelsen af 2000 i overensstemmelse med WTO's såkaldte indbyggede dagsorden. Selvom der i den første fase blev fremsendt mange forslag fra overraskende mange lande, var det en almindelig opfattelse, at der først ville komme dynamik i forhandlingerne, hvis der blev givet grønt lys for en egentlig handelsrunde, som omfattede mere end landbrugsliberaliseringer og liberalisering af tjenesteydelser. Det politiske mandat til at indlede en ny handelsrunde - den første inden for rammerne af WTO - blev givet på WTO's ministerkonference i Doha, Qatar i november 2001.

Den ny handelsrunde, som formelt hedder Doha Udviklingsdagsordenen, men som jeg foretrækker at kalde for Doha-Runden, fordi forhandlingerne i al væsentlighed har form af en handelsrunde, er på papiret næsten ligeså omfattende og ambitiøs som den sidste handelsrunde, Uruguay-Runden. På det punkt følger Doha-Runden til dels en evolutionær trend i udviklingen af det multilaterale handelssystem siden Kennedy-Runden i midten af 60'erne, nemlig en stadig udvidelse af forhandlingernes tematiske bredde. Jeg skal ikke gå dybere ned i årsagerne til denne udvikling, men blot pege på nogle hovedårsager.

Frem for alt er handelspolitikken siden 1960'erne kommet til at dreje sig om mere end traditionelle instrumenter som

told og kvotaordninger. Man kan vælge at anskue den stadige udvidelse af den handelspolitiske dagsorden på flere måder:

For det første i takt med at toldsatserne er blevet reduceret, bl.a. gennem de tilbagevendende handelsrunder i GATT, er søgelyset blevet rettet mod andre instrumenter, politikker eller administrative procedurer og praksisser, som har en protektionistisk eller diskriminerende virkning. Udviklingen i GATT/WHO har her grundlæggende været den samme, som den der har fundet sted i EF/EU efter etableringen af toldunionen i slutningen af 60'erne. I modsætning til EF/EU har det i GATT/WTO ikke været en eksplicit målsætning at gennemføre et globalt fællesmarked, men den politiske udvikling går stille og roligt i den retning. Det ny fokus på ikke-toldmæssige handelsbarrierer skyldes et hyppigt fremført argument GATT-samarbejdets enorme succes med at reducere de betydelige toldbarrierer, der blev bygget op i mellemkrigstiden.

Mindst lige så rigtigt er det imidlertid at hævde, at landene siden i hvert fald 1970'erne har erstattet de klassiske handelsinstrumenter med nye instrumenter, som ofte er mere selektive og fordækte, og dermed mere effektive både i økonomisk og politisk forstand, end told og kvotaer. Som eksempler kan nævnes antidumping, frivillige eksportbegrænsninger og subsidier.

Hertil kommer for det andet, at det internationale handelssystem også på det økonomiske plan har undergået en bety-

delig udvikling, ikke mindst siden 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne. Eeks. har handelen med tjenesteydelser været i kraftig vækst, hvilket har gjort det naturligt at udvide det handelspolitiske samarbejde med en aftale om handel med tjenesteydelser: GATT-aftalen. Endvidere har innovation og viden fået al større betydning i forbindelse med udviklingen af nye produkter, hvilket i en række industrier - herunder især medicinalindustrien, underholdningsindustrien og softwareindustrien - har ført til et stærkt ønske om at opnå international retslig beskyttelse af sin nyskabte intellektuelle ejendom. Under Uruguay-Runden førte det politiske pres fra disse industrier til den såkaldte TRIPS-aftale. Endelig har den internationale økonomiske integration siden Uruguay-Runden ikke så meget været drevet af voksende handel med varer og tjenesteydelser som etableringen af globale produktions- og salgsnetværk. Store virksomheder opererer med andre ord i stigende grad globalt frem for med base i et enkelt land. Dette har gjort det relevant at drøfte, om der er behov for at udvide WTO-samarbejdet med multilaterale aftaler om konkurrence- og investeringspolitik.

For det tredje er der i det seneste tiår eller mere blevet skabt et politisk pres for at udvide den handelspolitiske dagsorden med emner, som kan synes knapt så handelsrelaterede, f. eks. miljøpolitik, lønmodtagerrettigheder, dyrevelfærd, sundhedspolitik og kulturpolitik. Der er to hovedårsager til dette nye politiske pres: for det første kan der peges på globaliseringsfrygten blandt visse grupper i de industrialiserede lande, dvs. at den økonomiske globalisering fører til et ræs mod bunden i nationale miljø- eller lønmodtagerstandarder eller til en udslettelse af

den kulturelle mangfoldighed. For det andet kan der igen peges på den handelspolitiske udvikling. Det væsentligste karakteristika ved den ny handelspolitik er, at den ofte ligger indlejret i sektorpolitikker, som førhen blev betragtet som eksklusivt nationale Sundhedspolitiske reguleringer, som f.eks. forbud mod hormonkød, eller miljøreguleringer, som f.eks. emissionsstandarder for biler, kan imidlertid have et protektionistisk eller diskriminerende islæt, og derfor har det været nødvendigt at udvikle (eller i nogle tilfælde opstramme de eksisterende) multilaterale handelsregler, som skal respekteres i forbindelse med gennemførelse af bl.a. miljø- og sundhedsregler. Dette har ganske naturligt aktiveret en række interessegrupper - miljøbevægelser, forbrugergrupper osv. - som førhen var usynlige på den handelspolitiske scene.

Endelig for det fjerde har udviklingslandene i det seneste tiår for alvor engageret sig i GATT/WTO-samarbejdet. Det er der også to grunde til. Den ene er, at udviklingslandene over en bred kam har forladt deres protektionistiske importsubstituerende økonomiske strategi til fordel for en mere åben og liberal handelspolitik. Den anden er, at de efter Uruguay-Runden ikke længere kan vælge og vrage mellem de aftaler, som de ønsker at deltage i. Selvom Uruguay-aftalerne indrømmede udviklingslandene en række særvilkår og løfter om teknisk bistand, resulterede aftalerne for mange landes vedkommende i en betydelig implementeringsbyrde. Mange udviklingslande har derfor insisteret på, at en ny handelsrunde i højere grad imødekom udviklingslandenes særlige vilkår og problemer. Dette har også bidraget til at udvide Doha-Rundens tematiske bredde.

Doha-Runden er berammet til at vare tre år med afslutning ved udgangen af 2004. Når man tager den omfattende dagsorden i betragtning virker dette som ønsketænkning.

Det er ikke usandsynligt, at handelsrunden kommer til at vare til 2007, hvor den amerikanske præsidents bemyndigelse til at forhandle internationale handelsaftaler udløber, og hvor EU's nye seksårige budgetramme gerne skulle være på plads. Sker det, at forhandlingerne må forlænges udover 2004 vil det heller ikke være et særsyn.

Det skete også under Tokyo-Runden i 1970'erne og under Uruguay-Runden.

Uruguay-Runden skulle efter planen være afsluttet efter 4 år i 1990, men forhandlingerne faldt først på plads i slutningen af 1993.

At det tog så lang tid at afslutte forhandlingerne skyldtes i grunden ikke så meget handelsrundens omfang og kompleksitet. På en række af de teknisk vanskeligste områder, f. eks. TRIPS-aftalen, var aftalerne mere eller mindre på plads omkring 1990.

Det skyldtes derimod vanskelighederne med at opnå en aftale på netop landbrugsområdet. Under Uruguay-Runden bestemte landbrugsforhandlingerne ikke blot tempoet i gennemførelsen af runden, men i nogen grad også dybden og rækkevidden af en række af de aftaler, der blev indgået på andre områder. Dette vil også komme til at ske i Doha-Runden og alene af den grund er det særligt vigtigt at holde øje med landbrugsforhandlingerne i Geneve.

Det er det også særligt set fra et dansk og europæisk synspunkt. En ting er, at EU's landbrugspolitik befinder sig i stormens øje i forhandlingerne. En anden ting

er, at hovedlinjerne i EU's landbrugspolitik meget vel risikerer at blive bestemt i Geneve og ikke i Bruxelles. Det forekommer derfor helt uforståeligt, at de danske medier stort set ikke interesserer sig for WTO-forhandlingerne.

Det er ofte blevet hævdet, at en dybere reform af EU's landbrugspolitik i realiteten er en indre nødvendighed, som skal ses i lyset af de sidste årtiers overproduktion og budgetkriser og ikke mindst den forestående udvidelse med de central- og østeuropæiske lande. I debatten om de nødvendige reformer af landbrugspolitikken er det ofte blevet fremstillet, som om presset fra WTO spiller en underordnet rolle. I virkeligheden forholder det sig omvendt. WTO's landbrugsaftale og de igangværende WTO-forhandlinger er den afgørende grund til at reformere landbrugspolitikken. Prøv blot at nærlæse Franz Fischlers senere aftaler.

Samspeilet mellem EU's budget og landbrugspolitik er da også mere kompliceret, end det ofte fremstilles. Hvis budgetpres var den væsentligste kilde til CAP-reformer, skulle man forvente, at reformerne ville føre til en reduktion af landbrugsudgifterne.

De empiriske erfaringer fra de to seneste store reformer, McSharry-reformen af 1992 og Berlin-reformen fra 1999 giver da også et mere broget billede: budgetudgifterne er nemlig vokset, selvom landbrugsudgifternes andel af BNP er faldet (fra omkring 2,5% i slutningen af 1980'erne til 1,5% i 1999). I samme periode er landbrugsproduktionens andel af BFI også faldet, hvilket i det mindste delvist forklarer, hvorfor landbrugsudgifternes andel af BNP er reduceret. Det efterlader det indtryk, at budgetpres i virkeligheden ikke er så vigtigt en kilde til reformer, som det ofte antages.

Efterårsseminar

En række politiske studier viser da også, at den første større CAP-reform, Mc-Sharry-reformen fra 1992 først og fremmest blev udløst af presset fra landbrugsforhandlingerne i Uruguay-Runden.

De budgetpolitiske virkninger af optagelsen af de østeuropæiske lande er også ofte blevet overvurderet.

En række nyere studier viser, at hvis landene fuldt ud integreres i den fælles landbrugspolitik, vil budgetudgifterne stige med ca. 9-13 mia. euro. Dette vil give en samlet budgetforøgelse på ca. 10% i forhold til den nuværende ramme på ca. 90 mia. euro. Udgifterne til landbrugspolitikken, som i øjeblikket har en budgetramme på 40 mia. euro, vil ganske vist stige med 25-33%. Det kan synes af meget, men de 9-13 mia. svarer til en forsvindende brøkdelt af det samlede BNP i EU.

Mon ikke EU's medlemsstater, hvis det virkelig brændte på, kunne finde de fornødne finansielle ressourcer til at finansiere denne del af østudvidelsen?

Anderledes problematisk stiller det sig med de restriktioner, som WTO pålægger EU's landbrugspolitik. WTO's landbrugsaf-tale hører nemlig til blandt de allermest vidtgående i WTO's aftalekompleks.

Formålet med landbrugsaftalen, som det kommer til udtryk i aftalens præambel og i art. 20, er nemlig intet mindre end gennemførelsen af en "fundamental reform" af WTO-medlemmernes landbrugspolitik. Med henblik på at tilvejebringe denne gennemgribende reform forpligter landene sig til:

- at omdanne alle ikke-toldmæssige handelsrestriktioner, såsom variable importafgifter og kvotasystemer til told, som herefter skal afvikles.

- at gennemføre en progressiv, men substantiel afvikling af eksportsubsidier.

- at gennemføre progressive, men substantielle reduktioner af alle former for handels- og produktionsforvridende indenlandske støtteordninger.

Med andre ord: Når WTO's landbrugsaf-tale er fuldt gennemført, vil EU for det første ikke længere have mulighed for at eksportsubsidiere for at komme af med sin overskudsproduktion.

For det andet må EU opgive såvel sit prisinterventionssystem som sit nuværende indkomstkompensationssystem til fordel for et subsidiesystem, som er totalt produktionsafkoblet og som ikke er handelsforvridende.

Og for det tredje vil EU på sigt ikke kunne beskytte sit landbrug gennem højere toldsats og toldkvotaordninger. Dette nødvendiggør, at EU's landbrug bliver konkurrencedygtigt, så det klarer sig på de markedsvilkår, der gælder på verdensmarkederne.

På papiret udgør WTO's landbrugsaf-tale altså et frontalangreb på de tre hovedelementer i EU's hidtidige højprispolitik på landbrugsområdet:

interventionsordningerne, eksportrestitutionerne og etableringen af ydre handelsbarrierer.

Hertil kommer, at EU på en række områder står i en særlig udsat situation. Først og fremmest tegner EU sig for ikke mindre end 90% af WTO-medlemmernes samlede eksportsubsidier. Med hensyn til indenlandske støtteordninger er EU stort set enebruger af den såkaldt blå kasse, som omfatter EU's kompensationsbetalinger. EU er også klart den største bruger af

den såkaldt gule kasse, der omfatter prisstøtte, som også er omfattet reduktionskrav. Særligt på eksportsubsidieringsområdet, som indtager en hovedrolle i forhandlingerne, har det altså været vanskeligt for EU at finde naturlige alliancepartnere.

Landbrugsaftalen taler dog om en fortløbende proces, så der er intet der begrunder, at den igangværende handelsrunde skal munde ud i en aftale, som resulterer i radikale landbrugsliberaliseringer. Liberaliseringerne kan i princippet gennemføres over mange handelsrunder. Noget andet er, hvordan et flertal af WTO-medlemmer ønsker at anvende aftalen. Her tegner der sig et relativt klart billede: et stort flertal af WTO-medlemmer ønsker betydelige liberaliseringer i den igangværende runde.

Det er velkendt, at Uruguay-aftalen ikke resulterede i væsentlige liberaliseringer. Det meste af runden blev brugt på at udforme en forhandlingsarkitektur for fremtidige liberaliseringer. Men netop den omstændighed, at Uruguay-Runden ikke førte til væsentlige liberaliseringer, har blot skærpet en række landes appetit.

Som under Uruguay-Runden kan man i den igangværende runde pege på tre hovedaktører eller alliancekonstellationer. USA, EU og den såkaldte Cairns-gruppe, som består af en række mindre landbrugseksporterende industri- og udviklingslande, herunder Australien, New Zealand, Canada samt latinamerikanske og asiatiske lande.

Som i Uruguay-Runden har EU allieret sig med bl.a. Japan, Korea, Schweiz og Norge.

Hertil kommer naturligvis de central- og østeuropæiske lande og Taiwan, der blev medlem fra årsskiftet. På den anden side står USA og Cairns-gruppen, som har

mange overlappende synspunkter, og som også delvist koordinerer deres positioner.

Det nye i forhandlingerne er, at der er kommet flere nye spillere til: De afrikanske lande har spillet en mere fremtrædende rolle i forhandlingerne, men ikke mindst kan man pege på en hård kerne af andre udviklingslande med Indien og Pakistan i spidsen. Senest er Kina kommet til.

Fælles for de nye spillere er, at de i deres positioner ligger ganske tæt på Cairns-gruppens vidtgående synspunkter, i det mindste når det gælder liberaliseringerne af industrilandenenes landbrugspolitik.

Tiden forbyder mig at redegøre detaljeret for forhandlingernes status indenfor de tre søjler i landbrugsforhandlingerne. Men lad mig nøjes med at give et par hovedindtryk:

For det første er det værd at hæfte sig ved, at USA og Cairns-gruppen samt en række af de omtalte udviklingslande denne gang har spillet særdeles hårdt og konkret ud. F.eks. har Cairns-gruppen foreslået, at eksportsubsidierne totalt skal afvikles indenfor tre år med 50% downpayment i det første år. USA har foreslået en total afvikling indenfor fem år, mens Indien f. eks. har foreslået en afviklingsperiode på blot to år. Til sammenligning foreslog USA under Uruguay-Runden en udfasningsperiode på ti år. Endvidere har USA, Cairns-gruppen og en kreds af udviklingslande foreslået massive beskæringer af pris- og indkomststøtte. Hvis USA's forslag vedtages, vil EU's pris- og indkomststøtte skulle beskæres med ikke mindre end 80%.

For at gøre en lang historie kort, så er EU altså under massivt politisk pres i Genève.

Hertil kommer, at EU's forhandlere endnu har meget lidt indenrigspolitisk manøvrerum.

Berlin-reformen udstak reelt parametrene for EU's manøvrerum, men den reform har USA og Cairns-gruppen for længst stemplet som klart utilstrækkelig.

Et stort flertal af WTO's medlemmer har krævet, at EU går klart videre i sine interne reformer, men så længe der i EU ikke er intern konsensus om nye landbrugsreformer, er det vanskeligt for ikke at sige umuligt for EU at spille konkret ud.

EU's hidtidige strategi er mere vagt gået ud på at koble landbrugsliberaliseringer sammen med andre emner.

I de konkrete landbrugsforhandlinger har EU koblet landbrugsliberaliseringer sammen med krav om anerkendelse af forsigtighedsprincippet, økonomimærkning og dyrevelfærd - emner som der ikke hersker den store tilslutning til i WTO. På det mere overordnede plan har EU koblet landbrugsliberaliseringer sammen med kravet om en bredere handelsrunde, som bl.a. også omfatter miljø, investerings- og konkurrencepolitik.

Problemet er her dels, at et flertal af WTO-lande ikke mener, at der er behov for at udvikle nye miljøregler, dels at et stort flertal af udviklingslande er skeptiske overfor at indlede nye forhandlinger om bl.a. investerings- og konkurrencepolitik. Det vil blot forøge deres implementeringsbyrde yderligere.

Et af hovedproblemerne med EU's koblingspolitik er, at den på mange områder ikke er helt indlysende. Man kan ganske vist hævde, at en bred handelsrunde er nødvendig for at etablere de trade-offs som kan sikre, at alle lande får noget med sig hjem.

Politisk set er det svært at se, hvilken

interesse EU har i at give indrømmelser på landbrugsområdet.

Det er derfor nødvendigt at kompensere EU for de 'tab', som EU vil opleve i landbrugsforhandlingerne (lad så ligge, at liberaliseringer af EU's landbrugspolitik i økonomisk forstand faktisk vil være en stor gevinst for EU). Men en række af de koblinger, som EU ønsker sig, er ikke indlysende. Det står f. eks. ikke tindrende klart, at der er behov for WTO-aftaler på investerings- og konkurrenceområdet. I det seneste tiår har alverdens lande kappedes om at tiltrække direkte udenlandske investeringer. De har derfor liberaliseret deres investeringsregimer i stor stil.

Så hvorfor er der så behov for en investeringsaftale, som kan fremme liberaliseringen af udenlandske investeringer. I øvrigt har det europæiske erhvervsliv mere eller mindre mistet interessen for en WTO-aftale efter de såkaldte MAI-forhandlinger i OECD brød sammen i 1997. Interessen for en konkurrenceaftale synes at være ligeså ringe. Indtil videre har der primært været behov for internationalt samarbejde om konkurrencepolitikken på tværs af Atlanterhavet, men her eksisterer der allerede et samarbejde mellem de europæiske og amerikanske myndigheder.

EU's interne politiske krav har været stærkere på miljøområdet, hvor en stærk koalition af miljø og forbrugergrupper bl.a. kræver, at WTO accepterer forsigtighedsprincippet, og at der udarbejdes klare regler for bl.a. forholdet mellem multilaterale miljøaftaler og WTO's regler, men i Geneve har EU endnu ikke fundet gehør for sine synspunkter. Et er, at WTO f. eks. på det vigtige fødevarerområde faktisk allerede anerkender forsigtighedsprincippet, noget andet er, at mange andre lande ikke anerkender EU's noget løsagtige brug af princippet.

Endvidere hævder mange WTO-lande at WTO's regler allerede er tilstrækkeligt fleksible til at håndtere evt. problemer med multilaterale miljøaftaler, og at problemet endnu ikke har vist sig aktuelt.

Situationen står derfor i skærende kontrast til Uruguay-Runden. Her eksisterer der en magtfuld koalition af bl.a. amerikanske og europæiske erhvervsinteresser, som pressede på for aftaler om intellektuel ejendomsret og handel med tjenesteydelser. I de igangværende forhandlinger har erhvervslivet med undtagelse af enkelte serviceområder været bemærkelsesværdigt tavs. Banen er dermed blevet overladt til WTO-kritiske grupperinger, som enten ønsker det handelspolitiske samarbejde rullet tilbage eller udvidet med emner, som både er overordentligt kontroversielle, og hvis plads på WTO's dagsorden er knapt så indlysende.

I de kommende uger og måneder går landbrugsforhandlingerne ind i den første afgørende fase. Inden marts 2003 skal de nærmere forhandlingsmodaliteter nemlig aftales. Hvor store beskæringer af eksportsubsidier og indenlandsk støtte, og hvor store reduktioner af toldsatserne skal man sigte efter.

På den næste ministerkonference i Cancun, Mexico i september 2003 skal der tages stilling til om handelsrunden skal udvides med ny emner som konkurrence og investeringspolitik.

Landhusholdningsselskabets hædersbelønninger

Landhusholdningsselskabets sølvmedaljer hører til de sjældne udmærkelser inden for landbruget.

"For lang og tro tjeneste"

Medaljen tildeles efter indstilling af de landøkonomiske foreninger. I betragtning kan komme medhjælpere, landarbejdere og husbestyrerinder inden for landbrug, havebrug eller skovbrug, som har gennemført lang og tro tjeneste. Der uddeles indtil 25 medaljer årligt. Medaljen præges i sølv og ledsages af selskabets diplom.

"Den Fortiente til Ære"

Selskabet belønner særlig fortjenstfuld virksomhed inden for det praktiske landbrug samt inden for det landbrugsfaglige oplysningsarbejde og lignende. Der uddeles indtil 3 medaljer årligt. Medaljen præges i sølv.

Ansøgningsskema kan rekvireres hos Landhusholdningsselskabet. Uddeling foretages løbende.

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Understøttelsesfond

Fondens formål er at uddele legatportioner til værdige, trængende personer, der har, eller har haft tilknytning til dansk jordbrug som selvejende eller forpagtere samt børn eller enker efter disse.

Der kan endvidere ydes støtte til uddannelse inden for dansk jordbrug samt til hædersbevisninger til personer, der har ydet en særlig fortjenstfuld indsats i jordbrugets tjeneste.

Ansøgningsskema, der kan rekvireres i sekretariatet, evt. på telefon 4341 1769, indsendes inden den 1. maj 2003 til:

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Den globale landbrugspolitik

Af lektor Christian Friis Bach, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole
E: Christian@FriisBach.dk

I en debat om verdens fødevarerforsyning og landbrugspolitik er der kun ét rimeligt og retfærdigt udgangspunkt. Det er hensynet til de 700 millioner mennesker, der lever i fødevarerusikkerhed, de millioner af småbønder, der lever i fattigdom og de 150 millioner børn, der er fejl- og underernærede. At sikre de mennesker mad på bordet burde være udgangspunktet for enhver debat om landbrugspolitik.

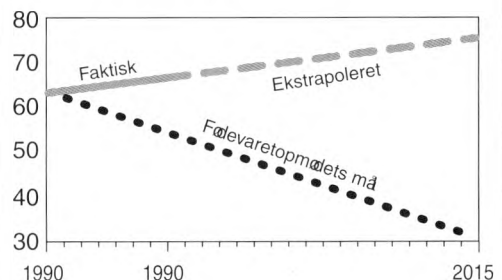
Det går endda den forkerte vej i en række lande. I mere end halvdelen af verdens fattigste lande er fødevarer sikkerheden faldet i 1990'erne, og antal fødevarer- usikre mennesker stiger, selv om FN på fødevarer topmøderne gang på gang lover, at tallet skal falde (se figur 1). Antal fejl og underernærede børn - en af de mest pålidelige indikatorer for fødevarer usikkerhed - falder ganske vist i Asien, men stiger i Afrika.

Udviklingen

Ansvar for den udvikling ligger i høj grad hos ulandene selv. I et forsøg på at skaffe billig mad til vælgerne i byen og inspireret af de tidlige udviklingsøkonomer, der så investeringer og industrialise-

ring som kilden til vækst og velstand, valgte stribevis af ulande at negligere, ja, endda beskatte, landbruget. Et omfattende studie fra Verdensbanken i starten af 1990'erne viste, at ulandenes regeringer i perioden fra 1960-1984 samlet havde beskattet landbrugssektoren med i gennemsnit 30% - heraf udgjorde de direkte skatter, typisk eksportskatter, kun 8 procent, mens resten var indirekte skatter på grund af favoriseringen af industrien og dårlig økonomisk politik. Dertil kommer helt utilstrækkelige investeringer i forskning og udvikling i landbrugssektoren. Mens de rige lande typisk fører 2-3 procent af den samlede værditilvækst i landbruget tilbage til forskning og udvikling i landbrugssektoren, så ligger de fleste ulande helt nede på 0,5-1 procent. Endelig er verdens fattige lande plaget af dårlige institutioner og infrastruktur. Det

Figur 1. Udviklingen i antal fødevarer usikre mennesker.

Kilde: Fremstillet af Per Pinstrup-Andersen, IFPRI baseret på data fra FAO, *The State of Food Insecurity in the World 2001* (Rom: FAO, 2001)

Efterårsseminar

gør det svært for landmændene at komme af med deres varer til tiden, og talrige landbrugsprojekter er slået fejl, fordi produkterne er strandet, rådnet eller bare ikke blevet solgt på grund af elendig infrastruktur. Det har fået mange småbønder til at give op og koncentrere sig om bare at producere mad nok til familien.

Så der er ingen tvivl om, at ulandene - og deres rådgivere i de rige lande - har haft en væsentlig del af skylden for en fejlslagen landbrugspolitik og fødevarerproduktion.

Men når det er sagt, så er der heller ingen tvivl om, at de rige lande, gennem deres landbrugspolitik, bærer en del af skylden for de problemer, landmænd i de fattige lande står over for. Kombinationen af produktionsstøtte, importbarrierer og eksportsubsidier i de rige lande har ført til lavere verdensmarkedspriser; færre eksportmuligheder for verdens fattige lande; mindre forarbejdning i ulandene fordi toldsatserne typisk er steget med forarbejdningsgraden, og endelig har det overført de prissvingninger, der ellers ville have været på det europæiske marked til verdensmarkedet. Så de høje priser og stabiliteten for europæiske landmænd har haft en skyggeside: Lavere og mere ustabile priser for landmænd i resten af verden. Og dårligere mulighed for at opbygge den forarbejdningsindustri, der i mange lande er helt afgørende for at fastholde værditilvæksten i landet.

Det er en generel historie, men eksemplerne er talrige. Oksekød blev i 1990'erne sendt fra EU til Vestafrika og det sydlige Afrika med eksportsubsidier på op til 50%. Det betød, at de lokale oksekødsproducenter - blandt andet nomaderne i det tørre Sahel-område - blev udkon-

kurreret. EU sendte mælkepulver med eksportsubsidier på 80-90 procent af verdensmarkedsprisen til Jamaica, hvor de lokale mejerier og mælkeproducenter blev udkonkurreret. Tomater fra Marokko kan kun slippe uhindret ind i EU i bestemte måneder, i bestemte mængder og til en bestemt minimumspris. Endnu værre bliver det af, at de seneste reformtiltag i den europæiske landbrugspolitik primært har været vendt mod øst og vest. Reformerne er sket for at sikre optagelsen af de østeuropæiske lande i EU og for at tilgodese USA i de globale handelsforhandlinger. Der er sket meget lidt, for ikke at sige intet, på produkter som sukker, frugt og grønt, vin, tobak og oliven - produkter hvor ulandene ellers er meget konkurrencedygtige, fordi de kræver store mængder arbejdskraft. Det har ulandene nok af.

Handelsbarrierer

Men selv i de tilfælde hvor adgangen for landbrugsprodukter til EU er blevet forbedret - og det er den ikke mindst for de allerfattigste ulande - er det ingen garanti for succes for de fattige lande. For i takt med at de gamle handelsbarrierer forsvinder, dukker nye og sindrige handelsbarrierer op. Det er tekniske standarder og især sanitære og fytosanitære standarder - dvs. standarder indført af hensyn til sundheden for mennesker, dyr og planter. De standarder står i stigende omfang i vejen for ulandenes eksportmuligheder. Både fordi ulandene ikke kan overholde standarderne, men også fordi de, selv hvis de kan overholde dem, ikke kan bevise, at de kan overholde dem. De mangler kontrolsystemer, laboratorier, og de mennesker der kan sikre en god og pålidelig kontrol. Derfor bliver de i stigende grad marginaliserede på de stadigt mere krævende markeder i de rige lande. Og

der er talrige eksempler på standarder, som er meget diskutabile. Et af de mest dokumenterede eksempler er de europæiske standarder for aflatoxin. EU har indført en grænseværdi for indholdet af aflatoxin i bl.a. nødder og figner, der er lavere end de internationalt gældende grænseværdier.

Ifølge Verdensbanken redder de strengere europæiske standarder omkring 1,4 menneskeliv om året i Europa - mennesker som er særligt følsomme overfor aflatoxin, spiser for mange nødder og figner og får leverkræft. Men den lavere grænseværdi koster Afrika 670 millioner dollar om året i tabte eksportindtægter i forhold til, hvis EU havde indført den internationalt vedtagne standard. Rime- ligt? Eller skjult protektionisme. Og hvor mange mennesker vil 670 millioner dol- lar kunne redde i Afrika?

Andre eksempler er dårligere belyst: Ananas fra Ghana der blev afvist fra den ene dag til den anden på grund af et gult farvestof. Afskårne blomster fra Kenya der, fra januar 2003, skal igennem en så omfattende kontrol i Amsterdam, at de vil visne og være værdiløse. Landbrugs- produkter fra Mozambique, der blev afvist pga. en koleraepidemi, selv om sagkundskaben forsikrede om, at kolera ikke kunne overføres via produkterne. Appelsiner fra Sydafrika der blev afvist på grund af en lille - og efter sigende uskadelig - sort plet. Et uoverskueligt virvar af standarder og regler, der gør det vanskeligere og vanskeligere for ulandene at konkurrere. Det skal der gøres noget ved. Ulandenes interesser skal afvejes mod forbrugernes - og som minimum skal ulandene hjælpes til at indføre og overholde de stadigt skrap- pere krav.

Endelig står ulandenes landmænd overfor et helt nyt sæt af problemer: Intellektuelle ejendomsrettigheder. TRIPS- aftalen om intellektuelle rettigheder, der trådte i kraft i Verdenshandelsorgani- sationen, WTO, i 1995, kræver, at alle ulan- de skal indføre sortsbeskyttelse for plan- ter. Patenter på plantesorter vinder frem. Sammen med udviklingen af hybridplan- ter og terminator-gener vil det i stigende grad gøre det svært for fattige landmænd at producere deres egen såsæd. Og ende- lig så betyder den stærkt stigende paten- tering af DNA-sekvenser, arvemassen i planter og dyr, at kontrollen med nye sor- ter og dyreracer vil blive endnu mere massiv. Den udvikling kan få vidtgående negative følger for verdens fattige land- mænd.

Beskyttelsen af plantesorter og land- brugsteknologi vil føre til flere omkost- ninger for verdens fattige landmænd og for fattige lande. Det kan ikke vises, at beskyttelsen af plantesorter har bidraget til øget privat forskning eller øget tilgæn- gelighed af nye sorter i ulandene. Patenter og anden beskyttelse, ikke mindst paten- teringen af DNA-sekvenser, bliver tværti- mod i stigende grad en hindring for forsk- ning - ikke mindst i de fattige lande. Og beskyttelsen af plantesorter fører, ikke mindst i kombination med genteknologi, til en stærkt øget markedskoncentration i den globale branche for såsæd og land- brugsteknologi. Endelig så forværres ten- densen mod patentering og privatisering af, at støtten til den internationale offent- lige landbrugsforskning er faldende. Her står verdens fattige landmænd overfor kolossale udfordringer - og det samme gælder i øvrigt for landmænd i de rige lande. Men landmænd i de rige lande har råd til at skaffe sig den bedste og nyeste landbrugsteknologi og såsæd. Det har

landmænd i fattige lande ikke. Her er der al mulig grund til at være yderst varsom.

Konklusion

At styrke fødevareproduktionen og bekæmpe fattigdommen på landet i verdens fattige lande er derfor ikke en enkel sag. Det vil kræve en kompleks indsats i mange lande og over lang tid. Mest påtrængende er det at,

- Fjerne de negative politikker overfor landbruget i verdens fattige lande.
- Øge støtten til forskning, udvikling og rådgivning.
- Investere i institutioner og infrastruktur i ulandene.
- Eliminere produktionsforvridende støtte, eksportsubsidier, told og toldeskaler i de rige lande.
- Reducere de ikke-toldmæssige barrierer (SPS, TBT) overfor ulandene og bidrage til, at landene selv kan overholde og overvåge de mange nye standarder.
- Støtte en udviklings-/fødevareboks i WTO, så verdens fattige lande får bedre muligheder for at støtte og udvikle landbrugssektoren.
- Give de fattige lande langt mere lempelige intellektuelle rettigheder på landbrugsområdet.
- Øge overførslen af tilpasset landbrugsteknologi til verdens fattige lande.

Det er den vigtige og nødvendige dagsorden for en bedre og mere retfærdig global fødevareforsyning. Det er i de fattige landmænds interesse. Men det er også i ulandenes og vores interesse. Hver gang der skabes en krone i indtægt til landmænd i fattige lande, stiger indkomsten i hele landet med 2½ krone, fordi fattige landmænd bruger deres indkomst lokalt, og fordi de sparer op og investerer lokalt. Vækst i landbruget er derfor i mange fat-

tige lande helt afgørende for at skabe vækst i resten af landet. Og når ulandene får økonomisk vækst og velstand betyder det flere eksportmarkeder, mere vækst og velstand for den rige del af verden. Og det giver stabilitet, fred og sikkerhed.

Der er al mulig grund til at komme i gang.

Mælk, der kun er ca. 24 timer undervejs fra ko til køler - det er ideen bag Arla Foods' Døgnfrisk Mælk-koncept, der omfatter Arla's 1 liter sødmælk, letmælk, minimælk og skummetmælk.

...der malkes...

Hver dag året rundt sørger 65.000 køer, 1.500 landmænd og mere end 1.000 mejeri- og terminalmedarbejdere samt distributionschauffører for, at danskerne kan få frisk mælk. Sådan har det været siden mandag den 28. september 1998, hvor daværende MD Foods med lanceringen af Frisk Mælk ændrede "mælkens døgn", så der nu kun går ca. et døgn mod tidligere op til tre døgn, fra koen malkes, til den første mælk er i butikkerne.

Arla Døgnfrisk Mælk er i butikkerne dagen efter, at køerne er malket og samme dag, som mælken bliver tappet.

Tidligere blev mælken hentet hver anden dag om aftenen. Tapningen begyndte om morgenen den følgende dag, og mælken blev kørt ud til butikkerne enten samme dag eller dagen efter.

Bag lanceringen af Døgnfrisk Mælk lå et stigende ønske fra forbrugernes side om friske fødevarer og nærhed til produktionen. På kartonerne kan man således se, på hvilket mejeri mælken er tappet samt datoen og det nøjagtige tidspunkt for tapningen.

...der nydes...

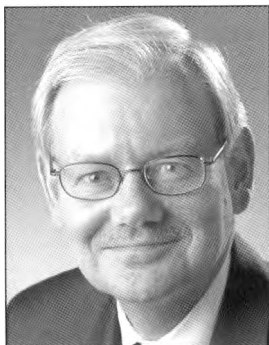
Overgangen til Døgnfrisk Mælk betød en gennemgribende omlægning af såvel indsamling, tapning som distribution. Omkring 900 medarbejdere fik lagt deres arbejdstider om. Medarbejderne i tapperierne gik fra dag til nat, mens terminalarbejdere og distributionschauffører skulle møde tidligere. Samtidig betød lanceringen af Døgnfrisk Mælk, at de fleste af landets butikker fik ændret anløbstiderne. Alle led i processen er presset ned til et minimum af tid for at kunne få alt til at hænge sammen, og der ligger et imponerende stykke logistikarbejde bag.

FRA KO TIL KØLER PÅ 24 TIMER

Europæisk landbrugspolitik ved en skillevej - betydningen for dansk landbrug

Af adm. direktør Klaus Bustrup, Landbrugsraadet.
E: bea@landbrug.dk

Det overordnede tema for dette seminar, "Europæisk landbrugspolitik ved en skillevej" og titlen på mit indlæg "Betydningen for dansk landbrug" kalder på mindst to vinkler: Hvilken betydning har europæisk landbrugspolitik for dansk landbrug, og hvad betyder det for dansk landbrug, hvilken skillevej vi vælger? Jeg vil i mit indlæg forsøge at svare på de to spørgsmål.

Det vil jeg gøre ved at træde et skridt tilbage for at genkalde, hvorfor vi i dansk landbrug mener, det vi gør.

Udgangspunktet for disse overvejelser er en konstatering af, at den internationale landbrugspolitiske udvikling efterhånden befinder sig i en permanent reformtilstand. WTO-forhandlinger, EU's udvidelse mod øst og nye reformer af EU's landbrugspolitik kan afgørende ændre dansk landbrugs vilkår. Derfor er det ikke udelukkende et spørgsmål om, hvilken vej vi skal vælge, men nok så meget et spørgsmål om, hvor meget vi kan påvirke andre til at vælge den vej, som vi også vil gå.

FORUDSÆTNINGER OG UGGANGSPUNKT FOR DANSK LANDBRUG

Udgangspunktet for dansk landbrugs holdning til den landbrugspolitiske udvikling er dansk landbrug, som det er i dag. Det kan synes at være selvindlysende, men hvis man lytter til den danske debat, får man ofte det indtryk, at den er mere eller mindre løsrevet fra vores udgangspunkt.

Og hvad er så udgangspunktet for dansk landbrug i dag? En måde at beskrive det på er ved at se på en række faktorer som

- Struktur
- Politiske rammevilkår
- Viden og knowhow
- Natur
- Produktion.

Struktur

Dansk landbrugs struktur er resultatet af en lang udvikling. Resultatet er relativt store enheder - også i international målestok. Det gælder både i primærleddet og i forsynings- og forarbejdningsleddet, hvor store andelsselskaber markerer sig blandt de største i Europa.

Men strukturer er ikke nødvendigvis "big is beautiful", men snarere "survival of the fittest". Derfor er det vigtigt, at det for dansk landbrug gælder, at der uanset størrelse generelt er tale om enheder - bedrifter og selskaber -, der matcher kravene på markedet og er veldrevne.

Politiske rammevilkår

De politiske rammevilkår, som dansk

landbrug lever under, reguleres af såvel det danske politiske system, af EU, men også af internationale aftaler. Men de vilkår, der stiller dansk landbrug anderledes i forhold til vores kollegaer, er i sagens natur de danske.

Når man taler om dansk landbrug ved en skillevej, er det uhyre vigtigt at være sig bevidst, hvad det er for internationale rammevilkår, som dansk landbrug må indordne sig under.

Som det er nu, lever dansk landbrug på godt og ondt under de vilkår, som det danske samfund generelt er indrettet under. Det indebærer blandt andet, at det danske politiske system stiller en række specifikke krav til landbruget. Der er eksempelvis høje krav til hensyn til miljøet, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed. Krav, der - med ganske få undtagelser - ikke stilles til landbruget i andre lande i samme målestok.

Det afgørende i denne sammenhæng er imidlertid at påpege, at de politiske rammevilkår i Danmark grundlæggende behandler dansk landbrug som en økonomisk sektor. Dette er delvis i modsætning til mange andre lande, hvor en lang række andre hensyn - ikke mindst sociale - har spillet ind i de politiske rammer, man har givet landbruget.

Natur

De naturvilkår, vi producerer under, er i sagens natur stort set givne. Der findes områder, hvor klimaet er mildere og mere frugtbart; men der, hvor vi måske adskiller os fra de fleste andre lande, er, at vi stort set ikke har marginalområder, som vi har skullet tage politisk hensyn til: naturen i Danmark er - sammenlignet med andre lande - meget homogen.

Viden og knowhow

Når man skal forklare, hvorfor dansk landbrug har været succesfuldt, er det ikke nok at henvise til de ovenfor nævnte ting. Den måske vigtigste faktor er det, som man i mangel af bedre kan kalde viden og knowhow. Det er ikke tanken her at diskutere, hvordan vi er nået til det niveau, vi er i dag. Men en meget lang tradition for videndeling i alle led af produktionen - og en tæt integration mellem leddene er vigtige faktorer.

Produktionen

Med udgangspunkt i de ovenfor nævnte faktorer har dansk landbrug formået at nå en position, hvor man er blandt de væsentligste landbrugslande i verden.

Den position er nået via en stor især animalsk produktion; en produktion, der for ca. to tredjedele vedkommende eksporteres til EU og tredjelande.

KAREKTERISTIK

Kort formuleret så er dansk landbrug karakteriseret ved:

- En effektiv struktur i primær-, forsynings- og forarbejdningsleddet
- Nogle politiske rammevilkår, der medfører et højt omkostningsniveau, men samtidigt bidrager til en høj effektivitet i alle led
- En homogen natur der giver gunstige vilkår for landbrugsproduktion
- Et meget højt vidensniveau, der måske er den væsentligste forklaring på vores succes.
- Resultatet er en stor især animalsk eksportorienteret produktion.

En forståelse af dansk landbrugs holdning til den fremtidige udvikling af land-

brugspolitikken må tage udgangspunkt i dette.

PRIORITETER

Dansk landbrugs nuværende gunstige position er imidlertid ikke en naturgiven ting. Landbrugspolitikken - og vores rammevilkår generelt - er under konstant ændring. Det er derfor vigtigt for os, at vi hele tiden forholder os til det, vi kan se, fremtiden byder os, og at vi har mulighed for at bygge videre på det, som vi indtil nu har nået.

Jeg vil kort opridse nogle af de vigtigste prioriteter for dansk landbrug:

Dansk landbrugs prioriteter

- Globale løsninger
- Fri markedsadgang
- Lige konkurrencevilkår
- Hensyn til miljø, dyrevelfærd mv.
- Høj fødevarer sikkerhed
- Indflydelse

Globale løsninger

Som en slags overskrift for alle dansk landbrugs prioriteter gælder det, at med udgangspunkt i vores store eksportafhængighed, vil globale løsninger være af afgørende vigtighed.

Især på tredjelandsmarkederne er fælles regler - og kendskab til disse - uhyre vigtige, specielt hvis alternativet er et ureguleret anarki med vilkårlige reguleringer. Forskellen på de to situationer er stor for en eksporterende virksomhed.

Fri markedsadgang

Vores store eksportorientering betyder, at en fri markedsadgang er central for dansk landbrug.

Den væsentligste forhindring for markedsadgang er en høj importtold. Det er derfor i vores interesse, at der på WTO-niveau indgås aftaler om en gradvis reduktion af de nuværende toldsatser.

Ud over told er forskellige tekniske handelshindringer den væsentligste hindring for dansk eksport. Alene de sidste par år er der en række eksempler på, at vi er blevet mødt af lukkede grænser som følge af tekniske handelshindringer. Resultatet er hver gang pludselige afsætningsmæssige problemer med store økonomiske tab til følge.

En stram internationalt fastlagt regulering af mulighederne for at introducere handelsbegrænsninger er derfor vigtig for Danmark. Det kan eksempelvis være via SPS-ordningen under WTO.

Lige konkurrencevilkår

På såvel eksport- som hjemmemarkedet er det afgørende, at dansk landbrug får lov til at konkurrere på rimeligt lige vilkår. Det er som bekendt langt fra altid tilfældet. Forvridning af konkurrencen kan ske som følge af støtte til vores konkurrenter. BSE-sagen er et klart eksempel, hvor dansk oksekød, især ikke fra starten, blev ydet den samme nationale kompensation, som vores kollegaer i de andre EU-lande. Derfor er statsstøtteregler et vigtigt område for os.

Det mest alvorlige er dog særkrav på dansk landbrug, hvor de følgende meromkostninger ikke honoreres i en merpris på markedet. Dermed også sagt, at særkrav ikke nødvendigvis er et problem, men hvis forbrugerne ikke er villige til at betale den højere pris, så bliver kravene let reduceret til politisk demonstration: markedet overtages af en anden produk-

tion, der ikke overholder de danske krav - måske endda en produktion med lavere krav end den danske i udgangssituationen.

Det efterhånden klassiske eksempel er den danske ægproduktion, hvor et nettoeksporterende erhverv over en kort årrække reduceres til et nettoimporterende erhverv.

Hensyn til miljø og dyrevelfærd m.v.

At krav til miljø og dyrevelfærd kan virke konkurrenceforvridende skal ikke virke som et figenblad for, at der ikke skal stilles krav til dyrevelfærd og miljø. For dansk landbrug er det en prioritet, at hensyn til miljø og dyrevelfærd i WTO-regi bliver et legitimt mål for kompenserende støtte. Netop for at undgå at effekten af højere krav bliver en konkurrenceforvridende særbyrde.

Høj fødevarer sikkerhed

Høj fødevarer sikkerhed er et af dansk landbrugs væsentligste konkurrenceparametre - og derfor naturligvis en væsentlig prioritet for dansk landbrug, men også for danske forbrugere. Vi vil ikke gå på kompromis med fødevarer sikkerhed!

Det må derfor sikres, at der stilles betingelser til importerede produkter, der står i forhold til kravene til vores egne produkter.

Indflydelse

Slutteligt skal det nævnes, at for dansk landbrug betyder vores størrelse globalt set - holdt op imod det globale markedes betydning for Danmark - at vi til enhver tid må søge indflydelse. Også om nødvendigt på bekostning af vores egne politiske markeringer og profil.

VORES OMVERDEN

I en analyse af den omverden, hvor vores prioriteter skal sættes igennem, er der to kendsgerninger, som man skal erindre sig:

- I. Landbrug er forskelligt globalt - og derfor er de forskellige landes prioriteter - og dermed landbrugsstøtten og landbrugspolitikken - forskellig fra land til land.
- II. Markedsøkonomi som fundament for produktionen af landbrugsvarer er ikke globalt accepteret.

Det skal man ikke ret langt fra væk Danmark for at konstatere, og det gælder såvel inden for som uden for EU. Dermed også sagt, at i EU, hvor vi i første omgang skal søge indflydelse, ligger holdningerne langt fra den rene liberalistiske markeds politik.

FORSKELLIGE LANDE - FORSKELLIGE POLITIKKER

Hvis man grafisk skal beskrive situationen, som den ser ud fra mange landes synsvinkel, så kan denne principskitse illustrere det: Landbrugspolitikken - og dermed støtten - udligner de forskelle, der er i landbruget i de forskellige lande. Forskelle, der kan være udløst af forskelle i naturgivne forhold, strukturer etc. Set fra disse landes synsvinkel, berettiger landbrugets betydning økonomisk, socialt og kulturelt i store områder til fulde den førte politik. Og når alt kommer til alt, så er det jo det politik er til for, ellers skulle vi have økonomer til at styre tingene. Men jeg vil med henvisning til principskitzen understrege, at man jo sagtens kan kombinere dette med en gradvis reduktion af støtten. Rent faktisk er det sådan jeg opfatter landbrugsaftalen i Uruguay-runde aftalen.

At landbrug skal behandles som enhver anden økonomisk sektor - og underkaste sig markedsøkonomien fuldt og helt - er til gengæld næsten ubetinget den "politisk korrekte" holdning i Danmark. Men når al erfaring viser, at politik afgøres på midten, bør det give overvejelser om, hvordan vi får størst mulig indflydelse.

Risikoen er, at meget markante krav om støtteafvikling og øget markedsorientering i EU bliver opfattet som så yderligt-gående, at man mister indflydelse.

Men når det er sagt, så skal det understreges, at bevægelsen på langt sigt i den internationale landbrugspolitik er klar. Tendensen er:

- Øget liberalisering
- Mindre støtte
- Mere fokus på fødevarerikkerhed (forstået som food safety) og mindre fokus på fødevarerikkerhed (forstået som food security)
- Øget fokus på landbrugets betydning for landdistrikterne.

DANSK LANDBRUGS HOLDNING TIL DEN FREMTIDIGE LANDBRUGSPOLITIK

Dansk landbrugs landbrugspolitiske holdning

Vores holdning til den fremtidige landbrugspolitik er forhåbentlig velkendt. I én sætning kunne den formuleres som:

"En global, gradvis, fleksibel og bæredygtig reduktion af landbrugsstøtten".

Umiddelbart ligger vores holdning tæt på der, hvor jeg påpegede, at landbrugspolitikken også internationalt set på langt sigt er på vej hen. Men ret beset ved vi ikke hvornår - og om overhovedet - vi når derhen.

Dansk landbrugs holdning til den fremtidige landbrugspolitik

"En global, gradvis, fleksibel og bæredygtig reduktion af landbrugsstøtten"

Af samme grund er vi selvfølgelig også meget optaget af, hvordan dansk landbrug behandles undervejs fra A til B. Lidt firkantet sat op kan vejen gå over faldende priser og indkomster, konkurser, gældssaneringer etc. Eller den kan gå over en gradvis tilpasning, hvor erhvervet over en længere årrække får mulighed for at tilpasse sig en ny virkelighed.

Det bør ikke kunne undre, at det er det andet alternativ, der tiltaler os. Netop fordi det er vores faste overbevisning, at vi med vores udgangspunkt - som jeg beskrev indledningsvis - kan klare os. Men det helt afgørende - og det kan ikke gentages ofte nok - er, at der er tilstrækkelig tid til at tilpasse sig den nye virkelighed.

Jeg vil slutte af med nogle kommentarer til de aktuelle spørgsmål: midtvejsevalueringen, EU's udvidelsesforhandlinger og WTO-forhandlingerne.

MIDTVEJSEVALUERINGEN

Med hensyn til Midtvejsevalueringen af EU's landbrugspolitik fremlagde Kommissionen den 10. juli i år en rapport, der var betydeligt mere vidtgående, end jeg tror ret mange havde ventet. Jeg vil ikke gennemgå forslagene, som, jeg er sikker på, er kendt i hovedtræk af alle.

Dansk landbrugs holdning til forslaget har været, hvad man vel kan kalde "afventende", og vi er i gang med nærmere ana-

lyser. Vi kan allerede nu se en masse problemer og uafklarede spørgsmål i forslaget, men overordnet repræsenterer tankerne måske det muliges kunst. Næppe lige nu, men eventuelt på længere sigt. Det måske mest problematiske i forslaget er timingen, hvor det især i forhold til WTO-forhandlingerne risikerer at underminere EU's forhandlingsposition samtidig med, at det bryder med Agenda 2000-aftalen, som især Frankrig tillægger stor vægt.

I forhold til de konkrete forslag er det mest vidtgående element afkoblingen af den direkte støtte. Forslaget er tillokkende fordi det kan indebære en mulighed for at forenkle landbrugsstøtten, og mulighed for øget markedsorientering af landbrugspolitikken.

Enhver med perifert kendskab til den fælles landbrugspolitik vil vide, hvorfor en forenkling af den nuværende landbrugspolitik er tillokkende.

Men afkoblingen kan også være interessant i forhold til en markedsorientering af landbrugspolitikken. Det vil i forhold til nu i langt højere grad være driftsøkonomiske overvejelser, der ligger bag landbrugsproduktionen. Men nok så interessant fra dansk landbrugs perspektiv er den sandsynlige marginalisering af landbrugsjord - og dermed muligheden for bedre markedsbalancer for en række produkter. En sådan marginalisering vil ramme hovedparten af EU-landene langt hårdere end Danmark. Måske netop derfor er begejstringen for afkoblingen også begrænset hos mange af vore landbrugs-kollegaer i andre EU-lande.

I stedet for en betingelse om produktion er det tanken, at de afkoblede præmi-

er skal knyttes til en række andre betingelser, såkaldt "cross compliance". Landmændene vil som betingelse for at få støtten blive stillet over for krav i relation til miljø, dyrevelfærd og fødevarer-sikkerhed. Det er vigtigt for dansk landbrug, at der bliver tale om ens regler - og ikke mindst ens sanktioner - for alle landmænd. Vores erfaringer med cross compliance har hidtil ikke været for gode, og vi vil undgå, at vi får sneget endnu et konkurrenceforvridende element ind i danske landmænds hverdag.

Med hensyn til afkoblingen generelt, skal man være klar over, at en afkobling for alvor vil synliggøre støtten, og at det givetvis kan være begyndelsen på en afvikling af støtten. Desuden vil udgangspunktet for fastsættelsen af støtten være helt afgørende. Den historiske binding, som foreslået af Kommissionen, er afgørende for dansk landbrug, men det forslag møder betydelig modstand i mange EU-lande, hvor produktiviteten er lavere end gennemsnittet.

Marginalisering af landbrugsjord vil være en afgørende indvending i mange EU-lande. Derfor er et andet væsentligt element i forslaget også en kraftig opprioritering af landdistriktspolitikken. Det er den garniture, der skal få det til at glide ned i de sydeuropæiske lande.

Forslaget har modtaget en alt andet end venlig modtagelse i langt de fleste EU-lande. Men tidligere tiders reformer har vist, at den første reaktion ikke kan bruges til at vurdere forslagets endelige skæbne.

WTO

Som jeg har nævnt, er en af dansk landbrugs væsentligste indvendinger mod

MTR-oplægget, at timingen i forhold til WTO-forhandlingerne er problematisk. Risikoen er, at man med de tanker, der ligger i MTR-oplægget, undergraver EU's forhandlingsmandat. Det er dansk landbrugs opfattelse, at man bør afslutte WTO-forhandlingerne først. Det vil også gøre det muligt at tage bestik af resultatet i relation til reformdrøftelserne i EU.

Der, hvor MTR-oplægget kan give problemer er ikke mindst i forhold til den blå boks, det vil sige areal- og dyrepræmier. Man må frygte, at Kommissionen vil få svært ved at forsvare den blå boks i og med, der ikke er brug for en blå boks i Kommissionens eget reformforslag.

I relation til WTO-forhandlingerne i øvrigt, er det interessant, at USA nu har fremlagt nogle meget vidtgående reformtanker. Det virker næsten, som om man med forslaget har søgt at genvinde noget af den troværdighed, man mistede i forbindelse med vedtagelsen af den nye farm bill.

Det er dog bekymrende, at det nye forslag er så radikalt. USA har i realiteten med forslaget brudt med grundprincipperne i Uruguay-runde aftalen, og det vil være umuligt for EU at indgå en aftale på det grundlag. EU's forslag bygger derimod på en yderligere udbygning af Uruguay-runde aftalen. Beskeden til USA, men også til Cairns-gruppen, må være, at hvis de vil have en aftale, må de forholde sig til den politiske virkelighed i EU.

Heldigvis kan man sige, at det virker, som om USA først med sin farm bill og derefter med det meget radikale forslag har bragt sig selv i defensiven. Derimod tror jeg, at EU har fået placeret sig strategisk godt, hvilket vi fra dansk landbrug

kun kan være tilfredse med al den stund, vi har været ganske tilfredse med Kommissionens forhandlingsoplæg.

EU'S UDVIDELSE

Afslutningsvis vil jeg kort omtale EU's udvidelsesforhandlinger. Som nævnt tidligere er det med vores store landbrugs-eksport helt afgørende, at vi har fri adgang til især købedygtige markeder. Derfor har vi altid støttet EU-medlemskabet og udvidelser af EU-medlemskredsen. Dansk landbrug er derfor også en varm fortaler for EU's udvidelse, der også politisk er en enestående mulighed for at samle Europa.

I forhold til EU's udspil over for ansøgerlandene på landbrugsområdet, har vi tilkendegivet, at Fischlers udspil er elegant og næppe kan være meget anderledes. Det gælder især indfasning af den direkte landbrugsstøtte i ansøgerlandene, hvor EU's finansielle råderum er begrænset. Ifølge Agenda 2000 er der ikke flere penge til rådighed, medmindre man skærer ned på landbrugsstøtten til de eksisterende EU-lande - og det ville være politisk uacceptabelt; reelt kunne hindre udvidelsen. Derimod vil indrømmelser, når det gælder produktionskvoter (mælk, sukker, kvæg) være mere berettigede og sandsynligvis kunne medvirke til ansøgerlandenes accept. Endvidere kan tidshorisonnten for fuld indfasning inddrages for så vidt angår perioden efter 2007.

BETYDNINGEN FOR DANSK LANDBRUG

Jeg vil vende tilbage til min indledning. Hvilken betydning har europæisk landbrugspolitik for dansk landbrug? Som det er fremgået, har den endog meget stor betydning. Vi opererer i dansk landbrug

på et indre marked, der omfatter hele EU - og hertil et verdensmarked, hvor en tredjedel af vores produktion afsættes. Vi må derfor kræve, at vores danske rammebetingelser tilpasses den virkelighed.

Med hensyn hvilken skillevej vi skal vælge, turde det være indlysende, at vores vej er markedsorienteringens vej, men uden at man glemmer forudsætningerne.

Samlet er mit budskab, at i takt med yderligere reduktioner i landbrugsstøtten er det afgørende, at dansk landbrug på såvel eksport- som hjemmemarkedet får lov til at konkurrere på lige vilkår.

Godsejer Viktor A. Goldschmidts Fond (afdeling B)

Fonden bestyres af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Præsidium. Fondens midler skal bl.a. anvendes til forsøg og undersøgelser vedrørende bekæmpelse af sygdomme hos dyr.

Legatportionerne, der er strengt personlige, kan tildeles for et tidsrum af indtil tre år. Beløbenes størrelse fastlægges i hvert enkelt tilfælde af fondsbestyrelsen.

Ansøgninger bilagt udførlige oplysninger om, til hvilke formål og på hvilken måde beløbet agtes anvendt, skal indsendes til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, Grevevej 20, 2670 Greve, inden 1.8.2003.

Ansøgningsskemaer benyttes ikke.

Det Kgl. Danske Landhusholdnings- selskab's Informations-, Rejse- og Uddannelsesfond

Fondens formål er at støtte unge under landmandsuddannelse eller under den videregående landbrugsuddannelse, til studiets gennemførelse eller til rejser i forbindelse med studiet.

Ansøgningsskemaet, der kan rekvireres, evt. på telefon 4341 1769, indsendes inden 1. maj 2003 til:

**Det Kgl. Danske
Landhusholdningsselskab
Grevevej 20, 2670 Greve
Telefon 4341 1769 - Fax 4341 0210
e-mail LHS@1769.dk**

Dansk svinesektor i globalt perspektiv

Af direktør Henning Otte Hansen, Landbrugsraadet

SAMMENDRAG

Den danske svinesektor er meget internationalt orienteret, og den internationale konkurrence forventes at stige yderligere fremover. Derfor er det globale perspektiv vigtigt.

Strukturen i den danske svinesektor følger i store træk den globale udvikling: Større, færre og mere koncentrerede bedrifter. Samtidig stiger betydningen af andels- og kontraktleverancer. En næsten tilsvarende udvikling ses i sekundærledet. De danske slagterivirksomheder synes dog at være noget foran udviklingen i andre lande, og de danske svineslagterier er meget store set i et globalt perspektiv.

Danmark er i dag verdens største eksportør af svinekød og har haft stigende andele af verdensmarkedet for svinekød under ét gennem de seneste årtier. For bacon og skinke har der dog været et betydeligt fald i andelen af verdensmarkedet. I flere væsentlige lande er Danmark den største eller næststørste eksportør af

svinekød. Eksportorienteringen i Danmark er den højeste i hele verden, omend der generelt er en stigende eksportorientering i verden under ét.

Svinekød spiller en - set i globalt perspektiv - overordenlig stor rolle for samfundsøkonomien i Danmark. Målt på svinekødets andel af den samlede eksport og landbrugseksport, målt på nettoeksport m.m. ligger Danmark klart i top.

Effektiviteten i den danske svinesektor ligger generelt højt. Antal producerede grise pr. årssø, kød produceret pr. årssø, daglig tilvækst m.m. ligger meget højt i Danmark. Dette kan så i en vis grad kompensere for de højere danske omkostninger, herunder især løn- og foderomkostninger.

Støtten til svineproduktionen i EU er lav - også set i forhold til resten af EU. Eksportstøtten til dansk svineproduktion målt i forhold til tredielandseksporten har været faldende gennem flere år og udgør nu kun 1,3 pct.

Forbruget af svinekød er højt i Danmark. Der er en klar tendens til, at svinekødsforbruget stiger med stigende indkomst. Svinekød er den vigtigste kødtype for forbrugere i OECD.

Med udgangspunkt i 13 rapporter fra udenlandske universiteter, forskningsinstitutioner m.m. vurderes den danske svinebranche. Generelt er kvalitet, markeds- og forbrugerorientering og organisering i top. Det danske andelsejerskab vurderes

som en fordel, og den internationale konkurrenceevne er god. Forædling og struktur ligger foran konkurrenterne. Rammebetingelserne i form af høje omkostninger miljøindgreb og afgifter vurderes dog som en væsentlig trussel for fremtiden.

Endeligt opstilles de internationale vurderinger af den danske svine-sektors styrker, svagheder, muligheder og trusler.

INTRODUKTION

Den danske svine-sektor skal ses i et globalt perspektiv - af flere grunde:

- Den danske svine-sektor er meget internationalt orienteret: Ca. 80 pct. af produktionen eksporteres, og dermed hører svine-sektoren til blandt de mest eksportorienterede erhverv i Danmark.

- Der findes ikke andre lande i hele verden, hvor svine-sektoren er så afhængig af eksportmarkeder som i Danmark.

- Handel, investeringer og samarbejde bliver i stigende grad global, og derfor må man tage et globalt udgangspunkt, når et erhvervs situation og fremtidsmuligheder skal beskrives.

- Liberalisering af landbrugsmarkederne er begyndt og vil efter alt at dømme fortsætte fremover. Dermed bliver erhvervenes internationale konkurrenceevne et nøgleord. Internationale konkurrenter og international afsætning bliver i endnu større omfang en del af virksomhedernes strategigrundlag.

- Udvidelsen af EU med central- og øst-europæiske lande vil øge integrationen

og samhandlen - på godt og ondt. Også for svine-sektoren vil denne nye verdensorden medføre mærkbare konsekvenser.

STRUKTUR I PRIMÆRLEDDET

Strukturen i svine-sektoren udvikler sig markant i disse år. Set historisk - og set i sammenhæng med udviklingen i vore nabo- og konkurrentlande - er der dog ikke tale om noget dramatisk dansk forløb.

Strukturudviklingen er et markant træk ved den internationale svine-sektor, og det er samtidig et væsentligt element i skabelsen af effektivitet og international konkurrenceevne.

Strukturudvikling omfatter i dette afsnit antallet af svinebedrifter, deres størrelse, specialisering og koncentration, samt ejerformer, vertikal integration og udviklingen i indsatsfaktorer.

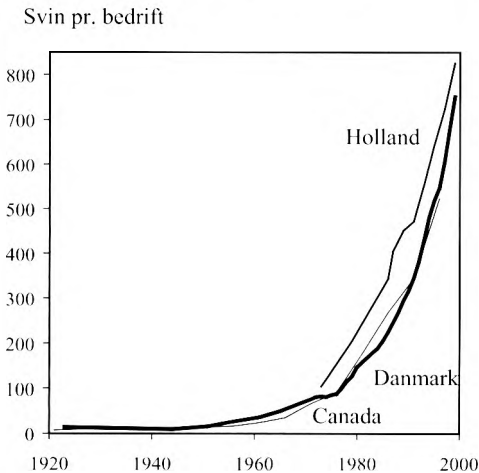
I den vestlige verden er der generelt tale om en påfaldende ensartet tendens i retning af større og større bedrifter - en udvikling som især har taget fart i de seneste årtier, jfr. figur 1.

Figuren indikerer, at landene tilsyneladende følger et relativt ensartet mønster.

Især de sidste årtier har fremmet strukturudviklingen, men selv set over en længere periode har f.eks. strukturudviklingen i svineproduktionen været næsten eksponentiel, jfr. figur 2.

I figuren er Y-aksen logaritmisk, og det ses, at der er tale om en næsten ret kurve for alle tre lande gennem de seneste årtier.

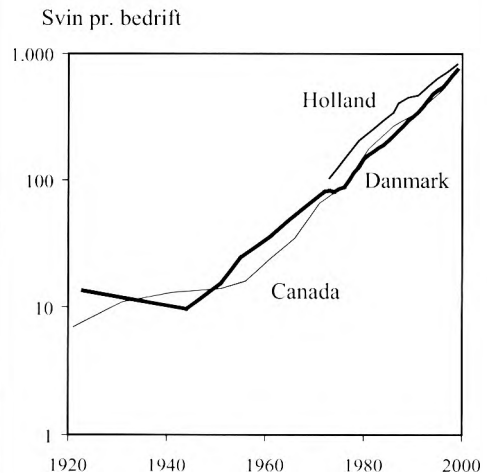
Figur 1. Antal svin pr. bedrift i Canada, Holland og Danmark.

Anm: Afgrænsning og definitioner varierer over tid og sted.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange), Danmark Statistik (flere årgange) og Statistics Canada (1999)

Figur 2. Antal svin pr. bedrift i Canada, Holland og Danmark. (log. skala).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange), Danmark Statistik (flere årgange) og Statistics Canada (1999).

Som nævnt er der selv inden for EU store forskelle i strukturen i svineproduktionen.

Gennemsnitsstørrelserne varierer således fra 18 til 859 svin pr. bedrift, jfr. tabel 1.

Det generelle billede er, at de rigeste lande er kommet længst i strukturudviklingen, mens de små gennemsnitsbedrifter typisk findes i de fattigste lande især i Sydeuropa, hvor landbruget samtidig spiller en forholdsvis stor rolle. Det må således forventes, at økonomisk udvikling og vækst vil fremme strukturudviklingen i retning af større og større bedrifter.

Koncentration

I takt med stigende størrelse og specialisering bliver landbrugsproduktionen også mere koncentreret. Koncentrationen kan

Tabel 1. Gennemsnitsstørrelser i EU's svineproduktion (1999).

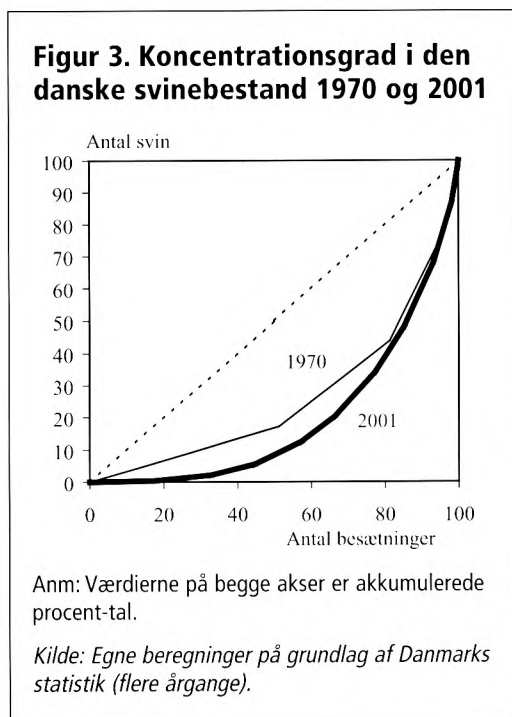
	Svin pr. bedrift
Belgien	703
Danmark	751
Tyskland	118
Grækenland	45
Spanien	95
Frankrig	199
Irland	859
Italien	33
Holland	826
Østrig	40
Portugal	18
Finland	307
Sverige	351
UK	574
EU-15	106

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange).

måles på flere måder: Geografisk bliver produktionen mere koncentreret på de områder, som frembyder de største komparative fordele. Bedriftsmæssigt sker koncentrationen ved, at de største bedrifter bliver endnu større.

Koncentrationen kan illustreres ved følgende nøgletal:

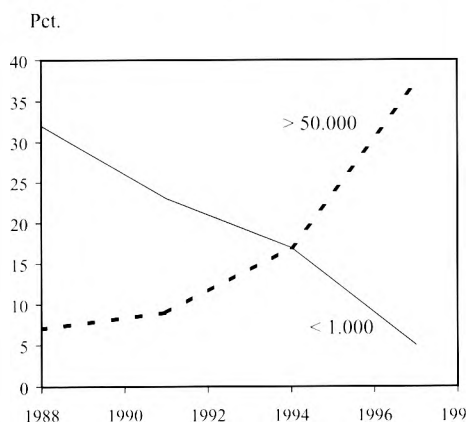
I Danmark har 20 pct. af svinebesætningerne 67 pct. af svinebestanden, og 20 pct. af slagtekyllingebedrifterne producerer 94 pct. af alle slagtekyllinger. Der er samtidig en tendens til, at koncentrationsgraden er stigende, jfr. figur 3.

Figuren viser således, at 80 pct. af besætningerne havde 42 pct. af svinebestanden i 1970, men kun 33 pct. i 2001. De 20 pct. største bedrifter har således fået en relativt stigende andel af den samlede produktion.

Den amerikanske svinesektor er dog væsentligt mere koncentreret end den danske, og der er sket en kraftig koncentrationsstigning i de seneste år. I perioden 1988-1997 steg markedsandelen fra 7 til 37 pct., når det gælder svinebedrifter med en årlig produktion på mere end 50.000 svin. Bedrifter med en årlig produktion på under 1.000 faldt derimod fra 32 til 5 pct., jfr. figur 4.

Figur 4. Svin (%) produceret på bedrifter med hhv. mindre end 1.000 og mere end 50.000 svin (USA)

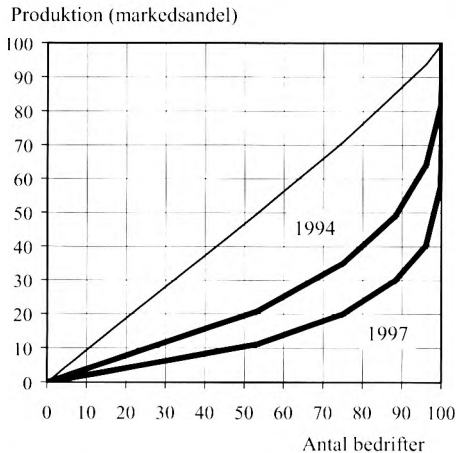

Kilde: Lawrence, J. Grimes G. and Hayenga, M. (1998) og NPPC (2001).

I 1988 producerede 145 bedrifter (0,1 pct.) 33 mio. svin, svarende til 37 pct. af den samlede svineproduktion i USA. Der er således tale om en meget skæv fordeling, hvor en lille del af producenterne har en relativt stor andel af den samlede produktion.

Den meget skæve fordeling ses af, at de største 5-10 pct. af bedrifterne har 60-70 pct. af produktionen, og deres andel har været kraftigt stigende i perioden 1997-1997, jfr. figur 5.

Figur 5. Koncentrationsgrad i den amerikanske svineproduktion 1994 og 1997

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Lawrence, J. Grimes G. and Hayenga, M. (1998).

Af figuren kan man f.eks. se, at de 5 pct. største bedrifter havde ca. 40 pct. af produktionen i 1994 og 60 pct. i 1997.

Det er endvidere karakteristisk, at især de store bedrifter har konkrete planer om vækst i de kommende år, mens de mindre og mellemstore bedrifter har mere begrænsede vækstplaner. På den måde bliver strukturen endnu mere koncentreret i fremtiden.

Også på EU-plan er der betydelige forskelle i koncentrationen fra bedriftsgren til bedriftsgren, jfr. tabel 2.

For begge de viste produktionsgrene gælder det, at Danmark ligger betydeligt under EU-gennemsnittet og dermed blandt landene med de laveste koncentrationsgrader.

Tabel 2. Koncentration i svinebestanden i EU (Gini-koefficienter for bedriftenes størrelse målt i antal husdyr/bedrift) 1999

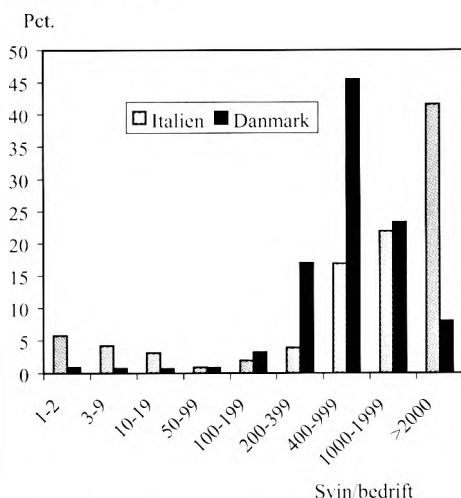
	Slagtesvin	Svin
Belgien	0,52	0,67
Danmark	0,62	0,78
Tyskland	0,79	0,77
Grækenl.	0,91	0,93
Spanien	0,88	0,92
Frankrig	0,87	0,89
Irland	0,82	0,84
Italien	0,91	0,94
Lux.	0,89	0,89
Holland	0,55	0,69
Østrig	0,81	0,84
Portugal	0,85	0,89
Finland	0,61	0,43
Sverige	0,71	0,73
UK	0,79	0,90

Kilde: Egne beregninger på grundlag af EURO-STAT (2002).

I forhold til niveauet i starten af 1980'erne er der generelt tale om stigende koncentration, når det gælder svineproduktionen.

Den store koncentration i landbruget i Middelhavslandene kan umiddelbart virke mærkelig set i sammenhæng med de relativt små bedriftsstørrelser. Forklaringen er imidlertid, at disse lande har mange bedrifter med meget få husdyr, samt nogle få store bedrifter med mange husdyr. Den meget skæve fordeling i f.eks. Italien i forhold til Danmark m.h.t. svinebestanden ses af figur 6.

Figur 6. Fordeling af fedesvin på bedriftsstørrelser i Danmark og Italien (1999).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af EURO-STAT (2002).

Som det ses af figuren, er der for Danmark en næsten normalfordeling, mens der i Italien er to toppunkter, nemlig med meget små og med meget store bedrifter.

Strukturforholdene i det europæiske landbrug kan også illustreres ved at se på den andel af produktionen, som de største producenter har. Her ses samme billede, nemlig at landbrugssektoren især er koncentreret i Sydeuropa, jfr. tabel 3 og 4.

Som det også fremgår af tabellerne, er koncentrationen i dansk svineproduktion relativt lille set i forhold til de øvrige EU-lande.

Andelsleverancer

Andelsorganisering - som er et væsentligt led i den vertikale integration - udvik-

Tabel 3. De 20 pct. største bedrifters andel af den samlede produktion i svineproduktionen (1999).

	Fedesvin	Svin
Belgien	47,7	54,1
Danmark	62,5	64,1
Tyskland	84,0	80,5
Grækenland	92,0	94,6
Spanien	95,1	97,9
Frankrig	98,0	97,0
Irland	85,3	97,7
Italien	93,3	95,7
Holland	54,4	56,1
Østrig	89,6	91,9
Portugal	89,0	91,8
Finland	61,8	40,5
Sverige	60,2	68,3
UK	73,4	83,8

Kilde: Egne beregninger på grundlag af EURO-STAT (2002).

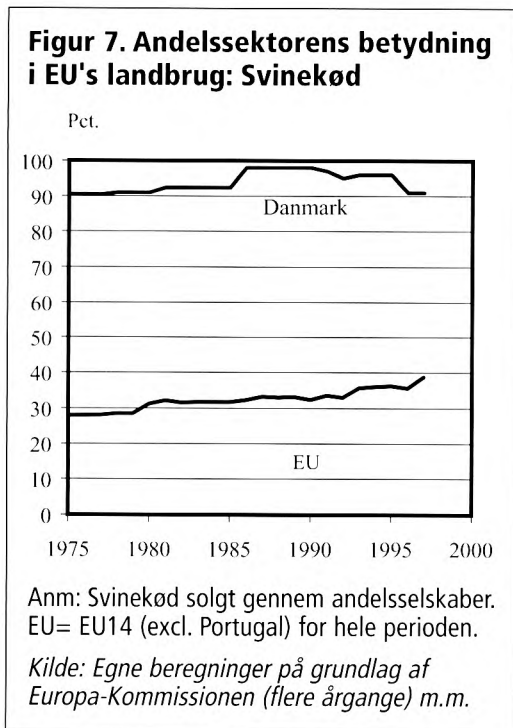
Tabel 4. De 5 pct. største bedrifters andel af den samlede produktion i svineproduktionen (1999).

	Fedesvin	Svin
Belgien	20,7	19,9
Danmark	27,1	24,3
Tyskland	42,1	40,0
Grækenland	86,1	86,5
Spanien	56,9	70,2
Frankrig	48,9	55,2
Irland	55,2	33,3
Italien	90,1	92,1
Holland	25,4	20,7
Østrig	55,2	53,9
Portugal	84,0	85,4
Finland	25,2	17,6
Sverige	35,7	37,5
UK	32,8	36,9

Kilde: Egne beregninger på grundlag af EURO-STAT (2002).

ler sig forskelligt fra land til land og over tid, og det kan ofte være svært at måle omfang og udvikling. Ifølge van Bekkum and van Dijk (1997) gælder det dog generelt inden for EU, at andelsselskaberne har opnået stigende markedsandele.

Denne tendens kan også ses, når man ser på andelsorganiseringens udbredelse i EU-landenes svine sektor, jfr. figur 7.

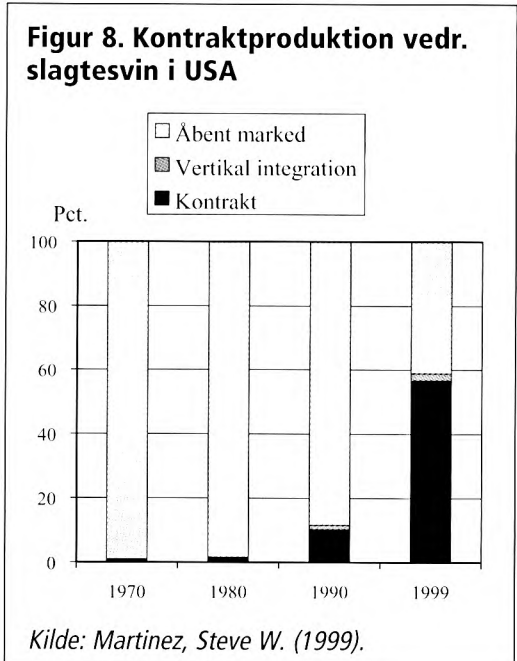
Den største udbredelse findes i Sverige, Danmark og Finland, mens omfanget er betydeligt lavere i de sydeuropæiske EU-lande.

Kontraktproduktion er et specialtilfælde af den vertikale fremad- og bagudrettede integration.

Kontraktproduktion regulerer relationerne mellem på den ene side landmænd

og på den anden side private, andelsejede eller offentlige virksomheder, således at den erstatter det sædvanlige spotmarked. En kontrakt erstatter sædvanligvis pris, mængde, kvalitet, kredit m.m.

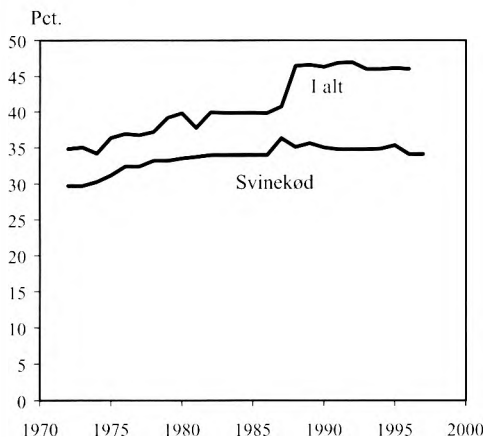
Udviklingen gennem de seneste årtier har vist en tendens i retning af mere og mere kontraktproduktion, jfr. figur 8.

Som det ses af figur 8, er omfanget af kontraktproduktion i den amerikanske svine sektor steget markant i 1990'erne. I 1999 omfattede kontraktproduktion knapt 60 pct. af svineproduktionen. Det tilsvarende tal for EU var 35 pct.

I EU er kontraktproduktionens betydning ligeledes steget, jfr. figur 9.

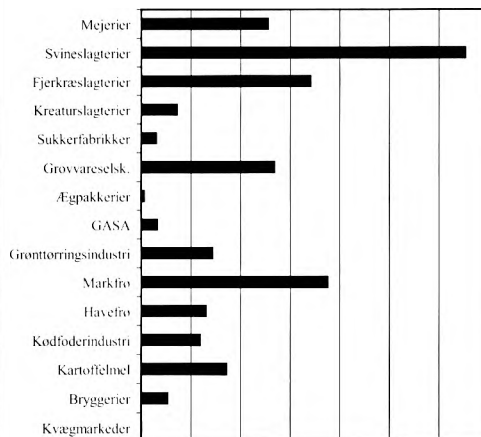
Figur 9. Kontraktproduktionens betydning i EU.

Anm: I alt er vejte gennemsnit for 8 produkter for de EU-lande, hvor der er tilgængelige data.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange) m.m.

Figur 10. Gns. virksomhedsstørrelse i 2001 i forhold til 1960 (mængder)

Anm: GASA: Omsætning i faste priser.

Ægpakkerier: Antal anlæg

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Som det ses, er der en stigende tendens, omend både udvikling og niveau er relativt svagt, når det gælder svinekød.

STRUKTUR I SEKUNDÆRLEDDET

Størrelsesudvikling

Strukturudviklingen i den danske fødevarerindustri har også i høj grad været kendetegnet ved stigende virksomhedsstørrelser. I flere væsentlige sektorer i den danske fødevarerindustri er produktionen pr. virksomhed således 20-30-doblet siden 1960, og blandt svineslagterierne har væksten været endnu større, jfr. figur 10.

Figuren viser kun udviklingen i strukturen siden 1960. Man kan således ikke se, hvilke brancher der har de største virksomheder i forhold til de øvrige o.s.v.

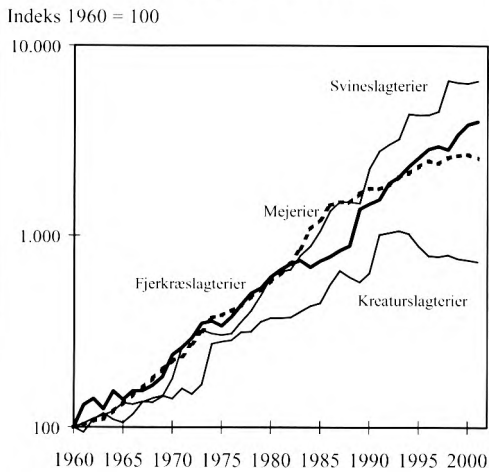
Som det fremgår af figuren, er virksomhederne vokset betydeligt de sidste 40 år.

De to største forarbejdningssektorer, svineslagterierne og mejerierne, er i gennemsnit vokset til indeks 6.500 og 2.600 i forhold til indeks 100 i 1960. I samme periode er de gennemsnitlige brugsstørrelser i landbruget vokset fra 16 til 48 ha. Landbrugsproduktionen pr. bedrift er tilsvarende vokset fra indeks 100 til ca. indeks 500. Der er således noget, som tyder på, at strukturudviklingen i landbrugets to største forarbejdningsvirksomheder er gået væsentligt hurtigere end i primærlandbruget.

Væksten i fødevarerindustrien er sket på flere måder: Fusioner, opkøb, nedlukning af virksomheder samt organisk vækst. Dette har alt sammen bidraget til udviklingen.

Udviklingen fra 1960 og frem til i dag har været næsten eksponentielt voksende, jfr. figur 11.

Figur 11. Gennemsnitlig virksomhedsstørrelse i udvalgte sektorer i den danske fødevarerindustri.
(Mængdeindeks, logaritmisk Y-akse)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Set i et nationalt perspektiv er det kendetegnende, at de største danske fødevarervirksomheder hører også til blandt de største virksomheder i Danmark, jfr. tabel 5.

Danish Crown og Arla er således blandt de allerstørste produktionsvirksomheder i Danmark.

I et internationalt perspektiv er det værd at bemærke, at den danske svineproduktion kun udgør 5-10 pct. af den samlede svineproduktion i OECD og EU. Alligevel er Danish Crown det allerstørste i et europæisk perspektiv, jfr. tabel 5.

Tabel 5.
De største svineslagterier i EU

Nr. Selskab	Land	Slagtninger mio. svin/år
1 Danish Crown ¹⁾	DK	19,2
2 Dumeco/SturkoMeat	NL	12,4
3 Nordfleisch	D	5,9
4 Maltou	UK	3,6
5 Socopa	F	3,5
6 Westfleisch	D	3,4
7 Nutreco	NL	3,2
8 Cooperl	F	3,1
9 Swedish Meats	S	2,9
10 Moksel	D	2,5

¹⁾ Incl Steff-Houlberg

Kilde: Danske Slagterier (2002)

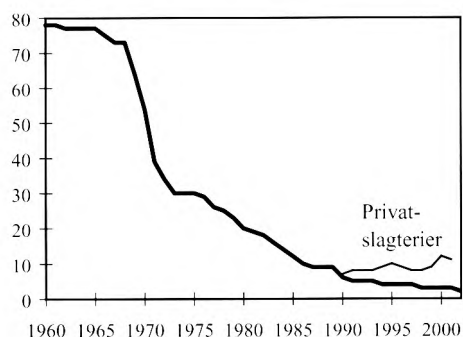
Som det ses af figuren, er de danske slagteanlæg vokset betydeligt i antal siden slutningen af 1980'erne, og de store anlæg har fået en større betydning. Set i forhold til udviklingen i USA er de danske slagteanlæg dog forholdsvis små, når man ser på anlæggene med en årlig produktion på over 1,5 mio. svin.

Stigende virksomhedsstørrelser ses mange steder, og der er tale om en global tendens.

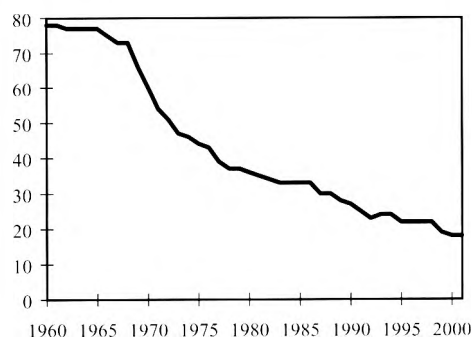
Antal

Antallet af fødevarevirksomheder er faldet betydeligt gennem de seneste år. For alle brancher gælder det, at der er blevet færre - men som nævnt også - større virksomheder og anlæg.

Figur 12. Antal svineslagteri-virksomheder 1960-2001

Figur 13. Antal svineslagterianlæg 1960-2001

Koncentration

Koncentrationen i en industrigren refererer til, at stadig færre virksomheder står for en stigende del af den samlede produktion. Koncentration er således en væsentlig dimension i strukturudviklingen.

Koncentrationen siger imidlertid ikke noget om virksomhedernes størrelse, specialisering m.m. Vi kan godt have gennemsnitligt små virksomheder, men alligevel med en høj koncentration på markedet.

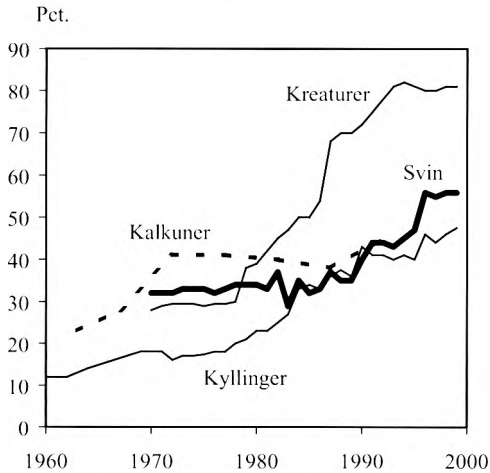
Generelt kan det konstateres, at der har været en markant stigende koncentration i fødevareindustrien i den vestlige verden gennem en længere periode, jfr. f.eks. Deboo, M. (2000), Rogers, R. T. (2000) og MacDonald, J. M. et al. (2000).

Alle led i den vertikale kæde synes at blive mere koncentreret, idet de store virksomheder bliver endnu større (Rogers, R. T., 2000). Samtidig med, at de store virksomheder vokser endnu mere, bliver antallet af små virksomheder større. Det er derfor de mellemstore virksomheder, som bliver trængt i processen. De små og de nye virksomheder opstår i kølvandet på den stigende koncentration, hvor nicher, nye produkter m.m. bliver afprøvet af de små virksomheder. Såfremt de små virksomheder får succes, kan de før eller siden blive opkøbt af de store virksomheder. Der er set talrige eksempler herpå.

Koncentrationen i den amerikanske fødevareindustri - som i parentes bemærket er verdens største - ses også af, at de fire største virksomheder (CR4) i hver branche får en stadig større andel af den samlede produktion, jfr. figur 14.

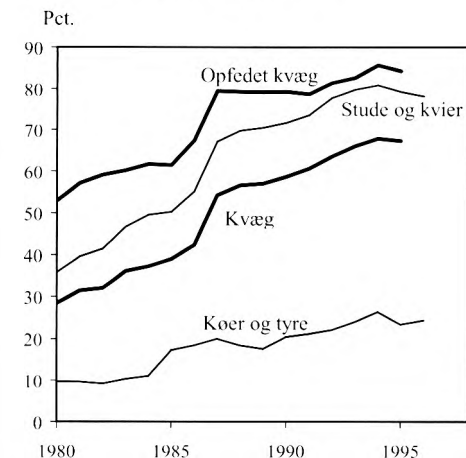
Andre undersøgelser bekræfter, at koncentrationen i den amerikanske kødindustri er steget markant de seneste tiår. Fra 1980 til 1996 er de fire største virksomheders markedsandele fordoblet, og målt på HHI er koncentrationen steget endnu mere, jfr. figur 15-16.

Figur 14. Koncentration (CR4) i udvalgte amerikanske fødevarerindustriene (slagterier)

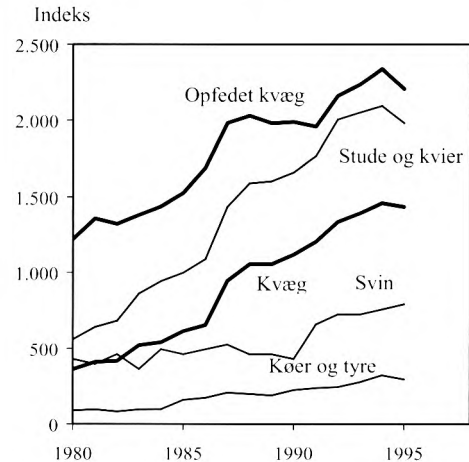
Kilde: Rogers, R. T. (2000) og MacDonald J. M. et al. (2000).

Figur 15. Koncentration i USA's kødindustri målt på CR4

Kilde: Mathews, Kenneth H. et al. (1999).

Figur 16. Koncentration i USA's kødindustri målt på HHI.

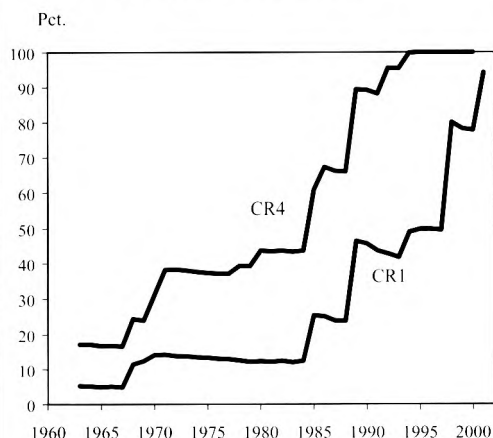
Kilde: Mathews, Kenneth H. et al. (1999).

Som det ses af figurerne, har der været en generel tendens i alle grupper i retning af vedvarende stigende koncentration i perioden.

Generelt kan det konstateres, at de kapital- og markedsføringsintensive sektorer har relativt store koncentrationsgrader, hvilket igen hænger sammen med mulighederne for at udnytte stordriftsfordele m.m.

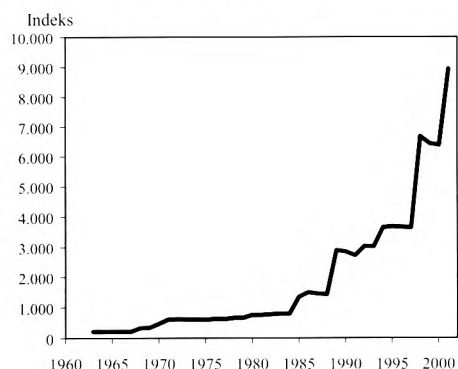
Den danske fødevarerindustri er også kendetegnet ved stigende koncentration. Målt på både koncentrationsindekset HHI og CR4 fremgår det, at koncentrationen har været stigende, jfr. figur 17-18.

Figur 17. CR1 og CR4 for danske svineslagterier 1963-2001.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danske Slagterier (flere årgange).

Figur 18. HHI-indeks for danske svineslagterier 1963-2001.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danske Slagterier (flere årgange).

Som det ses af figurerne, tog koncentrationen for alvor fart i midten af 1980'erne og har siden udviklet sig til næsten maksimal koncentration. Der er ikke umiddelbart nogen sammenhæng mellem sektorens indtjening og årene med øget kon-

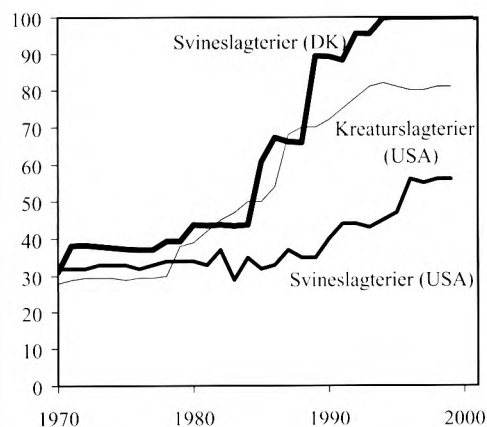
centration. Der kan derfor næppe heller peges på én enkelt forklaring på den kraftigt stigende koncentration siden 1985.

Set i forhold til USA er udviklingen de seneste år markant. Hvor svineslagterierne i Danmark og USA havde næsten samme koncentrationsgrad frem til midten af 1980'erne, har udviklingen i USA efterfølgende været noget langsommere.

Forhold som markedernes størrelse, geografiske forhold, transportegnethed m.m. kan dog være forklaringer på den langsommere udvikling i USA.

Koncentrationen blandt de danske svineslagterier har derimod i højere grad fulgt udviklingen i de amerikanske kreaturslagterier, jfr. figur 19.

Figur 19. Udvikling i koncentrationen (CR4) i Danmark og USA i udvalgte fødevarersektorer

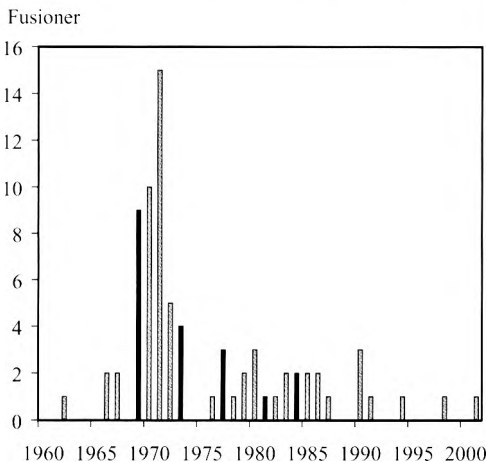
Kilde: Figur 14 og 17.

Fusioner

Fusioner er et middel til at gennemføre den strukturudvikling, som der tilsyneladende har været et stort behov for. Fusioner, som dækker over egentlige opkøb, sammenlægninger, fjendtlige overtagelser m.m., forekommer tilsyneladende i bølger. Der er perioder eller konjunkturer m.m., hvor fusioner er mere foredelagtige end i andre.

Fusionernes omfang og betydning kan være svære at opgøre. Antallet af fusioner fortæller ikke noget om, hvor store virksomheder, der deltog. Værdien af de enkelte fusioner kan ofte være svær at opgøre, da der ikke nødvendigvis offentliggøres købs- eller salgsspris eller lignende.

Figur 20. Antal fusioner blandt danske svineslagterier 1960-2001

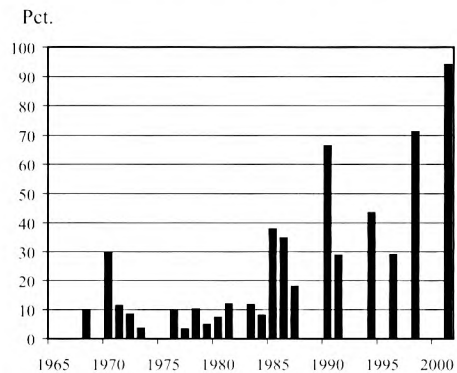

Anm: Figuren viser det antal svineslagterier, som gik ind i en fusion, opkøb eller lignende de pågældende år.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danske Slagterier (flere årgange).

Med disse forbehold og begrænsninger kan forløbet af fusioner i den danske fødevarerindustri og specielt blandt svineslagterierne ses af figurerne 20-21.

Figur 21. Omfanget af fusioner blandt danske svineslagterier

Anm: Grafen viser den andel af svineslagtingerne, som fandt sted på slagterier, som det pågældende år fusionerede, blev opkøbt m.v. Både det videreførende og det opkøbte selskabs svineslagtinger er medregnet.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danske Slagterier (flere årgange).

Som det ses af figurerne, har tendensen været, at antallet af fusioner (blandt svineslagterierne) toppede i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, mens størrelsen/omfanget af de enkelte fusioner er vokset for hver bølge.

I 1967 var der 73 svineslagterier i Danmark, hver med egne produktionsanlæg. Dette tal er i dag reduceret til 2 slagteriselskaber med 22 produktionsanlæg. På den baggrund er det næppe overraskende, at antallet af fusioner er faldet, efterhånden som der er færre og færre selskaber til at fusionere. Samtidig er de

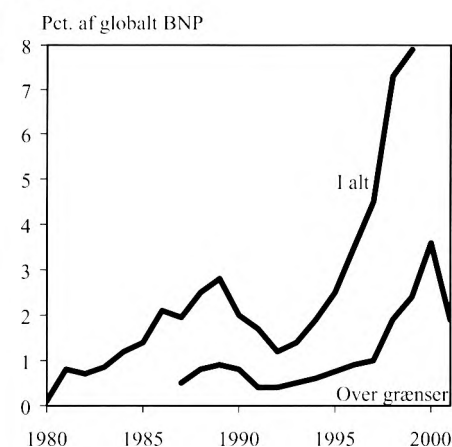
enkelte virksomheder blevet større og større, hvorfor de enkelte fusioner alt andet lige vil være mere omfangsrige.

Også internationalt - og for forskellige industrisektorer - opleves der en tendens i retning af flere og flere fusioner - både nationalt og internationalt.

I løbet af de seneste årtier har der således været to fusionsbølger, og de har begge været både nationale og internationale: Den ene bølge fandt sted i slutningen af 1980'erne, og den anden startede omkring 1995 og varer ved endnu. Begge perioder har været kendetegnet ved relativ høj økonomisk vækst og ved en omfattende restrukturering i industrien.

I de senere år har fusioner over grænser fået en svagt stigende betydning på bekostning af de indenlandske fusioner. Alene fra 1995 til 2000 er den årlige værdi af opkøbte eller fusionerede virksomheder over landegrænser steget fra 185 til 1.150 milliarder dollars. Dette svarer til ca. 3½ pct. af verdens samlede BNP, jfr. figur 22.

Figur 22 Antal fusioner ialt og over grænser

Kilde: UN (flere årgange).

Figuren viser den årlige værdi af fusioner over grænser og ialt - sat i forhold til verdens samlede bruttonationalprodukt.

AFSÆTNING

Andele af verdensmarked

Verdensmarkedsandelene bruges ofte som et mål for et erhvervs internationale konkurrenceevne. Store andele af verdensmarkedet ses som udtryk for - eller nærmere resultat af - en god international konkurrenceevne.

Som det ses af tabel 6, har den danske svineproduktion endog meget store andele af verdensmarkedet.

Tabel 6. Danmarks andele af verdensmarkedet for udvalgte produkter (2000).

Produkt	Pct.
Total handel	0,8
Landbrugsvarer	2,1
Bacon og skinke	19,6
Tørret, saltet og røget kød	18,5
Svinekød *)	20,3
Svinekød *)	33,5
Tilberedt svinekød	20,5
Spiselige restprodukter	12,0
Pølser (svinekød)	9,8
Svinefedt	12,0

*) FAO bruger to forskellige definitioner og afgrænsninger på varegruppen svinekød (pig-meat). Begge definitioner er her vist.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Andele af verdensmarkedet viser her den danske eksports andel af verdens samlede eksport.

Uanset valg af definition på svinekød er Danmark markant den største eksportør og dermed med den største andel af verdensmarkedet.

USA er næststørst, hvorefter Belgien, Frankrig og Holland kommer, jfr. tabel 7.

Tabel 7. Andele af verdensmarkedet for svinekød

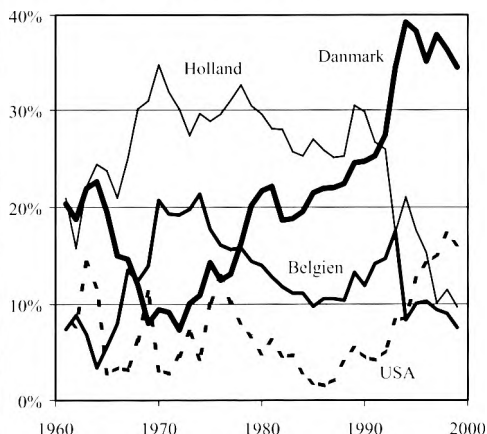
(OECD-lande med en markedsandel på > 0,5 pct. i 2000).

	Pct.
Danmark	33,54
USA	20,21
Belgien	7,97
Frankrig	7,27
Holland	7,24
Spanien	4,28
Tyskland	2,89
Canada	2,61
UK	2,23
Irland	1,69
Australien	1,50
Østrig	1,32
Polen	0,80
Italien	0,75

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

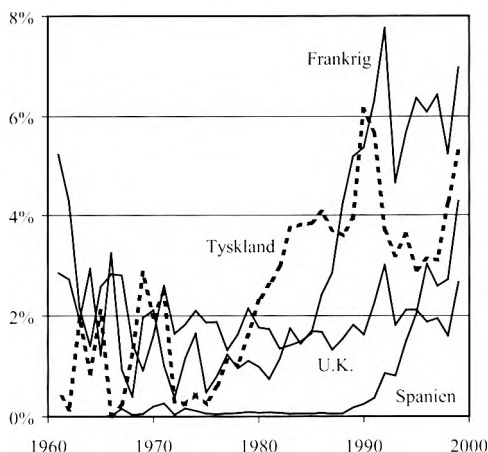
Udviklingen i verdensmarkedsandelen har været meget forskellig fra produkt til produkt. For svinekød, som er den største eksportvare, har den danske andel af verdensmarkedet været stigende siden 1970. Figur 23 og 24 viser de 1-4 samt de 5-8 største eksportlande, når det gælder svinekød.

Figur 23. Andele af verdensmarkedet for svinekød. De 1-4 største eksportlande.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Figur 24. Andele af verdensmarkedet for svinekød. De 5-8 største eksportlande.

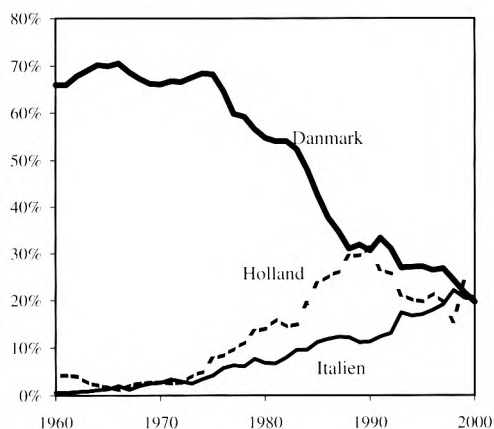
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Som det ses af figuren, er den danske andel af verdensmarkedet for svinekød blevet fordoblet siden 1970, mens den største konkurrent, Holland, har oplevet en faldende verdensmarkedsandel. Mens Holland for 30 år siden var næsten 4 gange så stor som Danmark på de internationale markeder for svinekød, er forholdet i dag næsten lige omvendt.

I de seneste år har især Frankrig, USA og Spanien fået en stigende andel af verdensmarkedet.

Inden for varegruppen "svinekød" er der betydelige udsving i udviklingen af markedsandele. For varegruppen "bacon, skinke m.v." har dansk landbrug tabt betydelige markedsandele, jfr. figur 25.

Figur 25. Andele af verdensmarkedet for bacon, skinke m.v.

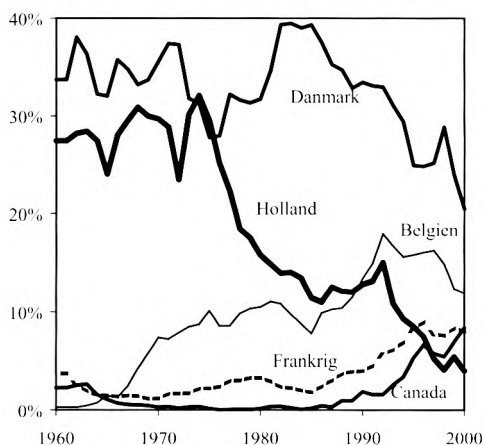

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Som det ses af figuren, er Danmarks andel af verdensmarkedet halveret siden 1975, mens derimod Holland har opnået en stigende markedsandel. Danmark er i dag overhalet af både Holland og Italien.

Omvendt har den danske andel af verdensmarkedet for forarbejdede kødvarer været høj og forholdsvis stabil i de senere år, jfr. figur 26.

Figur 26. Andele af verdensmarkedet for tilberedt svinekød

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

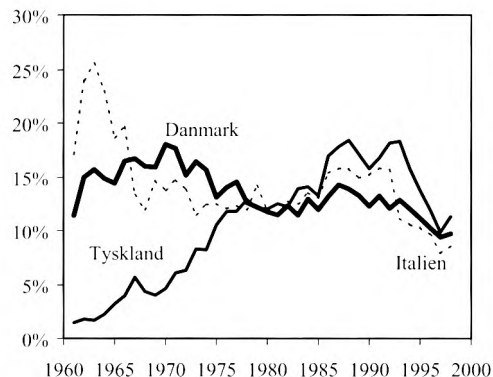
Det er i den sammenhæng værd at bemærke, at efterspørgslen efter bacon har været forholdsvis lav i de senere år, mens omvendt forbruget af tilberedte kødvarer har været i høj vækst.

Danmark er i dag verdens 5.-største eksportør af pølser og har en verdensmarkedsandel på ca. 10 pct.

Markedsandelen har været relativt konstant i de senest årtier, hvorimod især Tyskland har haft en kraftigt stigende markedsandel, jfr. figur 27.

Andelen af verdensmarkedet er beregnet som summen af den samlede danske svineeksport i forhold til alle landes samlede svineeksport. Den danske mar-

Figur 27. Andele af verdensmarkedet for pølser

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

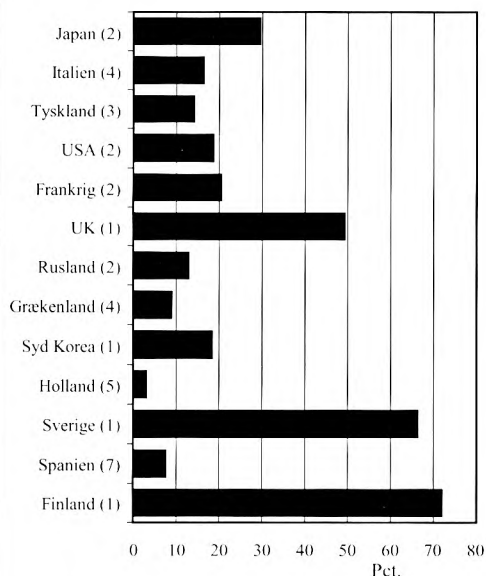
kedsandel vil i sagens natur variere betydeligt fra eksportland til eksportland.

Der eksporteres dansk svinekød til ialt 115 lande - til lande i alle verdensdele - og derfor vil markedsandelen variere betydeligt fra land til land. I flere betydende land er Danmark den største eksportør af svinekød og står over 50 pct. af landets samlede import af svinekød, jfr. figur 28.

Figuren viser f.eks., at Danmark står for ca. 50 pct. af UK's import af svinekød, og at Danmark er den største eksportør til UK. Tilsvarende er Danmark den næststørste eksportør af svinekød til Japan og har 30 pct. af den samlede svineeksport til Japan.

Landene i figuren er rangordnet i forhold til deres betydning som eksportmarked for dansk svinekød. Japan er det største eksportmarked, derefter kommer Italien, Tyskland o.s.v.

Figur 28. Danmarks andele af forskellige landes import af svinekød (2001)

Anm: Tallet i parentes viser Danmarks placering som eksportland.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af GTI (2002) m.m.

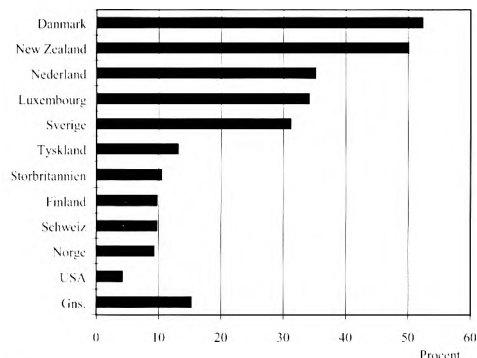
Internationalisering

I sammenhæng med den danske svine-sektors - og dansk landbrugs generelle - stærke placering på verdensmarkeds kan det også ses, at fødevareindustriens eksport-orientering og internationalisering er stor.

Ser man på fødevareindustriens eksport-andele i de lande, som det har været muligt at fremskaffe sammenlignelige data for, viser det sig, at eksportandelen i gennemsnit ligger helt nede på ca. 15 pct., mens den er over 50 i den danske fødevareindustri, jfr. figur 29.

Der er en klar tendens til, at eksportorienteringen er størst blandt de små lande.

Figur 29. Fødevareindustriens eksportandele i forskellige lande

Kilde: Egne beregninger på grundlag af OECD (1995) m.m.

De store lande, som i sagens natur har et relativt større hjemmemarked, er ikke i samme omfang nødt til at internationalisere sig for at optimere produktion og afsætning.

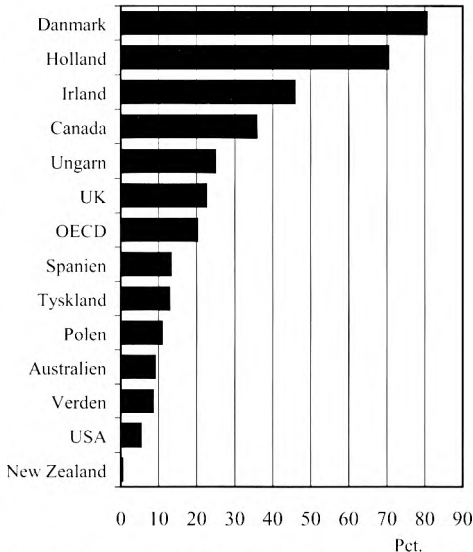
Ser man specifikt på svine-sektoren er det meget tydeligt, at den danske sektor er endog meget eksportorienteret, jfr. figur 30.

Figur 30 viser således en meget høj eksportorientering i den danske svine-sektor - set i et globalt perspektiv.

Det understreges, at mens den danske svine-sektor har en eksportandel på 80 pct., ligger andelen i OECD i gennemsnit nede på ca. 20 pct.

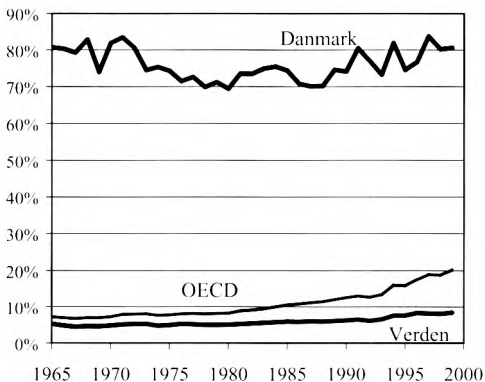
Det er værd at bemærke, at eksportandelen generelt har været stigende de seneste år, når det gælder svine-kød. En stadig større del af svine-kødet omsættes således på internationale markeder - omend Danmark stadig ligger langt foran andre lande, jfr. figur 31.

Figur 30. Eksportorientering (eksport i pct. af produktion) for svinekød for en række lande (2000)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Figur 31. Eksportorientering (eksport i pct. af produktion) for svinekød 1965-2000.

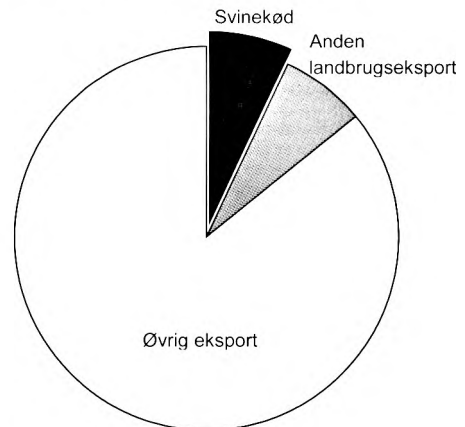
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

SAMFUNDSØKONOMISK BETYDNING

Danmark

Svinesektorens samfundsøkonomiske betydning kan illustreres på flere måder. Eksportens betydning er dog en væsentlig og direkte parameter. Eksporten af svinekød udgjorde i 2001 op mod 30 mia. kr og svarer dermed til ca. 8 pct. af den samlede danske eksport, jfr. figur 32.

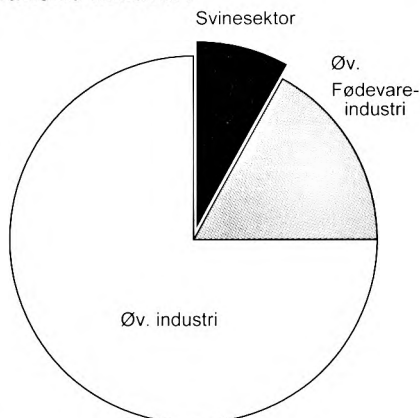
Figur 32. Sammensætning af den danske eksport (2001), samt svinekødets og landbrugets andel

Kilde: Danmarks Statistik (2002) samt Landbrugsraadet (2002).

En anden betydning kan ses ud fra den afledede virkning, som svineslagterier, kødforarbejdning m.m. skaber. Den danske fødevareindustri er i forvejen en relativt vigtig sektor, da den står for ca. 25 pct. af den samlede industriomsætning, svarende til ca. 110 mia. kr. Svinesektorens andel af fødevareindustriens omsætning udgør ca. 25 pct., svarende til 12-13 pct. af den samlede industriomsætning, jfr. figur 33.

Figur 33. Sammensætning af den danske industri

Kilde: Danmarks Statistik (2002).

Endeligt kan også beskæftigelsen på slagterierne bruges som mål for sektorens samfundsøkonomiske betydning.

Der er beskæftiget ca. 14.000 slagteriarbejdere i Danmark. Alt i alt skaber den danske landbrugsproduktion beskæftigelse for ca. 22.000 personer i slagterier og i kødforarbejdningssektoren. Dertil kommer en afledet beskæftigelse i andre forsynings- og servicevirksomheder m.m.

Disse tal kan ses i forhold til, at den danske fødevareindustri beskæftiger ca. 80.000 personer, mens der er ansat ca. 420.000 personer i dansk industri ialt.

Globale sammenligninger

Set i globalt perspektiv er potentialet i dansk landbrug og i denne sammenhæng specifikt svine sektoren lille. Arealet med landbrugsjord i Danmark udgør ca. 0,2 pct. af verdens samlede landbrugsareal, og de danske landmænd udgør kun 0,01 pct. af hele verdens landmænd. Den danske svinebestand udgør ligeledes kun 1,3 pct. af verdens samlede svinebestand. Set på den bag-

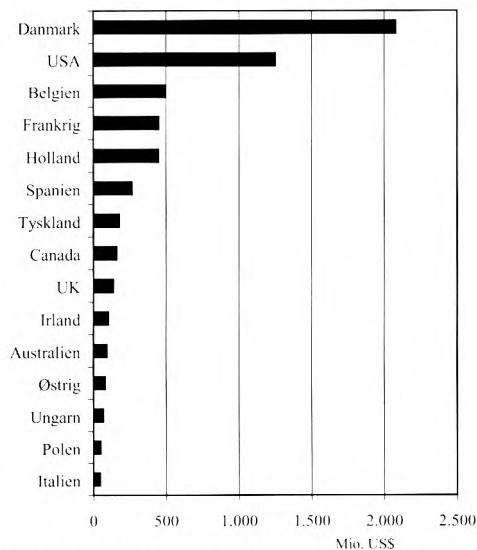
grund spiller dansk landbrug kun en meget lille og marginal rolle.

På grund af dansk landbrugs store eksportorientering har landbruget imidlertid en væsentlig rolle målt på grundlag af landbrugseksportens størrelse. Også betydningen på de internationale markeder for landbrugsvarer er relativt stor.

I 2000 var Danmark således verdens 13. største eksportør af landbrugsvarer, 10. største eksportør af fødevarer (excl. fisk) men kun verdens 21. største eksportør, når man ser på den samlede eksport. Det viser, at landbruget i Danmark har en relativt stærk international placering, hvilket antyder, at der er betydelige konkurrencemæssige fordele på landbrugsområdet.

Samtidig var Danmark verdens største eksportør af svinekød, jfr. figur 34.

Figur 34. Verdens 15 største eksportører af svinekød (2000).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002)

Nogle af de store landbrugs- og fødevarer-eksportlande er samtidigt store importlande. En af forklaringerne er, at eksporten til dels er afhængig af en betydelig import af landbrugsråvarer, eller der er mere eller mindre tale om reeksport.

Det kan derfor give et mere præcist billede at se på nettoeksporten af svinekød. Herefter viser det sig, at Danmark klart er verdens største nettoeksportør af svinekød med en nettoeksport, som er 3-4 gange større end i noget andet land, jfr. tabel 8.

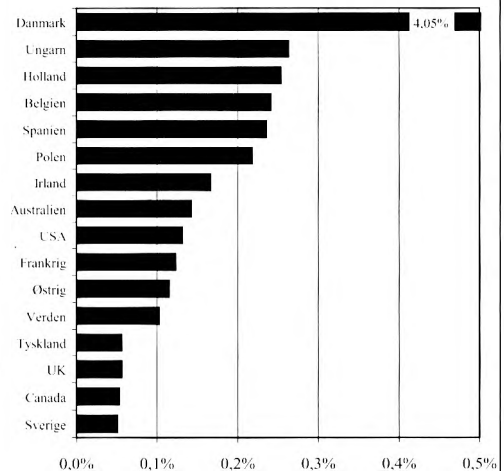
Tabel 8. Nettoeksport af svinekød (1.000US\$) i 2000.

Land	Nettoeksport
Danmark	1.981.406
USA	542.288
Belgien	454.276
Holland	392.820
Frankrig	265.732
Spanien	228.867
Canada	147.315
Irland	79.125
Ungarn	66.438
Polen	30.485
UK	21.891
Finland	21.158
Australien	13.588
Tjekkiet	1.382
Østrig	296
Norge	-1.481
Korea	-2.525
New Zealand	-3.275
Luxembourg	-4.063
Japan	-6.112
Schweiz	-11.552
Sverige	-48.650
Portugal	-73.909
Mexico	-166.250
Grækenland	-213.608
Italien	-304.173
Tyskland	-315.006

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002)

I Danmark udgør svinekød - ifølge FAO's opgørelsesmetoder - godt 4 pct. af Danmarks samlede eksportværdi. Denne andel er meget stor (15 gange større) end i noget andet land i Verden, jfr. figur 35.

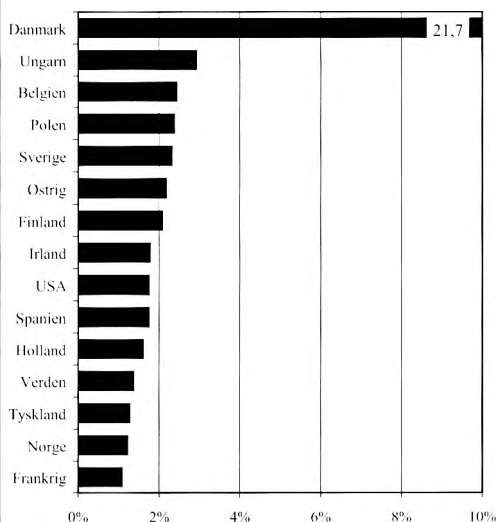
Figur 35. Svinekøddets andel af landets samlede eksport (1999).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

Svinekød udgør dermed også en stor del af landbrugets samlede eksport. Ud fra FAO opgørelsesmetoder er knapt 22 pct. af den danske landbrugseksport svinekød, hvilket også er en meget høj andel i international sammenhæng, jfr. figur 36.

Figur 36. Svinekødets andel af den samlede landbrugseksport (1999)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

EFFEKTIVITET

Effektivitet er en væsentlig del af et erhvervs konkurrencemæssige styrker. Ofte indregnes netop effektivitetsudviklingen i opgørelsen af udviklingen i konkurrenceevnen.

Effektivitet beskriver produktionens størrelse i forhold til de indsatsressourcer, som anvendes (output i forhold til input). For svine sektoren vil det således være den producerede mængde svinekød i forhold til den arbejdskraft, investerede kapital, foder m.m., som er anvendt ved produktionen.

Af praktiske årsager opgør man ofte delproduktivitetsmål, hvor man ser på produktionen i forhold til en del af de anvendte ressourcer. Antal producerede

smågrise pr. årssø er således et delproduktivitetsmål, idet ikke alle indsatsfaktorer er indregnet.

Flere udenlandske analyser fremhæver netop den høje danske effektivitet i svineproduktionen som en af de væsentlige kompetencer. Det gælder både effektiviteten i primærsektoren målt på grise pr. årssø, fodereffektivitet og tilvækst, op på effektiviteten slagteriledet, hvor især stor kapacitetsudnyttelse og små transaktionsomkostninger fremhæves. Dette er nærmere beskrevet i afsnittet om udenlandske vurderinger side 301 og om styrker, svagheder, trusler og muligheder side 308.

Primærsektor

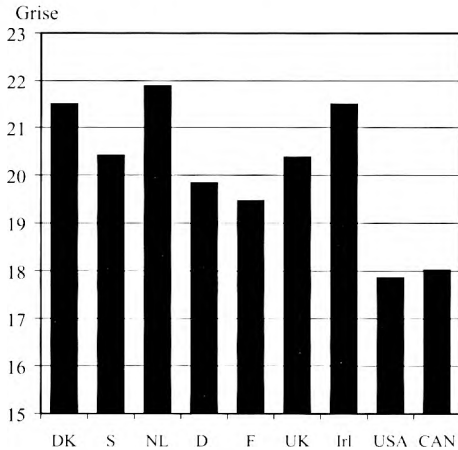
På effektiviteten i primærsektoren vurderer Landsudvalget for Svin (2000), at „hvad angår effektivitet, så kan ingen matche de danske svineproducenter hverken i EU, USA eller Canada“.

Et meget anvendt effektivitetsmål er antal producerede grise pr. årssø. Dermed ses der på endeligt output i forhold til en enkelt indsatsfaktor, årssø. Ved at se på det endelige output tager man samtidig højde for andre delproduktivitetsmål som f.eks. fravænnede grise pr. årssø, levnedfødte, dødelighed m.m.

Som det ses af figur 37, ligger Danmark højt målt på antal producerede grise pr. årssø.

De viste 9 lande står for hhv. 20 og 70 pct. af verdens samlede produktion og eksport af svinekød. Dermed er de væsentligste konkurrentlande medtaget.

De 21,5 grise pr. årssø i Danmark skal ses på baggrund af et meget højt antal

Figur 37. Antal producerede slagtegrise pr. årsko (2000).

Kilde: Landsudvalget for svin (2002).

levendefødte pattegrise pr. kuld (det højeste blandt de ni lande), mens dødeligheden i smågrise- og i slagtesvinstalden er relativt høj i Danmark. Ophøret af antibiotiske vækstoffremmere i Danmark kan forklare en del af denne dødelighed.

En anden væsentlig effektivitetsindikator er den producerede mængde svinekød pr. so pr. år. Det er samtidig en relativt konsistent indikator, som med stor sikkerhed kan sammenlignes fra land til land. Forhold kuld pr. år, levendefødte smågrise pr. årsko, dødelighed m.m. er indregnet. Omvendt tager parameteren ikke hensyn til foderudnyttelse m.m.

En undersøgelse fra USA viser kødproduktion pr. årsko for en række lande over en længere periode, jfr. tabel 9.

Det er bemærkelsesværdigt, at Danmark ligger klart i top og er 35 pct. foran nr. 2, USA. Væksten i den danske effektivitet har

Tabel 9. Kød produceret pr. so pr. år (Kg. slagtet vægt)

År	USA	Can.	Mex.	Bras.	DK	NL
1980	781	961	910	322	1.006	1.163
1985	967	1.018	920	334	1.070	1.011
1990	1.017	1.110	978	338	1.138	1.114
1995	1.147	1.128	1.097	453	1.554	1.082
1996	1.134	1.079	1.065	499	1.540	1.104
1997	1.162	1.073	1.074	491	1.570	920
1998	1.197	1.097	1.056	500	1.619	1.013
%	53	14	16	55	38	-13
Kødpct.	49	56			56,8	55,5

Kilde: Buhr, B. (1999) og Hayenga, Marvin L. et al. (1998)

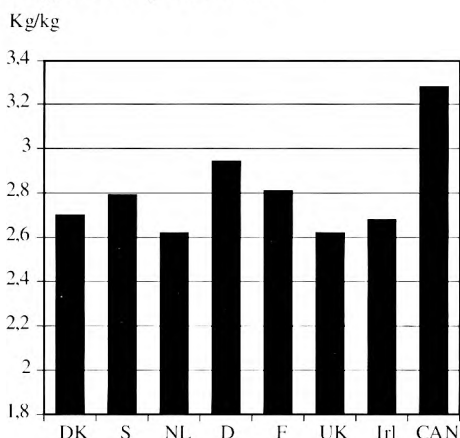
ligeledes været meget høj i perioden, mens Holland har haft en negativ effektivitetsudvikling, hvilket i høj grad kan forklares ud fra sygdomsudbrud.

Brasilien har haft den største effektivitetsvækst i perioden men ligger dog stadig på et meget lavt niveau.

Samtidig har Danmark den største kødprocent, hvilket viser, at også kvaliteten af kødet ligger i top.

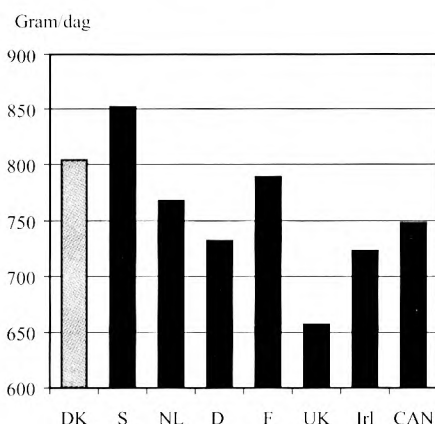
Foderudnyttelsen er en anden produktivitetsparameter, hvor man ser på foder som input og kød som output. Som det ses af figur 38, produceres der i Danmark 2,7 kg. svinekød for hvert kg. foder, der anvendes.

**Figur 38. Foderudnyttelse.
Kg. foder pr. kg. tilvækst i
slagtesvin-perioden.**

Kilde: Landsudvalget for svin (2002)

**Figur 39. Daglig tilvækst i
slagtesvineperioden**

Kilde: Landsudvalget for svin (2002).

På grund af forskelle i foderets indhold og p.g.a. forskelle i indsættelses- og slagtevægt kan foderudnyttelsen ikke direkte sammenlignes fra land til land. Figuren giver dog en indikation om, at Danmarks ser ud til at have en rimelig foderudnyttelse, omend der er mulighed for at forbedre den.

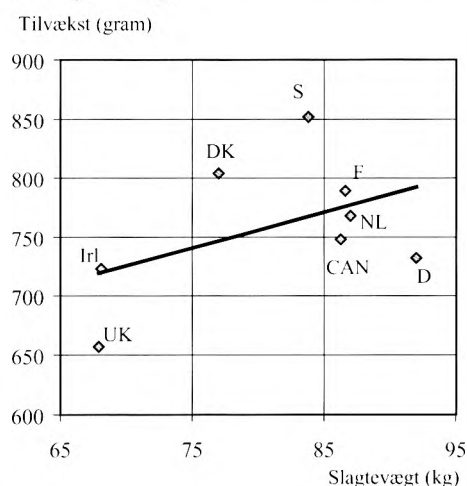
Mens foderudnyttelsen ser på foder som input, viser „tilvæksten“ som produktivitetssparameter væksten i produktionen uanset foderforbruget. Dermed er den effektivitet af øvrige indsatsfaktorer som bygninger og inventar, som vurderes.

Som det ses af figur 39, er tilvæksten i den danske slagtesvineproduktion relativt høj.

Tilvæksten er dog ikke kun et udtryk for effektivitet, idet andre forhold som avlsmateriale og slagtevægt spiller en rolle.

Når der korrigeres for forskelle i slagtevægt, er den danske tilvækst endnu bedre i forhold til gennemsnittet, jfr. figur 40.

**Figur 40. Daglig tilvækst i
slagtesvineperioden som funktion
af slagtevægt**

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Landsudvalget for svin (2002).

Tabel 10. Effektivitetsmål for svineproduktion i Nordamerika og i udvalgte EU-lande, 1993-94

	<i>Queb</i>	<i>Ont.</i>	<i>Alber.</i>	<i>US-M</i>	<i>F</i>	<i>DK</i>	<i>NL</i>
Kuld/so/år	2,07	2,05	1,95	1,87	2,06	2,11	2,08
Frav. grise1)	18,3	18,4	16,5	15,9	18,7	20,1	19,8
Foderudnyt2)	3,38	3,30	3,78	3,72	3,21	3,28	3,11
Grise/kuld3)	10,3	10,4	9,8	9,9	10,9	10,8	10,8
Grise/kuld4)	8,9	9,0	8,5	8,5	9,5	9,5	9,4

1) Fravænnede smågrise/so/år

2) Kg. tilvækst pr. kg. foder

3) Levendefødte smågrise pr. kuld

4) Fravænnede smågrise pr. kuld

Anm: Områderne i Nordamerika er: Quebec, Ontario, Alberta og USA-midvest

Kilde: Hayenga, Marvin L. et al. (1998).

En amerikansk undersøgelse over den globale konkurrenceevne i svineproduktionen fremhæver, at den danske effektivitet er meget høj - og dermed er med til at kompensere for omkostningsulempene. Undersøgelsen er bl.a. baseret på en sammenligning af forskellige effektivitetsindikatorer, som er vist i tabel 10.

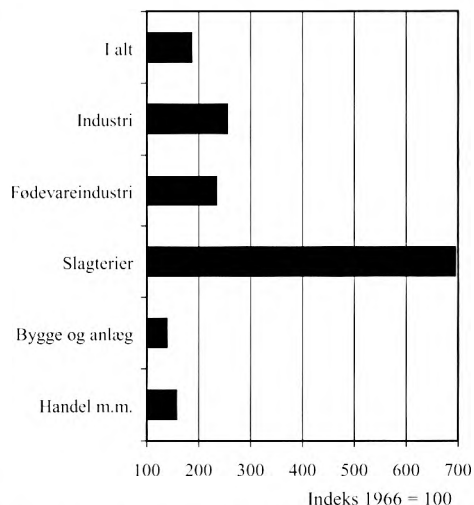
Det er karakteristisk, at Danmark på alle fem effektivitetsmål ligger i toppen eller blandt de tre bedste.

Sekundærsektoren

Effektiviteten i sekundærsektoren (forarbejdning og forædling) er ofte noget sværere at analysere og sammenligne. Dels forekommer der væsentligt flere forskellige inputs og outputs, dels er produktion, struktur m.m. ofte meget forskellige fra virksomhed til virksomhed, at det kan det være svært at sammenligne på tværs mellem sektorer.

De danske svineslagterier har generelt haft en endog meget stor produktivitetsstigning de seneste årtier, jfr. figur 41.

Figuren viser, at produktivitetsudviklin-

Figur 41. Udvikling i arbejdskraftproduktivitet i udvalgte danske erhvervssektorer. 1998 med 1966 = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2002).

gen har været meget kraftig blandt slagterierne. Set over hele perioden 1966-98 har der været en gennemsnitlig årlig stigning i arbejdsproduktiviteten på godt 6,2 pct.

Strukturudviklingen i sekundærsektoren gennem de seneste årtier kan også være en indikator for udvikling og niveau m.h.t. effektivitetsudvikling. Struktur og størrelse udtrykker produktionens fordeling på virksomheder og anlæg og er dermed et direkte eller indirekte element i effektivitetsopgørelsen. Målt på struktur og strukturudvikling er effektiviteten i de danske svineslagterier høj:

- Antallet af svineslagterier er reduceret fra 78 til 2 i perioden 1960-2002,
- Antallet af slagteanlæg er reduceret fra 78 til 16 i perioden 1960-2002
- Den gennemsnitlige størrelse er steget fra indeks 100 til indeks 6.500 regnet i mængder
- Danish Crown er i dag det største svineslagteri i Europa - og blandt de allersørste i hele verden.

Boks 1.

Kilder til omkostningsforskelle

	Primærsektor	Sekundærsektor
Priser	X	X
Effektivitet	X	X

OMKOSTNINGER

Omkostninger til svineproduktionen kan variere betydeligt fra land til land, og dermed vil også konkurrenceevnen være påvirket.

Omkostningsforskelle kan principielt komme fire steder fra:

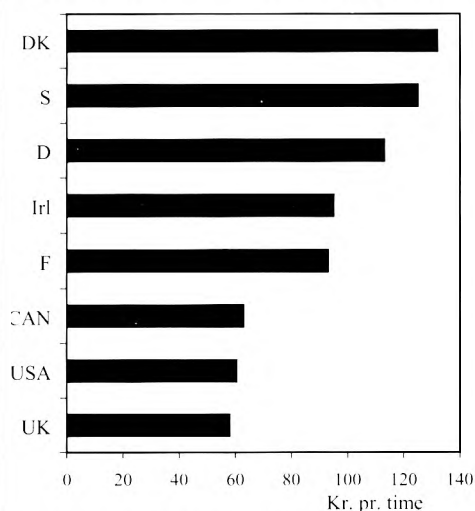
Omkostningsforskelle kan i sagens natur forekomme i enten primærsektoren (landbrugsproduktionen) eller i sekundærsektoren (slagtning, forarbejdning, forædling, distribution m.m.).

Omkostningsforskelle kan ligeledes på den ene side skyldes en dårlig effektivitet. En lav foderudnyttelse, få smågrise pr. årssø m.m. medfører relativt større omkostninger, jfr. afsnit 6. På den anden side vil høje priser (stykomkostninger) også være med til at skabe indkomstforskelle.

De væsentlige omkostninger i svine-sektoren er foder og løn.

De direkte og indirekte lønomkostninger i den danske svine-sektor udgør ca. 15 mia. kr. Dette tal er sammensat af dels en relativ høj timeløn, som medfører en meromkostning, dels en høj arbejdsproduktivitet og automatisering, som er med til at begrænse meromkostningen.

Figur 42. Lønomkostninger pr. time

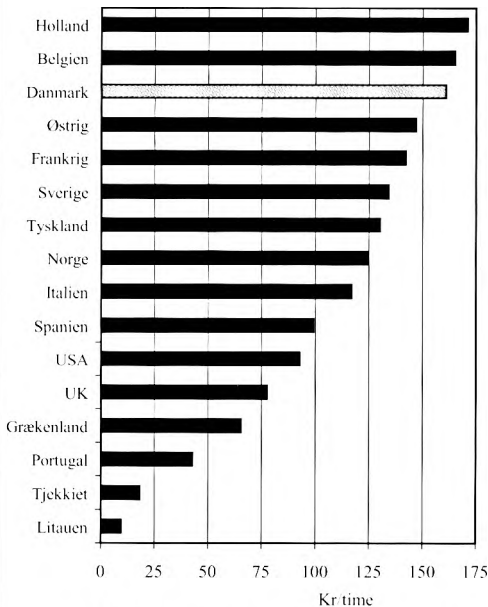

Kilde: Landsudvalget for Svin (2002).

Ifølge Landsudvalget for svin (2002) ligger Danmark meget højt, når det gælder lønomkostninger, jfr. figur 42.

ILO offentliggør årligt arbejdsomkostninger i forskellige lande og i forskellige erhvervssektorer. Der er her tale om time-løn plus diverse arbejdsgiveromkostninger som sociale bidrag, personalegoder,

Figur 43. Arbejdsomkostninger i fødevarerindustrien (1996).

Anm: 1996 er det seneste år med sammenlignelige tal for de viste lande.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af ILO (2002).

transport, uddannelse, forsikrings-, arbejdsmarkeds- og pensionsordninger m.m. Arbejdsomkostninger for ansatte i fødevarerindustrien fremgår af figur 43.

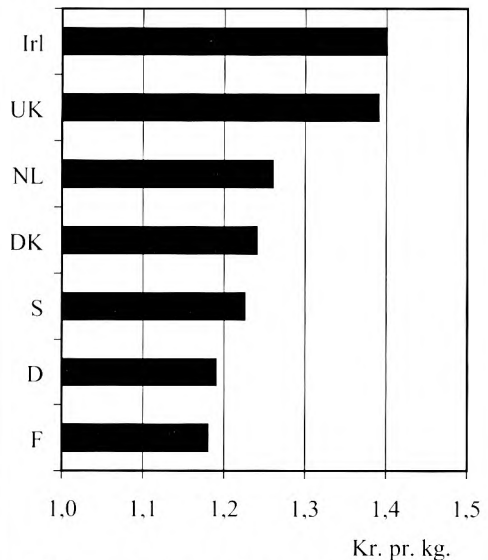
Som det ses af figuren, er der selv inden for EU store forskelle i lønniveau. I forhold til nye mulige EU-lande er forskellene endnu større.

Lønforskellene dækker dog over væsentlige forskelle m.h.t. kvaliteten og effektiviteten i arbejdskraften. Uddannelsesniveauet er langt højere, og derfor er værdien af den danske arbejdskraft ofte langt større end i de deciderede lavtlønslande.

Foder udgør den største enkeltomkostning i svine sektoren, og derfor er selv små prisforskelle væsentlige for konkurrenceevnen. Svinefoder er imidlertid ikke noget homogent produkt, og derfor kan prisforskelle umiddelbart skyldes forskelle i kvalitet. Man skal derfor være varsom med alt for håndfaste konklusioner m.h.t. prissammenligninger mellem lande. Det kan dog konstateres, at forskelle i logistik er med til at skabe betydelige omkostningsforskelle mellem EU-lande.

Figur 44 viser priser på slagtesvinefoder i en række lande, hvor priserne med god tilnærmelse kan sammenlignes.

Figur 44. Priser på slagtesvinefoder (2000)

Kilde Landsudvalget for svin (2002).

Tabel 11. Omkostninger i svineproduktionen i Nordamerika, Danmark og Holland

	DK	NL	Alb.	Ont.	US ¹⁾	US ²⁾
Total prod.omk ³⁾	77,6	74,6	39,0	47,0	39,0	43,3
Total prod.omk ⁴⁾	166	186	93	109	93	105
Total forarb.omk ⁵⁾	71,5	32,5	34,5	34,5	25,5	25,5
Totale omk. ⁶⁾	238	219	127	143	119	130
Totale omk. ⁷⁾	2,6	2,1	1,3	1,5	1,2	1,5

¹⁾ USA, store bedrifter

²⁾ USA, gennemsnit

³⁾ Totale produktionsomkostninger, US\$ pr. cwt.

⁴⁾ Totale produktionsomkostninger, US\$ pr. stk.

⁵⁾ Totale forarbejdningsomkostninger, US\$ pr. stk.

⁶⁾ Totale omkostninger, US\$ pr. stk.

⁷⁾ Totale omkostninger, US\$ pr. pund kød.

Anm: Opgørelsesmetoder og -principper kan variere fra land til land

Kilde: Hayenga, Marvin L. et al. (1998).

De høje priser i Irland og U.K. kan til dels forklares med, at disse lande skal importere meget af foderet, og at omladningsomkostningerne er store.

En sammenligning af omkostninger i produktion og forarbejdning i svine sektoren i forskellige lande er foretaget i USA, jfr. tabel 11.

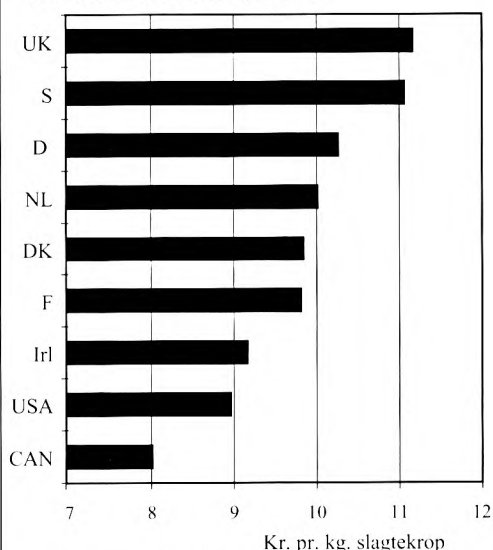
Tabellen viser, at de danske produktionsomkostninger på flere niveauer ligger højt i forhold til især Nordamerika. Især de store bedrifter i USA har lave omkostninger, om end samme forhold sandsynligvis også gør sig gældende i de øvrige lande. Høje foder- og lønomkostninger angives at være de væsentligste forklaringer på de relativt høje danske omkostninger.

Buhr, B. (1999) konkluderer bl.a., at Danmark har strenge vilkår m.h.t. miljø, arbejdskraft og lønninger, som dramatisk påvirker de samlede produktionsomkostninger. Det illustrerer også, at de generelle makroøkonomiske forhold i høj grad påvirker konkurrenceevnen.

Et næsten tilsvarende omkostningsmønster fremgår af figur 45.

Også her har Canada og USA de laveste

Figur 45. Produktionsomkostninger i svine sektoren. (2000)

Kilde: Landsudvalget for Svin (2002).

produktionsomkostninger, mens Holland ligger højere end Danmark. De hollandske omkostninger har især været stigende i 1999-2000 - bl.a. på grund af miljøpolitikken.

Det lave niveau i Canada og USA forklares ved lave omkostninger til især foder, staldbyggeri og arbejdskraft.

STØTTE

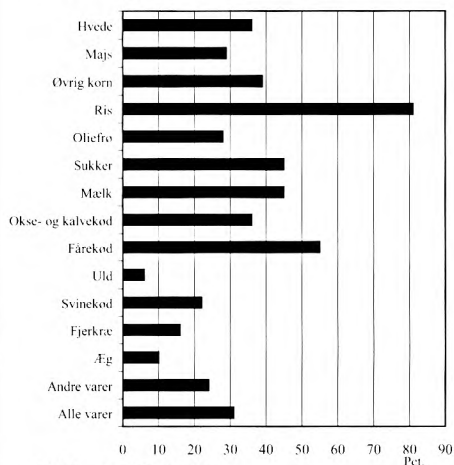
Landbrugspolitikken i alle i-lande indeholder en større eller mindre regulering af landbruget. Denne regulering indebærer en tilsvarende økonomisk støtte til landbrugserhvervet.

Landbrugsstøtten kan variere betydeligt fra land til land, og fra sektor til sektor. Dermed påvirkes også de globale konkurrencevilkår.

Svine sektoren hører til blandt de mindst regulerede og støttede sektorer. I EU's landbrugspolitik har markedsstøtten til svineproduktionen især været anvendt til at udligne ulempen ved de højere korn- og foderpriser, som findes i EU. Eksportstøtte har været det mest anvendte støtteinstrument til svine sektoren i EU.

Landbrugsstøtten varierer meget fra produkt til produkt, når man ser på i-landene i gennemsnit, jfr. figur 46.

Figur 46. Støtte til forskellige landbrugsvarer i OECD (2001).

Kilde: OECD (2002)

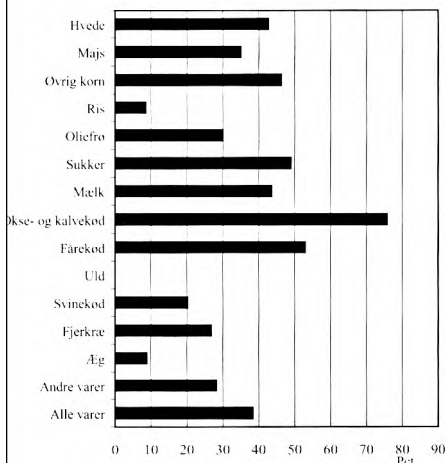
De mest beskyttede produkter er ris, fårekød, mælk og sukker, mens æg, uld, fjerkræ- og svinekød hører blandt de mindst beskyttede.

Støtten til svinekød udgør kun ca 22 pct. af produktionsværdien, hvilket er væsentligt mindre end gennemsnittet for alle produkter under ét.

Værdierne for støtteniveauerne for de animalske produkter er opgjort som net-toværdier (netto PSE). Det betyder, at der er korrigeret for de højere priser på foder.

Også i EU - og dermed også i Danmark - er svineproduktionen blandt de mindst beskyttede varer. Støtten til svineproduktionen udgjorde i 2001 20 pct. af produktionsværdien, hvilket er blandt de laveste støtteniveauer i EU, jfr. figur 47.

Figur 47. Støtte til forskellige landbrugsvarer i EU (2001).

Kilde: OECD (2002)

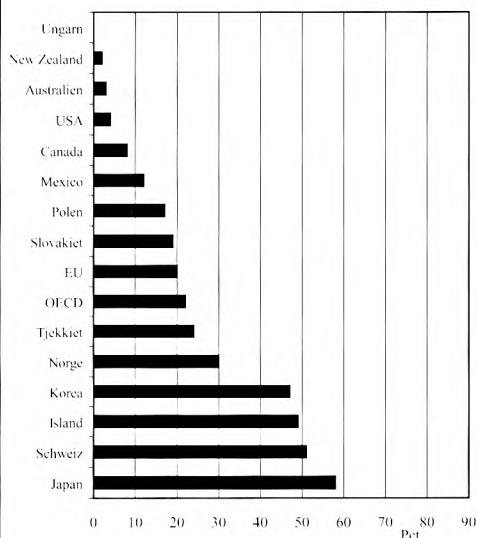
Alt andet lige gælder det, at jo mere beskyttet en vare er i dag, desto mere vil priserne falde, hvis der sker en liberalisering og større grad af frihandel. Tilsvarende er en relativt lav støtte også udtryk for en forholdsvis god international konkurrenceevne.

Det generelt lave støtteniveau for svineprodukter i de fleste i-lande gør dog også, at der ikke kan forventes store prisstigninger på verdensmarkedet som følge af en handelsliberalisering.

Selv om beskyttelsen af svineproduktionen i gennemsnit er forholdsvis lav i den vestlige verden, er der dog store forskelle fra land til land.

Som det ses af figur 48, er især svineproduktionen subsidieret i Japan, Schweiz, Island og Korea.

Figur 48. Landbrugsstøtte til svineproduktionen (2002).

Kilde: OECD (2002)

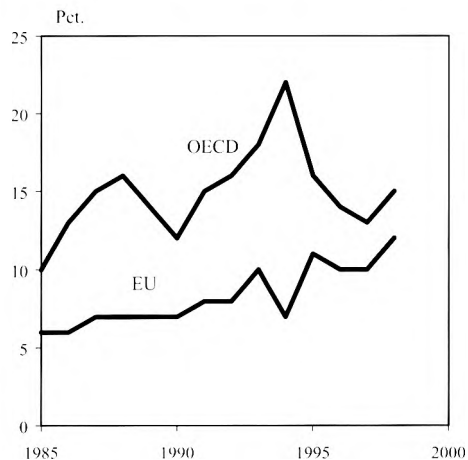
I disse lande udgør støtten til svineproduktionen 47-58 pct. af produktionsværdien i svine sektoren.

EU ligger under det gennemsnitlige niveau i den vestlige verden

Den markedsstøtte, som EU's landbrugspolitik giver svineproduktionen, kan således knapt udligne den støtte, som de øvrige lande i den vestlige verden yder til deres svineproduktion

EU's støtte til svineproduktionen har ligget væsentligt under det gennemsnitlige niveau for alle i-lande gennem lang tid, jfr. figur 49.

Figur 49. Støtte til svineproduktionen i EU og i OECD 1986-1998

Kilde: OECD (flere årgange)

Som det ses af figuren, har EU's landbrugspolitik ydet en konstant men meget begrænset støtte til den danske svineproduktion.

Støtten til den danske svineproduktion udgøres næsten fuldt ud af de støtteordninger, som findes i EU's markedsordninger. Den nationale støtte til f.eks. rådgivning, forskning og udvikling er marginal i denne sammenhæng, bl.a. fordi den danske nationale støtte er blandt de allerlaveste i EU.

For den danske svineproduktion kommer støtten især til udtryk i den eksportstøtte, som ydes til tredielandseksport. Selv om EU's landbrugspolitik gradvis er under omlægning bort fra egentlig markedsstøtte (herunder eksportstøtte, importtold, intervention m.m.) til mere direkte betalinger (hektarstøtte, dyrepræmier m.m.), er markedsstøtte stadig den væsentligste støtteform i EU.

Eksportstøtten set i forhold til størrelsen på tredielandseksporten giver dermed et indtryk af støtten - mere præcist markedsstøtten - til de enkelte produkter.

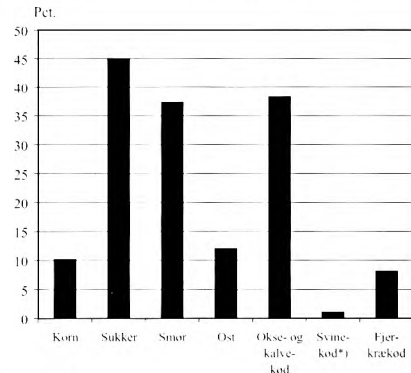
En sammenligning af eksportstøttens betydning for en række danske landbrugssektorer ses i figur 50.

Samme mønster ses i figur 46 og 47: Svinekød hører til blandt de lavest støttede produkter.

I 2001 udgjorde eksportstøtten til svinekød 1,3 pct. af værdien af svinekødseksporten til tredielande. Dette er det laveste niveau under det danske medlemskab af EU, jfr. figur 51.

Samme udvikling ses for dansk landbrug under ét, hvor eksportstøtten også nåede et foreløbigt minimum i 2001 med godt 1 pct. af værdien af tredielandseksporten.

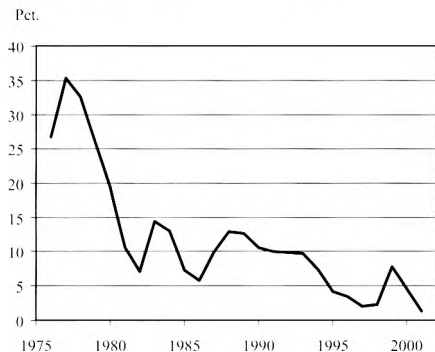
Figur 50. Dansk eksportstøtte i pct. af værdi af eksport til tredielande (incl. eksportstøtte). 2001.

* Incl. konserver.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Landbrugsraadet (flere årgange)

Figur 51. Eksportstøtte til dansk svinekød i pct. af værdi af svinekødseksport til tredielande (incl. eksportstøtte). 1976-2001

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Landbrugsraadet (flere årgange).

OECD opgør årligt PSE-værdier for de enkelte lande/landegrupper og produkter. PSE for svinekød i EU har de seneste 2-3 år være markant højere end tidligere. OECD har erkendt, at der var fejl i nogle væsentlige data. Nogle fejl er rettet, men der synes stadig at være et uforholdsmæssigt højt niveau for visse lande/produkter. Dette har medført, at der er foretaget visse tilpasninger for PSE for svinekød (og fjerkræ) for de seneste år i forhold til OECD-tallene.

FORBRUG

Fødevarer spiller en essentiel, men aftagende rolle i det samlede forbrug. I takt med stigende økonomisk velfærd og stigende forbrugsmuligheder stiger især efterspørgslen efter varige forbrugsgoder, serviceydelser, ferierejser, biler, bolig m.m. Derimod er forbruget af fødevarer mere konstant, idet man „jo ikke kan spise sig mæt mere end én gang“.

Der sker ganske vist en ændring i retning af mere forarbejdede og dyrere fødevarer - herunder bl.a. svinekød - men selve den værdimæssige stigning er beskeden. Dertil kommer, at priserne på fødevarer ofte stiger mindre end den generelle inflation i samfundet, og også derved vil værdien af fødevarerforbruget falde i forhold til det samlede forbrug.

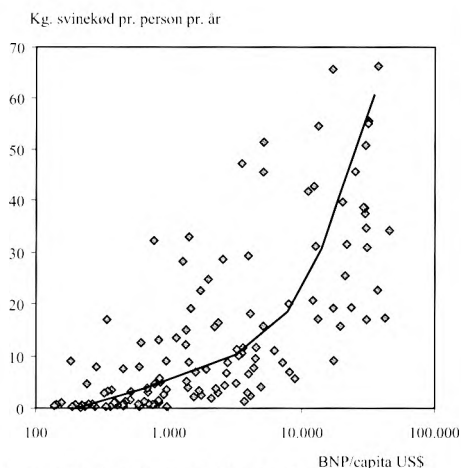
Ser vi specifik på forbruget af svinekød, kan man konstatere, at der er en

vis sammenhæng mellem økonomisk velfærd og forbrug pr. indbygger, jfr. figur 52.

Selv om der er en vis spredning, kan det konstateres, at det samlede forbrug af svinekød stiger i takt med stigende velfærd. Dette synes også at gælde i i-landene, hvor der ikke umiddelbart er tegn på, at kurven knækker.

Med den viste model for fødevarerforbruget gælder det, at selv en beskeden velfærdsstigning giver en vis stigning i svinekødsforbruget pr. indbygger. Dette illustrerer, at ikke blot befolkningstilvæksten, men også den økonomiske udvikling vil forøge efterspørgslen efter svinekød.

Figur 52. Forbrug af svinekød pr. indbygger pr. år som funktion af landenes BNP pr. indbygger (1999)

Anm: Alle lande med et svinekødsforbrug > 0,2 kg. pr. indb. pr. år er medtaget.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2001) og FAO (2002).

Danmark har verdens højeste forbrug af svinekød pr. indb. og repræsenterer derfor den øverste markering i figur 52. Forbrug og forbrugsvækst m.h.t. svinekød er nærmere vist i tabel 12.

Tabel 12. Svinekød: Forbrug i 1999 samt forbrugsvækst.

	Kg 1999	Ændring Pct. 1980-99	Ændring Pct. 1990-99
Asien	14	128	44
Fjernøsten	15	147	48
Verden	15	29	14
Afrika	1	14	-20
Asien (u-lande)	17	28	12
I-lande	29	-2	-4
U-lande	11	111	44
Østeuropa	40	-5	-10
Europa	35	-10	-16
EU-15	44	18	9
NAFTA	26	-12	10
OECD	31	6	8
Sydamerika	8	14	30
Transitionslande*)	21	-24	-31

Kina	32	174	60
Danmark	66	20	2
Frankrig	39	3	14
Tyskland	56	-9	-8
Italien	40	60	24
Polen	47	6	2
Rusland	16		
Sverige	37	4	17
U.K.	26	-4	2

*) Østeuropa, tidligere Sovjet-republikker m.m.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002)

Tabellen understreger, at der er betydelige forskelle fra land til land, når det gælder både forbrug og forbrugsvækst.

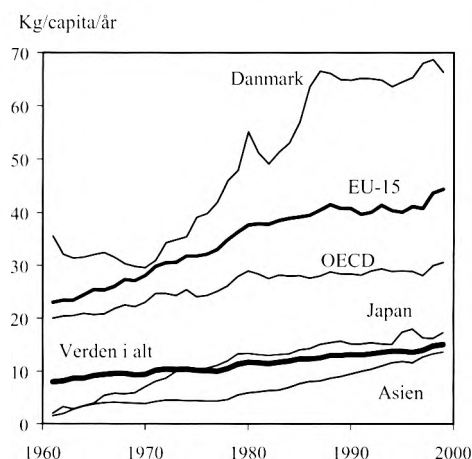
Forbruget i i-landene har været konstant gennem de seneste to årtier, og det har været faldende i Europa.

De største vækstrater forekommer typisk i lande med høj økonomisk vækst, og med et relativt lavt forbrug af svinekød. Især lande i Asien - herunder især Kina - har haft megetstore vækstrater i forbruget.

Kulturelle og religiøse forhold har dog en væsentlig betydning for forklaringen af det internationale mønster for svinekødsforbruget. Økonomisk velstand og vækst kan således langt fra forklare hele forbrugsudviklingen. Også landenes egne muligheder for svineproduktion - og dermed også de klimatiske forhold mellem landene - har en betydelig indvirkning på det internationale forbrugsmønster.

Udviklingen i svinekødsforbruget over en længere årrække for væsentlige lande og landegrupperinger er vist i figur 53.

Figur 53. Forbrug af svinekød i forskellige lande 1961-1999.

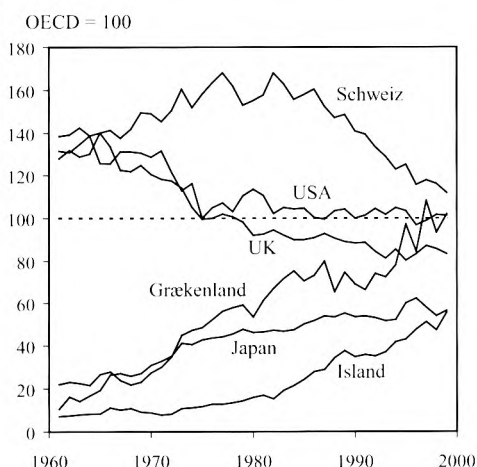

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002).

En anden væsentlig tendens i fødevarerforbruget er, at der sker en form for konvergens i forbruget, således at vi går i retning af mere og mere ensartede og "internationale" spisevaner. Man ser bl.a., at forbrugsmønstrene i Nord- og Sydeuropa bliver mere ensartede, men også de amerikanske, europæiske og asiatiske madvaner tilnærmer sig hinanden.

Som eksempel på de mere ensartede spisevaner viser figur 54 forbruget af svinekød i nogle lande sat i forhold til gennemsnittet i OECD.

Figur 54. Udviklingen i forbruget af svinekød pr. indbygger i forskellige i-lande

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2002)

Figuren viser forbrugsudviklingen pr. indbygger i forhold til udviklingen i alle OECD-lande i gennemsnit. Niveauet i OECD er således sat til 100 i alle årene.

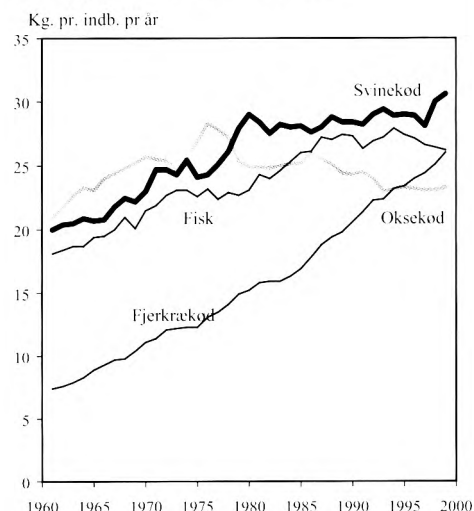
Som det ses af figuren, går udviklingen mod et mere ensartet forbrug. Landene nærmer sig mere eller mindre det gennemsnitlige niveau for OECD-landene.

Forbruget af svinekød har været højt i USA, UK og Schweiz, men væksten har været højest i lande med et lavt forbrugsniveau. Dermed kommer alle lande tættere på OECD-gennemsnittet.

Det gælder for næsten alle lande med et lavt svinekødsforbrug, at forbrugsvæksten er høj, og at de nærmer sig OECD-gennemsnittet. De fleste lande med et højt niveau har også en relativt lav vækst og nærmer sig på den måde også gennemsnittet. Der findes i sagens natur også undtagelser hvor lande med et højt forbrug af svinekød fjerner sig mere og mere fra OECD-gennemsnittet.

Som vist i figur tabel 12 stiger forbruget af svinekød kun meget lidt i den vestlige verden i gennemsnit - målt som forbrug pr. indbygger pr. år. Svinekød er dog stadig den vigtigste kødtype i forbrugssammensætningen.

Figur 55. Forbrug af forskellige kødtyper i OECD 1961-99.

Kilde: FAO (2002).

Forbruget af fisk stagnerer, oksekød er faldende, mens forbruget af fjerkrækød er stærkt stigende, jfr. figur 55.

I forhold til starten af 1960 er indbyggernes forbrug af svinekød steget med godt 50 pct., mens forbruget af fjerkrækød er steget med godt 250 pct.

UDENLANDSKE VURDERINGER

Med det udgangspunkt kan det være relevant at høre, hvad vore konkurrenter, kolleger eller kunder omkring i verden mener. Dette afsnit tager udgangspunkt i, hvad 13 rapporter fra udenlandske universiteter, forskningsinstitutter eller ministerier mener om danske svineslagterier og svinebranchen i det hele taget. Der er således tale om videnskabeligt baserede analyser og vurderinger.

Rapporterne fokuserer på den danske svine sektor, fordi den er meget stor på verdensmarkedet, og fordi den på mange måder bliver betragtet som succesfuld. I flere rapporter sker der en sammenligning med andre landes svine sektor.

I det følgende vises væsentlige vurderinger og konklusioner fra de 13 rapporter.

Kvalitet

Rapporterne er generelt meget positive m.h.t. kvaliteten af det danske svinekød. Det gælder både sundhed, husdyrvelfærd, sortiment m.m. Flere steder påpeges det, at det mere er produktet og dets kvalitet end det er prisen, som Danmark konkurrerer på.

Også når det gælder sundhed og fødevareresikkerhed, er der generelt meget rosende

og anerkende ord til overs for den danske svineproduktion:

Vedvarende kommercielle relationer, produktkvalitet og ensartethed er mere end prisen forklaringen på Danmarks konkurrenceevne. (USDA, 1996).

M.b.t. svineproduktionen er Danmark og Holland gået hver sin vej: Holland har forbedret konkurrencen via lavere omkostninger, mens Danmark har fokuseret på produkternes konkurrenceevne. (Agriculture Canada, 1997).

Danmark betragtes som verdens førende m.b.t. ...fødevareresikkerhed.

Det er en generel vurdering i USA's svine sektor, at et salmonellaprogram som implementeret i Danmark vil være anvendeligt i USA.

(Blaha, Thomas G. and Carlson, Allan R., 1997).

På det seneste har sektoren udmærket sig ved offensive (proaktive) tiltag inden for kvalitet og fødevareresikkerhed - frem for blot at vente på at lovgivning skal gennemtvinge forandringer. Den danske svine sektor er et eksempel på, hvordan en privat sektor . . kan tilbyde et fleksibelt, effektivt og troværdigt alternativ til lovgivningsmæssig kontrol, når det gælder fødevarerekvalitet og kvalitetssikring.

(Hobbs, Jill E., 2001)

Andelsselskaberne og medlemmerne tilpasser sig i stigende grad til markedets behov som f.eks. husdyrvelfærd, indretning af stalde, ingen antibiotika, sporbarhed m.m. Salmonellakontrolprogrammerne . . har ikke blot fastholdt men også øget eksporten (af dansk svinekød). (GIRA, 2000).

Markeds- og forbrugerorientering

Slagteriernes evne til at forudse og opfylde markedets behov er i sagens natur en væsentlig konkurrenceparameter. Virksomhedens strategiske placering vil ske under hensyn til både egne kompetencer, konkurrenternes styrke og markedets behov. Jo mere man kan tilpasse sig specifikke kunders behov, desto bedre kan man holde konkurrenter ude, og dermed vil der alt andet lige også være større fortjeneste.

Generelt kan man sige, at de udenlandske rapporter i høj grad anerkender den danske svinesektors evne til at tilpasse produktionen til markedernes behov:

Den danske svinesektor er ekstrem succesrig med, at tilpasse produkterne for at imødekomme de specifikke markeders behov. De danske andelsslagterier har et fortræffeligt internationalt ry for at være markedsorienterede - og for at investere i nye produkter, opskæringsmetoder m.v. for at imødekomme eksportmarkedernes specifikke behov.

Danskerne er de etablerede svinekøds-eksportører - world-wide - med et godt ry og en bred eksportsammensætning - m.b.t. produkter, markeder og kunder. Eksportkunderne er ekstremt positive over for den markedsorientering, som den danske andelsbevægelse udviser.

(GIRA, 2000).

Danmark var pioner m.b.t. produktion og salg af udskæringer i stedet for hele kroppe, og dermed udviklede man nichemarkeder.

(USDA, 1996).

De danske slagterier producerer med lav hastighed og fokuserer på hygiejne

og præcise udskæringer for at imødekomme kundernes specifikationer.

Danmark har udviklet et renommé m.b.t. meget høj produktkvalitet og en lang tradition for at skræddersy produktion og produktionsprocesser til kundernes ønsker.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

Danskerne, som lå forrest m.b.t. produktionseffektivitet, er kommet langt når det drejer sig om at skabe en forbrugerværdiorienteret (svine-) sektor.

Buhr, B., 1999).

(USA's svinekøds-) import fra Danmark tilskrives en etableret præference for dansk svinekød, baseret på kundeservice og nichemarkedsføring af deres svinekødprodukter.

USDA (2002).

Organisering

Organiseringen af hele værdikæden fra jord til bord bliver omtalt i alle rapporter. Den gennemførte vertikale integration, som den er opbygget i - og af - den danske svinesektor, findes ikke på tilsvarende måde i de andre lande, som rapporterne sammenligner med. Netop denne vertikale integration bliver flere steder fremhævet som en nøgelfaktor til forklaring af svinesektorens store succes.

Det er karakteristisk, at netop styrken i organiseringen er skabt af sektoren selv. Det er også op til sektoren selv af fastholde og videreudvikle denne styrke, men det er også en samfundsmæssig opgave at muliggøre og skabe incitament til denne udvikling.

Hvorfor er dansk svineindustri så succesfuld, når de relative produktions-

omkostninger synes at lægger hindringer i vejen? Svaret ligger i organiseringen af sektoren. Den tætte koordinering af leddene i værdikæden fra avl til produktion, slagtning, forarbejdning, forædling og eksport. Dette gør sektoren i stand til at skræddersy produkterne i forhold til de specifikke markeders behov.

(Hobbs, Jill E., 2001)

Landmændenes ejerskab af - og leveringer til - andelsslagterier og andelsforædlingsvirksomheder er en langvarig og succesfuld vertikal alliance. God vertikal integration . . . har skabt en meget succesfuld værdikæde m.b.t. svinekod, som har en konkurrencemæssig fordel i Europa, og også - imod alle odds - på væsentlige 3.-landsmarkeder som f.eks. Japan.

(GIRA, 2000).

Sammenkædningen af landmand og slagteri i værdikæden er reel strategisk alliance, som virker . . . det er absolut grundlæggende for den danske svinekodssucces.

(GIRA, 2000).

Den tætte koordinering mellem alle markedsføringsleddene gør Danske Slagterier i stand til hurtigt at reagere på forbrugernes feedback.

(USDA, 1996).

Der kunne ikke findes eksempler i USA eller i det øvrige Europa, hvor leveringsvilkår passede så godt sammen med slagterikapaciteten, således at produktflow og kvalitet blev koordineret, som det skete i Danmark.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

. . . hvilket giver andelsslagterierne en kapacitetsudnyttelse, som er bemærkel-

sesværdig i europæisk målestok.

(GIRA, 2000).

. . . Dette betyder forbedret samarbejde og udvikling af fælles kommercielle mål for at nå samme fordele . . . som den danske svinesektor har fået . . .

(Ministry for Rural Affairs, 2002)

Ejerskab

I forlængelse af organiseringen og den vertikale integration bliver også ejerformen i den danske slagteriindustri omtalt og vurderet. Den høje grad af andelseje er bemærkelsesværdig - set fra de udenlandske rapporters synspunkt, men bliver også fremhævet som en væsentlig nøglefaktor for sektorens internationale konkurrenceevne. Også her er der tale om en intern styrke, som er skabt og udviklet af landmændene selv.

Andelsejerskab er en af den danske svine-sektors styrker.

(Agriculture Canada, 1997).

Den danske svine-sektors vedvarende succes hænger tilsyneladende sammen med dens struktur og den vertikale integration i værdikæden via andelsorganiseringen.

(Agriculture Canada, 1997).

Den danske andelsejede svineslagteriindustri har været succesfuld m.b.t. at udvikle nye eksportmarkeder; forbedre produktiviteten, sikre den nødvendige strukturudvikling i industrien, og til at tilpasse svinene til forbrugernes ønsker.

(Schrader, Lee F. and Boehlje, Michael, 1996)

Andelssystemet har stimuleret udviklingen af et ensartet produkt skræddersyet til eksportkunder; som ønsker magre svi-

nekødsudskæringer ud fra kundernes behov, og har afsat produktet godt.

(Hayenga, Marvin L., 2000).

Bankerne har en høj interesse i at bevare systemet (andelsejerskabet i fødevarerindustrien) . . Hvis det kollapsede . . ville bankerne være meget udsatte over for en stor gæld . .

(GIRA, 2000).

Udviklingen af andelsorganiseringen har lettet en effektiv formidling af markedssignaler fra forbrugere til landmænd . .

(Alexiou, John, 1998).

Forædling

Forædling og forædlingsindustrien bliver også analyseret i flere rapporter. Der er generelt stor anerkendelse af den forædlingsgrad, som finder sted i den danske svinektor. Målt i forhold til andre lande er der en relativt høj forædlingsgrad, omend der flere steder opfordres til at sætte yderligere ressourcer ind på dette område. Netop højtærdiforædling koblet med en større udbredelse af mærkevarer bliver fremhævet som en vigtig mulighed - og som et område, der kan fortjene større opmærksomhed. Der er dog ikke foretaget nærmere analyser af omfanget af de eksisterende mærkevarer, værdien af mærkevarestrategien på de enkelte produkt- og markedssegmenter, den fremtidige konkurrence mellem de helt store mærkevarer, de mindre mærkevarer og private labels m.m. Derfor er netop opfordringerne på dette område ikke særligt underbyggede.

Generelt er der dog som sagt anerkendelse til forædlingsindsatsen.

Svinerlagterierne i Danmark udfører meget mere forædling end andre lande.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

Den danske strategi har været at nå højtærdi markeder. Danmark var pionerer m.b.t. produktion og salg af udskæringer i stedet for hele kroppe og udviklede dermed nichemarkeder.

(USDA, 1996).

Konkurrenceevne

Begrebet konkurrenceevne dækker over en samlet vurdering af et erhvervs eller en virksomheds styrker og svagheder. Konkurrenceevne beskriver således evnen til at nå de mål (i form af indtjening, vækst m.m.), som en virksomhed har sat sig.

Det er et gennemgående træk, at den danske svinektor vurderes at være en stor succes målt i internationalt perspektiv. Kvalitet, vertikal integration, markedsorientering, kundeservice, markedsføring, strukturudvikling og sundhed er nogle af de nøgleord, som beskriver succes'en bag den danske svinektor.

De danske svinerlagterier har været ekstremt succesfulde i forhold andelssvinerlagterier i udlandet.

(GIRA, 2000).

Danmark har virkelig nogle vedvarende styrker. . . (1) Høj produktivitet, (2) magert svinekod og (3) stærk kundeorientering på eksportmarkederne.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

Flere forhold forklarer Danmarks succes som en førende eksportør af svinekod: En vertikalt integreret industri, strukturudvikling og efterfølgende større produktivitet, omhyggeligt etablerede kommercielle relationer og fremragende kundeservice samt høje veterinære og sundhedsmæssige standarder.

(USDA, 1996).

En del af den danske svinesektors konkurrencemæssige succes skyldes dens fokusering på kvalitet og dens evne til at forsyne kunderne med skræddersyede produkter i forhold til deres behov.

(Agriculture Canada, 1997).

Danmark er en af verdens mest succesfulde eksportører af svinekød. Dette ser dog ikke ud til at have gjort sektoren selvtilfreds. Mange steder forsøger man at forbedre produktionsmetoder for bedre at imødekomme de skiftende behov på et dynamisk marked.

(Agriculture Canada, 1997).

Samfundsøkonomi

Svinesektorens samfundsøkonomiske betydning indgår som en væsentlig del i rapporternes beskrivelse af sektoren. Det skal også ses på baggrund af, at betydningen set med international målestok er endog meget stor. Den store samfundsøkonomiske betydning er dermed også en udtryk for sektorens relative konkurrencedygtighed i Danmark. Betydningen målt som andel af verdensmarkedet giver også et direkte indtryk af sektorens internationale konkurrenceevne.

Svinekød udgør en betragtelig del af den danske landbrugseksport.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

Danmark står for 20 pct. af verdens samlede eksport af svinekød.

(Agriculture Canada, 1997).

For staten har de danske andelsselskaber bidraget væsentligt til stigende eksportindtjening, og de også store arbejdsgivere. På langt sigt vil succes for andelselskaberne betyde indkomstskat til staten.

(GIRA, 2000).

Struktur

Strukturudviklingen blandt svineslagterierne har været kraftig i de seneste årtier, og på flere områder kraftigere end blandt konkurrenterne. Dette er også et forhold, som berøres i de udenlandske rapporter. Strukturudviklingen vurderes at medføre en mere effektiv produktion, udnyttelse af stordriftsfordele samt en stærkere markedsposition

Den vertikale strukturudvikling - d.v.s. organiseringen fra jord til bord - er omtalt under organiseringen, og betragtes helt klart som en af sektorens store konkurrencemæssige styrker.

Den horisontale strukturudvikling - d.v.s. fusioner, opkøb, sammenlægninger m.v. bliver også generelt omtalt som en væsentlig fordel for dansk svineproduktion i den internationale konkurrence:

De danske svineslagterier har en god fremadrettet struktur - til stor gavn for medlemmerne. Realiseringen af stordriftsfordele m.b.t. produktion og afsætning vil medvirke til fortsat at gøre dansk kød meget konkurrencedygtig i Europa.

(GIRA, 2000).

Rammebetingelser

Når de udenlandske rapporter påpeger svage sider eller trusler, er det sjældent på grund af svinesektoren selv. Det er i højere grad rammebetingelserne, som man frygter kan give sektoren problemer nu og på længere sigt. Rammebetingelserne omfatter i den sammenhæng specielt produktionsomkostninger (især løn), men også miljøindgreb og afgifter nævnes som trusler for svinesektoren.

Også de begrænsede vækstmuligheder bliver nævnt som en reel trussel mod den

fremtidige udvikling i svine sektoren. Snævre rammer for at udvide produktionen og færre muligheder for at udnytte stordriftsfordele fremover - p.g.a. skærpede rammebetingelser - bliver generelt fremdraget som en trussel mod fortsat udvikling og konkurrenceevne.

Sat på spidsen kan man sige, at truslerne mod den danske svineproduktion ikke kommer fra sektoren selv eller fra markedet, men mere fra de vilkår, som det økonomiske og politiske system giver.

De konkurrencemæssige ulemper i form af produktions- og forædlingsomkostninger:

(GIRA, 2000).

Danmark har betydelige ulemper m.h.t. omkostninger sammenlignet med de væsentligste konkurrenter. Lønomkostninger i danske slagterier er betydeligt højere end hos mange udenlandske konkurrenter.

(Agriculture Canada, 1997).

En høj omkostningsstruktur karakteriserer dansk svineproduktion og danske svineslagterier:

(Hayenga, Marvin L., 2000).

Danske svineproducenter er underlagt begrænsninger m.h.t. bedriftenes størrelse og m.h.t. gylleopbevaring. I takt med større miljøopmærksomhed, kan det medføre højere produktionsomkostninger i forhold til konkurrenterne i Canada og USA ...

(Agriculture Canada, 1997).

Fremtiden

I store træk vurderes det, at fremtiden for den danske svine sektor er god. Flere steder opridses styrker, svagheder, trusler og muligheder (SWOT) ved sektoren, og der

påpeges da også visse negative sider, herunder især rammebetingelserne. Store produktionsomkostninger, men også mulig konkurrence fra en industrialiseret amerikanske svineproduktion, for få mærkevarer m.m. nævnes som trusler og svagheder. Det påpeges også, at Danmark skal sørge for at holde det teknologiske forspring i forhold til konkurrenterne, og at det kræver en vedvarende satsning på forskning og udvikling.

Ud fra en samlet vurdering af svine sektorens konkurrenceevne, struktur, markedsorientering, organisering m.m. er fremtidsudsigterne gode. Konkurrenceparametrene er på flere områder så unikke, at de ikke uden videre kan kopieres og overtages af andre lande. Det gælder især m.h.t. organisering og den vertikale struktur.

Danmark vil fortsætte med at være en effektiv eksportør af svinekød.

(Hayenga, Marvin L. et al., 1998).

Høje veterinære og sundhedsmæssige standarder og evnen til at spore produkterne fra landmand til marked vil hjælpe Danmark til at forblive konkurrencedygtig på verdensmarkedet. Disse faktorer er vigtige, især på markeder hvor kunderne er meget optaget af fødevarer sikkerhed, som f.eks. Japan og andre asiatiske markeder:

(USDA, 1996).

Resultaterne (i den danske andelsejede svine sektor) er imponerende. Det er imidlertid vanskeligt at se, hvordan sådan et system kan etableres andre steder i dag.

(Schrader, Lee F and Boehlje, Michael, 1996).

Boks 2: SWOT-analyse af den danske svine sektor	Svagheder 1. Produktionen er kapitaltung, og lønomkostningerne er høje. 2. Begrænsede ekspansionsmuligheder p.g.a. af høje jordpriser, høj gældsbelastning og lovgivning 2. Slagterierne: Høje lønomkostninger og dyre kapitalomkostninger. 3. Relativt lav markedsandel på hjemmemarkedet. 3. Andelsorganisering - slagterier skal aftage alle svin. 4. Nogle markeder bliver nationalistiske - andre meget konkurrencebetonede 4. Det japanske marked: - Ikke direkte detailsalg til forbrugerne - Manglende dansk kvalitetsbevidsthed hos den japanske forbruger - For det meste salg af frossen svinekød og ikke frisk kød
Muligheder 1. Forsknings- og udviklingsfordele. Eksempelvis genetisk farvning af kødet 2. Billigere foder gennem landbrugsreform i EU 3. Udvidelse af eksisterende eksportmarkeder. 4. Nye markeder i Central- og Østeuropa, Korea, Kina og Filippinerne. 5. Øget vækst ved stigende svinepriser 6. Øget differentiering m.h.t. dyrevelfærd, miljø og bakteriologi 7. Omkostnings- og effektivitetsforbedringer via fusioner 8. Leverandør til convenience-producenter.	
Styrker 1. Vertikal integration af svine sektoren gennem andelsorganisering 2. Uddannelse og træning af arbejdsstyrken - gælder både producenterne og slagteriarbejderne. 3. Produkter af høj kvalitet, som er skræddersyet til de enkelte markeder. 4. Effektiv informationsstrøm om produktets kvalitet fra producent til forarbejdningen. 5. Forskning 6. Attitude: "A culture excellence" 7. Svinebedrifterne har en god størrelse og struktur 8. Høj effektivitet i primærlandbruget 9. Store effektive slagterier med høj kapacitetsudnyttelse 10. Koncentreret slagteristruktur. 11. Danish som mærkevare - kvalitet og service 12. Stordrift og ekspertise i eksportmarkedsføringen	Trusler 1. Hos producenten: - Restriktioner på bedriftenes størrelse - Bekymringer omkring dyrevelfærd 2. Markedet: - Fald i det engelske marked - Institutionelle vanskeligheder på de central- og Østeuropæiske markeder. - Øgede omkostninger i produktion bliver ikke værdsat på eksportmarkeder 3. Konkurrenter - Central- og østeuropas genopbygning af deres svine sektor samt deres EU-medlemskab medfører skærpet konkurrence. - Taiwans styrke på det japanske marked. - Højindustrialiseret produktion i USA - Konkurrence fra lavomkostningslande på verdensmarkedet.

Kilder: GIRA (2000), Agriculture Canada (1997) og Hayenga, Marvin L. (2000) m.m.

STYRKER, SVAGHEDER, TRUSLER OG MULIGHEDER

De udenlandske vurderinger kan sammenkøjes i én stor SWOT-analyse. SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) illustrerer de styrker, svagheder, muligheder og trusler, som et firma eller en branche står overfor.

Styrker og svagheder er interne forhold i relation til virksomheden, mens muligheder og trusler er eksterne forhold.

I det følgende er vurderingerne fra de tidligere internationale undersøgelser samlet i én SWOT-analyse, og kildernes grundlag for vurderingerne er efterfølgende opridset.

STYRKER

Andelsorganisering

Næsten hele svineködsproduktionen forarbejdes og sælges gennem andelsselskaber i Danmark. Der er dermed skabt en meget simpel og effektiv opköbsstruktur, hvor producenten ikke skal vælge köber fra gang til gang. Den vertikale koordination fra produktion til forarbejdning og markedsföring kan ses som et middel til at reducere transaktionsomkostningerne.

Uddannelse og træning

Der er et höjt niveau af uddannelse og træning inden for svineködssektoren. Den brede uddannelse sikrer individuel forståelse for ny teknik og kvalitet blandt producenterne, og således at alle får den nødvendige viden til at producere höjkvalitetsprodukter. Det samme höje uddannelsesniveau findes også på slagterierne.

Produkter af höj kvalitet

Höj kvalitet og "skræddersyede" produkter efter forbrugernes önske er kendetegnet for den danske svineködssektor. Som en garanti for aftagernes tilfredshed er der eksempelvis japanske repræsentanter tilstede ved udskärningen af de produkter, der eksporteres til Japan. Lavere hastighed på produktionslinjerne end i USA og Canada vidner om kvalitetsbevidsthed fra dansk side.

Effektiv informationsström

Idet betalingen stiger i takt med bedre kvalitet på hver enkelt svin, har landmanden et stort ökonomisk incitament til vedvarende at höjne kvaliteten på baggrund af den detaljerede information, der gives fra slagteriet tilbage til producenten. IT tilvejebringer omfattende information gennem hele forarbejdningsprocessen.

Forskning

Omfattende og velkoordineret forskning på alle niveauer i hele værdikæden. Eksempelvis forsker Danske Slagterier i at udvikle en genetisk metode til at opdrætte svin, så ködet i processen kan have forskellige farvenuancer afhængig af eksportkundernes önske til graden af pigment i ködet.

Attitude

"Culture of excellence" er den mest gennemtrængende styrke. På alle niveauer er man bevidst om betydningen af kvalitet, uddannelse, forskning og eksportmarkeder. Man er ikke selvtilfreds på trods af landets status som den mest succesfulde eksportör af svineköd, men opsat på kontinuerlige forbedringer i hele svineködssektoren.

God struktur blandt svinebedrifter

Strukturen er gået i retning af større og

større bedrifter, men stadig med en harmonisk tilpasning, og uden sammenligning med de højintensive hollandske svineproducenter.

Høj effektivitet i primærlandbruget

I primærlandbruget er der opnået en fordel i forhold til resten af Europa via en exceptionel produktivitetsudvikling.

Effektive slagterier med høj kapacitetsudnyttelse

Kapacitetsudnyttelsen vurderes at være god - trods et holdsskift - og finder sted på vel afskrevne men vedligeholdte anlæg.

Koncentreret slagteristruktur

Fusionerne vurderes at være meget positive, idet formålet har været at effektivisere produktionen og at opnå afsætnings-synergier. Især reaktionen på dels den stigende koncentration i detailledet, dels øget konkurrence fra USA på det japanske marked vurderes at være fordelagtig.

Dansk som mærkevare

„Danish“ som mærkevare og eksponent for kvalitet og service vurderes som en væsentlig styrke for den danske svine-sektor

Eksportmarkedsføring

Størrelsesmæssige fordele og ekspertise i eksportmarkedsføring vurderes ligeledes som en væsentlig og unik styrke i den danske afsætning og eksport af svine-kød.

SVAGHEDER

Landbrugets omkostningsstruktur

Landbruget er meget kapitaltungt og dermed meget sårbart over for renteud-sving. Landbrugets gældsbelastning er endvidere ekstrem høj i forhold til resten af Europa

Endvidere er omkostninger til input (løn og foder) højere i Danmark end hos udenlandske konkurrenter. Dette antyder, at man ikke kan konkurrere på pris, men må satse på kvalitet.

Begrænsede ekspansionsmuligheder

Flere af de internationale evalueringer påpeger de begrænsede ekspansionsmuligheder i den danske svine-sektor. Miljø- og landbrugslovgivning, gældsbelastning, høje jordpriser m.m. fremhæves som væsentlige og alvorlige trusler mod fortsat vækst og ekspansion

Forarbejdningsomkostninger

Lønnen for en slagteriarbejder i DK er 36\$ i timen, mens den kun er 13\$ i Canada. Uvist i hvilken grad der er tale om forskelle i produktiviteten.

Lav hjemmemarkedsandel

Andelen af hjemmemarkedet for især forarbejdede svinekødsprodukter er relativt lav, hvilket vurderes som en svag-hed

Andelsorganisering

Slagterierne skal aftage alle landmænd-enes svin - uanset kvalitet. Betalings-systemet er (som nævnt ovenfor) incita-mentsfremmende for kvaliteten, men hvis markedsprisen på svine-kød er lav, kan slagterierne komme i krise, når de hele tiden skal opkøbe fra producenten.

Nationalistiske eller konkurrencebetonede markeder

Nogle markeder kan forventes at blive mere nationalistiske med større vægt på indenlandsk produktion. Dette vil i sa-gens natur være til ugunst for de decide-rede eksportlande, som så kan opleve en stigende konkurrence på de øvrige mar-keder.

Skuffende detailsalg til det japanske marked

Japan er et stort marked for Danmark, men eksporten er hovedsageligt til videre forarbejdning og til grossistmarkeder i Japan og ikke direkte detailsalg fra hylterne. Dermed identificerer japanske forbrugere sig ikke med dansk svinekød, som eksempelvis englænderne gør. Japanske aftagere er dermed ikke afhængige af dansk svinekød som sådan, og i tilfælde af øget konkurrence fra andre udbydere af samme kvalitet kan Danmarks eksport til Japan komme i fare.

Desuden er eksporten baseret på frosen svinekød, mens frisk svinekød er af større betydning for forbrugerne. Afstanden mellem Japan og Danmark gør eksport af frisk svinekød til en dyr affære - lufttransport er eneste mulighed her. Hvis Taiwan, USA og Canada på sigt kan producere frisk svinekød af vedvarende kvalitet (som den danske), bliver den danske eksport truet.

MULIGHEDER

Forsknings og udviklingsfordele

Forskningen er struktureret, og mulighederne er gode. Genetiske forbedringer af kødets farve tilpasset forbrugernes ønsker tjener igen som eksempel.

Reform af den fælles landbrugspolitik

Yderligere reformer af EU's landbrugspolitik kan gøre dansk svinekødsproduktion mere konkurrencedygtig på pris.

Udvidelse af eksisterende markeder

Eksporten til EU-lande udgør stadig en stor del af den samlede eksport, men endnu større eksport er muligt. Der henvises til en beregnet 40% stigning i eksport til EU-lande.

En udfordring for dansk eksport til Japan er detailsalget fremfor udelukkende at sælge til videreforarbejdning.

Nye markeder

Tidligere kommunistlande som Rusland og Polen samt andre østeuropæiske lande udgør et stort potentiale for dansk eksport. Især er muligheden for afsætning af udskæringer med af lavere kvalitet store, grundet befolkningens lavere købekraft i disse lande. Den mindre, men rigere del af befolkningen, vil kunne købe produkterne af højere kvalitet.

I Asien regnes Sydkorea, Filippinerne og Kina som markeder med gode eksport muligheder i nær fremtid.

Øget vækst ved stigende svinepriser

Hvis eller når svinepriserne igen stiger, vil det medføre en øget produktion og indtjening i erhvervet.

Øget differentiering

Øget differentiering i forhold til den danske svinesektors internationale konkurrenceevne kan give øgede afsætningsmuligheder. Der peges i den henseende bl.a. på dyrevelfærd, miljø og veterinære forhold (bakteriologi).

Convenience

Efterspørgslen efter convenience er stærkt stigende, og derfor vil producenter af convenience-fødevarer være en interessant aftager af dansk svinekød.

TRUSLER

Primærproduktion

Restriktioner på størrelsen af det enkelte landbrug er en trussel mod mulige stordriftsfordele. Ligeledes er stigende miljøomkostninger en belastning

i forhold til især de amerikanske producenter.

Dansk svineproduktion er meget intensiv og i søgelyset, når det gælder den stigende opmærksomhed omkring europæisk dyrevelfærd. I forhold til de europæiske markeder (UK især) har Danmark udviklet en "velfærdsgris" som skal tilfredsstille bekymrede forbrugere. Danmark har altså iværksat tiltag overfor bekymringen omkring dyrevelfærd.

Markeder

Som alle andre lande lider dansk eksport under de manglende institutionelle forhold på de nye eksportmarkeder i Østeuropa og Kina især. Transaktionsomkostningerne er høje, hvilket lægger en dæmper på en vedvarende strøm af svinekød til disse lande.

Der er ligeledes en risiko for, at meromkostninger med henblik på at opfylde national lovgivning, specifikke forbrugerønsker m.m., ikke kan blive dækket af stigende salgspriser.

Konkurrenter

På sigt er udviklingen af de østeuropæiske svinesektorer en trussel for dansk eksport. Især Polen har et stort potentiale for svineködsproduktion.

Taiwans eksport til især Japan gør Taiwan til en stor konkurrent. Landet har lavere produktions- og forarbejdningsomkostninger og er samtidig geografisk tættere på Japan. Imidlertid har Taiwan generelt produkter af lavere kvalitet.

Den største konkurrent er dog USA, hvor stordrift med op til 10.000 enheder pr. producent ikke er usædvanligt. Den amerikanske produktion bliver mere og

mere kontraktbaseret mellem producenter, slagterier og aftagere, hvorved transaktionsomkostningerne mindskes.

USA har gode muligheder for at øge kvaliteten ved indførelse af prisgradueringsystemet, hvor incitamentet øges hos producenten (som i Danmark). Kan den amerikanske kvalitet komme op på niveau med det danske, og produktionsomkostningerne forbliver lavere end de danske, udgør amerikansk eksport en stor trussel for Danmark.

Nye lavomkostningslande som f.eks. Brasilien og visse østeuropæiske lande kan ligeledes true den danske svineködseksport - især på tredielandsmarkeder som f.eks. Rusland.

12. KILDER

Ministry for Rural Affairs (2002):

The Scottish Sheep Industry: A Way Forward.

www.scotland.gov.uk/library3/agri/tssi-04.asp

Agriculture Canada (1997):

The Hog and Pork Industries of Denmark and the Netherlands: A competitive Analysis. Agri. Canada

Alexiou, John (1998):

The Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats of the Ontario Pork Industry: A resource based approach at assessing competitiveness. ONTARIO PORK INDUSTRY COUNCIL

www.opic.on.ca/PDF/OPICSWOTMay1998DR.pdf

Blaha, Thomas G. and Carlson, Allan R. (1997):

Salmonella Abatement in the Port Chain. Final Report to NPPC. University of Minnesota.

www.porkscience.org/documents/Research/salmonellaabatement.pdf

Buhr, Brian (1999):

Outlook For North American Pork Industry: Competitive Challenges & Strategies. Dept. of Applied Economics, University of Minnesota.

<http://www.afns.ualberta.ca/Hosted/BPS/bps99/PDFs/Chap%2003%20-%20Buhr%20.pdf>

Danmarks Statistik (flere årgange):

Land-brugsstatistik.

Danmarsk Statistik (2002):

Statistisk Årbog

Danmarsk Statistik (2002):

Statistisk Årbog

Danske Slagterier (2002):

Personlig meddelelse

Danske Slagterier (flere årgange):

Statistik.

Deboo, Martin (2000):

Concentration in the European Food Market. I: The Global Food Industry. Strategic Directions. Bill Ramsay (ed). Financial Times. 211 p.

Europa-Kommissionen (flere årgange):

Landbrugets Stilling i Fællesskabet.

EUROSTAT (2002):

Agriculture. Statistical year-book. 2001.

FAO (2002):

FAOSTAT

<http://apps.fao.org/cgi-bin/nph-db.pl?subset=agriculture>

GIRA (2000):

The EU Pigmeat Crisis: Winners and Losers. The strategic Response and Remedies in the Context of Growing International Competition. Denmark. (Richard Brown) GIRA. Strategic Market Research.

GTI (2002):

World Trade Atlas. Global Trade Information Services, Inc.

Hansen, Henning Otte (2001):

Landbrug i et moderne samfund. Copenhagen Business School Press.

Hayenga, Marvin L. et al. (1998):

Global Competitiveness of the U.S. Pork Sector. Dept. of Economics. Iowa State University. Staff paper #301.

Hayenga, Marvin L. (2000):

Structural changes in the pork production and processing industry of the U.S. and other OECD countries: major trends and issues. Iowa State University

<http://www.econ.iastate.edu/faculty/hayenga/Germanpork9-00.pdf>

Hobbs, Jill E. (2001):

Against All Odds. Explaining the Exporting Success of the Danish Pork Co-operatives. University of Saskatchewan

Hobbs, Jill E. et al. (2000):

Value Chains in the Agri-Food Sector. University of Saskatchewan, Canada.

<http://www.usask.ca/agriculture/agec/publications/value%20chains.pdf>

ILO (2002):

Labour Statistics.

Landbrugsraadet (2002):

Landbrugseksporten

Landsudvalget for svin (2000):

Mundtlig beretning (Orla Grøn Pedersen)

Landsudvalget for svin (2002):

Omkostninger i international svineproduktion - 2000. Afd. for Stalde og Produktionssystemer. Rapport nr. 22, juni 2002

Lawrence, John, Glenn Grimes and Marvin Hayenga (1998):

Production and Marketing Characteristics of U.S. Pork Producers, 1997-1998. Iowa State University. Department of Economics. Staff Paper No. 311.

MacDonald, James M. et al. (2000):

Consolidation in U.S. Meatpacking. Food and Rural Economics Division, ERS. USDA Agricultural Economic Report No. 785. 42 p.

Mathewes, Kenneth H. et al. (1999)

Martinez, Steve W. (1999):

Vertical Coordination in the Pork and Broiler Industries. Implications for Pork and Chicken Products. Economic Research Service/USDA. Report No. 777. 39 p.

NPPC (2001):

Pork Facts 2000/2001.

<http://www.nppc.org/PorkFacts/pfindex.html>

(National Pork Producers Council).

OECD (1995):

Industrial Structure Statistics 1993.

OECD (2002):

Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries. 2002

OECD (flere årgange):

Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries.

Rogers, Richard T. (2000):

Structural Change in U.S. Food Manufacturing, 1958 to 1997. Indlæg ved „The American Consumer and the Changing Structure of the Food System“ May 4-5, 2000 Washington, DC, and Arlington, VA.

Fagligt indlæg

Schrader, Lee F. and Boehlje, Michael (1996):

Cooperative Coordination in the Hog-Pork System: Examples from Europe and the U.S. Dept. of Agricultural Economics, Purdue University

http://agecon.lib.umn.edu/cgi-bin/pdf_view.pl?paperid=369

UN (dlere årgange):

World Investment Report.

Statistics Canada (1999):

Historical Overview of Canadian Agriculture, Catalogue no. 93-358-XPB.

USDA (1996):

The U.S. as A Key Player In Pork Export Markets. Agricultural Outlook/ December 1996. pp. 15-18

<http://www.ers.usda.gov/publications/agoutlook/dec1996/ao236c1.pdf>

USDA (2002):

Briefing room: Hogs.

<http://www.ers.usda.gov/briefing/hogs/trade.html>

World Bank (2001):

<http://www.worldbank.org/data/>

Ny bog om - Svinesektorens betydning for samfundet

Ny bog om "**Den danske svinesektors samfundsmæssige betydning**". I den tværfaglige bog analyserer forskerne, der kommer fra en række forskningsinstitutioner, udfordringerne for den danske svine sektor. Der fokuseres på økonomi, miljøproblemer, dyrevelfærd, fødevarer sikkerhed og folkesundhed.

Forskerne peger blandt andet på, at svineproducenterne må forbedre dyrevelfærden og gøre noget ved lugtproblemerne, hvis produktionen af svin fortsat skal have lov til at vokse i Danmark.

En interessant og oplysende bog om svineproduktionens samfundsmæssige betydning med fremtidsscenarier for udviklingen i dansk svineproduktion.

"Den danske svinesektors samfundsmæssige betydning", 144 sider, normal udsalgspris 160,- kr. ekskl. moms og porto. **Introduktionstilbud 120,- kr. ekskl. moms og porto.**

Ekspedition: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab / Jordbrugsforlaget, Grevevej 20, 2670 Greve, tlf. 4341 1769.

Muligheder

Mulighederne i landbruget er mange
– de rigtige skal erkendes og udnyttes.

Også ved valg af finansiering

- rentetilpasningslån eller lån med fast rente
- lån i euro eller kroner

Kontakt DLRs lokale repræsentant eller DLR for at få belyst mulighederne i finansieringen af din bedrift.

DLR Kredit A/s

Nyropsgade 21
1780 København V
Tlf. 70 10 00 90
Fax 33 93 95 00
www.dlr.dk
dlr@dlr.dk

09312 ARC

301695

000

E HOUGAARD JACOBSEN
SØLLERØD PARK 15, ST. 0005
SØLLERØD

2840 HOLTE

2840 0108/ 6 1

KONGELIGE DAN